МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 6

Видавничий дім «Гельветика» 2024

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, голова Правління ГО «Альянс відновлення України»

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі

Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Кокорєв О. В. – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики, соціальних комунікацій та ІТ-права, Державний університет інтелектуальних технологій та зв'язку

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджиєв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, начальник науково-дослідної частини, Запорізький національний університет

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Яковлев Д. В. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Яковлева Л. І. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 6 від 26 грудня 2024 року

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 225 від 01.02.2024 року. Ідентифікатор медіа: R30-02644.

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2414-9616 (Print)
ISSN 2664-6013 (Online)

© Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Головчук Ю. М.
Теоретико-методологічні засади дослідження феномену відповідальної політики **7**

Пфайфер Є. В.
Значення політичної дії в теорії радикальної демократії **13**

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Андрійчук Т. С.
Нове регулювання громадської участі в ЄС:
пріоритети на шляху євроінтеграції України **18**

Voichuk A. Yu.
The features of the system of checks and balances
in post-soviet presidential republics **25**

Дорошенко Я. О., Наумкіна С. М.
Повоєнне відновлення України та забезпечення сталого розвитку крізь призму
бачення організацій громадянського суспільства **30**

Каменчук Т. О.
Парламентські вибори 2024 р. у Сполученому Королівстві:
характеристика та результати **35**

Лагутін М. Р.
Національний інтерес: процес формування у політико-дискурсивному вимірі **41**

Lopata M. O.
Peculiarities of the information warfare of the Russian Federation in Poland
in the period before the full-scale invasion of Ukraine **47**

Мілова М. І., Димова О. В.
Європеїзація як процес: сучасні тенденції та виклики **53**

Нагірний В. М.
Громадські ради при обласних державних адміністраціях в умовах воєнного стану **59**

Науменко О. М.
Особливості інноваційного лідерства в публічному управлінні України **67**

Панасюк В. А.
Українофобство кремля із середини XX століття до сьогодення та його наслідки **74**

Прокопенко Ю. С.
Еволюція виборчих систем і їх вплив на партійно-політичні структури
в сучасних демократіях **82**

Трушевич Г. Б.
Волонтерський рух в Україні: політичні орієнтири його учасників
під час російсько-української війни **87**

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Ботіка Т. С., Соловей А. О.
Мультикультуралізм як основа збереження національно-державної ідентичності..... **92**

Поплавський С. Ю.
Вплив історичної культури на відносини між Україною і Польщею..... **97**

Соловей Г. С., Невмержицька Ю. О.
Маніпулювання історичною пам'яттю росіян для підтримки агресії проти України..... **105**

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Агаларлі Агаларч
Роль середнього коридора в енергетичній стратегії Азербайджану:
перехід до зеленої енергії..... **113**

Вербицький А. В.
Феномен глобальної політики: концептуальні засади та актори в умовах глобалізації..... **121**

Войтович О. І.
Американські політичні кризи 70–80-х років XX століття:
між демократизимом і авториторизмом..... **127**

Григорович М. Ю., Чикольба Г. М.
Роль спорту у зміцненні дипломатичних відносин..... **134**

Марусинець М. М.
Особливості фінансування миробудівництва в Північній Ірландії в умовах Брекзіту..... **141**

Милосердна І. М.
Цифровий суверенітет держави: наукова риторика та реальні зміни..... **154**

Najafli Bakhtiyar Etibar oglu
Challenges hindering the integration of Muslims
in Germany and the spread of Islamophobia..... **161**

Савчук В. Р.
Від умиротворення до консолідації: підтримка України як відповідь Заходу на початок
російського вторгнення..... **168**

Khakimova V. T.
Sanctions as an instrument of the EU's normative power..... **175**

Чу Чу
Культурна м'яка сила: культурний обмін у рамках стратегії «Один пояс, один шлях»..... **184**

Яковлєв М. В., Гісем І. І.
Визначення поняття «контролю» у сфері медіа як інструменту зовнішньої політики Росії..... **189**

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Holovchuk Yu. M.
Theoretical and methodological foundations of researching the phenomenon of responsible politics **7**

Pfaifer Ye. V.
The significance of political action in the theory of radical democracy **13**

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Andriichuk T. S.
New regulation of public participation in the EU: priorities on the path of Ukraine's European integration **18**

Voichuk A. Yu.
The features of the system of checks and balances in post-soviet presidential republics **25**

Doroshenko Ya. O., Naumkina S. M.
Post-war recovery of Ukraine and ensuring sustainable development through the prism of civil society organizations **30**

Kamenchuk T. O.
Parliamentary elections 2024 in the United Kingdom: characteristics and results **35**

Lagutin M. R.
National interest: the process of formation in the political-discursive dimension **41**

Lopata M. O.
Peculiarities of the information warfare of the Russian Federation in Poland in the period before the full-scale invasion of Ukraine **47**

Milova M. I., Dymova O. V.
Europeanisation as a process: current trends and challenges **53**

Nahirnyi V. M.
Public councils under regional state administrations in martial law conditions **59**

Naumenko O. M.
Peculiarities of innovative leadership in public administration of Ukraine **67**

Panasyuk V. A.
Ukrainophobism of the kremlin from the middle of the 20th century to the present time and its consequences **74**

Prokopenko Yu. S.
Evolution of electoral systems and their impact on party-political structures in modern democracies **82**

Trushevych H. B.
Volunteer movement in Ukraine: political orientations of its participants during the Russian-Ukrainian war **87**

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Botika T. S., Solovey A. O.
Multiculturalism as a basis for preserving of national-state identity..... **92**

Poplavskyi S. Yu.
Influence of historical culture on relations between Ukraine and Poland..... **97**

Solovei G. S., Nevmerzhytska Yu. O.
The manipulation of Russian historical memory to support aggression against Ukraine..... **105**

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT

Aghalarli Aghalar
The role of the middle corridor in Azerbaijan's energy strategy: transition to green energy..... **113**

Verbytskyi A. V.
The phenomenon of global politics: conceptual foundations and actors in the context of globalization..... **121**

Voytovych O. I.
American political crisis of the 1970–1980s: between democracy and authoritarianism..... **127**

Hryhorovych M. Yu., Chykolba H. M.
The role of sport in strengthening diplomatic relations..... **134**

Marusynets M. M.
Peculiarities of financing peacebuilding in Northern Ireland in the context of Brexit..... **141**

Myloserdna I. M.
Digital sovereignty of the state: scientific rhetoric and real changes..... **154**

Najafli Bakhtiyar Etibar oglu
Challenges hindering the integration of Muslims in Germany and the spread of Islamophobia..... **161**

Savchuk V. R.
From appeasement to consolidation: Western support for Ukraine as a response to the onset of Russian invasion..... **168**

Khakimova V. T.
Sanctions as an instrument of the EU's normative power..... **175**

Chu Chu
Cultural soft power: cultural exchange in the framework of the within the framework of the "One Belt, One Road" strategy..... **184**

Yakovlyev M. V., Gisem I. I.
Defining the concept of "control" in the media as an instrument of Russian foreign policy..... **189**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Головчук Юрій Михайлович

Теоретико-методологічні засади дослідження феномену відповідальної політики

УДК 32:005.25
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.1

Головчук Юрій Михайлович
аспірант кафедри політичних інститутів і процесів
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0009-0005-9950-7948

Феномен відповідальної політики є одним із ключових аспектів сучасного політичного дискурсу, що визначає ефективність функціонування державних інституцій та рівень довіри суспільства до політичної системи. Актуальність цієї теми зумовлена зростанням викликів, пов'язаних із політичною нестабільністю, дефіцитом підзвітності влади та етичними дилемами у прийнятті рішень.

Мета дослідження полягає у формуванні теоретико-методологічних основ для розуміння відповідальної політики як комплексного соціально-політичного явища. У роботі розглядаються підходи до визначення сутності відповідальної політики, її структурних компонентів, а також впливу на якість державного управління. Методологія дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує елементи політичної філософії, соціології, етики та публічного адміністрування. Використано методи аналізу та синтезу, порівняльний метод, системний підхід, а також метод моделювання, що дозволяє визначити потенційні наслідки впровадження принципів відповідальної політики.

Результати дослідження демонструють, що відповідальна політика ґрунтується на принципах підзвітності, прозорості, моралі та орієнтації на суспільне благо. Застосування цих принципів сприяє підвищенню ефективності державного управління. Встановлено, що одним із ключових інструментів реалізації відповідальної політики є активна взаємодія між громадянським суспільством і державними інституціями. Дослідження дає можливість сформувати основу для подальших практичних розробок у сфері забезпечення відповідального політичного управління та створення механізмів оцінки ефективності політичних рішень.

Ключові слова: *відповідальна політика, підзвітність, прозорість, політична етика, державне управління, громадянське суспільство, публічна політика, політична відповідальність, управлінські рішення.*

Вступ. Феномен відповідальної політики в сучасному політичному та науковому дискурсі є важливим об'єктом дослідження. В умовах глобальних викликів, зокрема політичної нестабільності, зростання корупції та падіння довіри громадян до інституцій влади, необхідність впровадження принципів відповідальної політики набуває особливої актуальності. Цей феномен охоплює як етичні аспекти діяльності державних і політичних структур, так і їхню здатність реагувати на суспільні запити, забезпечуючи підзвітність, прозорість і орієнтацію на суспільне благо. Відповідальна політика є одним із ключових аспектів сучасного політичного життя, що визначає ефективність функціонування державних інституцій та рівень довіри суспільства до політичної системи.

Мета та завдання. Таким чином, мета даного дослідження полягає у формуванні теоретико-методологічних основ для розуміння відповідальної політики як комплексного соціально-політичного явища, а також – у визначенні її сутності, принципів і механізмів реалізації.

Методи дослідження. Методологія даного дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує елементи політичної філософії, соціології, етики та публічного адміністрування. Використано методи аналізу та синтезу, порівняльний метод, системний підхід, а також метод моделювання, що дозволяє визначити потенційні наслідки впровадження принципів відповідальної політики.

Результати. Відповідальна політика як соціально-політичний феномен має багатовимірний характер. Вона охоплює здатність державних і політичних акторів приймати рішення, що відповідають суспільним інтересам, дотримуючись при цьому принципів підзвітності, прозорості й етичності. Відповідальна політика охоплює низку базових характеристик, які визначають якість політичної діяльності. Насамперед, це здатність державних і політичних інституцій дотримуватись етичних принципів, прозорості й відкритості в ухваленні рішень. Вона також передбачає врахування довгострокових наслідків політичних дій, що є важливим фактором у розв'язанні суспільних проблем.

За словами Макса Вебера, «відповідальність політика полягає у зважуванні на наслідки своїх дій, а не лише на їхню моральну правомірність». У своїх роботах Макс Вебер наголошував, що відповідальна політика повинна зосереджуватися не лише на «етичній переконаності», а й на реальних наслідках дій політиків [11].

Деякі науковці, зокрема Джон Роулз, звертали увагу на важливість справедливості як основи для

формування відповідальної політики, а Адам Сміт у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» наголошував на необхідності врахування суспільного добробуту у прийнятті політичних рішень [7, с. 91]. Джон Роулз у своїй роботі «Теорія справедливості» пропонує концепцію «справедливості як чесності», яка може стати базою для розвитку політичної відповідальності. Роулз наголошував, що суспільні інституції повинні забезпечувати рівні можливості для всіх громадян і бути підзвітними своїм громадянам, що є одним із наріжних каменів відповідальної політики [5, с. 42].

Теоретико-методологічний фундамент дослідження феномену відповідальної політики базується на кількох основних концептуальних підходах. Теоретичні підходи до аналізу відповідальної політики включають в собі: ліберальний підхід, що підкреслює важливість прав і свобод людини, його прихильниками були Дж. Локк та Дж. С. Мілль; суспільно-договірний підхід (Ж.-Ж. Руссо, Дж. Роулз), яка акцентує увагу на взаємній відповідальності між владою і суспільством, а також інституційний підхід, що розглядає роль інституційних механізмів у забезпеченні підзвітності та прозорості (Д. Норт).

Ліберальна теорія підкреслює значення прав і свобод людини, які є фундаментом відповідального управління. Наприклад, Джон Локк наголошував, що держава повинна діяти як слуга громадян, а не як їхній господар. Це підкреслює важливість підзвітності політиків перед суспільством [8].

Суспільно-договірний підхід, запропонований Ж.-Ж. Руссо та Джоном Роулзом, фокусується на ідеї суспільного договору між владою і громадянами. Він передбачає, що уряд повинен діяти відповідно до інтересів суспільства, а громадяни мають право контролювати виконання цього договору. Цей підхід лежить в основі багатьох сучасних демократичних систем [5, с. 51].

Інституційний підхід, розроблений зокрема таким дослідником і економістом, як Дуглас Норт, розглядає роль інституцій у забезпеченні підзвітності та прозорості. Інституції створюють певні «правила гри», які визначають саме те, як повинні діяти ті, чи інші політичні суб'єкти. Ефективність політичних інституцій, на думку Норта, залежить від їхньої здатності впроваджувати правила, що підтримують підзвітність і мінімізують корупцію [2, с. 386].

Методологічно дослідження відповідальної політики включає використання таких методів, як системний аналіз, порівняльний підхід та моделювання. Наприклад, порівняльний аналіз дозволяє дослідити, як різні країни впроваджують принципи відповідальної політики, і які наслідки це має для їхньої політичної стабільності та економічного розвитку.

Методологічне дослідження феномену відповідальної політики базується на міждисциплінарному підході, що охоплює політичну філософію, етику, соціологію та публічне управління. Системний аналіз дозволяє оцінити взаємодію між суб'єктами політики, а порівняльний метод дає змогу дослідити міжнародний досвід.

Поняття відповідальної політики тісно пов'язане із загальною концепцією належного врядування (good governance). Ця ідея була широко популяризована ООН і включає такі принципи, як ефективність, підзвітність, прозорість і участь громадян. Таким чином, відповідальна політика є частиною більшого контексту сталого розвитку й демократичного управління.

Принципи державного управління на основі концепції належного врядування являє собою комплексну систему стандартів, що відображає цінності та поведінку, яких громадяни, організації, підприємства та інші інституції очікують від сучасного державного управління [6]. Вони були розроблені, щоб скеровувати відомства у справах розширення Європейського Союзу (ЄС) та політики сусідства в їхніх реформаторських зусиллях, спрямованих на усунення недоліків у державному управлінні та виконання вимог ЄС щодо однієї з «основ» процесу вступу. Принципи були розроблені Програмою SIGMA, спільною ініціативою Європейського союзу та Організації економічного співробітництва та розвитку, що фінансується ЄС на запит Європейської Комісії [3].

У контексті сучасної політики важливим аспектом також є залучення громадськості до процесів прийняття рішень. Це дозволяє зменшити відчуження між суспільством і владою, а також підвищує рівень довіри громадян до політичних інституцій. Таким чином, відповідальна політика є не лише набором принципів, але й механізмом забезпечення демократичного врядування.

До ключових принципів відповідальної політики належать: підзвітність, прозорість, етичність та орієнтація на суспільне благо. Принцип підзвітності є основоположним для відповідальної політики. Він передбачає, що політики й державні установи мають звітувати перед громадянами про свої дії та прийняті рішення. Наприклад, регулярні звіти про використання бюджетних коштів є проявом підзвітності, що забезпечує контроль з боку суспільства.

Прозорість як принцип означає відкритість у процесах ухвалення рішень і доступ громадян до інформації. На практиці це виявляється у публікації даних про діяльність уряду, що дозволяє суспільству контролювати роботу органів влади. Прозорість є важливим засобом боротьби з корупцією, адже відкритий доступ до інформації унеможливлює приховування неправомірних дій [13].

Етичність є ще одним важливим принципом, що регулює моральну сторону політичної діяльності. Як зазначав Аристотель, справедливість є осно-

вою будь-якої держави, і без етичного підходу до управління неможливо забезпечити гармонійний розвиток суспільства [10, с. 81].

Орієнтація на суспільне благо передбачає пріоритетність громадських інтересів над приватними. Це означає, що політики мають ухвалювати рішення, спрямовані на довгостроковий добробут громадян, навіть якщо вони є непопулярними у короткостроковій перспективі.

Нормативно-правова база відіграє важливу роль у регулюванні відповідальної політики. Основоположним документом є Загальна декларація прав людини (1948 р.), яка закладає принципи рівності, підзвітності та прозорості. Стаття 21 цього документа проголошує, що влада має бути вираженням волі народу [12]. Конвенція ООН проти корупції (2003 р.) є ще одним важливим документом, який регламентує питання прозорості та боротьби з корупцією. Ця конвенція стала основою для впровадження антикорупційних механізмів у багатьох країнах світу [15].

В Україні ключовим нормативним документом є Конституція України. Згідно зі статтею 3, людина, її життя і гідність, права і свободи визнаються найвищою цінністю. Це створює правову основу для впровадження принципів відповідальної політики в управлінські практики [16, с. 4, 5]. Також важливу роль відіграють такі нормативні акти, як закони України «Про доступ до публічної інформації» та «Про запобігання корупції». Ці закони спрямовані на забезпечення прозорості діяльності державних органів та підвищення підзвітності посадових осіб.

Реалізація принципів відповідальної політики вимагає активної участі громадянського суспільства. Як зазначає Роберт Даль, ефективна демократія можлива лише за умов відкритого діалогу між владою і суспільством [1]. Це також вимагає і комплексного підходу, який охоплює реформування інституцій, залучення громадськості до процесу ухвалення рішень та впровадження сучасних технологій. Одним із ключових аспектів є забезпечення прозорості діяльності державних органів. Наприклад, запровадження електронних систем публічних закупівель, таких як **ProZorro** в Україні, дозволяє зменшити рівень корупції та забезпечити ефективне використання бюджетних коштів [4].

Активна участь громадянського суспільства є ще одним важливим фактором. Громадські організації та ЗМІ відіграють роль так званого «сторожового пса», контролюючи дії влади та виявляючи порушення. Наприклад, організація Transparency International активно сприяє боротьбі з корупцією через моніторинг діяльності державних структур. Цей підхід забезпечує підзвітність і підтримує високі етичні стандарти в політиці.

Значний потенціал для впровадження відповідальної політики мають сучасні цифрові технології. Електронне урядування (e-government) забезпечує громадянам доступ до державних послуг і інформації, сприяючи відкритості управлінських процесів. Наприклад, портали відкритих даних дозволяють аналізувати бюджетні витрати чи статистику публічних послуг, що робить діяльність органів влади прозорішою.

Ще одним важливим аспектом є впровадження механізмів оцінки ефективності політичних рішень. Ці механізми можуть включати публічні консультації, аналіз впливу рішень на суспільство та аудит використання ресурсів. Такі інструменти, як оцінка регуляторного впливу, дозволяють оцінити соціально-економічні наслідки державної політики ще до її запровадження. Це сприяє ухваленню відповідальних та обґрунтованих рішень.

Попри те, що відповідальна політика є невід'ємним елементом демократичного управління, її реалізація стикається з численними викликами. Однією з основних перешкод є корупція, яка підриває довіру до інституцій влади та заважає впровадженню прозорих і підзвітних механізмів управління. Наприклад, низький рейтинг України в Індексі сприйняття корупції, який публікує Transparency International, вказує на необхідність посилення боротьби з цим явищем [14].

Ще одним викликом є відсутність політичної волі до впровадження реформ. Часто політики уникають непопулярних, але необхідних рішень через страх втратити підтримку електорату. Це призводить до консервації неефективних управлінських практик і гальмування реформ.

Недостатня участь громадян у політичному житті є ще одним чинником, який ускладнює впровадження відповідальної політики. За даними деяких соціологічних досліджень, переважна більшість громадян вважають, що вони не мають впливу на ухвалення рішень, що знижує їхню активність і залученість у громадське життя. Це, в свою чергу, послаблює контроль за діями влади та створює умови для зловживань [18].

Окрім того, викликом є політична поляризація, яка загострює конфлікти між різними суспільними групами та ускладнює досягнення консенсусу щодо стратегічних питань. Наприклад, політичні кризи та популізм у багатьох країнах сприяють розколу суспільства, що ускладнює впровадження довгострокових і відповідальних рішень.

Яскравим прикладом успішного впровадження принципів відповідальної політики є досвід скандинавських країн. Наприклад, у Швеції існує високий рівень прозорості державного управління, який забезпечується через доступ громадян до документів і публічних даних. Законодавство Швеції передбачає принцип «публічності», що гарантує відкритість діяльності органів влади. Норвегія є прикладом країни, де підзвітність влади забезпечується через потужну взаємодію між урядом і гро-

мадянським суспільством. Високий рівень залученості громадян до політичних процесів створює основу для довіри до інституцій. Окрім того, антикорупційна політика Норвегії є однією з найуспішніших у світі завдяки чіткому законодавству та ефективній роботі правоохоронних органів [17].

У Німеччині велике значення приділяється механізмам оцінки ефективності політики. Наприклад, уряд регулярно проводить консультації з громадськістю щодо важливих законодавчих ініціатив. Це дозволяє враховувати думки різних зацікавлених сторін і приймати обґрунтовані рішення, які відповідають суспільним інтересам. Також демонструють цікаві приклади впровадження відповідальної політики Сполучені Штати Америки, зокрема через запровадження принципів підзвітності на рівні місцевого самоврядування. Програми відкритих даних, такі як data.gov, сприяють прозорості діяльності органів влади та залученню громадськості до аналізу державної політики [9].

Висновки. Отже, на підставі вищевказаного, можна стверджувати, що відповідальна політика є невід'ємною складовою сучасного демократичного суспільства. Її впровадження сприяє підвищенню ефективності державного управління, зростанню довіри до політичних інституцій і соціальної згуртованості. Дослідження цього феномену, що ґрунтується на міждисциплінарному підході, дозволяє не лише глибше зрозуміти його сутність, але й розробити практичні рекомендації для забезпечення відповідального управління.

Дослідження теоретико-методологічних засад феномену відповідальної політики засвідчує, що ця концепція є ключовою для розвитку демократичних суспільств і забезпечення сталого розвитку суспільства. Відповідальна політика виступає не просто набором принципів, а комплексною системою підходів до управління, яка охоплює етичність, підзвітність, прозорість та орієнтацію на суспільне благо. Залучення громадян до процесу ухвалення рішень, забезпечення відкритості влади й боротьба з корупцією є фундаментальними завданнями на шляху до її реалізації.

Проаналізовані теоретичні підходи, зокрема ідеї Макса Вебера, Джона Роулза та Дугласа Норта, підкреслюють важливість інтеграції етичних і правових принципів у політичну практику. У контексті глобалізації та посилення цифровізації стає очевидним, що відповідальна політика не лише вирішує внутрішні проблеми держав, а й формує основу для міжнародного співробітництва та забезпечення глобальної стабільності.

Практичні аспекти, такі як впровадження електронного урядування, реформа публічних інституцій і залучення громадянського суспільства, демонструють важливість сучасних технологій та інноваційних підходів у досягненні політичної відповідальності. Проте, існує низка викликів, зокрема корупція, низький рівень політичної культури та поляризація суспільства, які ускладнюють реалізацію цих принципів. Це вимагає злагоджених дій з боку як урядів, так і громадянського суспільства.

Міжнародний досвід, зокрема приклади скандинавських країн, Німеччини та США, демонструє, що успішне впровадження відповідальної політики можливе лише за умови системного підходу та чіткого дотримання правових і етичних стандартів. Зокрема, принципи підзвітності, публічності та громадського контролю створюють умови для довгострокового сталого розвитку.

Для України важливим є адаптування цього досвіду до місцевих умов, що включає посилення антикорупційної політики, підвищення прозорості державного управління й залучення громадян до процесів ухвалення рішень. У цьому контексті важливу роль відіграють нормативно-правова база, такі механізми, як електронне врядування, та активна участь громадянського суспільства.

У підсумку, відповідальна політика є не лише інструментом підвищення ефективності управління, але й передумовою для побудови демократичного, справедливого та стабільного суспільства. Її впровадження потребує як політичної волі, так і активної участі громадян, що створює нові можливості для досягнення гармонійного розвитку держави та суспільства в умовах сучасних викликів. Подальші дослідження у цій сфері повинні бути спрямовані на розробку ефективних механізмів моніторингу та оцінки політичних рішень, а також інтеграцію принципів відповідальної політики в нормативно-правову базу різних держав. Досвід міжнародної спільноти та виклики, що стоять перед окремими країнами, свідчать про важливість системного підходу до впровадження відповідальної політики. Комплексне поєднання нормативно-правових інструментів, громадського контролю та інноваційних технологій може стати основою для ефективного врядування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Dahl R. A. On democracy. URL: https://newuniversityinexileconsortium.org/wp-content/uploads/2022/08/Robert-A.-Dahl-On-Democracy-1998-1.pdf. (Дата звернення: 3.12.2024)

2. North D. C. The historical evolution of polities // International Review of Law and Economics. 1994. Т. 14, № 4. С. 381–391. URL: https://econwpa.ub.uni-muenchen.de/econ-wp/eh/papers/9411/9411007.pdf. (Дата звернення: 3.12.2024)

3. OECD. The Principles of Public Administration. OECD, Paris, 2023. URL: https://www.sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2023-edition-UKR.pdf. (Дата звернення: 3.12.2024)

4. Prozorro. URL: https://prozorro.gov.ua/uk. (Дата звернення: 3.12.2024)

5. Rawls J. A theory of justice. Revised edition. URL: https://www.cita.or.id/wp-content/uploads/2016/06/John-

Rawls-A-Theory-of-Justice-Belknap-Press-1999.pdf. (Дата звернення: 3.12.2024)

6. Sheng Y. K. What is Good Governance? United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. URL: https://web.archive.org/web/20211006174054/https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf. (Дата звернення: 3.12.2024)

7. Smith A. An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. URL: https://www.rrojasdatabank.info/Wealth-Nations.pdf. (Дата звернення: 3.12.2024)

8. Stanford Encyclopedia of Philosophy. John Locke. URL: https://plato.stanford.edu/entries/locke. (Дата звернення: 3.12.2024)

9. The Home of the U.S. Government's Open Data. URL: https://data.gov. (Дата звернення: 4.12.2024)

10. Арістотель. Політика. К., 2000. 239 с. URL: http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm. (Дата звернення: 3.12.2024)

11. Вебер М. Покликання до політики. URL: http://litopys.org.ua/weber/wbs08.htm. (Дата звернення: 3.12.2024)

12. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (Дата звернення: 3.12.2024)

13. Закон України «Про доступ до публічної інформації». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text. (Дата звернення: 3.12.2024)

14. Індекс сприйняття корупції. Transparency International. URL: https://cpi.ti-ukraine.org/.(Дата звернення: 4.12.2024)

15. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text. (Дата звернення: 3.12.2024)

16. Конституція України: чинне законодавство станом на 1 лютого 2023 р.: Офіц. текст. К. : Алерта, 2023. 80 с.

17. Королівство Норвегія. «Мисливці за корупціонерами». URL: http://anticorruption.com.ua/news-korolvstvo-norvegya-mislivc-za-korupconerami.html. (Дата звернення: 4.12.2024)

18. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади (децентралізація) має стабільно високий рівень підтримки серед населення України. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3928936-pidtrimka-naselennam-decentralizacii-zalisaetsa-na-rivni-77-opituvanna.html. (Дата звернення: 3.12.2024)

REFERENCES:

1. Dahl R. A. On democracy. URL: https://newuniversityinexileconsortium.org/wp-content/uploads/2022/08/Robert-A.-Dahl-On-Democracy-1998-1.pdf. (Last accessed: 3.12.2024)

2. North D. C. The historical evolution of polities // International Review of Law and Economics. 1994. Т. 14, № 4. С. 381–391. URL: https://econwpa.ub.uni-muenchen.de/econ-wp/eh/papers/9411/9411007.pdf. (Last accessed: 3.12.2024)

3. OECD. The Principles of Public Administration. OECD, Paris, 2023. URL: https://www.sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2023-edition-UKR.pdf. (Last accessed: 3.12.2024)

4. Prozorro. URL: https://prozorro.gov.ua/uk. (Last accessed: 3.12.2024)

5. Rawls J. A theory of justice. Revised edition. URL: https://www.cita.or.id/wp-content/uploads/2016/06/John-Rawls-A-Theory-of-Justice-Belknap-Press-1999.pdf. (Last accessed: 3.12.2024)

6. Sheng Y. K. What is Good Governance? United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. URL: https://web.archive.org/web/20211006174054/https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf. (Last accessed: 3.12.2024)

7. Smith A. An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. URL: https://www.rrojasdatabank.info/Wealth-Nations.pdf. (Last accessed: 3.12.2024)

8. Stanford Encyclopedia of Philosophy. John Locke. URL: https://plato.stanford.edu/entries/locke. (Last accessed: 3.12.2024)

9. The Home of the U.S. Government's Open Data. URL: https://data.gov. (Last accessed: 4.12.2024)

10. Aristotle. Polityka [Politics]. Kyiv, 2000. 239 p. URL: http://litopys.org.ua/aristotle/arist.htm. (Last accessed: 3.12.2024)

11. Weber M. Poklykannia do polityky [Politics as a Vocation]. URL: http://litopys.org.ua/weber/wbs08.htm. (Last accessed: 3.12.2024)

12. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (Last accessed: 3.12.2024)

13. Zakon Ukrainy «Pro dostup do publichnoi informatsii» [Law of Ukraine «On Access to Public Information»]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text. (Last accessed: 3.12.2024)

14. Transparency International. Indeks spryiniattia koruptsii [Corruption Perceptions Index]. URL: https://cpi.ti-ukraine.org/.(Last accessed: 4.12.2024)

15. Konventsiia Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii proty koruptsii [United Nations Convention Against Corruption]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text. (Last accessed: 3.12.2024)

16. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Kyiv: Alerta, 2023. 80 p.

17. Korolivstvo Norvehiia. Myslyvtsi za koruptsioneramy [Kinngdom of Norway. Hunters for Corruptionists]. URL: http://anticorruption.com.ua/news-korolvstvo-norvegya-mislivc-za-korupconerami.html. (Last accessed: 4.12.2024)

18. Reforma mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady (detsentralizatsiia) [Local Self-Government Reform and Decentralization]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3928936-pidtrimka-naselennam-decentralizacii-zalisaetsa-na-rivni-77-opituvanna.html. (Last accessed: 3.12.2024)

Theoretical and methodological foundations of researching the phenomenon of responsible politics

Holovchuk Yurii Mykhaylovych

Postgraduate Student at the Department of Political Institutions and Processes
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0009-0005-9950-7948

The phenomenon of responsible politics is one of the key aspects of modern political discourse, which determines the effectiveness of the functioning of state institutions and the level of public trust in the political system. The relevance of this topic is due to the growth of challenges associated with political instability, the lack of accountability of government and ethical dilemmas in decision-making.

The purpose of the research is to form theoretical and methodological foundations for understanding responsible politics as a socio-political phenomenon. The article considers approaches to determining the essence of responsible politics, its structural components, as well as the impact on the quality of public administration. The research methodology is based on an interdisciplinary approach that combines elements of political philosophy, sociology, ethics and public administration. The methods of analysis and synthesis, the comparative method, the systemic approach, as well as the modeling method were used, which allows determining the potential consequences of implementing the principles of responsible politics.

The results of the study demonstrate that responsible politics is based on the principles of accountability, transparency, morality and orientation towards the public good. The application of these principles contributes to increasing the efficiency of public administration. It has been established that one of the key tools for implementing responsible politics is active interaction between civil society and state institutions. The study provides an opportunity to form the basis for further practical developments in the field of ensuring responsible political governance and creating mechanisms for assessing the effectiveness of political decisions.

Key words: *responsible politics, accountability, transparency, political ethics, public administration, civil society, public policy, political responsibility, management decisions.*

Пфайфер Євген Владиславович

Значення політичної дії в теорії радикальної демократії

УДК 323.2
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.2

Пфайфер Євген Владиславович
аспірант кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
ORCID: 0009-0006-1505-349X

У статті представлені результати комплексного дослідження наукових поглядів класиків теорії радикальної демократії щодо розуміння політичної дії та її значущості у функціонуванні демократії. Актуальність даного дослідження обумовлюється, з одного боку, браком наукових розробок обраної проблематики у вітчизняних наукових колах, а з іншого, – безпосереднім зв'язком радикалізації демократії в теоретичному вимірі з практичними спробами посилити політичну участь громадян у публічних процесах наприкінці XX – на початку XXI століть в усьому демократичному світі. Мета дослідження полягає у розкритті суті політичної дії крізь призму наукових поглядів теоретиків радикальної демократії. Ця мета деталізується низкою завдань: виявити специфіку політичної дії в межах радикально-демократичного підходу; розкрити її контраверсійний зміст через поняття конфлікту; проаналізувати її відмінність від політичної дії в контексті ліберально-демократичної парадигми. Методологічною основою дослідження стали бібліографічний та системний методи, а також структуралістський підхід. Перший використовувався під час аналізу референтної науково-дослідної літератури, другий – в ході її структурування, третій – для транскрибування мисленнєвого процесу теоретиків радикальної демократії. У результаті проведеного дослідження виявлено, що індивідуальна та колективна автономія є умовою реалізації політичної дії, яка, у свою чергу, має бути прямою, а не репрезентованою обраними народом представниками. Політична дія критична за своїм змістом, ставить під сумнів інститути, рішення, практику, завдяки чому переосмислюються політичні процеси та адаптуються до оновлених соціальних запитів. В основі радикальної демократії – соціальний конфлікт, він і запускає соціально-політичну динаміку. Радикальна демократія самокритична, що дозволяє їй ініціювати процес перегляду правил і соціальних інституцій, через які автономія демократичних суб'єктів може формуватися та функціонувати.

Ключові слова: *теорія радикальної демократії, політична дія, конфлікт, ліберальна демократія, політична участь, політичні інститути.*

Вступ. «Радикальна» демократія створюється на противагу «традиційній» теорії демократії. Під останньою розуміється сучасна ліберальна демократія, тобто «представницька система, заснована на виборчій конкуренції», де «вибори організовуються навколо конкуруючих політичних партій» і де «громадяни захищають свої інтереси, реалізуючи свої політичні права, зокрема, голосуючи за представників» [1, с. 115]. Це інституційна схема суперечить демократичним ідеалам свободи та рівності, які стверджує радикальна демократія, прагнучи «… більш повного виконання демократичних цінностей, яких не може досягти виборча конкуренція» [1, с. 115].

Таким чином, радикальна демократія є радикалізованою демократією, більш демократичною демократією, демократизацією демократії. У цьому широкому розумінні радикальна демократія є частиною довгострокової траєкторії: фактично від свого народження ліберальна демократія була об'єктом численної критики щодо її обмежень і неадекватності, що спонукало як до протестних рухів, так і до боротьби за демократизацію її інститутів [2]. Однак, поняття «радикальна демократія» з'явилося нещодавно: воно утвердилося з 1980-х років відповідно до вимог демократизації, відновлених протестними рухами 1960-х років, розривом з концепцією емансипації, панівною у XX столітті, позначеній марксизмом на ідеологічному рівні та етатизмом на рівні державної політики. Таким чином, вона позначає пошуки нової емансипаційної перспективи, беручи до уваги неадекватність попередніх проєктів, пошуки, які, згідно зі синтетичним визначенням, запропонованим С. Чемберсом, «артикулюють марксистську критику капіталізму з республіканським акцентом на політичній участі» [3, с. 41].

Принциповим для реалізації радикальної демократії постає акт, політична дія. Вона є тим необхідним фундаментом, без якого подолати вади ліберальної демократії неможливо.

Мета та завдання. Саме тому мета цього дослідження полягає у розкритті суті політичної дії крізь призму наукових поглядів теоретиків радикальної демократії. Ця мета деталізується низкою завдань: виявити специфіку політичної дії в межах радикально-демократичного підходу; розкрити її контраверсійний зміст через поняття конфлікту; проаналізувати її відмінність від політичної дії в контексті ліберально-демократичної парадигми.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження стали бібліографічний та системний методи, а також структуралістський підхід. Перший використовувався під час аналізу референтної науково-дослідної літератури, другий – в ході її структурування, третій – для тран-

скрибування мисленнєвого процесу теоретиків радикальної демократії.

Результати. Радикальну демократію принципово характеризує перевага, яку вона надає політичним діям народу: це активістська концепція демократії. Її можна описати як «радикальну» у тому сенсі, що вона базується на етимологічному корені поняття демократії, яке сприймається буквально: оскільки демократія означає політику, керовану владою (kratos) народу (demos), вона є демократією доти та в тій мірі, допоки люди здійснюють політичну владу, створюють та скасовують колективні правила та структури. З цієї точки зору, демократія тісно пов'язана з обіцянкою автономії, з емансипаційною вимогою створювати власні закони, підпорядковуватися лише своїм власним правилам.

Це, як підкреслює Дж. Данн, є історичною константою: з часів античності «сила та привабливість демократії походять від ідеї автономії» [4, с. 6]. Прихильники радикальної демократії рішуче дотримуються цієї лінії: так, К. Касторіадіс ототожнює демократію з розгортанням «проєкту автономії» [5], а Ш. Муфф і Е. Лакло вбачають у демократії «вимогу автономії» [6].

У принципі, оскільки вона узгоджується з ідеалом автономії, демократія вимагає політичної активності людей, діяльності, якомога більш розвиненої, у всякому разі, більш розвиненої, ніж у сучасних ліберальних демократіях. Останні видаються лише частково демократичними: з одного боку, верховенство права, ліберального натхнення, обмежує політичну владу народу як нематеріальну [7]; з іншого боку, представницька система організовує «демократичну аристократію», де маси людей повинні «погодитися на владу, а не отримати її» [8, с. 108] відповідно до логіки, яка, як зауважує Г. Арендт є логікою «олігархії» більше, ніж – демократії [9].

З цієї точки зору радикальна демократія є частиною довгострокової критичної траєкторії. Вже Ж.-Ж. Руссо підкреслював недостатність свободи, зведеної лише до «коротких моментів» виборів: «у той момент, коли народ дає собі представників, він більше не вільний» [10, с. 431], оскільки таким чином він відмовляється від автономії, щоб встановлювати власні закони, отже, від моральної свободи, яка єдина робить людину справді господарем самої себе.

У цьому контексті Г. Арендт наголошувала, що оскільки свобода полягає в дії, «політична свобода означає або право брати участь в урядуванні, або нічого не означає» [9, с. 334]. Розширюючи цю перспективу, сучасна радикальна демократія є частиною проєкту радикалізації демократії, повертаючи її до її коріння, до її основ – здійснення влади народом – що перекладається на «вимогу поглиблення демократичної участі» [11, с. 588].

Однак, радикальна демократія не залишається класичною критикою політичного представництва в ім'я активної участі народу у владі. Вона іде далі, підтверджуючи, що політична діяльність людей відіграє центральну роль не лише в демократичному регулюванні, але й у заснуванні демократії. Демократія тут є радикальною в тому сенсі, що вона не має жодної іншої основи чи іншої гарантії, окрім самої себе, окрім здійснення влади народу, який має намір зробити так, щоб демократія жила, існувала, була увічнена, іншими словами, народу, який має намір реалізовувати власну потужність.

Це твердження ґрунтується на культуралістичній і конструктивістській концепції суспільного життя. Будь-яке суспільство розглядається як продукт принципово умовної конструкції, історичного вибору та абстрактних цінностей, які є принаймні частково довільними (оскільки їх неможливо виправдати незаперечним чином), які надають сенсу життю в суспільстві. Соціальні, економічні чи політичні практики пов'язані з цим культурним виміром, із символічним порядком, що складає суспільство. З цієї точки зору, демократія характеризується, насамперед, утвердженням «генеративних принципів» [12, с. 256] – свободи та рівності – які лежать в основі вимоги до дії та участі народу у здійсненні влади [13]. Однак, ці принципи не є самоочевидними: вони передбачають зусилля уяви, акт волі, коротше кажучи, використання автономної влади, що створює цінності, покликані переналаштувати всі сфери людського існування. Таким чином, «демократія є радикальною в тій мірі, в якій її не можна звести до будь-якої метафізичної чи онтологічної основи», так що «проти будь-якої стабільної основи демократія є явним і постійним самовстановленням суспільного життя» [14, с. 19].

Демократія тоді виглядає умовною, об'єктом самозаснування через політичні дії, утвердження принципів рівності та свободи, і водночас вимогою індивідуальної та колективної автономії. Таким чином, К. Касторіадіс підкреслює, що давньогрецька демократія народилася з «розриву» та «історичного творіння», пов'язаного з контекстом соціальних конфліктів, спрямованих на утвердження рівної свободи громадян, що призводить до «визнання факту, що джерело Закону є саме суспільство, що ми створюємо власні закони, з чого випливає можливість поставити під сумнів і піддати сумніву існуючий інститут суспільства» [5, с. 161].

Для сучасного періоду К. Лефор підкреслює «символічну мутацію» [12], втілену в революційному акті добровільного проголошення прав людини: «надзвичайна подія, яка склала декларацію, яка була самопроголошенням, тобто декларацією, в якій люди… виявилися водночас суб'єктами та об'єктами виголошення» [12, с. 51]. Суттєвим є сам акт самоприсвоєння прав, який знаменує

великий символічний розрив: відтепер право не має іншого джерела, окрім діяльності людей, які, отже, вважаються автономними.

Розширюючи цю перспективу, Е. Лакло та Ш. Муфф бачать у декларації прав людини відправну точку триваючої «демократичної революції», основу «нового способу соціального інституту»: цей акт фактично зробив можливим «виробити дискурсивні умови, які зробили б можливим розглядати різні форми нерівності як нелегітимні та неприродні… ось де лежить глибока підривна сила демократичного дискурсу, який би дозволив поширювати рівність і свободу у все більш широких сферах» [6, с. 270]. Таким чином, у політичній сфері якщо спочатку ці заяви були в основному мотивовані занепокоєнням, щоб регулювати політичну владу, вони в той же час встановили умови, які «дозволили лібералізму стати демократизованим», легітимізуючи «жорстоку боротьбу» [7, с. 15], яка ведеться, наприклад, за перехід від виборчого права на основі перепису населення до загального виборчого права, спочатку зарезервованого для чоловіків, а потім, після подальшої боротьби, нарешті відкритого для жінок.

З точки зору радикальної демократії, центральна роль політичної дії полягає не у вирішенні проблем, які виникають спонтанно; навпаки, мова йде про постановку проблем, проблематизацію, сумнів у поточному порядку речей, щоб мати можливість його трансформувати. Завдання полягає в тому, щоб створити «розрив», якщо використовувати поняття, розроблене Г. Арендт і підхоплене багатьма прихильниками радикальної демократії: прірва між минулим і майбутнім, між звичайним і нормальним, між нормальним і ідеальним, між авторитетом очевидної необхідності та величезними можливостями, відкритими для автономії [15].

Ця проблематизація соціального передбачає його політизацію через нагадування про його випадковість, про його сконструйований характер, отже, такий, який можна змінювати діями людини. Однак, політизація передбачає «порушення» встановлених норм, призупинення звичного ходу речей, перш ніж вона зможе дати місце «роботі легітимації чи виправдання», спрямованій на автономне встановлення нових колективних правил [16, с. 363]. Автономія передбачає політизацію, яка сама по собі передбачає «поширення демократичної боротьби за рівність і свободу на більшу кількість соціальних відносин» [6, с. 30].

Звідси те значення, яке надає радикальна теорія демократії тому, що К. Лефор називає «полюсом негативності» [12, с. 356], пріоритет, який вона надає критичній, протестній стороні політичних дій, і оцінка конфліктного, агоністичного характеру демократичної практики, задуманої як основний вектор людської автономії. Сучасна радикальна демократія тут протиставляється руссоїстському засудженню згубного впливу «бриг» і «часткових асоціацій» [10, с. 371] в ім'я єдності народу, а також марксистському ідеалу «суспільства без класів», примиреного суспільства без конфліктів і, зрештою, без політики. Загалом, вона протестує проти будь-якого «акценту, який робиться на гомогенізуючу концепцію народного суверенітету» [11, с. 589]. Навпаки, йдеться про «мислення про поділ і політичну невизначеність як про щось продуктивне, творче та фундаментально демократичне»: до тієї міри, в якій «сама демократія існує лише в тій мірі, в якій поділ виражений і підтверджений… [демократична] політика повинна сприймати і вітати розкол» [14, с. 20–21].

Центральне місце конфлікту в демократії особливо підкреслює К. Лефор, який заходить настільки далеко, що стверджує, що «операція негативу плутається з інститутом політичної свободи» [12, с. 39]: саме через політичний конфлікт, через критику поточного порядку речей, які тільки демократія вважає легітимними, виникає людська та соціальна автономія. Якщо кожне суспільство розділене, принаймні латентно, лише демократія визнає та цінує ці внутрішні відмінності та конфлікти, які їх супроводжують. Дійсно, її інавгураційний акт, самоприсвоєння прав людини, сам по собі є суперечливим через те, що він «відкидає» «визначення правової влади», і тому, що він «заповідає нам» «принцип універсальності, який повертає право до питання про право» [12, с. 51]. Отже, «сутність демократії» полягає в підтвердженні «легітимності дебатів про легітимне та нелегітимне – дебатів обов'язково без гарантії та без терміну» [12, с. 53]. Водночас «демократія виявляє себе як історичне суспільство, суспільство, яке за своєю формою вітає та зберігає невизначеність» [12, с. 25], відкриває нові горизонти для людської автономії та підтримує соціальну та політичну динаміку.

Соціальний конфлікт і символічна невизначеність взаємозалежні й зумовлюють відкриття світу для людської автономії. Тому, підкреслюють Е. Лакло і Ш. Муфф, «конфлікт і розкол… не є ні заворушеннями, які, на жаль, не можна було б усунути, ні емпіричними перешкодами, які зробили б повне досягнення гармонії неможливим… без конфлікту і розколу, будь-яка плюралістична демократична політика неможлива» [6, с. 33]. З цього приводу всі радикальні аналізи демократії погоджуються: «всередині демократії ми повинні залишити місце для агоністичного елементу» [5, с. 182], тому що демократія народжується і зберігається завдяки конфлікту, саме з конфлікту, з агону виникають людська автономія та соціально-політична динаміка.

Активність, притаманна радикальній теорії демократії, перетворюється на недовіру і навіть

недовіру до політичних інституцій, звинувачених у неправомірному обмеженні здійснення демократичної влади, а отже, доступу до індивідуальної та колективної автономії. Особливо це стосується систем ліберальної демократії, чиї представницькі системи часто засуджують як такі, що зберігають здійснення повноважень щодо прийняття рішень за елітою та зводять масу людей до пасивної позиції глядачів. Але окрім цих конкретних інституцій, під сумнів ставиться інституційне явище, оскільки саме існування встановлених структур сприяє схильності або навіть зумовленню політичних акторів прийняти певні думки, цінності чи погляди, отже, обмежити здійснення демократичної влади і, таким чином, індивідуальної та колективної автономії.

Радикальна теорія демократії, заснована на підтвердженні історичної випадковості та антропологічного конструктивізму, не може усунути питання інституції, оскільки вона стикається з ключовим питанням: процесами інституційних політичних суб'єктів, здатних давати життя та енергію демократії. Оскільки люди не повинні бути спонтанно демократичними, а стають такими за певних обставин завдяки своїй соціалізації, взяти на себе відповідальність за це є як соціологічною необхідністю, так і головним політичним імперативом. Тому видається необхідним не узгоджувати дію та інституцію, ані усувати одне на користь іншого, а думати й організовувати їх артикуляцію, припускаючи їхню незвідність і непереборний агонізм.

Теоретики радикальної демократії широко досліджували інституційну та формувальну сферу різноманітних типів політичних дій, таких як колективне обговорення, агоністичне протистояння чи навіть перформативні акти: щоразу мова йде про те, як інтегрувати інституцію в дії, як зробити політичну участь вектором трансформації суб'єктивностей. Рухи, які стверджують, що мають перспективу радикальної демократії, характеризуються реалізацією іншого способу дії, менш розробленого теоретично, але широко розповсюдженого практично: префігуративної дії, спрямованої на повну реалізацію ідеальних принципів в рамках альтернативних структур соціалізації та дії. Дійсно, тією мірою, якою ці структури становлять альтернативні соціалізаційні рамки, вони, ймовірно, стимулюють процес трансформації суб'єктивностей і, таким чином, ініціюють і стимулюють майбутній процес демократичних соціальних змін. Префігуративна дія, отже, має бути конституційною дією, створюючи рамки та структури життя та дії, водночас як інституційна конституція, чий формуючий вплив має функціонувати як творча сила політичної діяльності та відкритості до індивідуальних і колективних змін.

Таким чином префігуративна дія підкреслює вирішальний вимір радикальної демократії: її стверджувана активність поєднується з прагненням до свого роду «революційного конституціоналізму», пошуком, подібним до прагнення Г. Арендт, яка просуває через систему рад «гібридну форму» інституції, «що поєднує текучу складову влади народу з фіксованою інституційною формою» [17, с. 604]. За визначенням неможливо точно зафіксувати деталі таких інституцій, тому що вони повинні адаптуватися до конкретних ситуацій, тому що вони повинні бути підпорядковані творчій силі акторів, які їх надихають, і тому що вони повинні залишатися відкритими для власних реформ відповідно до демократичного вибору, який виражають ці актори. Такі інституції можуть бути й залишатися лише експериментальними, пропонуючи, а не нав'язуючи правила для організації обговорення чи прийняття рішень. Вони не створюють завершеної моделі, вони повинні припустити реальність своєї недосконалості, а отже, законність свого виклику та можливість трансформації.

Висновки. Теорія радикальної демократії пропонує принцип сильнішої та більш безпосередньої участі акторів у прийнятті політичних рішень, що є важливою умовою для здійснення справжнього демократичного контролю, що стосується не лише процесу прийняття рішень, а й процедури та інституційних механізмів, які ним керують. Радикальна демократія, як і префігуративна дія, не є догматичною. Вона фундаментально критична і самокритична, ініціюючи процес перевизначення правил і соціальних структур, через які автономія демократичних суб'єктів може виникати, розвиватися і здійснюватися.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Cohenet J., Fung A. Le projet de la démocratie radicale. Raisons politiques, 2011. № 42.
2. Rosanvallon P. La contre-démocratie. Paris, Seuil, 2006.
3. Chambers S. Giving up (on) rights? The future of rights and the project of radical democracy. American Journal of Political Science, 2004. Vol. 48, № 2.
4. Dunn J. Democracy: The Unfinished Journey. Oxford, Oxford University Press, 1992.
5. Castoriadis C. Le monde morcelé. Paris, Seuil, 1990.
6. Laclau E., Mouffe Ch. Hégémonie et stratégie socialiste. Vers une radicalisation de la démocratie, Paris, Fayard, coll. «Pluriel», 2019. 320 p.
7. Mouffe Ch. Le paradoxe démocratique. Paris, Ensba, 2016.
8. Manin B. Principes du gouvernement représentatif. Flammarion. 2019.
9. Arendt H. De la révolution. Paris, Gallimard, 2012.
10. Rousseau J.-J. Du contrat social. Paris, Gallimard, 1964, III, 15.
11. Norval A. Radical Democracy. Encyclopedia of democratic thought, Routledge. 2001.

12. Lefort C. Essais sur le politique. Paris, Seuil, 1986.
13. Vitiello A. La démocratie agonistique: entre ordre symbolique et désordre politique, Revue du MAUSS, 2011. № 38, p. 213–234.
14. Breaugh M. Thinking Radical Democracy. Imprint: University of Toronto Press, 2015.
15. Arendt H. La crise de la culture. Paris, Gallimard, 1972.
16. Lagroye J. La politisation. Paris, Belin, 2003.
17. Muldoon J. Arendt's revolutionary constitutionalism: Between constituent power and constitutional form, Constellations, 2016. Vol. 23, № 4.

REFERENCES:

1. Cohenet, J., & Fung, A. (2011). Le projet de la démocratie radicale. Raisons politiques, № 42.
2. Rosanvallon, P. (2006). La contre-démocratie. Paris, Seuil.
3. Chambers, S. (2004). Giving up (on) rights? The future of rights and the project of radical democracy. American Journal of Political Science, Vol. 48, № 2.
4. Dunn, J. (1992). Democracy: The Unfinished Journey. Oxford, Oxford University Press.
5. Castoriadis, C. (1990). Le monde morcelé. Paris, Seuil.
6. Laclau, E., & Mouffe, (2019). Ch. Hégémonie et stratégie socialiste. Vers une radicalisation de la démocratie, Paris, Fayard, coll. «Pluriel», 320 p.
7. Mouffe, Ch. (2016). Le paradoxe démocratique. Paris, Ensba.
8. Manin, B. (2019). Principes du gouvernement représentatif. Flammarion.
9. Arendt, H. (2012). De la révolution. Paris, Gallimard.
10. Rousseau, J.-J. (1964). Du contrat social. Paris, Gallimard, III, 15.
11. Norval, A. (2001). Radical Democracy. Encyclopedia of democratic thought, Routledge.
12. Lefort, C. (1986). Essais sur le politique. Paris, Seuil.
13. Vitiello, A. (2011). La démocratie agonistique: entre ordre symbolique et désordre politique, Revue du MAUSS, № 38, p. 213–234.
14. Breaugh, M. (2015). Thinking Radical Democracy. Imprint: University of Toronto Press.
15. Arendt, H. (1972). La crise de la culture. Paris, Gallimard,
16. Lagroye, J. (2003). La politisation. Paris, Belin.
17. Muldoon, J. (2016). Arendt's revolutionary constitutionalism: Between constituent power and constitutional form, Constellations, Vol. 23, № 4.

The significance of political action in the theory of radical democracy

Pfaifer Yevhen Vladyslavovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0006-1505-349X

The article presents the results of a comprehensive study of the scientific views of the classics of the theory of radical democracy regarding the understanding of political action and its significance in the functioning of democracy. The relevance of this study is due, on the one hand, to the lack of scientific developments of the selected issues in domestic scientific circles, and on the other one, to the direct connection of the radicalization of democracy in the theoretical dimension with practical attempts to strengthen the political participation of citizens in public processes in the late 20th and early 21st centuries throughout the democratic world. The purpose of the study is to reveal the essence of political action through the prism of the scientific views of theorists of radical democracy. This goal is detailed by a number of tasks: to identify the specifics of political action within the framework of the radical-democratic approach; to reveal its controversial content through the concept of conflict; to analyze its difference from political action in the context of the liberal-democratic paradigm. The methodological basis of the study was the bibliographical and systematic methods, as well as the structuralism approach. The first was used during the analysis of the reference scientific and research literature, the second – during its structuring, the third – to transcribe the thought process of the theorists of radical democracy. As a result of the conducted study, it was found that individual and collective autonomy is a condition for the implementation of political action, which, in turn, should be direct, and not represented by representatives elected by the people. Political action is critical in its content, questions institutions, decisions, practices, due to which political processes are rethought and adapted to updated social demands. At the heart of radical democracy is social conflict, which launches socio-political dynamics. Radical democracy is self-critical, which allows it to initiate the process of revising the rules and social institutions through which the autonomy of democratic subjects can be formed and function.

Key words: *theory of radical democracy, political action, conflict, liberal democracy, political participation, political institutions.*

Андрійчук Тетяна Сергіївна

Нове регулювання громадської участі в ЄС: пріоритети на шляху євроінтеграції України

УДК 323.21
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.3

Андрійчук Тетяна Сергіївна
кандидат політичних наук, старший викладач
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2, Київ, Україна;
заступник завідуючого відділом
Секретаріату Кабінету Міністрів України
вул. Михайла Грушевського, 12/2, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-3832-6252

Євроінтеграційний процес в Україні, що пришвидшився після 2022 року, вимагає цілеспрямованої роботи з аналізу та імплементації законодавства й стандартів Європейського Союзу за різними сферами та галузями. Не менш значущим є фундаментальний кластер переговорного процесу (Fundamentals), що включає питання функціонування демократичних інститутів. Громадська участь – невід'ємний складник розвитку та захисту сучасних демократій, відповідно у межах євроінтеграційного процесу важливим є врахування відповідних вимог ЄС, які посилилися у 2023 році. Тож метою статті є проаналізувати нове регулювання з питань громадської участі для держав-членів ЄС та означити пріоритетні напрями його імплементації в процесі євроінтеграції в Україні. Застосовано низку методів, зокрема структурно-функціональний та порівняльний; метод аналізу документів (рішень інституцій ЄС); загальнонаукові методи аналізу і синтезу та ін. Як засвідчило дослідження, тривалий час питання застосування механізмів громадської участі державами-членами ЄС залишалися поза регулюванням європейських інституцій, визначалися здебільшого певні загальні пріоритети. Водночас, враховуючи зростання загроз для демократії, наприкінці 2023 року було прийнято Рекомендації щодо сприяння залученню й ефективній участі громадян та організацій громадянського суспільства в процесах формування державної політики, що конкретизували регулювання діяльності держав-членів у відповідній сфері. До основних заходів, які вони мають вживати, віднесено, зокрема, впровадження механізмів участі, що виходять за рамки мінімальних стандартів публічних консультацій та передбачають деліберацію, діалог, спільне творення рішень; забезпечення більшої інклюзивності громадської участі; посилення участі дітей та молоді та ін. Також звертає на себе увагу великий блок конкретизованих заходів із посилення захисту громадського простору як основи для забезпечення громадської участі. Враховуючи досвід України, у статті виокремлено низку пріоритетних напрямів імплементації Рекомендацій, що стосуються вдосконалення законодавства та практики проведення публічних консультацій, запровадження деліберативних форматів публічних обговорень, захисту організацій громадянського суспільства.

Ключові слова: *Європейський Союз, демократія, громадська участь, деліберація, публічні консультації, організації громадянського суспільства.*

Вступ. Розвиток сучасної демократії тісно пов'язаний із прагненням віднайти концептуальні моделі та практичні механізми для подолання обмежень і проблемних питань представницької демократії (вплив громадян на політичні процеси лише під час виборів, політичне відчуження, зниження довіри до владних інституцій, вплив популізму та дезінформації). Значна увага приділяється спробам забезпечити більшу залученість громадян до прийняття державних рішень на основі механізмів громадської участі. Ці процеси розвивають сучасний концепт демократії, пропонуючи нові моделі учасницького типу – демократії участі та деліберативної (дорадчої) демократії. Наразі впровадження цих моделей вийшло за межі практик окремих країн та визнано пріоритетом на рівні міжнародних організацій (Ради Європи, Організації економічного співробітництва та розвитку), а також Європейського Союзу.

Зростання рівня міжнародної підтримки України як молодої демократії, змушеної боротися з потужною російською автократією, пришвидшило процес євроінтеграції нашої країни. Водночас йдеться не про автоматичне зарахування до Європейського Союзу, а про необхідність швидкої імплементації європейського регулювання, у тому числі за фундаментальним кластером, до якого віднесені питання функціонування демократичних інституцій.

Різні аспекти розвитку демократії та громадської участі протягом становлення незалежної України вивчала значна кількість дослідників, зокрема В. Андрущенко, О. Бабкіна, Г. Зеленько, О. Майборода, А. Колодій, О. Корнієвський, І. Кресіна, Ф. Рудич, Ю. Шайгородський та ін. Водночас повномасштабне вторгнення та введення режиму воєнного стану спричиняють певні зміни у фокусі досліджень. Аналіз публікацій за останні роки свідчить, що низка науковців приділяє увагу проблемним питанням застосування громадської участі в умовах війни та відновлення [10; 11; 12; 16; 17]. Разом з цим вплив на розвиток учасницьких меха-

нізмів процесу євроінтеграції поки залишається недостатньо дослідженим, хоча прискорення євроінтеграції співпало з прийняттям нового регулювання ЄС у відповідній сфері.

Станом на кінець 2024 року Україна доволі оперативно завершила оцінку законодавства та скринінгові переговори щодо першого кластеру переговорного процесу – Fundamentals (Основи процесу вступу в ЄС). До цього кластеру входить розділ «Функціонування демократичних інститутів», що включає, у т.ч. питання громадської участі. Наступний етап – підготовка та реалізація дорожньої карти України за цим напрямом. Відповідно, дослідження регулювання питань громадської участі в ЄС та визначення пріоритетів його імплементації в Україні є актуальним на даний час.

Мета статті – проаналізувати нове регулювання ЄС з питань громадської участі та означити пріоритетні напрями його імплементації в процесі євроінтеграції в Україні.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано низку методів, зокрема структурно-функціональний та порівняльний методи; метод аналізу документів (рішень інституцій ЄС); загальнонаукові методи аналізу і синтезу та ін.

Результати. Стаття 10 (3) Договору про Європейський Союз надає кожному громадянину право брати участь у демократичному житті та вимагає, щоб рішення приймалися якомога відкритіше та ближче до громадян [6]. Також стаття 11 Договору визначає, що 1) інституції за допомогою відповідних засобів надають громадянам і представницьким об'єднанням можливість повідомляти та публічно обмінюватися думками в усіх сферах діяльності Союзу; 2) інституції повинні підтримувати відкритий, прозорий і регулярний діалог з представницькими асоціаціями та громадянським суспільством; 3) Європейська Комісія проводить широкі консультації із заінтересованими сторонами, щоб забезпечити послідовність і прозорість дій Союзу [6]. Водночас тривалий час вимоги щодо застосування механізмів громадської участі державами-членами ЄС залишалися поза детальним регулюванням європейських інституцій. Європейська Комісія зосереджувала увагу насамперед на врегулюванні власних практик залучення громадськості (наприклад, у Загальних принципах і мінімальних стандартах для консультацій із заінтересованими сторонами [3]).

Водночас на початку 2020-х років, зважаючи на зростання політичних викликів, інституції ЄС посилили увагу до питань розвитку та захисту демократії, у т. ч. і в контексті громадської участі. Йдеться, насамперед, про Європейський план дій щодо демократії 2020 року [5]. Як відзначено у відповідному повідомленні Європейської Комісії, він стосується не лише інституцій ЄС, але й національних урядів і парламентів, які несуть основну відповідальність за забезпечення належного функціонування демократії, а також інших національних органів влади. Тому цей план покликаний визначити не лише загальні пріоритети європейських інституцій, але й певні зобов'язання для національних урядів держав-членів: «повністю поважаючи національні компетенції, він встановлює посилені рамки політики ЄС і конкретні заходи для: сприяння вільним і справедливим виборам та активній демократичній участі; підтримки вільних і незалежних медіа; протидії дезінформації» [5]. Водночас у розділі про сприяння демократичному залученню актуальні напрями дій не є достатньо конкретизованими. Зроблено загальний наголос на заохоченні розвитку демократії участі та деліберативної (дорадчої) демократії, насамперед на основі таких прикладів, як Європейські громадянські ініціативи, деліберативна конференція з майбутнього Європи [1], громадянські діалоги. Комісія заохочує якнайкраще використовувати структурні та інвестиційні фонди ЄС для підтримки та зміцнення спроможності громадянського суспільства, а також залучати організації громадянського суспільства до партнерства, в т. ч. через побудову дорадчої інфраструктури демократії.

Вочевидь такого «м'якого» регулювання виявилося недостатньо. Тож наприкінці 2023 року Європейська Комісія представила так званий Пакет заходів на захист демократії [4], що передбачає декілька ініціатив з посилення регулювання найбільш актуальних питань функціонування демократії. Зокрема, за напрямом «інклюзивна громадянська активність та участь для стійкості європейської демократії» визначено за необхідне запровадження в державах-членах ЄС нових механізмів громадської участі, що повинні запропонувати «громадянам додаткові способи брати активну участь у демократичних дебатах і робити внесок у формування політики, беручи до уваги інституційні традиції та особливості держави-члена» [4]. Ці нові формати деліберативних обговорень мають доповнити усталені практики залучення, такі як публічні консультації, діалоги із заінтересованими сторонами. Особливе місце в Пакеті заходів на захист демократії відведено організаціям громадянського суспільства, їх ролі в демократичних процесах та необхідності сприяння реалізації цієї ролі. Європейська Комісія відзначає важливі механізми комунікації та залучення таких організацій: публічні консультації, у т.ч портал «Have Your Say» [7], структурований діалог у формі форумів та платформ, партнерство у підготовці, реалізації та оцінці програм політики згуртованості тощо.

Важливим є те, що для підтримки реалізації відповідних завдань Пакету на захист демократії Європейська Комісія прийняла Рекомендації щодо сприяння залученню й ефективній участі громадян

та організацій громадянського суспільства в процесах формування державної політики, що конкретизувало регулювання діяльності держав-членів у відповідній сфері [2].

Аналіз положень Рекомендацій дозволяє нам виокремити деякі важливі для Європейського Союзу характеристики громадської участі:

1) громадська участь має бути невід'ємним складником всього процесу вироблення державної політики: «органи державної влади повинні залучати тих, на кого впливають прийняті правила та рішення, і активно збирати їхні погляди та докази на різних етапах процесу формування політики» [2];

2) важливим є використання як онлайн, так і офлайн механізмів залучення залежно від зручності та доступності для учасників: «держави-члени повинні надавати можливість брати участь за допомогою адаптованих і доступних способів та механізмів як онлайн, так і офлайн, у тому числі в сільських і віддалених районах» [2];

3) заохочується пошук інноваційних форм та форматів участі у виробленні державної політики (громадські конференції, панелі, журі, консенсусні конференції, бюджет участі та спільнотворення), врахування державами-членами кращих відповідних практик ЄС, насамперед деліберативної Конференції з майбутнього Європи [1];

4) пріоритетом є максимальна інклюзивність громадської участі (залучення осіб з інвалідністю, дітей та молоді, інших уразливих груп);

5) важливим є належне фінансування механізмів громадської участі та ін.

Відповідно до наведених характеристик Європейська Комісія визначає *чотири конкретні заходи, які мають вживати держави-члени ЄС* для підтримки та заохочення громадської участі:

1) підтримувати та просувати індивідуальні та колективні способи участі, такі як громадські панелі, збори громадян та інші формати діалогу та спільної творчості (наголос зроблено саме на заходах із залучення, що виходять за рамки мінімальних стандартів публічних консультацій);

2) забезпечити якомога більшу інклюзивність при запрошенні громадян до обговорень, використовуючи статистичні методи та демографічні критерії, щоб гарантувати, що учасники відображають демографічну конфігурацію держави-члена, в тому числі на основі даних перепису чи інших подібних даних; при цьому забезпечити сприятливі умови, щоб громадська участь не обтяжувала, у необхідних випадках – відшкодування витрат на участь, у тому числі для підтримки економічно відсторонених громадян;

3) вжити конкретних зусиль для посилення участі дітей та молоді на місцевому, регіональному та національному рівнях, включаючи сільські та віддалені райони, у т. ч. впровадити відповідні заходи в освітніх закладах;

4) вивчити можливість використання нових технологій, які є легкодоступними для громадян, із дотриманням таких принципів, як інклюзивність, доступність, технологічна й мережева нейтральність; з огляду на це також розвивати медіаграмотність і критичне мислення з раннього віку.

Також Рекомендації демонструють «широкий»підхід до сфери громадської участі – до неї відносяться не лише власне механізми залучення, але й передумови – сприятливе середовище для загального розвитку та функціонування громадянського суспільства. Тому окрему увагу у Рекомендаціях приділено *специфічним заходам з підтримки та захисту громадського простору*. Так, держави-члени ЄС повинні:

1) створити та підтримувати безпечне та сприятливе середовище для організацій громадянського суспільства;

2) заохочувати створення стратегічного партнерства між органами державної влади на місцевому, регіональному та національному рівнях й організаціями громадянського суспільства з метою сприяння їх участі в процесах формування державної політики;

3) встановлювати структурований діалог з організаціями громадянського суспільства щодо різних тем, пов'язаних з процесами формування державної політики. Держави-члени повинні забезпечити, щоб такі діалоги виходили за межі консультацій щодо конкретних політичних чи законодавчих пропозицій і були регулярними, тривалими та орієнтованими на результат (тобто йдеться про створення спеціальних дорадчих, діалогових форумів, майданчиків для тривалої комунікації з організаціями громадянського суспільства);

4) вжити заходів для захисту організацій громадянського суспільства від погроз, криміналізації, залякування, переслідувань, а також нападів та інших форм злочинних дій, як офлайн, так і онлайн, зокрема:

– забезпечити своєчасний та ефективний захист, доступний організаціям громадянського суспільства, їх співробітникам і волонтерам, а також особам, близьким до них, у т. ч. шляхом підвищення обізнаності правоохоронних органів, органів влади та судових органів щодо ризиків, з якими стикаються організації громадянського суспільства;

– відслідковувати розвиток подій у громадському просторі за допомогою чітких індикаторів і звітності; здійснювати постійний діалог з організаціями громадянського суспільства для підтримки такого моніторингу; особливу увагу приділяти повідомленням про фізичні та онлайн-атаки, наклепницькі кампанії, випадки мови ненависті та стратегічні позови проти участі громадськості (SLAPP), а також положенню правозахисників, організацій громадянського суспільства та їх членів, які нале-

жать до або виступають за права жінок, сексуальне та репродуктивне здоров'я та права груп меншин, таких як ЛГБТІК, мігрантів та шукачів притулку, боротьбу з корупцією та захист довкілля;

– сприяти співпраці та координації між усіма суб'єктами, залученими до моніторингу подій у громадському просторі та захисту організацій громадянського суспільства, у т. ч. шляхом розробки протоколів співпраці та обміну передовим досвідом між правоохоронними органами, судовою системою, владою на місцевому, регіональному та національному рівнях, організаціями громадянського суспільства, інституціями з прав людини;

– сприяти доступу до спеціальних процедур або каналів для повідомлення про загрози та напади, документування та аналізу середовища, в якому працюють організації громадянського суспільства;

– інформувати організації громадянського суспільства про доступні послуги захисту та підтримки, у тому числі через спеціальні веб-сайти;

– забезпечити доступність служб підтримки і телефонів екстреної допомоги для осіб, які працюють в організаціях громадянського суспільства, а також для осіб, близьких до них (надання інформації, юридичних та практичних порад, психологічної підтримки, притулку тощо);

5) виділяти спеціальне фінансування для розвитку спроможностей організацій громадянського суспільства;

6) прийняти плани дій або еквівалентні ініціативи для створення рамок на національному рівні для підтримки безпечного та сприятливого громадського простору та ефективної участі організацій громадянського суспільства.

У межах нашої роботи важливо зупинитися на тому, що з вище перерахованих зобов'язань держав-членів ЄС наразі є найбільш пріоритетним для імплементації в Україні в рамках євроінтеграційного процесу. Насамперед, відзначимо, що протягом останніх років в Україні сформувалася певна нормативно-правова база з питань, що стосуються громадської участі та ширше – сприяння розвитку громадянського суспільства. Так, реалізується вже третя Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства [14]. 20 років розвивається механізм консультацій з громадськістю [13], який не був обмежений навіть під час воєнного стану (крім обговорень питань, пов'язаних із забезпеченням обороноздатності та виникненням загрози життю та/або здоров'ю населення). У 2024 році в рамках євроінтеграційного процесу прийнятий Закон України «Про публічні консультації» [15] (хоча передбачено, що він набуде чинності лише після завершення воєнного стану). Впроваджуються й інші механізми громадської участі, зокрема громадські ради та інші консультативно-дорадчі органи, звернення й електронні петиції, бюджети участі та ін., щоправда, відповідні практики в конкретних випадках мають різну ефективність та підпадають під вплив політичних чинників і воєнного часу [8; 12; 16].

Аналізуючи європейське регулювання та український досвід, можемо визначити принаймні три наступні пріоритети для нашої країни на час підготовки до вступу в ЄС:

1) продовжити практику прийняття спеціальних стратегічних документів для підтримки розвитку громадянського суспільства та планів заходів з їх реалізації (на важливість таких національних документів окремо вказано Європейською Комісією). У плані заходів з реалізації чинної Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [14] у 2025–2026 роках, а також під час підготовки нової Національної стратегії на наступний період важливо врахувати вимоги до дій держав-членів ЄС з підтримки й захисту громадського простору, визначені в Рекомендаціях щодо сприяння залученню та ефективній участі громадян й організацій громадянського суспільства в процесах формування державної політики. Зокрема, йдеться про заходи з розвитку структурованого діалогу (форуми, майданчики, інші дорадчі платформи) та стратегічного партнерства між органами державної та організаціями громадянського суспільства, надання фінансової підтримки для розвитку спроможностей організацій громадянського суспільства (наразі в Україні підтримуються лише програми (проекти, заходи) невеликого кола громадських організацій – молодіжних, ветеранських, осіб з інвалідністю). Також важливим і новим напрямом для України має стати планування заходів із захисту організацій громадянського суспільства від погроз, криміналізації, залякування, переслідувань, яким Європейська Комісія приділяє значну увагу. Необхідним є налагодження системного моніторингу відповідних викликів, розроблення процедур та практик взаємодії між правоохоронними органами, судовою системою, іншими органами влади та організаціями громадянського суспільства;

2) прискорити вдосконалення базового (мінімального) механізму громадської участі – публічних консультацій, щоб отримати результати у найближчі роки, ще під час підготовки до вступу в ЄС. Відповідно це потребуватиме або внесення змін до Закону України «Про публічні консультації» в частині строку набуття чинності його положень, або вдосконалення процедур консультацій рішенням уряду, яке вплине принаймні на відповідні практики органів виконавчої влади. Йдеться також про необхідність врахування таких важливих аспектів, що знайшли відображення у Рекомендації Європейської Комісії, як:

– визначення вимог щодо застосування консультацій на всіх етапах формування та реалізації державної політики (на даний час це питання чітко

не врегульовано, тому більшість консультацій проводиться щодо готових проектів нормативно-правових актів, а не в рамках вивчення проблемних питань, визначення шляхів їх вирішення чи під час оцінки ефективності рішень);

– передбачення чітких критеріїв для визначення заінтересованих сторін та запрошення учасників консультацій, у т.ч. спираючись на демографічні критерії, статистичні дані;

– визначення чітких випадків та умов обрання онлайн чи офлайн способів консультацій, враховуючи особливості заінтересованих сторін, яких потрібно долучити, зручність та доступність для учасників, уможливлення належного обговорення – обміну аргументами, пояснення інтересів та потреб;

– встановлення додаткових вимог для забезпечення максимальної інклюзивності, зокрема визначення особливостей залучення до консультацій осіб з інвалідністю, дітей та молоді, уразливих груп (певні вимоги на сьогодні визначені у профільних законодавчих актах, водночас їх варто вдосконалити та деталізувати, запропонувавши конкретні алгоритми у рамках загальної процедури публічних консультацій);

– створення єдиної онлайн-платформи для проведення публічних консультацій на зразок європейського порталу «Have Your Say» (розробка такої платформи відповідно до Закону України «Про публічні консультації» передбачена після завершення воєнного стану, водночас оскільки механізм консультацій з громадськістю під час воєнного стану не обмежується, створення платформи могло б бути забезпечено й раніше);

3) розпочати впровадження механізмів деліберативної демократії, яким Європейська Комісія приділяє значну увагу. Не зважаючи на те, що протягом останніх років в Україні поступово розвиваються діалогові підходи до обговорення важливих питань, механізми делібераці саме у форматах, які просуває Європейська Комісія – громадські асамблеї, панелі, журі, залишаються для нас новими та недостатньо апробованими (маємо лише два пілотні проєкти із проведення громадської асамблеї на місцевому рівні – у громадах мм. Звягеля та Славутича). Зважаючи на те, що такі формати мають значний потенціал для обговорень чутливих і складних питань під час війни та повоєнного відновлення [9], доцільним є вивчення відповідної практики ЄС, реалізація пілотних проєктів та їх масштабування на місцевому і національному рівнях.

Висновки. Як бачимо, громадська участь займає значне місце у фокусі уваги інституцій Європейського Союзу. Розвиток механізмів громадської участі (як більш усталених, так і інноваційних) визнається важливим складником політики захисту демократії на рівні ЄС. Для України, яка розпочинає підготовку дорожніх карт у межах кластеру переговорного процесу Fundamentals (Основи процесу вступу в ЄС), імплементація європейського регулювання та стандартів має стати додатковим стимулом для вдосконалення національного законодавства, процедур та практик залучення громадськості до формування та реалізації державної політики. Це дозволить не лише наблизитися до набуття членства в ЄС, але й покращити врядування, зробити його більш інклюзивним та результативним, спираючись на врахування інтересів та потреб різних суспільних груп, підтримку з боку організацій громадянського суспільства.

Підхід до регулювання питань громадської участі на рівні ЄС за останні роки еволюціонував від визначення загальних пріоритетів до прагнення передбачити більш деталізовані завдання для держав-членів. Державні інституції України повинні звернути особливу увагу на відповідні завдання та розпочати їх реалізацію ще до вступу в ЄС. Аналіз європейського регулювання питань громадської участі з урахуванням української практики засвідчив, що найбільше уваги в Україні потребують такі пріоритетні напрями, як вдосконалення законодавства та практики проведення публічних консультацій, запровадження нових деліберативних форматів публічних обговорень, посилення дій із захисту організацій громадянського суспільства в межах Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства. Згадані пріоритети не є виключними, водночас вони можуть стати певною базою на початку євроінтеграційного процесу та доповнюватися в процесі консультацій з Європейською Комісією, міжнародними та вітчизняними експертами, організаціями громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. A new push for European democracy. Nurturing, protecting and strengthening our democracy. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy_en.

2. Commission Recommendation C/2023/8627 on promoting the engagement and effective participation of citizens and civil society organisations in public policy-making processes. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=PI_COM:C(2023)8627.

3. Communication from the Commission – Towards a reinforced culture of consultation and dialogue – General principles and minimum standards for consultation of interested parties by the Commission. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52002DC0704.

4. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Defence of Democracy. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0630.

5. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the European democracy action plan. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2020%3A790%3AFIN&qid=1607079662423.

6. Consolidated version of the Treaty on European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF.

7. Have Your Say. URL: https://have-your-say.ec.europa.eu/.

8. Андрійчук Т. Громадські ради та інші консультативно-дорадчі органи: функціонування в умовах повномасштабної війни в Україні. Політикус. 2024. Вип. 2. С. 7–13.

9. Андрійчук Т. Інструменти деліберативної демократії: можливості застосування у воєнний та повоєнний час в Україні. Політичні дослідження / Political Studies. 2023. Вип. 1 (5). С. 48–67.

10. Гончаренко В. Форми і методи участі громадськості у національному повоєнному відновленні. *Наукові* інновації та передові технології. 2024. Вип. 11. С. 95–104.

11. Зеленько Г. Трансформація політичного режиму в Україні під час повномасштабної російської збройної агресії. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни: монографія. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 10–39.

12. Кононенко Н. Управлінські механізми запобігання політичному радикалізму і зміцнення політичного консенсусу. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни: монографія / за ред. О. Рафальського, О. Майбороди. Київ: ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 300–349.

13. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/996-2010-%D0%BF.

14. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 07.09.2021 № 487. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/487/2021.

15. Про публічні консультації: Закон України від 20.06.2024 № 3841-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3841-20.

16. Рижук Ю. Громадська участь в умовах воєнного стану в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2023. № 7.

17. Шайгородський Ю. Політична участь як чинник формування громадської думки та поведінкових моделей громадян. Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія. Київ. ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 400–445.

REFERENCES:

1. A new push for European democracy. Nurturing, protecting and strengthening our democracy. Retrieved from: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy_en.

2. Commission Recommendation C/2023/8627 on promoting the engagement and effective participation of citizens and civil society organisations in public policy-making processes. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=PI_COM:C(2023)8627.

3. Communication from the Commission – Towards a reinforced culture of consultation and dialogue – General principles and minimum standards for consultation of interested parties by the Commission. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52002DC0704.

4. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Defence of Democracy. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0630.

5. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the European democracy action plan. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2020%3A790%3AFIN&qid=1607079662423.

6. Consolidated version of the Treaty on European Union. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF.

7. Have Your Say. Retrieved from: https://have-your-say.ec.europa.eu/.

8. Andriichuk T. (2024). Hromadski rady ta inshi konsultatyvno-doradchi orhany: funktsionuvannia v umovakh povnomasshtabnoi viiny v Ukraini [Public councils and other consultative and advisory bodies: functioning in conditions of full-scale war in Ukraine]. Politicus, no. 2, pp. 7−13 [in Ukrainian].

9. Andriichuk T. (2023). Instrumenty deliberatyvnoi demokratii: mozhlyvosti zastosuvannia u voiennyi ta povoiennyi chas v Ukraini [Tools of deliberative democracy: possibilities of application in wartime and post-war times in Ukraine]. Political Studies, no. 1 (5), pp. 48–67 [in Ukrainian].

10. Honcharenko V. (2024). Formy i metody uchasti hromadskosti u natsionalnomu povoiennomu vidnovlenni [Forms and methods of public participation in national post-war reconstruction]. Scientific innovations and advanced technologies, no. 11, pp. 95–104 [in Ukrainian].

11. Zelenko H. (2023). Transformatsiia politychnoho rezhymu v Ukraini pid chas povnomasshtabnoi rosiiskoi zbroinoi ahresii [Transformation of the political regime in Ukraine during full-scale Russian armed aggression.]. Adaptive changes in the political field of Ukraine in conditions of war. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine, pp. 10–39 [in Ukrainian].

12. Kononenko N. (2023). Upravlinski mekhanizmy zapobihannia politychnomu radykalizmu i zmitsnennia politychnoho konsensusu [Administrative mechanisms for preventing political radicalism and strengthening political consensus]. Adaptive changes in the political field of Ukraine in conditions of war. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine, pp. 300–349 [in Ukrainian].

13. Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.11.2010 no. 996 [On ensuring public participation in the formation and implementation of public policy: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 03.11.2010 no. 996]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/996-2010-%D0%BF [in Ukrainian].

14. Pro Natsionalnu stratehiiu spryiannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 07.09.2021 no. 487 [On the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021–2026: Decree of the President of Ukraine dated 07.09.2021 no. 487]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/487/2021 [in Ukrainian].

15. Pro publichni konsultatsii: Zakon Ukrainy vid 20.06.2024 no. 3841-IX [On public consultations: Law of Ukraine dated 20.06.2024 no. 3841-IX]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/3841-20 [in Ukrainian].

16. Ryzhuk Yu. (2023). Hromadska uchast v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Public participation under martial law in Ukraine]. Problems of modern transformations. Series: law, public management and administration, no. 7 [in Ukrainian].

17. Shaihorodskyi Yu. (2023). Politychna uchast yak chynnyk formuvannia hromadskoi dumky ta povedinkovykh modelei hromadian [Political participation as a factor in the formation of public opinion and behavioral models of citizens]. The political system of Ukraine: constitutional model and political practices. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine, pp. 400–445 [in Ukrainian].

New regulation of public participation in the EU: priorities on the path of Ukraine's European integration

Andriichuk Tetiana Serhiivna

Ph.D. in Political Science, Senior Lecturer
National University "Kyiv-Mohyla Academy"
Hryhoriia Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine;
Deputy Head
Unit of the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine
Mykhaila Hrushevskoho str., 12/2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3832-6252

The European integration process in Ukraine, which has accelerated after 2022, requires focused work on the analysis and implementation of EU legislation and standards in various areas and sectors. No less important is the fundamental cluster of the negotiation process, which includes issues of the functioning of democratic institutions. Public participation is an integral part of the development and protection of modern democracies, therefore, within the framework of the European integration process, it is important to take into account the relevant EU requirements, which have been strengthened in 2023. The purpose of the article is to analyze the new regulation on public participation for EU member states and identify priority areas for its implementation in the process of European integration in Ukraine. The author applied a number of methods, including structural-functional and comparative methods; the method of document analysis (decisions of EU institutions); general scientific methods of analysis and synthesis, etc. As the research showed, for a long time the issues of the application of public participation by EU member states remained outside the EU regulation, mostly certain general priorities were determined. At the same time, taking into account the growing threats to democracy, at the end of 2023 the Commission Recommendation on promoting the engagement and effective participation of citizens and CSOs in public policy-making processes was adopted. This document specified the regulation of the activities of member states in the relevant area. The main measures include, in particular, the introduction of participatory mechanisms that go beyond the minimum standards of public consultations and involve deliberation, dialogue, and co-creation; ensuring greater inclusiveness and strengthening the participation of children and youth, etc. A large block of specific measures to protect of civic space as a basis for ensuring public participation also attracts attention. Taking into account Ukraine's experience, the author identifies a number of priority areas for implementing the Recommendations, which concern improving the legislation and practice of conducting public consultations, introducing new deliberative formats of discussions, and strengthening actions to protect CSOs.

Key words: *European Union, democracy, public participation, deliberation, public consultations, civil society organizations.*

Voichuk Alina Yuriivna

The features of the system of checks and balances in post-soviet presidential republics

UDC 328.1/.132.7:342.511(574+575.3+575.1+575.4)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.4

Voichuk Alina Yuriivna
PhD, Assistant at the Department of Political Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 64/13, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1925-1307

The study of the system of checks and balances in post-Soviet presidential republics is relevant in view of its impact on political stability, democratic development and respect for the rule of law. This article examines the peculiarities of the functioning of the system of checks and balances in post-Soviet presidential republics, identifies its strengths and weaknesses, and analyzes the factors that affect its effectiveness. The purpose of the study is to determine the peculiarities of the system of checks and balances in Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Tajikistan. The following research methods were used to study this topic: systemic, institutional, and comparative. The author analyzes the separation of powers in the post-Soviet presidential republics, which is enshrined in the constitution. Particular attention is paid to comparing the models that have developed in different countries of the region, with an emphasis on the degree of concentration of power in the hands of the president, the level of independence of the judiciary and the influence of parliament on key decisions. The main features of the system of checks and balances in post-Soviet presidential republics are: semi-rigid separation of powers and unbalanced system of checks and balances; election of the president; the existence of the post of the so-called administrative prime minister (where it exists), who has no significant power and acts in accordance with the instructions of the president; formation of the government by the president with limited participation of the parliament; the president's right to dissolve the parliament; the president's right to legislative initiative; the existence of the institution of the presidential commission; the existence of the presidential commission. The article also examines the challenges associated with the lack of effectiveness of the system of checks and balances in Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Tajikistan, in particular in terms of its ability to prevent the usurpation of power and ensure democratic development.

Key words: *system of checks and balances, post-Soviet presidential republics, president, parliament, government, judiciary.*

Introduction. The system of checks and balances is one of the key elements of democratic governance, which ensures a balance of power between different branches of the state and prevents the concentration of powers in one hand. In post-Soviet presidential republics, where authoritarian models of governance have historically dominated, adapting this system is an important and challenging task. Despite the formal introduction of the system of checks and balances in the constitutions of many post-Soviet states, their functioning often faces serious challenges in practice.

Among the numerous studies and publications that cover the issue of the system of checks and balances in post-Soviet presidential republics, the works of the following researchers deserve special attention: O. Valevskyi, N. Haidaienko, H. Zabavska, V. Rebkalo, I. Salo, L. Silenko, V. Surrin, etc.

The purpose of the article is to analyze the system of checks and balances in post-Soviet presidential republics.

The research **methods** are systemic, institutional and comparative. The use of the systemic method is due to the system of supreme bodies of the state in post-Soviet presidential republics. The systemic method is used to study the formation and functioning of public authorities in Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Tajikistan. The institutional method involves the identification and analysis of the more or less formalized phenomena and processes of political life in society, and is used to distinguish the institution of the president, parliament, and government. The comparative method is used to analyze the system of checks and balances in post-Soviet presidential republics.

Discussion. A presidential republic is a form of republican government. The presidential republic was first introduced in the United States. After the collapse of the USSR, the presidential republic was also established in a number of former Soviet republics – Kazakhstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan.

The main features of a presidential republic are: strict separation of powers and a balanced system of checks and balances; election of the president in general elections; combination of powers of the head of state and the head of government in the person of the president and, as a rule, the absence of the post of prime minister; formation of the government by the president with limited participation of the parliament; lack of political responsibility of the government to the parliament; absence of the president's right to dissolve the parliament; absence of the right of legislative initiative of the president; absence of the institution of counter-signature.

A presidential republic is characterized by a strict separation of powers. That is, the branches of state power do not have close functional relations. In a classical presidential republic, there are two centers of power that are independent of each other: the parliament (legislature) and the government headed by

the president (executive). The main feature of the strict separation of powers in a classical presidential republic is that the government is not politically accountable to the parliament and cannot be dismissed by it, and the president has no right of legislative initiative and no right to dissolve the parliament. The judiciary is separated from the legislative and executive branches.

The separation of powers is a necessary condition for the functioning of state power and is enshrined in the constitutions of post-Soviet presidential republics in one form or another – through the separation of functions and powers of the legislative, executive and judicial branches. For example, Article 3(4) of the 1995 Constitution of Kazakhstan states that state power is divided into legislative, executive and judicial branches. The interaction of the branches of state power is based on the use of a system of checks and balances [3]. Article 6 of the 1992 Constitution of Turkmenistan provides that the state power is divided into legislative, executive and judicial branches. They act independently, balancing each other [6]. Article 9 of the 1994 Constitution of Tajikistan states that the state power is divided into legislative, executive and judicial branches [4]. Article 11 of the 1992 Constitution of Uzbekistan states that the state power is divided into legislative, executive and judicial branches [5].

The features of a presidential republic vary in post-Soviet countries. The main features in post-Soviet presidential republics are: semi-rigid separation of powers and an unbalanced system of checks and balances; election of the president in elections; the existence of the post of the so-called administrative prime minister, who has no significant power and acts in accordance with the president's instructions; formation of the government by the president with limited participation of the parliament; the president's right to dissolve the parliament; the president's right to legislative initiative; the existence of the institution of counter-signature (in Kazakhstan).

The system of checks and balances in post-Soviet presidential republics is unbalanced. In these states, there is an increase in authoritarian tendencies in the functioning of the presidential institution. It is worth noting that the less democratic experience of the country, the greater the powers of the president became over time [1, p. 140].

In general, the manifestations of the growing authoritarian tendencies of presidential rule are: the recognition of the first presidential term as zero, and therefore the possibility to run for the third time: I. Karimov (Uzbekistan), E. Rahmon (Tajikistan), N. Nazarbayev (Kazakhstan); lifetime presidency: S. Niyazov (Turkmenistan). Authoritarian features in the functioning of the presidential institution have been significantly strengthened by the practice of using referendums to amend the constitution to allow presidents to serve more than two terms: N. Nazarbayev (Kazakhstan); increase of the presidential term from five to seven years (N. Nazarbayev, E. Rakhmon, I. Karimov), introduction of the presidency for life (S. Niyazov). In this regard, E. Rahmon has been on the power Olympus for 30 years. N. Nazarbayev was the President of Kazakhstan for 29 years (he resigned in March 2019) [1, p. 140].

The system of checks and balances in Kazakhstan is implemented as follows. Thus, the activities of the President of Kazakhstan and the judiciary are carried out on the basis of laws adopted by the Parliament of Kazakhstan. The President has the right of a suspensive veto over laws adopted by the Parliament, which can be overridden by a two-thirds vote of the total number of members of both chambers of the Parliament. The President appoints the President of the Constitutional Court with the consent of the Senate and four judges of the Constitutional Court. Three judges of the Constitutional Court are appointed by the Senate and three judges by the Majilis. The Chairman and judges of the Supreme Court are elected by the Senate on the proposal of the President of Kazakhstan. The chairpersons and judges of local and other courts are appointed by the President of the Republic on the recommendation of the Supreme Judicial Council. The Chairman of the Supreme Judicial Council is appointed by the President with the consent of the Senate. The President also appoints the akims (local executive authorities) of the regions, cities and the capital. Unlike the President of the United States, the President of Kazakhstan has the right to dissolve the Parliament. Thus, the President of Kazakhstan, after consultation with the heads of the chambers of parliament and the Prime Minister, may dissolve the parliament or the Majilis (lower house) of parliament (Article 63(1) of the Constitution of Kazakhstan of 1995) [3]. However, the President of Kazakhstan cannot exercise this right in the last six months of his term of office, as well as within one year after the previous dissolution (Article 63(2) of the Constitution of Kazakhstan of 1995) [3]. The government may be dismissed in the event of a vote of no confidence by the parliament (Article 70(3) of the Constitution of Kazakhstan of 1995) [3]. In a classical republic, the parliament does not have the right to dismiss the government. The Parliament has the right to remove the President of Kazakhstan from office by impeachment in case of high treason (part 2 of Article 47 of the Constitution of Kazakhstan of 1995) [3]. In violation of the system of checks and balances in a presidential republic, the President of Kazakhstan has the right of legislative initiative (Article 61 of the Constitution of Kazakhstan of 1995) [3]. The institute of counter-signature is not used in presidential republics. The Prime Minister of Kazakhstan (who has no significant power and acts in accordance with the instructions of the President),

as well as ministers, are subordinate to the President and completely dependent on him, so there is no need for counter-signature. However, the 1995 Constitution of Kazakhstan provides for the counter-signature of presidential acts proposed by the government itself: «3. Acts of the Parliament signed by the President of the Republic, as well as acts of the President issued on the initiative of the Government, shall be preliminarily endorsed by the Chairman of each of the chambers of the Parliament or the Prime Minister, respectively, who shall be legally responsible for the legality of these acts» (clause 3, Article 45) [3].

The activities of the President of Turkmenistan and the judiciary are carried out on the basis of laws adopted by the parliament and the supra-parliamentary body (Halk Maskhalati). Decrees of the President of Turkmenistan have the force of law. The head of state is vested with the right of a suspensive veto over laws adopted by the Mejlis (parliament), which the latter can override by a two-thirds vote of the total number of deputies of the parliament (Article 71(10) of the 1992 Constitution of Turkmenistan) [6]. The President appoints the Chief Justice of the Supreme Court with the consent of the Mejlis (Article 71(16) of the 1992 Constitution of Turkmenistan) [6]. Judges are appointed and dismissed by the President of Turkmenistan (Article 100 of the 1992 Constitution) [6]. The head of state has the right to dissolve the parliament. The Mejlis may be dissolved in the following cases: on the basis of a decision of a national referendum; on the basis of a resolution of the Mejlis adopted by a majority of at least two-thirds of the total number of deputies (self-dissolution); by the President of Turkmenistan in case of failure to form the governing body of the Mejlis within six months (Article 79 of the 1992 Constitution of Turkmenistan) [6]. Article 92 of the 1992 Constitution of Turkmenistan states that the government is formed by the president within one month after taking office, and it must resign before the newly elected president [6]. The government is responsible to the president. The government is headed by the head of state. Until 2023, the parliament could remove the president from office by impeachment and by referendum. Thus, in case of violation of the Constitution and laws by the President of Turkmenistan, the Mejlis of Turkmenistan may express no confidence in the President of Turkmenistan. The issue of no confidence in the President of Turkmenistan may be considered at the request of at least two-thirds of the total number of deputies of the Mejlis. The decision on no confidence in the President of Turkmenistan is adopted by at least three-fourths of the established number of deputies of the Mejlis of Turkmenistan. The question of removing the President of Turkmenistan from office is submitted to a national referendum (Part 2 of Article 75 of the 1992 Constitution of Turkmenistan) [6]. In 2023, Article 75 became invalid. In violation of the system of checks and balances in a presidential republic, Article 83 of the 1992 Constitution of Turkmenistan states that the right of legislative initiative belongs to the President of Turkmenistan [6].

In Tajikistan, the President is the head of state, while the head of the executive branch is the Prime Minister, who has no significant power and acts in accordance with the President's instructions. The President of Tajikistan has the right of a suspensive veto on laws adopted by the Parliament, which the latter can override by two-thirds or three-fourths of the total number of deputies of the Majlis Mili and Majlis Namoyandagon (upper and lower chambers of the Parliament) (Article 62 of the Constitution of Tajikistan of 1994) [4]. The President of Tajikistan nominates the chairman and deputy chairmen of the Constitutional Court, the Supreme Court and the Supreme Economic Court for appointment and dismissal of the Majlis mili (upper house of parliament) (Article 69(8) of the Constitution of Tajikistan of 1994) [4]. The President of Tajikistan is not vested with the right to dissolve the Parliament. The Parliament may be dissolved on its own initiative (self-dissolution of the Parliament) (Article 63 of the 1994 Constitution of Tajikistan) [4]. The President of Tajikistan appoints and dismisses the Prime Minister and other members of the government; submits decrees on the appointment and dismissal of the Prime Minister and other members of the government for approval at a joint meeting of the Majlisi Milli and Majlisi Namoyandagon (Article 69(4) of the Constitution of Tajikistan of 1994) [4]. The Parliament, together with the Constitutional Court, have the right to remove the President of Tajikistan from office by impeachment in case of high treason (Article 72 of the 1994 Constitution of Tajikistan) [4]. In violation of the system of checks and balances in a presidential republic, the President of Tajikistan is endowed with the right of legislative initiative (Article 58 of the 1994 Constitution of Tajikistan) [4].

The activities of the President of Uzbekistan and judges are regulated by laws adopted by the Oliy Majlis. The President of the Republic of Uzbekistan is the head of state and acts as an arbiter of the regulation of other state authorities (Article 105 of the 1992 Constitution of Uzbekistan). The President submits candidates to the Constitutional Court, the Supreme Court, and the Supreme Judicial Council for approval by the Senate (Article 109(13) of the 1992 Constitution of Uzbekistan) [5]. The head of state is vested with the right of a suspensive veto over laws adopted by the bicameral parliament, which the latter can override by a two-thirds vote of the total number of deputies of the Legislative Chamber and the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan (Article 99 of the 1992 Constitution of Uzbekistan) [5]. In contrast to the system of checks and balances in a classical presidential republic, the President is

vested with the right to dissolve the Parliament. Thus, Article 111 of the 1992 Constitution of Uzbekistan states that the Legislative Chamber and the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan may be dissolved by a decision of the President of the Republic of Uzbekistan, adopted in coordination with the Constitutional Court of the Republic of Uzbekistan, in case of insurmountable differences in their composition [5]. The Legislative Chamber or the Senate, which pose a threat to their normal functioning, or their repeated adoption of decisions contrary to the Constitution of the Republic of Uzbekistan, as well as insurmountable differences between the Legislative Chamber and the Senate, which pose a threat to the normal functioning of the Oliy Majlis [5]. The Parliament, namely the Legislative Chamber, may pass a vote of no confidence in the Prime Minister. The vote of no confidence is considered to be passed if two-thirds of the total number of members of the Legislative Chamber vote for it. After that, the President dismisses the Prime Minister. In accordance with Article 98 of the 1992 Constitution of Uzbekistan, the President is vested with the right of legislative initiative [5].

Results. Thus, the system of checks and balances in post-Soviet presidential republics is characterized by some peculiarities that a classical presidential republic does not have. Among them are the following: semi-rigid separation of powers; election of the president in elections; the existence of the post of the so-called administrative prime minister, who has no significant power and acts in accordance with the president's instructions; formation of the government by the president with limited participation of the parliament; the president's right to dissolve the parliament; the president's right to legislative initiative; the president's right of a suspensive veto; the activities of the president and the judiciary on the basis of laws adopted by the parliament; participation of the president and parliament in the appointment of judges; a small range of offenses for which the president can be impeached, etc.

BIBLIOGRAPHY:

1. Войчук А.Ю. Особливості інституту президентства в пострадянських президентських республіках. *Держава і право*: збірник наукових праць. Серія Політичні науки. Київ, 2018. Вип. 79. С. 138–149.

2. Шляхтун П.П. Конституційне право: словник термінів. Київ : Либідь, 2005. 568 с.

3. Constitution of the Republic of Kazakhstan of 30 August 1995. URL: https://www.akorda.kz/en/constitution-of-the-republic-of-kazakhstan-50912 (date of application: 12.12.2024).

4. Constitution of the Republic of Tajikistan of 6 November 1994. URL: https://www.prokuratura.tj/en/legislation/the-constitution-of-the-republic-of-tajikistan.html (date of application:12.12.2024).

5. Constitution of the Republic of Uzbekistan of 8 December 1992. URL: https://constitution.uz/en/clause/index (date of application: 12.12.2024).

6. Constitution of Turkmenistan of 18 May 1992. URL: https://turkmenistan.gov.tm/tk/habar/69351/turkmenistanyn-konstitusion-kanuny-2 (date of application: 12.12.2024).

REFERENCES:

1. Voichuk A.Yu. (2018) Osoblyvosti instytutu prezydentstva v postradianskykh prezydentskykh respublikakh. Derzhava i pravo: zbirnyk naukovykh prats. Seriia Politychni nauky. Kyiv. Vyp. 79. S. 138-149. [in Ukrainian].

2. Shliakhtun P.P. (2005) Konstytutsiine pravo: slovnyk terminiv. Kyiv : Lybid. 568 s. [in Ukrainian].

3. Constitution of the Republic of Kazakhstan of 30 August 1995. URL: https://www.akorda.kz/en/constitution-of-the-republic-of-kazakhstan-50912 (date of application: 12.12.2024). [in English].

4. Constitution of the Republic of Tajikistan of 6 November 1994. URL: https://www.prokuratura.tj/en/legislation/the-constitution-of-the-republic-of-tajikistan.html (date of application:12.12.2024). [in English].

5. Constitution of the Republic of Uzbekistan of 8 December 1992. URL: https://constitution.uz/en/clause/index (date of application: 12.12.2024). [in English].

6. Constitution of Turkmenistan of 18 May 1992. URL: https://turkmenistan.gov.tm/tk/habar/69351/turkmenistanyn-konstitusion-kanuny-2 (date of application: 12.12.2024). [in English].

Особливості системи стримувань і противаг у пострадянських президентських республіках

Войчук Аліна Юріївна

доктор філософії з галузі соціальних та поведінкових наук зі спеціальності політологія, асистент кафедри політичних наук
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64/13, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1925-1307

Дослідження системи стримувань і противаг у пострадянських президентських республіках є актуальним з огляду на її вплив на політичну стабільність, демократичний розвиток і дотримання верховенства права. У даній статті розглядаються особливості функціонування системи стримувань і противаг у пострадянських президентських республіках, виявляються її сильні та слабкі сторони, а також аналізуються фактори, що впливають на її ефективність. Метою роботи є визначення особливостей функціонування системи стримувань і противаг у Казахстані, Узбекистані, Туркменістані, Таджикистані. При дослідженні даної теми були використані наступні методи дослідження: системний, інституціональний, порівняльний. Аналізується поділ влади у пострадянських президентських республіках, який закріпляється на конституційному рівні. Особливу увагу приділено порівнянню моделей, що склалися в різних державах регіону, з акцентом на ступінь концентрації влади в руках президента, рівень незалежності судової влади та вплив парламенту на прийняття ключових рішень. Основними ознаками системи стримувань і противаг у пострадянських президентських республіках є: напівжорсткий поділ влади і не збалансована система стримувань і противаг; обрання президента на виборах; наявність посади так званого адміністративного прем'єр-міністра (там де він є), який не має вагомих владних повноважень і діє відповідно до настанов президента; формування уряду президентом за обмеженої участі парламенту; наявність у президента права розпуску парламенту; наявність у президента права законодавчої ініціативи; наявність інституту контрасигнатури (в Казахстані); наділення президента правом відкладального вето; діяльність президента і судової влади на основі законів, які приймає парламент; участь президента і парламенту у призначенні суддів; не велике коло правопорушень за яких можливий імпічмент президента тощо. У статті також досліджуються виклики, пов'язані з недостатньою ефективністю системи стримувань і противаг у Казахстані, Узбекистані, Туркменістані, Таджикистані, зокрема з точки зору її спроможності запобігати узурпації влади та забезпечувати демократичний розвиток.

Ключові слова: *система стримувань і противаг, пострадянські президентські республіки, президент, парламент, уряд, судова влада.*

Дорошенко Яна Олегівна
Наумкіна Світлана Михайлівна

Повоєнне відновлення України та забезпечення сталого розвитку крізь призму бачення організацій громадянського суспільства

УДК 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.5

Дорошенко Яна Олегівна
аспірантка кафедри політичних наук і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0009-2314-3147

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук та права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Стаття присвячена аналізу масштабів руйнувань в Україні, спричинених повномасштабним вторгненням Росії, та перспективам повоєнного відновлення. На основі фінансової аналітики Світового банку досліджено стрімке зростання економічних збитків, які належатиме відновити під час повоєнного відновлення України.

Досліджується роль держави, міжнародної спільноти та громадянського суспільства у процесі відбудови. Аналізується державна політика у сфері відновлення, зокрема, «План відновлення України». Окремо розглядається потенціал організацій громадянського суспільства у сприянні повоєнному відновленню, визначаються основні виклики та можливості.

Зазначено, що громадянське суспільство виявило надзвичайну активність у реагуванні на гуманітарну кризу та демонструє готовність брати участь у відбудові країни. Стаття досліджує, як громадські організації можуть доповнювати зусилля держави та міжнародних партнерів, забезпечуючи прозорість, підзвітність та інклюзивність процесу відновлення.

Підкреслено, що повоєнне відновлення України має стати поштовхом до модернізації економіки та інтеграції в ЄС. Однак, успішна реалізація плану відновлення вимагає чіткої стратегії, значних фінансових ресурсів та активної участі всіх секторів суспільства.

Ключові слова: *повоєнне відновлення, Україна, російська агресія, повномасштабне вторгнення, громадянське суспільство, План відновлення України, повоєнне відновлення, економічні збитки.*

Метою статті і завданням статті є аналіз і оцінка того як громадські організації можуть долучитися до процесу відбудови, які виклики вони можуть зустріти та як їх подолати. На основі проведеного аналізу сформулювати рекомендації щодо посилення ролі громадянського суспільства, співпраці з державою та міжнародними партнерами.

Методологічною основою дослідження є аналіз даних Світового банку щодо економічних збитків, а також результатів соціологічних опитувань громадських організацій. Для оцінки потенціалу громадянського суспільства використано метод системного аналізу та порівняльного аналізу.

Результати. Повномасштабне вторгнення Росії спричинило всеосяжну руйнацію не бачену з часів Другої Світової Війни. Фактичні втрати в економічній сфері України вже зараз сягають сотень мільярдів доларів і тільки продовжують зростати день у день [16. ст. 9]. Майбутні демографічні, соціальні та соціокультурні наслідки будуть переслідувати Україну і українців протягом десятків років після закінчення повномасштабного вторгнення, і їх об'єм ще тільки належить оцінити.

З наближенням третьої річниці повномасштабного вторгнення Росії в Україну, все більшої сили набирають дискусії про повоєнне відновлення України. На тлі активних бойових дій на фронті, в Україні та за її межами вже відбуваються виставки, круглі столи, конференції, тощо [1, 10, 14].

З огляду на повномасштабне вторгнення, що триває, міжнародні організації та організації громадянського суспільства (ОГС), державні органи і політики продовжують формувати і розширювати візію повоєнного відновлення України, забезпечення сталого розвитку і соціальної справедливості в майбутньому.

Світовий Банк готується до представлення нової, четвертої Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA4).

На рис. 1 зображено еволюцію мапи руйнацій на території України завданих агресією Росії у період з 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2023.

Ліворуч на рис. 1 можна побачити три мапи з поетапними результатами оцінки шкоди, завданої агресією Росії до України у періоді між лютим 2022 і груднем 2023. Інтенсивність кольору на мапі позначає більшу кількість військових подій. Мапа праворуч зображує кумулятивну оцінку шкоди станом на грудень 2023 року [16. ст. 13]. Мапа оцінює середню кількість військових подій на

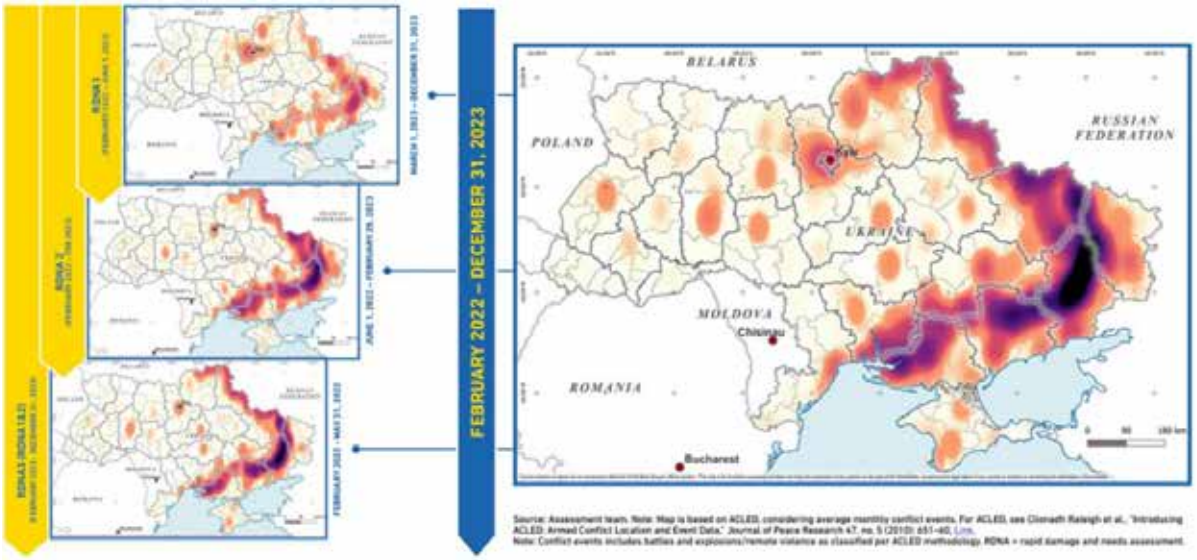

Рис. 1. Порівняльна мапа поширення військових подій територією України

місяць, включно з прямими зіткненнями, вибухами та іншими насильницькими діями згідно методології ACLED.

Перша оцінка Світового банку RDNA1 виміряла збитки у розмірі в 97,4 мільярда доларів США прямих збитків (в часовому проміжку між 24 лютого та 1 червня 2022 року), та 252 мільярди доларів США фінансових втрат (включаючи 3 місяці фактичних збитків і 18 місяців прогнозованих збитків) і 348,5 мільярдів доларів США для відновлення та реконструкції (протягом 10 років) [16. ст. 12].

Друга оцінка Світового банку RDNA2 оцінила збитки в 134,7 мільярда доларів США (в часовому проміжку між 24 лютого 2022 року та 24 лютого 2023 року), 289 мільярдів доларів США збитків (включаючи 12 місяців фактичних збитків і 18 місяців прогнозованих збитків), і 410,6 мільярдів доларів США на потреби відновлення та реконструкції (протягом 10 років) [16. ст. 12].

Третя оцінка RDNA3 збільшила ці цифри до 152 мільярдів доларів США прямих збитків. І хоча зростання на 15.2% порівняно з попередньою оцінкою прямих збитків здається несуттєвим, воно позаяк пов'язане виключно зі сталою лінією зіткнення. Будь яка потенційна зміна наявної територіальної диспозиції, принесе нові втрати, що дає підстави вважати, що нова оцінка RDNA4 зафіксує ще більше зростання прямих збитків завданих війною.

Зважаючи на подібну динаміку втрат і збитків, повоєнне відновлення України, стане найбільшою економічною програмою допомоги з часів Плану Маршалла для Європейських країн, а план реконструкції має забезпечити не тільки базове відновлення, а і створення підвалин для майбутнього зростання.

Варто зауважити, що план Маршала після Другої Світової профінансував відновлення 16 європейських країн у розмірі 13 мільярдів доларів США (приблизно 240 мільярдів доларів США в сучасному еквіваленті) [9]. Вже зараз збитки України і розрахунки витрат на потенційну реконструкцію переважують цей, найбільший в історії проєкт міжнародного відновлення, не кажучи про майбутній розвиток подій.

У випадку України, основним актором і виконавцем майбутнього відновлення, на кінцевому етапі все ж буде українська держава та чинний уряд на час таких подій. Тому варто дослідити, як саме готуються державні структури до відбудови по закінченню повномасштабного вторгнення. Вже зараз створено державні фонди спрямовані на повоєнне відновлення та реконструкцію, і започатковано ряд проєктів на ініціатив [15, 4, 5, 3, 8, 7, 6].

Окрім державних фондів, загальна візія відновлення описана в державному проєкті «План відновлення України» представленому Президентом України, Верховною Радою, Кабінетом Міністрів та Міністерством цифрової трансформації України. План ґрунтується на 5 основних принципах:

- Негайний початок і поступовий розвиток;
- Нарощування справедливого добробуту;
- Інтеграція в ЄС;
- Відбудова кращого, ніж було, в національному та регіональному масштабах;
- Стимулювання приватних інвестицій.

«План відновлення України» ставить на меті залучення понад 750 мільярдів доларів США в періоді 2023–2026 років [15].

Однак, зазначені фонди і проєкти не можна вважати єдиним цілісним загальнонаціональним планом відновлення, оскільки досі не існує кінцевого розуміння об'єму який належатиме відновити.

Окрім прямих міжнародних ініціатив та державних програм, іншим гравцем процесу реконструкції

є громадянське суспільство та ОГС. Задля того, щоб ефективно подолати кризу повоєнного відновлення, план відновлення та реконструкції має враховувати не тільки державну спроможність, а і спроможність організацій громадянського суспільства.

Організації громадянського суспільства мають унікальні можливості для сприяння повоєнному відновленню України. Вони можуть забезпечити моніторинг процесу відновлення, захищати інтереси вразливих груп населення, сприяти розвитку громадянського суспільства на місцевому рівні та залучати міжнародну допомогу, тощо [11. ст. 6–9]. На рис. 2 наведено коротку таблицю потенційних ніш для діяльності ОГС у сфері відновлення.

Окремою сферою діяльності ОГС варто виділити міжнародне співробітництво та адвокацію до якої залучено понад 10% українських ОГС за даними ІРАС Єднання [12. ст. 7]. Наведений вище список потенційних сфер долучення ОГС не є вичерпним. Однак, для ефективної участі в процесі відновлення ОГС потребують багатовимірної підтримки з боку держави, міжнародних організацій та бізнесу.

Наразі, ОГС стикаються з низкою загроз, які можуть перешкодити реалізації їхніх планів. Це, зокрема, тривалість бойових дій, фінансові труднощі, відтік кадрів та нестача фахівців, ускладнення законодавства, виснаження суспільства, тиск з боку правоохоронних органів та місцевої влади, а також можливі вибори, які можуть змінити ситуацію.

За результатами опитування ОГС проведеного ІРАС Єднання, основні труднощі в діяльності ОГС стосуються фінансової забезпеченості (58%) та кадрових проблем – вигорання команди, надмірної праці співробітників, нестачі кадрів (34%). Частка ОГС, що повідомила про ці проблеми, дещо зросла у 2023 році порівняно з 2022 роком [12. ст. 10–11].

За даними цього ж дослідження, більше половини (52%) ОГС та волонтерських ініціатив мали проєкти та ініціативи з відновлення України, причому 18% вже реалізували такі плани, а 34% запланували відповідні активності на 2024 рік.

За даними інших опитувань, готовність ОГС долучатися до повоєнного відновлення та відбудови ще вища. Респонденти, які вже реалізують чи збираються долучитися до проєктів з відновлення, здебільшого оцінюють рівень спроможності своїх організацій для цієї діяльності як середній (44%) чи високий (44%), натомість рівень поінформованості про наявні можливості для ОГС у сфері відбудови – як низький (34%) чи середній (40%). ОГС окреслюють широке коло сфер потенційного залучення громадянського суспільства до відновлення, але основними, на їхню думку, є контроль за діями влади, зокрема за забезпеченням прозорості розподілу коштів, розробка соціальних проєктів і налагодження діалогу між владою, бізнесом і громадою [12. ст. 12].

І хоча частка ОГС які виділяють відновлення (відновлення / розбудова інфраструктури, соціально-економічних об'єктів, житла), як основну сферу діяльності зросла з 1% до 5% у проміжку між 2022 та 2023 роками, ця діяльність лишається однією з найменш покритих ОГС сфер [12. ст. 40].

Можна зробити припущення, що тенденція до зростання відсотку ОГС які спрямовані виключно

<table>
<tr><td>Оцінка масштабу пошкоджень та потреб</td><td>Підтримка підприємців та бізнесу</td><td>Адвокація доступу та використання відкритих даних для відновлення</td></tr>
<tr><td>Створення ГІС-систем/ГІС-реєстрів, необхідних для відновлення</td><td>Відбудова та ремонт житла, медичної, освітньої та соціальної інфраструктури</td><td>Залучення мешканців громад до планування і участі у відновленні</td></tr>
<tr><td>Створення цифрових продуктів/інформаційних систем</td><td>Допомога у відновленні критичної інфраструктури</td><td>Адвокація України на міжнародному рівні</td></tr>
<tr><td>Створення аналітичних центрів, координаційних/ експертних майданчиків для супроводу відновлення</td><td>Відбудова та ремонт енергетичної інфраструктури</td><td>Психологічна підтримка населення, адаптація ветеранів</td></tr>
<tr><td>Створення маніфестів або концепцій відновлення</td><td>Експертна підтримка центральної влади та ОМС в ході відновлення</td><td>Допомога у розробці інженерно-проєктної документації та технічний нагляд</td></tr>
<tr><td>Створення навчальних програм для учасників відбудови</td><td>Розмінування</td><td>Надання матеріально-технічних засобів та матеріалів</td></tr>
<tr><td>Створення аналітичних планів відновлення</td><td colspan="2">Стимулювання та адвокація "зеленого" відновлення</td></tr>
<tr><td>Підтримка ОГС для участі у відновленні</td><td colspan="2">Створення механізмів контролю за витратами коштів та боротьби з корупцією в ході відновлення</td></tr>
</table>

Рис. 2. Напрямки діяльності ОГС спрямовані на повоєнне відновлення

на відновлення буде зростати у майбутньому, проте говорити про це ще зарано.

Висновок. Майбутнє повоєнне відновлення України буде супроводжуватись низкою викликів, деякі з яких очевидні вже зараз. Серед них – масштабність руйнувань, корупція, відсутність світового досвіду в реалізації таких масштабних проектів, а також невизначеність щодо тривалості війни. Однак, ця криза також відкриває і нові можливості для трансформації країни.

Відновлення має стати поштовхом до модернізації економіки, розвитку інновацій та впровадження європейських стандартів. Відбудова за принципом «краще ніж було» має стимулювати «leapfrogging» – можливість досягти успіху завдяки інноваціям, якщо такий неможливий шляхом органічного розвитку [13].

Кожен день продовжує приносити втрати і поглиблює багатовимірну кризу, в якій опинилась Україна через повномасштабне вторгнення Росії. Повоєнне відновлення України яке нам належить пережити стане масштабним і довготривалим процесом, який вимагатиме спільних зусиль міжнародної спільноти, української держави та громадянського суспільства. Для успішної реалізації плану відновлення необхідно розробити чітку стратегію, залучити значні фінансові ресурси, забезпечити прозорість і підзвітність, а також зміцнити довіру до державних інституцій.

Поки цей час ще не настав і повномасштабне вторгнення Росії в Україну триває, вкрай важливою є підтримка Збройних Сил України на всіх доступних рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 4a Міжнародна виставка та конференція “ReBuild Ukraine construction & Energy” URL: https://rebuildukraine.in.ua

2. BPIE (Європейський інститут ефективностібудівель) (2024). Розробка критеріїв прийнятності для фінансування «зеленої» реконструкції будівель в Україні. URL: https://dixigroup.org/analytic/vidbuduvaty-krashhe-nizh-bulo-shist-investyczijnyh-kryteriyiv-dlya-stalogo-vidnovlennya-budivel-v-ukrayini/

3. Фонд відновлення і трансформації економіки URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/economy-restoration-fund-vidnovlennya-ekonomiki

4. Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/destroyed-infrastructure-fund-vidnovlennya-infrastrukturi

5. Фонд підтримки армії URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/army-support-fund-pidtrimka-armiyi

6. Фонд підтримки малого та середнього бізнесу URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/affected-business-fund-pidtrymka-biznesu

7. Фонд обслуговування та погашення державного боргу URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/public-debt-fund-obslugovuvannya-borgu

8. Гуманітарний фонд URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/humanitarian-fund-gumanit-fond

9. International Monetary Fund. “Money Matters: An IMF Exhibit — The Importance of Global Cooperation” URL: https://www.imf.org/external/np/exr/center/mm/eng/mm_dr_03.htm

10. International Sustainability Forum 2024 URL: https://asde.com.ua/isf24

11. ICAP Єднання. “Дослідження ініціатив у сфері відновлення_2023.” URL: https://ednannia.ua/images/Дослідження_у_сфері_відновлення_стисла_версія.pdf

12. ICAP Єднання. “Громадянське суспільство України в умовах війни: звіт з комплексного соціологічного дослідження. Лютий 2024” URL: https://ednannia.ua/images/Procurements/Громадянське_суспільство_України_в_умовах_війни_звіт_з_комплексного_соціологічного_дослідження.pdf

13. Leapfrogging. URL: https://leapfrog.cl/en/leapfrogging

14. Міжнародна конференція з питань відновлення України (Ukraine Recovery Conference – URC2024) URL: https://ua.urc-international.com

15. Візія Відновлення України URL: https://recovery.gov.ua

16. World Bank. “Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment. (RDNA3). February 2022 – December 2023”. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf

REFERENCES:

1. 4a Mizhnarodna vystavka ta konferentsiia “ReBuild Ukraine construction & Energy”. URL: https://rebuildukraine.in.ua

2. BPIE Evropeyskyy Instytut efektyvnosti budivel (2024). Rozrobka kryteriiv pryyemnosti dlya finansuvannya “zelenoї” rekonstruktsiyi budivel v Ukrayini. URL: https://dixigroup.org/analytic/vidbuduvaty-krashhe-nizh-bulo-shist-investyczijnyh-kryteriyiv-dlya-stalogo-vidnovlennya-budivel-v-ukrayini/

3. Fond obsluhovuvannia ta rogashennia derzhavnogo borgu. URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/public-debt-fund-obslugovuvannya-borgu

4. Fond pidtrymky armiyi. URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/army-support-fund-pidtrimka-armiyi

5. Fond pidtrymky malogo ta serednogo biznesu. URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/affected-business-fund-pidtrymka-biznesu

6. Fond vidnovlennia i transformatsii ekonomiky. URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/economy-restoration-fund-vidnovlennya-ekonomiki

7. Fond vidnovlennia mayna ta zruynovanoyi infrastruktury. URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/destroyed-infrastructure-fund-vidnovlennya-infrastrukturi

8. Gumanitarnyy fond. URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini/humanitarian-fund-gumanit-fond

9. ISAR Yednannia. "Doslidzhennia initsiatyv u sferi vidnovlennia_2023." URL: https://ednannia.ua/images/Дослідження_у_сфері_відновлення_стисла_версія.pdf

10. ISAR Yednannia. "Hromadianske suspilstvo Ukrayiny v umovakh viyny: zvit z kompleksnogo sotsiolohichnoho doslidzhennia. Lyutyy 2024" https://ednannia.ua/images/Procurements/Громадянське_суспільство_України_в_умовах_війни_звіт_з_комплексного_соціологічного_дослідження.pdf

11. International Monetary Fund. «Money Matters: An IMF Exhibit – The Importance of Global Cooperation» URL: https://www.imf.org/external/np/exr/center/mm/eng/mm_dr_03.htm

12. International Sustainability Forum 2024. URL: https://asde.com.ua/isf24

13. Leapfrogging. URL: https://leapfrog.cl/en/leapfrogging

14. Mizhnarodna konferentsiia z pytan vidnovlennia Ukrayiny (Ukraine Recovery Conference – URC2024). URL: https://ua.urc-international.com

15. Viziia Vidnovlennia Ukrayiny. URL: https://recovery.gov.ua

16. World Bank. "Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment. (RDNA3). February 2022 – December 2023". URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf

Post-war recovery of Ukraine and ensuring sustainable development through the prism of civil society organizations

Doroshenko Yana Olehivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0009-2314-3147

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Political Sciences and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1125-647X

This paper analyzes the extent of destruction in Ukraine caused by Russia's full-scale invasion and explores the prospects for post-war recovery.
Based on the World Bank's financial analysis, the study examines the rapid growth of economic losses that will need to be restored during Ukraine's post-war reconstruction.
It explores the roles of the state, the international community, and civil society in the recovery process, with a particular focus on the potential of civil society organizations to contribute to post-war reconstruction. The paper highlights the extraordinary activity of civil society in responding to the humanitarian crisis and its readiness to participate in rebuilding the country.
It examines how civil society organizations can complement the efforts of the state and international partners, ensuring transparency, accountability, and inclusivity in the recovery process. The paper emphasizes that Ukraine's post-war recovery should serve as a catalyst for economic modernization and integration into the EU.
However, the successful implementation of the recovery plan requires a clear strategy, significant financial resources, and active participation from all sectors of society.
Key words: *post-war recovery, Ukraine, russian aggression, full-scale invasion, civil society, Ukraine Recovery Plan, economic losses.*

Каменчук Тетяна Олегівна

Парламентські вибори 2024 р. у Сполученому Королівстві: характеристика та результати

УДК 324.8
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.6

Каменчук Тетяна Олегівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедр політичних наук і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0002-9518-8389

4 липня 2024 р. у Сполученому Королівстві відбулися позачергові парламентські вибори. Вони суттєво змінили конфігурацію політичних сил в британському парламенті (і в силу особливостей виборчої і політичної системи Сполученого Королівства, відчутно змінили конфігурація сил в британській політиці загалом).

Ці парламентські вибори виявили та наочно продемонстрували переваги та недоліки британської виборчої системи і британської політичної системи загалом. Крім того, вони ще раз продемонстрували примарну можливість виборців вплинути на процес прийняття політичних рішень у Сполученому Королівстві.

Мета нашого дослідження – проаналізувати перебіг та результати парламентських виборів 2024 р. у Сполученому Королівстві. В основі дослідження – системний і міждисциплінарний підходи.

За результатами виборів, Лейбористська партія, під проводом Кіра Стармера, отримала абсолютну більшість місць у Палаті громад Сполученого Королівства, а отже і право самим формувати британський уряд.

За словами деяких аналітиків, перемога на виборах лівих сил у Сполученому Королівстві та неочікуваний успіх французьких лівих може свідчити про зародження нової тенденції в європейському політикумі – «лівої хвилі», зумовленої серйозними соціально-економічними проблемами в багатьох державах Європи. Але, на нашу думку, ці висновки, щонайменше, передчасні.

По-перше, сучасну Лейбористську партію можна назвати «лівою» дуже умовно, це скоріше «ліволіберальна» чи «лівоцентристська» партія. Проявом цих тенденцій є, зокрема, діяльність Кіра Стармера та його команди проти попереднього лідера Лейбористської партії, «демократичного соціаліста» Джеремі Корбіна, його послідовників та їхньої спадщини.

По-друге, представлена Лейбористською партією на дострокових парламентських виборах у Сполученому Королівстві в 2024 р. політична програма є скоріше «поміркованою» та «центристською», аніж «лівою».

По-третє, перемога Лейбористської партії на парламентських виборах у Сполученому Королівстві в 2024 р. та перше місце «лівих» сил на дострокових парламентських виборах у Франції у 2024 р. є скоріше, за фактом, відображенням недемократичності відповідних виборчих систем, аніж результатом якогось «лівого повороту». Це є скоріше результатом кулуарних домовленостей із пропрезидентськими силами у випадку Франції і неконсолідованості «правоконсервативних» сил і їх виборців у випадку Сполученого Королівства.

Ключові слова: *парламентські вибори, політична система, виборча система, виборча кампанія, політична програма, конфігурація політичних сил.*

Вступ. 4 липня 2024 р. у Сполученому Королівстві відбулися позачергові парламентські вибори. Вони суттєво змінили конфігурацію політичних сил в британському парламенті (і в силу особливостей виборчої і політичної системи Сполученого Королівства, відчутно змінили конфігурація сил в британській політиці загалом).

Ці парламентські вибори виявили та наочно продемонстрували переваги та недоліки британської виборчої системи і британської політичної системи загалом. Крім того, вони ще раз продемонстрували примарну можливість виборців вплинути на процес прийняття політичних рішень у Сполученому Королівстві.

У цьому світлі, відчувається нагальна потреба системно проаналізувати перебіг і результати парламентських виборів 2024 р. у Сполученому Королівстві. Перші спроби такого аналізу ми спостерігаємо в ЗМІ [1: 6; 8] та в аналітичних записках [5], але на нашу думку наявним публікаціям поки що бракує глибини та системності.

Мета дослідження. Мета нашого дослідження – проаналізувати перебіг та результати парламентських виборів 2024 р. у Сполученому Королівстві.

Методи дослідження. В основі дослідження – системний і міждисциплінарний підходи. Були застосовані загальнонаукові методи пізнання: індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування тощо. Крім того, були застосовані спеціально-наукові методи пізнання: дескриптивний і прогностичний, соціологічний і контент-аналіз, історико-генетичний і проблемно-хронологічний тощо.

Результати. Старт передвиборчій кампанії до парламенту Сполученого Королівства (а саме до нижньої палати парламенту – Палати громад) був дан 22 травня 2024 р., коли прем'єр-міністр країни (і водночас голова правлячої Консервативної партії) Ріші Сунак офіційно заявив, що отримав від короля Карла III згоду на розпуск парламенту і призначення нових виборів [6].

Дострокові вибори до парламенту Сполученого Королівства були назначені на 4 липня 2024 р. і відбулися в зазначений строк [5].

Ініціатива з проведення дострокових парламентських виборів 4 липня 2024 р., як вважається, належала прем'єр-міністру країни (і водночас голові правлячої Консервативної партії) Ріші Сунаку, адже за британським законодавством саме прем'єр-міністр країни має право призначати нові парламентські вибори у будь-який момент протягом п'яти років, але не пізніше цього терміну [1].

Як зазначають І.І. Климкова та М.А. Остапенко, політики (і зокрема британські прем'єр-міністри) нерідко користуються правом дострокового розпуску парламенту. Зокрема за часів прем'єрства М. Тетчер вибори до парламенту проводилися тричі і всі три рази парламентські вибори були достроковими. Коли популярність правлячої Консервативної партії була найбільшою, М. Тетчер зверталася до монарха та розпускала парламент, адже дострокові вибори, проведені у вдало підібраний час, можуть дати потрібний результат. У такий спосіб Консервативна партія одержувала перемогу на виборах, і М. Тетчер знову посідала посаду прем'єр-міністра [2, с. 10].

Чому Ріші Сунак вирішив призначити парламентські вибори саме на 4 липня достеменно невідомо. Олнак імовірно, в основі цього рішення був не тільки розрахунок, але й, значною мірою, ставка була зроблена на ефект несподіванки та просто везіння.

Щоправда, рішення Ріші Сунака про проведення дострокових парламентських виборів 4 липня 2024 р., вочевидь, стало несподіванним і для багатьох консерваторів. Зокрема Міністр закордонних справ Девід Кемерон перервав свій візит до Албанії для екстреного засідання Кабінету Міністрів на Даунінг-стріт. Інші впливові консерватори, зокрема в непублічних розмовах із журналістами, відверто обурювались цим рішенням, й стверджували, що воно більше грає на руку лейбористам, які на той момент зберігали істотний відрив від консерваторів в соціологічних опитуваннях.

З іншого боку, 4 липня – це найраніша дата, яка припадає на четвер (коли у Сполученому Королівстві традиційно голосують на виборах) і це «друга половина року», про яку Ріші Сунак раніще заявляв.

Цілком імовірно, тригером, який запустив процедуру дострокових парламентських виборів, стали результати місцевих виборів у Сполученому Королівстві, які відбулися на початку травня 2024 р. За результатами цих виборів Консервативна партія за кількістю мандатів у місцевих органах влади опустились на третє місце, поступившись не тільки Лейбористській партії, але й Партії ліберальних демократів [1].

Як зазначає В. Орлик, соціологічні опитування свідчили про невтішні для консерваторів тенденції на національному рівні, які погрожували їм поразкоюі не тільки від лейбористів, але й від ліберальних демократів. Імовірно, це й підштовхнуло прем'єр-міністра країни Ріші Сунака оголосити 22 травня 2024 р. дострокові парламентські вибори зі стислим передвиборчим періодом, хоча повноваження парламенту та уряду могли тривати до січня 2025 р. [5, с. 1].

Можливо, за думкою Ріші Сунака, якби парламентські вибори відбулися у жовтні чи листопаді, як багатьма очікувалося, Консервативна партія розгубила би ще більше підтримки виборців і депутатських мандатів. Адже за останні чотири роки в Консервативній партії (і в її можливості перемогти на виборах) зневірились не тільки виборці, але її же депутати в Палаті громад (більше двадцяти з яких достроково склали депутатські мандати або взагалі перейшли на бік парламентської опозиції) [1].

Перебіг і результати парламентських виборів 2024 р. у Сполученому Королівстві значною мірою визначалися особливостями британської виборчої системи, адже, як зазначає П.П. Кононенко, виборчими правилами легше маніпулювати аніж іншими елементами політичної системи [3, с. 249].

Термін «виборча система» в науковій літературі розглядається у двох значеннях – «широкому» й «вузькому». Однак, як наочно демонструють О. Ромців і Л. Микієвич, в рамках цих двох підходів – «широкого» та «вузького» існує безліч різних визначень [7, с. 282].

У будь-якому разі, доволі вдалим і предметним ми вважаємо сутнісне розрізнення цих підходів, яке запропонували М. Михальченко та З. Самчук: «У вузькому розумінні виборча система є електоральною формулою, способом визначення результатів виборів, нормативно-регулятивним рівнем виборчої системи. У широкому ж розумінні, окрім зазначеного фактора, слід вести мову ще й про інституційний простір, в якому перебувають суб'єкти виборчого процесу (держава, політичні сили, електорат), а також те, що слугує своєрідним вестибулярним апаратом системи – її інформаційно-комунікативна структура» [4, с. 268]. Підсумовуючи, під «виборчою системою» М. Михальченко та З. Самчук пропонують розуміти порядок організації і проведення виборів до представницьких органів влади і здійснення громадянами своїх виборчих прав [4, с. 267].

В нашому дослідженні ми будемо розуміти «виборчу систему» переважно у вузькому сенсі, як встановлений законом спосіб визначення результатів голосування і порядок розподілу депутатських мандатів. Зауважимо, що таких способів існує безліч й застосування кожного з них до одних і тих самих підсумків голосування може дати різний результат.

Зазвичай розрізняють три основні типи виборчих систем: пропорційну, мажоритарну та змішану (як певне їх поєднання).

Вибори за пропорційною системою, як правило, проходять у багатомандатних округах, тоді як вибори за мажоритарною системою майже завжди проходять у одномандатних округах.

У пропорційних системах місця розподіляються між політичними силами чи кандидатами у певній «пропорції».

В основі мажоритарних систем лежить мажоритарний принцип: переможцем виборів вважається кандидат, який набрав найбільшу кількість голосів відповідного округу (або країни загалом, якщо мова йде про вибори Президента).

Мажоритарна система має свої різновиди. Розрізняють мажоритарні системи: відносної більшості (Сполучене Королівство, США, Канада, Нова Зеландія, Індія тощо), абсолютної більшості (Франція, Еквадор тощо), та кваліфікованої більшості (Чилі).

У мажоритарній системі відносної більшості, яка характерна і для Сполученого Королівства, кандидат, який отримав більше голосів у виборчому окрузі ніж будь-хто з його конкурентів, вважається обраним від цього округу [7, с. 282–283].

Як показують М. Михальченко та З. Самчук, кожен із представлених типів виборчих систем (і їх різновидів) має свої переваги та недоліки.

Однією з найважливіших переваг виборчої системи відносної більшості є міцний зв'язок між виборцями та депутатами: виборець віддає свій голос не за абстрактну політичну програму чи ідеологію, а за конкретну особу.

Виборча система відносної більшості (і виборча система Сполученого Королівства зокрема) найбільш сприятлива для тих політичних сил, які мають змогу перемогти в якомога більшій кількості виборчих округів. При цьому результат виборів не залежить напряму від кількості голосів, здобутих політичними силами на загальнодержавному рівні.

В класичній версії, у виборчій системі відносної більшості, переможцем виборів вважається та політична сила, кандидати від якої більш ніж у половині округів отримали щонайменше на один голос більше ніж будь-хто з конкурентів (а отже переможцем виборів вважається та політична сила, що отримала більше половини депутатських мандатів).

Виборча система відносної більшості стабілізує політичне протистояння через послідовне усунення слабких партій. Цей процес, як вважається, сприяє формуванню двохпартійної системи, і фактично призводить до вилучення із виборчих змагань тих політичних сил, які представлені лише в одному чи кількох регіонах [4, с. 270]. Однак, як показує британська політична практика останніх десятиліть, це відбувається не зовсім так: цей процес не можна вважати ані послідовним, ані невідворотним [13].

Водночас, у мажоритарної системи відносної більшості виділяють чимало недоліків. Насамперед, результати голосування в мажоритарній системі відносної більшості не завжди репрезентують волевиявлення більшості виборців. Наприклад, більшість виборців може бути позбавлена представництва у разі, якщо віддасть свої голоси за тих кандидатів, котрі програли. Адже голоси, які були віддані у виборчому окрузі за всіх інших кандидатів окрім переможця, залишаються, так би мовити, неврахованими [4, с. 270]. «Ідеться про високу вірогідність повторення в багатьох округах ситуації, коли перемагає кандидат, який набрав лише 30-40% голосів виборців. Чи може парламент, сформований з таких кандидатів, вважатися представницьким?» [4, с. 275].

Основними учасниками парламентських виборів 2024 р. і реальними претендентами на місця в Палаті громад на виборах 2024 р. вважалися: Консервативна партія, Лейбористська партія, Партія «Реформувати Сполучене Королівство», Партія ліберальних демократів, Шотландська національна партія, Партія Уельсу, а також місцеві партії з Північної Ірландії (Шинн Фейн, Демократична юніоністська партія, Ольстерська юніоністська партія та Альянс). При цьому основними претендентами на політичну владу у Сполученому Королівстві вважалися лише дві – Консервативна партія та Лейбористська партія (яка з самого початку була фаворитом цих виборів) [13].

За результатами позачергових парламентських виборів 2024 р. суттєво змінилася конфігурація сил в Палаті громад Сполученого Королівства (і в силу особливостей політичної системи Сполученого Королівства, відчутно змінилася конфігурація сил у британській політиці загалом).

За офіційними данними, на позачергових парламентських виборах 2024 р. із 48.247.224 зареєстрованих у Сполученому Королівстві виборців свої голоси подали 28.924.905 чоловік або близько 60% всіх зареєстрованих виборців (із них 116 253 голосів були визнані недійсними) [11].

За партію лейбористів було подано 9.708.716 голосів або 33,7% голосів виборців. І хоча це лише на 1,6% голосів більше ніж на парламентських виборах 2019 р., Лейбористська партія отримала непропорційно більше місць в Палаті громад Сполученого Королівства – рекордні 411 місць, що на 209 місць більше ніж у 2019 р. [9; 10; 11].

Таким чином, за результатами виборів, Лейбористська партія, під проводом Кіра Стармера, отримала абсолютну більшість місць у Палаті громад Сполученого Королівства, а отже і право самим формувати британський уряд [5, с. 1–2].

За словами деяких аналітиків, перемога на виборах лівих сил у Сполученому Королівстві та неочікуваний успіх французьких лівих може свідчити про зародження нової тенденції в євро-

пейському політикумі – «лівої хвилі», зумовленої серйозними соціально-економічними проблемами в багатьох державах Європи [5, с. 1]. Але на нашу думку, ці висновки, щонайменше, передчасні.

По-перше, сучасну Лейбористську партію можна назвати «лівою» дуже умовно, це скоріше «ліволіберальна» чи «лівоцентристська» партія. Проявом цих тенденцій є, зокрема, діяльність Кіра Стармера та його команди проти попереднього лідера Лейбористської партії, «демократичного соціаліста» Джеремі Корбіна, його послідовників та їхньої спадщини [8].

По-друге, представлена Лейбористською партією на дострокових парламентських виборах у Сполученому Королівстві в 2024 р. політична програма є скоріше «поміркованою» та «центристською», аніж «лівою» [6; 8; 12].

По-третє, перемога Лейбористської партії на парламентських виборах у Сполученому Королівстві в 2024 р. та перше місце «лівих» сил на дострокових парламентських виборах у Франції у 2024 р. є скоріше, за фактом, відображенням недемократичності відповідних виборчих систем, аніж результатом якогось «лівого повороту». Це є скоріше результатом кулуарних домовленостей із пропрезидентськими силами у випадку Франції і неконсолідованості «правоконсервативних» сил і їх виборців у випадку Сполученого Королівства.

Водночас, за партію консерваторів було подано 6.828.925 голосів або 23,7% голосів виборців, що на 19,9% голосів менше ніж на парламентських виборах 2019 р. При цьому, із наявних 650 місць в Палаті громад Сполученого Королівства Консервативна партія отримала лише 121 місце, що на 244 місця менше ніж у 2019 р. [9; 10; 11].

Ознакою втрати консерваторами довіри виборців стала поразка багатьох лідерів Консервативної партії у своїх виборчих округах. Своїх місць у парламенті позбулися навіть члени британського уряду: міністр оборони Грант Шеппс, екс-прем'єр Ліз Трасс, лідер парламентської більшості та претендент на лідерство в Консервативній партії Пенні Мордант.

Таким чином, правляча Консервативна партія, під проводом Ріші Сунака, втратила більшість у Палаті громад Сполученого Королівства, а отже і право формувати британський уряд, перервавши тим самим 14-річний період свого перебування при владі.

Після проголошення попередніх результатів виборів, Р. Сунак був змушений визнати поразку Консервативної партії, і оголосити про свою відставку з посади прем'єр-міністра та лідера Консервативної партії [5, с. 1].

Серед причин поразки консерваторів на парламентських виборах, крім власне невдалої виборчої кампанії, виділяють: розчарування виборців економічною та соціальною політикою уряду, зокрема зниженням рівня життя та зростанням бідності, урізанням соціальних гарантій, банкротством міст (серед яких і друге за чисельністю місто Бірмінгем), деградацією системи медичного обслуговування, сумнівними результатами Brexit і жорсткого карантину під час, так званої, пандемії COVID-19, а також невдалою та непослідовною міграційною політикою уряду [1; 5, с. 2; 6].

Водночас, поразка Консервативної партії на парламентських виборах є результатом неконсолідованості «правоконсервативних» сил і їх виборців, і, як ми вважаємо, небажанням істеблішменту Консервативної партії об'єднати сили із новою партією «Реформувати Сполучене Королівство» Найджела Фараджа.

За нову партію «Реформувати Сполучене Королівство» було подано 4,117,610 голосів або 14,3% голосів виборців, однак, в силу особливостей британської виборчої системи, ця політична сила в Палаті громад отримала лише 5 депутатських мандатів [9; 10; 11].

Незважаючи на обмежений успіх партії, яку зазвичай називають «правопопулістською», можна констатувати реальне зростання рейтингу «партії здорового глузду», як вона себе позиціонує, а також їхнього лідера Найджела Фараджа (якого іноді називають «британським Трампом») [5, с. 4].

Заслуговують на увагу також результати, як вважається, третьої за величиною і впливом політичної партії Сполученого Королівства – Партії ліберальних демократів.

За партію ліберальних демократів було подано 3.519.143 голосів або 12,2% голосів виборців. І хоча це лише на 0,7% голосів більше ніж на парламентських виборах 2019 р., Партія ліберальних демократів значно збільшила своє представництво в Палаті громад Сполученого Королівства – з 11 до 72 місць [9; 10; 11].

Як зазначає В. Орлик, попри стабільно високі рейтинги останніх років, Партія ліберальних демократів чи не найбільше серед усіх політичних сил країни потерпає від «застарілої» виборчої системи, через яку здобуває непропорційно малу кількість мандатів. Тому ліберальні демократи активно просувають ідею переходу до «більш справедливої» пропорційної виборчої системи [5, с. 4].

За Шотландську національну партію було подано 724.758 голосів або 2,5% голосів виборців. що на 1,4% голосів менше ніж на парламентських виборах 2019 р. В результаті, Шотландська національна партія отримала лише 9 депутатських мандатів, що значно менше ніж 48 депутатських мандатів здобутих у 2019 р. [9; 10; 11].

Водночас, незважаючи на вкрай невтішний результат шотландських націоналістів на цих виборах, спровокований зокрема фінансовими скандалами, ми не схильні вбачати в ньому якусь катастрофічну чи невідворотну тенденцію (адже

результати виборів останніх двох десятиліть протирічать цьому ствердженню) [8; 13].

Нарешті, інші регіональні та регіоналістські політичні сили, як от Партія Уельсу, а також місцеві партії з Північної Ірландії (Шинн Фейн, Демократична юніоністська партія, Ольстерська юніоністська партія та Альянс), якщо і не повторили результати парламентських виборів 2019 р., принципово не змінили політичну карту Сполученого Королівства та своїх регіонів зокрема [9; 10; 11].

Висновки. За результатами виборів, Лейбористська партія, під проводом Кіра Стармера, отримала абсолютну більшість місць у Палаті громад Сполученого Королівства, а отже і право самим формувати британський уряд.

За словами деяких аналітиків, перемога на виборах лівих сил у Сполученому Королівстві та неочікуваний успіх французьких лівих може свідчити про зародження нової тенденції в європейському політикумі – «лівої хвилі», зумовленої серйозними соціально-економічними проблемами в багатьох державах Європи. Але, на нашу думку, ці висновки, щонайменше, передчасні.

По-перше, сучасну Лейбористську партію можна назвати «лівою» дуже умовно, це скоріше «ліволіберальна» чи «лівоцентристська» партія. Проявом цих тенденцій є, зокрема, діяльність Кіра Стармера та його команди проти попереднього лідера Лейбористської партії, «демократичного соціаліста» Джеремі Корбіна, його послідовників та їхньої спадщини.

По-друге, представлена Лейбористською партією на дострокових парламентських виборах у Сполученому Королівстві в 2024 р. політична програма є скоріше «поміркованою» та «центристською», аніж «лівою».

По-третє, перемога Лейбористської партії на парламентських виборах у Сполученому Королівстві в 2024 р. та перше місце «лівих» сил на дострокових парламентських виборах у Франції у 2024 р. є скоріше, за фактом, відображенням недемократичності відповідних виборчих систем, аніж результатом якогось «лівого повороту». Це є скоріше результатом кулуарних домовленостей із пропрезидентськими силами у випадку Франції і неконсолідованості «правоконсервативних» сил і їх виборців у випадку Сполученого Королівства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кінець консервативної епохи: що стоїть за оголошенням дострокових виборів у Британії. 23 травня 2024 р. *Європейська правда* : web-site. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/05/23/7186599/

2. Климкова І.І., Остапенко М.А. Вибори і виборчі системи. К. : ДП «Видавничий дім «Персонал». 2011. 160 с.

3. Кононенко П.П. Модифікації виборчих систем: порівняльний аналіз. *Вісник Херсонського національного технічного університету.* 2023. № 2(85). С. 248–253.

4. Михальченко М., Самчук З. Порівняльний аналіз європейських виборчих систем. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* 2010. Вип. 6. С. 267–286.

5. Орлик В. Результати парламентських виборів у Сполученому Королівстві. Национальний інститут стратегічних досліджень. Центр економічниї і соціальних досліджень. С. 1–5.

6. Почему британские консерваторы проиграли выборы впервые за 14 лет, лейбористы – победили, а популисты все-таки прорвались в парламент? 5 июля 2024. *Meduza* : web-site. URL: https://meduza.io/feature/2024/07/05/pochemu-britanskie-konservatory-proigrali-vybory-vpervye-za-14-let-leyboristy-pobedili-a-populisty-vse-taki-prorvalis-v-parlament

7. Ромців О., Миківєвич Л. Виборчі системи: переваги, недоліки, пошуки оптимальних варіантів. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки".* 2023. № 3(39), С. 281–288.

8. Як британська Лейбористська партія знову стала виборною. *Міжнародний кур'єр* : web-site. 24.06.2024. URL: https://intercourier.news/2024/06/24/yak-brytanska-lejborystska-partiya-znovu-stala-vybornoyu/

9. General election 2024 results. *House of Commons Library* : web-site. Friday, 26 July, 2024. URL: https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-10009/

10. Results for a UK general election on 12 December 2019 By party. *UK Parliament*: web-site. URL: https://electionresults.parliament.uk/general-elections/4/political-parties

11. Results for a UK general election on 4 July 2024 By party. *UK Parliament*: web-site. URL: https://electionresults.parliament.uk/general-elections/6/political-parties

12. What will Labour do? Starmer's manifesto and election promises. *The Telegraph* : web-site. URL: https://www.telegraph.co.uk/politics/2024/07/05/labour-party-pledges-manifesto-general-election-voters/

13. Who won the election? Live results mapped. *The Telegraph* : web-site. URL: https://www.telegraph.co.uk/politics/election-results-uk-mapped-my-area/

REFERENCES:

1. Kinets konservatyvnoi epokhy: shcho stoit za ohloshenniam dostrokovykh vyboriv u Brytanii [The end of the Conservative era: what is behind the announcement of snap elections in Britain] May 23, 2024. *Yevropeiska pravda* : web-site. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/05/23/7186599/ [in Ukrainian]

2. Klymkova I.I., Ostapenko M.A. Vybory i vyborchi systemy [Elections and electoral systems]. K. : DP «Vydavnychyi dim «Personal». 2011. 160 p. [in Ukrainian]

3. Kononenko, P.P. (2023) Modyfikatsii vyborchykh system: porivnialnyi analiz [Modifications of electoral systems: comparative analysis]. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu.* 2(85): 248–253. [in Ukrainian]

4. Mykhalchenko M., Samchuk Z. (2010) Porivnialnyi analiz yevropeiskykh vyborchykh system [Comparative Analysis of European Electoral Systems]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.* 6: 267–286. [in Ukrainian]

5. Orlyk, V. Rezultaty parlamentskykh vyboriv u Spoluchenomu Korolivstvi [Results of the parliamentary elections in the United Kingdom]. Natsyonalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Tsentr ekonomichnyi i sotsialnykh doslidzhen. 1–5. [in Ukrainian]

6. Pochemu britanskie konservatory proigrali vybory vpervye za 14 let, lejboristy – pobedili, a populisty vse-taki prorvalis v parlament? [Why did the British Conservatives lose the election for the first time in 14 years, the Labour Party won, and the populists finally broke into parliament?] July 5, 2024. *Meduza* : web-site. URL: https://meduza.io/feature/2024/07/05/pochemu-britanskie-konservatory-proigrali-vybory-vpervye-za-14-let-leyboristy-pobedili-a-populisty-vse-taki-prorvalis-v-parlament [in Russian]

7. Romtsiv O., Mykivievych L. (2023) Vyborchi systemy: perevahy, nedoliky, poshuky optymalnykh variantiv [Electoral systems: advantages, disadvantages, search for optimal options]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia: "Iurydychni nauky".* 3(39): 281–288. [in Ukrainian]

8. Yak brytanska Leiborystska partiia znovu stala vybornoiu [How the British Labor Party became electable again]. *Mizhnarodnyi kurier* : web-site. 24.06.2024. URL: https://intercourier.news/2024/06/24/yak-brytanska-lejborystska-partiya-znovu-stala-vybornoyu/ [in Ukrainian]

9. General election 2024 results. *House of Commons Library* : web-site. Friday, 26 July, 2024. URL: https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-10009/ [in English]

10. Results for a UK general election on 12 December 2019 By party. *UK Parliament*: web-site. URL: https://electionresults.parliament.uk/general-elections/4/political-parties [in English]

11. Results for a UK general election on 4 July 2024 By party. *UK Parliament*: web-site. URL: https://electionresults.parliament.uk/general-elections/6/political-parties [in English]

12. What will Labour do? Starmer's manifesto and election promises. *The Telegraph* : web-site. URL: https://www.telegraph.co.uk/politics/2024/07/05/labour-party-pledges-manifesto-general-election-voters/ [in English]

13. Who won the election? Live results mapped. *The Telegraph* : web-site. URL: https://www.telegraph.co.uk/politics/election-results-uk-mapped-my-area/ [in English]

Parliamentary elections 2024 in the United Kingdom: characteristics and results

Kamenchuk Tetyana Olehivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Sciences and Law
State Institution "South Ukrainian National
Pedagogical University named after
K. D. Ushinsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-9518-8389

On July 4, 2024, extraordinary parliamentary elections were held in the United Kingdom. They significantly changed the configuration of political forces in the British Parliament (and due to the peculiarities of the electoral and political system of the United Kingdom, they significantly changed the configuration of forces in British politics in general).

These parliamentary elections revealed and vividly demonstrated the advantages and disadvantages of the British electoral system and the British political system in general. In addition, they once again demonstrated the illusority of voter's capability to affect the process of making political decisions in the United Kingdom.

The purpose of our research is to analyze the process and results of the 2024 parliamentary elections in the United Kingdom. The research is based on systemic and interdisciplinary approaches.

According to the election results, the Labour Party, under the leadership of Keir Starmer, received an absolute majority in the House of Commons of the United Kingdom, and therefore the right to form the British government.

According to some analysts, the victory of the left forces in the elections in the United Kingdom and the unexpected success of the French left may indicate the emergence of a new trend in European politics – the "left wave", caused by serious socio-economic problems in many European countries. But in our opinion, these conclusions are, at least, premature.

First, the modern Labour Party can be considered "left" in a very conditional way, it is rather "left-liberal" or "left-center" party. The manifestation of these tendencies is, in particular, the activity of Keir Starmer and his team against the previous leader of the Labour Party, the "democratic socialist" Jeremy Corbyn, his followers and their heritage.

Secondly, the political program of the Labour Party in the extraordinary parliamentary elections 2024 in the United Kingdom is rather "moderate" and "centrist" than "left".

Thirdly, the victory of the Labour Party in the parliamentary elections 2024 in the United Kingdom and the first place of the «left» political forces in the extraordinary parliamentary elections 2024 in France are, in fact, rather the manifestation of the undemocratic nature of these electoral systems, than the result of any «left wave». They are rather the results of behind-the-scenes agreements with pro-presidential forces in the case of France and the lack of consolidation of "right-wing" forces and their voters in the case of the United Kingdom.

Key words: *parliamentary elections, political system, electoral system, election campaign, political program, configuration of political forces.*

Лагутін Микита Романович

Національний інтерес: процес формування у політико-дискурсивному вимірі

УДК 323.1 (477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.7

Лагутін Микита Романович
аспірант кафедри політичних наук і права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0004-5353-1195

У статті визначено політико-дискурсивний вимір процесу формування національного інтересу. Акцентовано увагу на ролі сучасних інформаційних технологій, які дозволяють суттєво розширити коло суб'єктів формування національного інтересу. У процесі політико-дискурсивного формування національного інтересу беруть участь не лише представники держави (органів публічної влади), а й інститути громадянського суспільства, масмедіа тощо. Відзначено, що на сучасному етапі глобального розвитку відбулись суттєві зміни у процесі формування національного інтересу. Передусім, це вже не є монополією держави, відбулась інституціоналізація громадянського суспільства, розвиток не-урядових організацій та глобальних гравців (від транснаціональних корпорацій до над-урядових органів) як суб'єктів політико-дискурсивного формування національного інтересу.

Методологічною основою дослідження виступають історичний та дискурсивний інституціоналізм. Використано загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, дедукції, індукції, системний метод тощо) та метод дискурс-аналізу. Метод дискурс-аналізу дозволив визначити широкий соціокультурний та політико-економічний контекст формування національного інтересу, приховані значення, маніпулятивні елементи та ідеологічний вплив. Такий підхід сприяє визначенню прихованого за ідеологічними доктринами та «турботою» про суспільне благо вплив олігархічних груп, інших зацікавлених сторін, які керуються приватними чи вузькогруповими інтересами.

Обґрунтовано, що розширення кола учасників процесу формування та реалізації національного інтересу доповнюється потужним розвитком інтернет-комунікацій, інформаційних технологій, соціальних мереж. Визначено, що одне із визначальних місць у процесі формування національного інтересу обіймає дискурсивна взаємодія політичних суб'єктів, яка виражається у формуванні різних дискурсів щодо національного інтересу: медійного, електорального, партійного, ідеологічного, класового, ін. Аргументовано, що політико-дискурсивний вимір формування національного інтересу містить та обволікає різнопланову тематику: від права до економіки, від політики та етики до науки та культури. Він охоплює простори внутрішньої та зовнішньої політики, електоральних технологій, вироблення та впровадження публічних політик, певною мірою залежить від становлення національної свідомості та результату класової боротьби.

У цілому, дослідження політико-дискурсивного виміру процесу формування національного інтересу дозволяє виявити маніпулятивні технології тих суб'єктів, які за дискусіями щодо сутності та шляхів реалізації національних інтересів маскують власний приватний чи корпоративний інтерес.

Ключові слова: *національний інтерес, національна безпека, політичний дискурс, політика, політичні процеси, політичні інститути, держава, політична влада, комунікація, політико-дискурсивний вимір, інституційний вимір.*

Вступ. Процес формування національного інтересу, як складного політичного феномену та багатозначного дискурсивного явища, відбувається у різних вимірах. Передусім йдеться про взаємодію інститутів публічної влади із громадянським суспільством у публічному просторі у інституційному, організаційному, комунікативному та правовому вимірах. Адже сутність національного інтересу країни визначається у нормативно-правових актах, а напрямок реалізації національного інтересу України щодо зовнішньополітичного вибору закріплено у Конституції. Інститути публічної влади визначали та нав'язували певний національний інтерес (у марксистській традиції – волю пануючого класу) різним суспільним групам, а держава ще донедавна була єдиним інститутом, який реалізовував національний інтерес у зовнішній політиці.

На сучасному етапі глобального політичного розвитку відбулись суттєві зрушення у процесі формування національного інтересу. Проблематика, пов'язана із формуванням національного інтересу, вже не є монополією держави. Інституціоналізація громадянського суспільства, розвиток не-урядових організацій та глобальних гравців – від транснаціональних корпорацій до над-урядових органів влади утворили принципово нову ситуацію щодо національного інтересу. Демократизація процесу формування національного інтересу (тобто розширення кола учасників його формування та реалізації) доповнюється потужним розвитком інформаційних технологій, соціальних мереж. Одне із визначальних місць у процесі формування національного інтересу посідає політико-дискурсивний вимір. Першочерговою стає дискурсивна взаємодія політичних суб'єктів, яка виражається у формуванні різних дискурсів щодо національного інтересу: медійного, електорального, партійного, ідеологічного, класового, ін. Відзначимо: «Терміном «дискурс» (від лат. *discoursus* – бесіда, аргумент, розмова; франц. *discourse* – мова) в нау-

кових дослідженнях та публікаціях характеризують особливу ментальність та ідеологію, які виражені в тексті, термінах та поняттях, якими оперує дослідник» [1, с. 86]. Також слід безумовно погодитись із Л. Лазебник у тому, що «…вивчаючи текст за допомогою дискурс-аналізу, можна описати як усі ті соціальні структури, що «стоять» за конструюванням цього тексту, так і передбачити можливі соціальні наслідки внаслідок подальшого розвитку тих чи інших дискурсів. Адже мова слугує також передачі інформації, водночас відображає і конструює систему відносин у суспільстві» [5, с. 6].

Науковий потенціал аналізу дискурсу повною мірою розкривається у дослідженні національного інтересу, адже дозволяє визначити як публічних так і не-публічних політичних (економічних, ін.) акторів, які беруть участь у процесі його конструювання.

Політико-дискурсивний вимір формування національного інтересу містить та обволікає різнопланову тематику: від права до економіки, від політики та етики до науки та культури. Він охоплює простори внутрішньої та зовнішньої політики, електоральних технологій, вироблення та впровадження публічних політик, певною мірою залежить від становлення національної свідомості та результату класової боротьби. Відзначимо: «Дискурс формується рухом… сенсів між опозиціями: наратив – модель, текст – контекст, минуле – майбутнє, індивідуалізм – колективізм, дія – структура, ін. [6, с. 82]. Таким чином, важливість досліджень дискурсу в перехідних суспільствах зумовлена тим, що лише дискурс здатний дати раціональні відповіді щодо засадничих питань політичного розвитку, фундаментальних норм соціальної взаємодії, мети та місії існування окремої спільноти та усього суспільства» [6, с. 85].

У процесі дослідження процесу формування національного інтересу слід перенести акценти з владно-державного, інституційного та правового вимірів на комунікативний вимір, у якому відбувається політична взаємодія усіх зацікавлених сторін.

Мета та завдання. Метою статті є визначення сутності формування національного інтересу у політико-дискурсивному вимірі. Мета статті обумовила необхідність вирішення наступних дослідницьких завдань: 1) визначити сутність дискурсивного формування національного інтересу у сучасних умовах; 2) обґрунтувати зв'язок політико-дискурсивного формування національного інтересу та національної безпеки; 3) дослідити проблеми та визначити перспективи дискурсивного формування національного інтересу в Україні.

Методи дослідження. Основою дослідження виступають: 1) інституціональна теорія, передусім – історичний та дискурсивний інституціоналізм; 2) у процесі дослідження використано загальнонаукові методи та 3) метод дискурс-аналізу. По-перше, історичний та дискурсивний інституціоналізм дозволяють визначити еволюцію дискурсу щодо національного інтересу (його залежність від «пройденого шляху»), а також зробити наголос на тому, як конструюється «національний інтерес» під впливом різних учасників дискурсу. По-друге, йдеться про такі методи, як аналіз та синтез, дедукція та індукція, історичний та системний метод. По-третє, метод дискурс-аналізу дозволяє визначити широкий соціокультурний та політико-економічний контекст формування національного інтересу, приховані значення, маніпулятивні елементи та ідеологічний вплив. Варто наголосити на тому, що «Дискурс-аналіз – це екзистенціальне структурно-семіотичне дослідження текстів та реакції читача. Його особливості полягають у тому, що виявляються приховані значення тексту, контекст його створення, вірогідні інтерпретації читачем/слухачем тощо… Дискурс як дослідження текстів та реакції читача вивчає синтаксичну або семантичну структуру тексту (або мовних одиниць, більших від одного речення) і розглядає його як лінгвістичний, так і соціокультурний виміри…» [3, с. 322]. Розкриваючи поняття «дискурс-аналізу», С. Тхоровська зазначає: «Дискурс-аналіз передбачає розгляд дискурсу на рівні глибинних (макрорівень аналізу) та поверхневих (мікрорівень аналізу) структур через декодування смислу мовленнєвих одиниць у межах макротексту при залученні контексту, який визначає вплив соціокультурних, політичних, історичних аспектів на процеси породження та інтерпретації дискурсу, з одного боку, та когнітивних властивостей ментальної моделі адресата, з іншого. Залучення контекстуальних та когнітивних чинників, без яких неможлива адекватна інтерпретація дискурсу, уможливлює розкриття механізмів впливу, що дозволяє простежити, як за допомогою дискурсу адресант конструює та інтерпретує реальність» [4, с. 107].

Відносно формування національного інтересу дискурс-аналіз дозволяє визначити «прихований» за ідеологічними доктринами та «турботою» про суспільне благо вплив олігархічних груп, інших зацікавлених сторін, які керуються приватними чи вузькогруповими інтересами. Погодимось: «Аналіз дискурсу допомагає виявити приховані смисли у тому, що здається «природним». Деякі елементи того чи іншого дискурсу ніколи не ставлять під сумнів, використовують як «саме собою зрозуміле», як таке, що не може бути висловлено іншим способом» [5, с. 6].

Саме дискурс-аналіз дозволяє виявити маніпулятивні технології тих суб'єктів, які за дискусіями щодо сутності та шляхів реалізації національних інтересів маскують власний приватний чи корпоративний інтерес.

Результати. Сутність дискурсивного формування національного інтересу у сучасних умовах полягає у комунікативній взаємодії усіх зацікавлених осіб у публічному просторі. При цьому, відбувається залучення як державної влади так і політичних акторів, масмедіа, міжнародних організацій та інституцій громадянського суспільства, лобістів, експертів та не-політичних агентів впливу, представників інших зацікавлених груп і спільнот.

Відзначимо: «Національні інтереси є синтезом різноманітних інтересів певної національної спільноти. Індивідуальні та групові інтереси викристалізовуються, проходять витримку часом, узгоджуються та зводяться до загального, а потім на їх основі й формуються національні інтереси… Серцевиною національних інтересів є збереження і зміцнення національного суверенітету… Тому національні інтереси не можуть зводитись лише до якихось соціально-економічних, культурних та інших потреб. Вони повинні виступати як органічний синтез, а не механічна сума приватних і корпоративних інтересів… Отож, головним суб'єктом національних інтересів в Україні має бути певна соціокультурна спільнота, яка охоплює більшість населення України, усвідомлює свої інтереси та відповідальність, розуміє своє значення в історії, готова захищати свою ідентичність. Такою спільнотою, вочевидь, і є українська нація. Визначення та реалізація національних інтересів являє собою складний, тривалий, багатоетапний процес, в якому беруть участь різні суб'єкти соціальної системи. Найкраще реалізація національних інтересів відбувається у взаємозв'язку нації, громадянського суспільства й держави. Порушення цієї взаємодії, гегемонія одного з начал і слабкість, пригніченість іншого завдають збитку національним інтересам, ставлячи під загрозу національну безпеку України» [2, с. 315].

У процесі дискурсивного формування національного інтересу в Україні використовуються різні теми, «тексти і контексти», маніпулятивні технології, політизуються питання мови та культури, штучно конструюються суспільно-політичні кордони між різними соціальними групами та етнонаціональними спільнотами, класові поділи тощо.

В якості прикладу такого штучного конструювання наведемо наступне: «…поняття «Західна Україна» та «Східна Україна» впродовж багатьох років циркулювали у політичному, повсякденному дискурсі, невідрефлексовані широким загалом, наче всім було зрозуміло, що це відображає суть природного стану речей. Але використання саме такого варіанту називання географічних областей України розділяє країну на дві частини, які сприймаються як різні, окремі. За аналогією, можна порівняти, як звучать «Північна Корея» та «Південна Корея» – назви двох окремих держав. Довгий час такий поділ, зафіксований у мовній конструкції, неусвідомлено вважався єдино можливим варіантом. Тоді як інший варіант існує: можна казати про «схід України» та «захід України» в межах єдиної країни. Очевидно, що артикулювання назв «Західна Україна» та «Східна Україна» тривалий час працювало на закріплення у свідомості наявності в нашій країні «різних українців», головним чином, двох видів українців. Ця мовна звичка роками затьмарювала той факт, що ситуація із різноманітністю культурного середовища й традицій в Україні є значно складнішою, а також і те, що попри різноманітність жодна територіальна чи інша ідентичність громадян України не є підставою для їх розділення на ієрархізовані частини, «правильні» чи «неправильні» з різних точок зору» [5, с. 6].

Часто власники масмедіа, журналісти, експерти та представники парламентських політичних партій утворюють штучний «порядок денний» задля того, аби підмінити національний інтерес власними приватними або корпоративними інтересами. Наголосимо: «Дискурс – це та (не)усвідомлена «сила» (норми, схема, правила), яка змушує суб'єкт висловлення говорити/мовчати, підбирати саме такі слова, саме в такому порядку і саме таким чином. Говорячи про дискурс, ми, по суті, говоримо про соціальну практику, де важить аналіз процесів виробництва дискурсу, а не тільки сказаного (продуктів дискурсу)… Дискурсивна влада різних суб'єктів різна. Медіапростір, політичний дискурс, дискурс органів державної влади мають більшу дискурсивну владу і, таким чином, більший вплив на соціальне. Але в сучасному інформаційному світі дискурсивну владу потенційно отримують усі, хто має доступ до інтернету і соціальних мереж» [5, с. 7].

Дискурс щодо національного інтересу виступає одночасно в якості об'єкту і інструменту політичного протистояння та боротьби за владу між олігархічними групами. Відзначимо: «Дискурс є водночас простором та інструментом політичної конкуренції. З одного боку, це простір боротьби за владу, місце перетину візій минулого, сучасного та майбутнього політичних відносин, який надає певне значення практикам. З іншого боку, дискурс є досить ефективним інструментом політики, завдяки якому суспільству нав'язується воля правлячого класу... Раціональний дискурс щодо майбутнього, реальних перспектив європейської та євроатлантичної інтеграції об'єднує громадян. Дозволяє кожному індивіду побачити суспільний інтерес, ба більше – взяти участь у його конструюванні» [6, с. 82].

Для політико-дискурсивного формування національного інтересу властивий плюралізм думок і політичних позицій. Плюралізм, який обумовлений не свободою слова у медіа та раціональними дебатами у парламенті, а балансом сил у протистоянні олігархів.

У цьому сенсі, політико-дискурсивне формування національного інтересу у перехідних суспільствах потенційно створює загрозу перетворення національного інтересу на результат виснажливої боротьби, або певної угоди між політико-економічними групами (кланами»), де боротьба йде за «контрольний пакет акцій». Тобто, відбуваються постійні маніпуляції громадською думкою задля отримання можливості говорити від «імені» більшості суспільства, презентувати у публічному просторі інтерес певної групи в якості національного інтересу.

Це зумовлює безпосередні загрози та виклики для національної безпеки. Саме тому слід наголосити на зв'язку між політико-дискурсивним формуванням національного інтересу та національною безпекою. Особливо, якщо використовувати сучасну інтерпретацію національної безпеки, як захищеності інтересів громадян.

Слід погодитись із наступною візією еволюції безпекового дискурсу та терміну «безпека»: «…військова безпека (традиційне значення) – як атрибут держави, що означав відсутність військового конфлікту; пізніше – міжнародна безпека із ширшим сенсом використання, яка, проте, зберегла прямо чи опосередковано зв'язок з міждержавними відносинами; потім – безпека як суспільне благо чи спільна вигода для всіх членів суспільства; і, насамкінець, – безпека людини як рівень захищеності її життєво важливих інтересів» [1, с. 85].

До інших викликів національній безпеці слід віднести наступні:

1) глобалізація дискурсу щодо національного інтересу та національної безпеки з перенесенням акценту із національного рівня формування дискурсу на глобальний та надання пріоритету наднаціональним потугам та транснаціональним корпораціям;

2) атомізація суспільства, коли національний інтерес інтерпретується як сукупність приватних інтересів, які, натомість не здатні виробити спільну політику щодо національної безпеки. Це дві крайнощі, яких варто уникати.

Відзначимо: «Гуманізацію» економічної безпеки можна розглядати як відповідь на надмірну універсалізацію концепції безпеки, яка наразі охоплює надто широке коло питань – від глобальної безпеки до прав людини. В умовах економічної безпеки це ускладнює розробку і обґрунтування критеріїв оцінки, а в подальшому призводить до сумнівної достовірності результатів застосування. В цьому контексті варто усвідомлювати загрозу падіння до іншої крайності – надмірна увага до проблем невеликих груп осіб чи окремих людей може спричинити прогалини у визначенні загальних тенденцій та оперування в дослідженнях «навколо-економічними» цінностями на кшталт «щастя», «здоров'я», «емоції» тощо. Це особливо небезпечно у будь-яких спробах оцінки рівня безпеки, прогнозування загроз та формування політики на різних рівнях суспільної ієрархії… Наша пропозиція стосується не радикальної зміни схеми концепції економічної безпеки, а системний підхід до безпеки через більш ретельне і однаково детальне і ґрунтовне вивчення всіх атрибутів економічної безпеки (підхід окремих індивідуумів) щодо ширших та глибших питань безпеки людини» [1, с. 89].

Альтернативами політико-дискурсивному формуванню національного інтересу на сучасному етапі є або повернення до авторитарної моделі державної монополії на дискурс національного інтересу, або подальша демократизація дискурсу щодо національного інтересу. Останнє передбачає необхідність позбутись вад сучасного політичного дискурсу та запровадити модель публічних дебатів (від дебатів у медіа до парламентських дебатів) як фундаментальну основу формування дискурсу щодо національного інтересу.

Щодо проблем дискурсивного формування національного інтересу в Україні, то варто погодитись із наступним: «…можна виокремити дві проблеми вітчизняного медіадискурсу: він не є громадянським та раціональним. Повною мірою це стосується також політичного дискурсу, який, через особливості олігархічних медіа щодо поєднання влади (зокрема, й «четвертої») та власності, ретранслюється в дискурсі медіа. Через ці проблеми дискурсу (ірраціональність та відсутність презентації інтересів громадян у публічній площині) вже декілька десятиліть країна знаходиться на зупинці «електоральна демократія», практично не просуваючись у напрямку… модернізації, консолідованої демократії, європейської інтеграції» [6, с. 82].

Щодо перспектив політико-дискурсивного формування національного інтересу, то вони полягають у широкому впровадженні моделі публічних дебатів щодо національного інтересу та національної безпеки.

Висновки. Відтак, підсумовуючи результати даного дослідження, слід відзначити наступне. По-перше, щодо сутності дискурсивного формування національного інтересу у сучасних умовах, то зміст дискурсу визначає комунікативна взаємодія зацікавлених сторін у публічному просторі. Ця взаємодія може мати конфліктний характер, а може виглядати як консенсус олігархічних груп, власників медіа, експертного товариства та політичних еліт. Після відмови від авторитарної моделі державної монополії у визначенні та реалізації національного інтересу в Україні постала політико-дискурсивна модель. Вона характеризується плюралізмом дискурсивного формування національного інтересу. Визначено, що в основі плюралізму знаходиться конфлікт інтересів олігархічних груп, а не демократичне політичне представництво.

По-друге, серед основних проблем дискурсивного формування національного інтересу відзначено, що він є не-громадянським та ірраціональним внаслідок відсутності раціональних публічних дебатів та розподілом національного медіа-простору між декількома олігархічними групами. Фактично, інтереси громадян не презентовані у медійному та політичному дискурсах щодо національного інтересу, що створює актуальні виклики та потенційні загрози для національної безпеки. Зокрема, йдеться про атомізацію суспільства, спробу підмінити національний інтерес приватними чи вузькокорпоративними інтересами.

По-третє, подальших досліджень потребує подальша демократизація та раціоналізація процесу політико-дискурсивного формування (конструювання) національного інтересу. Йдеться про визначення ролі політичних дебатів та використання можливостей інтернет-комунікацій для залучення громадян до дискурсивного формування національного інтересу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лазебник Л. Л. Дискурси національної безпеки. *Економічний вісник*. 2021. № 2. С. 85–87. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2021/2/EV20212_085-091.pdf

2. Матета О. Категорія «національні інтереси» як складова національної безпеки України. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / [редкол.: Д. В. Швець (голова), О. М. Бандурка, С. М. Гусаров та ін.]. Харків : ХНУВС, 2020. С. 315–317. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/443904d2-e74a-4a92-b63d-f65b6216501b/content

3. Семигіна Т. В. Використання дискурс-аналізу в дослідженнях із соціальної роботи. *Наукові записки НаУКМА : Спеціальний випуск*. 2001. Т. 19, Ч. 2. С. 322–324. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10426

4. Тхоровська С.В. Метод дискурс-аналізу: поняття та застосування (на прикладі ідеологічного дискурсу. *Молодий вчений: науковий журнал*. 2022. № 2 (102). С. 104–107. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-2-102-21

5. Як аналіз дискурсу може розпізнати загрози національній безпеці. Просвітницькі матеріали. Серія: Свобода слова і національна безпека. Київ: УНЦПД, 2022. 25 с.

6. Яковлев Д. В. Дискурс вітчизняних медіа щодо країн Балтії: минуле/майбутнє, policy/politics. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2020. Вип. 26. С. 82–87.

REFERENCES:

1. Lazebnyk L. L. Dyskursy natsionalnoi bezpeky [Discourses of national security]. *Ekonomichnyi visnyk*. 2021. № 2. S. 85–87. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2021/2/EV20212_085-091.pdf

2. Mateta O. Katehoriia «natsionalni interesy» yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy. [The category of “national interests” as a component of Ukraine’s national security]. *Shliakh uspikhu i perspektyvy rozvytku (do 26 richnytsi zasnuvannia Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav)* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 20 lystop. 2020 r.) / [redkol.: D. V. Shvets (holova), O. M. Bandurka, S. M. Husarov ta in.]. Kharkiv : KhNUVS, 2020. C. 315–317.

URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/443904d2-e74a-4a92-b63d-f65b6216501b/content

3. Semyhina T. V. Vykorystannia dyskurs-analizu v doslidzhenniakh iz sotsialnoi roboty [Using discourse analysis in the social work research]. *Naukovi zapysky NaUKMA : Spetsialnyi vypusk.* 2001. T. 19, Ch. 2. C. 322–324. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10426

4. Tkhorovska S.V. Metod dyskurs-analizu: poniattia ta zastosuvannia (na prykladi ideolohichnoho dyskursu [Discourse analysis method: the notion and application (based on ideological discourse)]. *Molodyi vchenyi: naukovyi zhurna*l. 2022. №2 (102). S. 104–107. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-2-102-21

5. Yak analiz dyskursu mozhe rozpiznaty zahrozy natsionalnii bezpetsi. Prosvitnytski materialy [How discourse analysis can identify threats to national security]. Seriia: Svoboda slova i natsionalna bezpeka. Kyiv: UNTsPD, 2022. 25 s.

6. Yakovlev D. V. Dyskurs vitchyznianykh media shchodo krain Baltii: mynule/maibutnie, policy/politics [Discourse of domestic media on the Baltic States: past/future, policy/politics]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii*. 2020. Vyp. 26. S. 82–87.

National interest: the process of formation in the political-discursive dimension

Lagutin Mykyta Romanovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky”
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0004-5353-1195

The article defines the political and discursive dimension of the process of forming the national interest. Attention is focused on the role of modern information technologies, which allow to significantly expand the range of subjects of national interest formation. The process of political and discursive formation of the national interest involves not only representatives of the State (public authorities), but also civil society institutions, mass media, etc. It is noted that at the present stage of global development, significant changes have taken place in the process of forming the national interest. First of all, it is no longer a monopoly of the State, there has been an institutionalization of civil society, development of non-governmental organizations and global players (from transnational corporations to supranational bodies) as subjects of political and discursive formation of the national interest. The methodological basis of the study is historical and discursive institutionalism. General scientific methods (analysis, synthesis, deduction, induction, systematic method, etc.) and the method of discourse analysis were used. The method of discourse analysis allowed us to identify the broad socio-cultural, political and economic context of the formation of the national interest, hidden meanings, manipulative elements and ideological influence. This approach helps to identify the influence of oligarchic groups and other stakeholders guided by private or narrow group interests, hidden behind ideological doctrines and ‘concern’ for the public good. It is substantiated that the expansion of the circle of participants in the process of formation and implementation of the national interest is complemented by the powerful development of Internet communications, information technologies, and social networks. It is determined that one of the determining factors in the process of forming the national interest is the discursive interaction of political actors, which is expressed in the formation of various discourses on the national interest: media, electoral, party, ideological, class, etc. It is argued that the political and discursive dimension of the formation of the national interest contains and envelops a variety of topics: from law to economics, from politics and ethics to science and culture. It covers the spaces of domestic and foreign policy, electoral technologies, development and implementation of public policies, and to a certain extent depends on the formation of national consciousness and the outcome of class struggle. In general, the study of the political and discursive dimension of the process of forming the national interest allows us to identify the manipulative technologies of those actors who disguise their own private or corporate interests behind the discussions on the nature and ways of realizing the national interest.

Key words: *national interest, national security, political discourse, politics, political processes, political institutions, state, political power, communication, political-discursive dimension, institutional dimension.*

Lopata Marian Olehovych

Peculiarities of the information warfare of the Russian Federation in Poland in the period before the full-scale invasion of Ukraine

UDC 327.5:316
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.8

Lopata Marian Olehovych
Candidate of Political Sciences, Associate Professor at the Department of Political Science, Program "Ethics-Politics-Economics"
Ukrainian Catholic University
Ilariona Sventsitskoho str., 17, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6598-1319

The article investigates the mechanisms and impact of Russian disinformation and propaganda in Poland during the period leading up to Russia's full-scale invasion of Ukraine on February 24, 2022. It provides an analysis of how Russian narratives targeted Polish society to undermine its cohesion, weaken its support for Ukraine, and destabilize the region of Central-East Europe..

Poland as a main advocate of Ukraine in Europe become one of the main targets of Russian disinformation activities abroad. Russian narratives were spread through a network of pro-Russian websites (e.g., Sputnik, RT) and niche portals like dziennik-polityczny.com, xportal.pl, and obserwatorpolityczny.pl. These sites often employed tactics like reproducing Russian media content and disseminating conspiracy theories.

Social media platforms were also instrumental in propagating Russian messages, with fake accounts and groups amplifying anti-Western, anti-Ukrainian, and anti-Semitic rhetoric.

The publication underscores the systematic nature of Russian disinformation in Poland during the prewar period. By leveraging digital platforms, aligning with local political actors like the Confederation, and exploiting socio-political grievances, Russia sought to destabilize Poland and weaken its support for Ukraine. The content disseminated by pro-Russian social media platforms consistently blamed Ukraine for the conflict in the Donbas region, while framing the West, including the USA and the EU, as unreliable and manipulative partners for Poland. Furthermore, the analysis identifies the alignment of Russian disinformation campaigns with domestic political forces in Poland, particularly the Confederation party. Key figures like Janusz Korwin-Mikke actively echoed Kremlin narratives, contributing to the propagation of anti-Western and anti-Ukrainian rhetoric. «The Confederation» political party, a coalition of far-right and populist political factions, played a pivotal role in amplifying Russian narratives.

Key words: *Russian disinformation, propaganda, Poland, Ukraine, Kremlin narratives, digital platforms, Confederation.*

Introduction. In the period preceding Russia's full-scale invasion of Ukraine, the Russian Federation engaged in widespread propaganda dissemination on a global scale. Poland was no exception, becoming a key target of Russian propaganda and disinformation efforts aimed at exposing and exacerbating divisions within Polish society while promoting Russian narratives among Polish citizens. A central focus of this disinformation campaign was Ukraine, which represented a pivotal objective of Russian foreign policy – namely, the reintegration of former post-Soviet states into a new geopolitical framework under Russian influence.

To achieve this objective, it was essential for Russia to undermine Ukraine's access to assistance and support from its Western neighbors, particularly Poland, which had emerged as one of Ukraine's most significant allies. Poland, both historically and presently, remains highly vulnerable to Russian propaganda and disinformation operations. These efforts have manifested in numerous actions targeting not only Ukraine but also Europe and other geopolitical adversaries, such as the United States, which are viewed as key rivals of Russia in Central and Eastern Europe.

Furthermore, Russia continues to wield influence over Central European states through indirect mechanisms, such as political partnerships and covert influence campaigns, which are evident in various countries across the region.

This article examines the primary methods of Russian propaganda and disinformation warfare that have impacted Polish society, particularly in the period leading up to the full-scale invasion on February 24, 2022, when Russian troops launched coordinated attacks on Ukraine from both Russian and Belarusian borders.

The study's objectives are to investigate the Polish portals that contain content that coincides with official Russian narratives, revealing pro-Russian portals in Poland in the time before full-scale invasion of Russia to Ukraine. Also, the article's objectives include peculiar messages disseminated by pro-Russian portals against Ukraine and the West.

Research methods includes secondary data from reliable sources, such as reports by the Centre for the Analysis of Propaganda and Disinformation (CAPD), the Center for International Relations, OKO Press, as well as the analysis of the research provided by Polish, and Ukrainian political scholars. The analysis includes content from various Polish-language portals and their alignment with Russian disinformation campaigns.

Results. A report by the Centre for the Analysis of Propaganda and Disinformation was published in 2019, discussing the results of monitoring specific Pol-

ish websites from March 15 to April 15, 2019. (which was the aim of the research in this study as well), treated it as a source of data, conducted a secondary analysis of the results presented in it, and focused on a detailed description of specific actions taken by selected portals and citing examples of disinformation tactics used. The mentioned report is a very important and reliable study, which was included in this study to understand the essence of Russian disinformation in Poland on the eve of the full-scale war between Russia and Ukraine, which erupted on February 24, 2022, for obtaining relevant information about the main directions of the Russian disinformation campaign.

Russian media outlets disseminate their «alternative perspective» on global events not only via official channels but also through supplementary information platforms, including digital media. A report by the Center for International Relations (CSM) identifies over 50 pro-Russian websites operating in Poland, which disseminate disinformation through trusted local entities aligned with similar political ideologies [13]. In contrast, OKO.Press, a news service specializing in investigative journalism and fact-checking, reports that approximately 23 such websites feature content linked to sources like Sputnik, RT, or Voice of Europe [8, 9]. Notably, these «niche websites» exhibit significant variability in reach, attracting audiences ranging from tens of thousands to several million visits per month [6].

Russian media outlets disseminate their so-called «alternative perspective» on global events not only through official channels but also via supplementary platforms, including digital media. A report by the Center for International Relations (CSM) identified over 50 pro-Russian websites operating in Poland [13]. These websites propagate disinformation through trusted local entities aligned with similar political ideologies [6]. In contrast, OKO.Press, a news service specializing in investigative journalism and fact-checking, reports that approximately 23 such websites feature content linked to sources such as Sputnik, RT, or Voice of Europe [8, 9]. These «niche websites» demonstrate significant variability in audience reach, attracting between tens of thousands and several million visits per month [6].

Several notable characteristics of these websites can be observed. They often mediate content from similar portals or replicate materials directly from Sputnik; publish articles espousing explicit (and sometimes extreme) right-wing views; disseminate conspiracy theories; operate on both Polish and foreign servers; and lack verifiable information about their editorial boards. For instance, the website Dziennik-polityczny.com claims Adam Kaminski as its editor-in-chief. Kaminski is an active Facebook user who frequently shares links to articles from his portal, as well as content from other anti-Ukrainian, anti-American, or anti-refugee websites. He also promotes articles from the «Independent Political Daily» (Niezależny dziennik polityczny, NDP) [13] portal in various Facebook groups. These groups, which boast over 15,000 members, include «Patriots» (Patrioci), «Poles Not Only in Poland» (Polacy nie tylko w Polsce), «Patriotic Poland» (Patriotyczna Polska), «Polish-Russian Friendship» (Przyjaźń polsko-rosyjska), and «Dissolve the European Union – Official» (Rozwiązać Unię Europejską – official) [5, 8].

At this juncture, it is important to highlight websites such as Xportal.pl and Obserwatorpolityczny.pl. The latter features publications on current events, history, ideas, politics, and economics, with a reach of approximately 41,000 visitors per month [9]. According to its editor-in-chief, Bartosz Bekier, the portal's mission is to «present facts often overlooked in the official media discourse» [10]. Notably, the portal has cited information sourced from the Russian station NTV, and Bartosz Bekier himself has appeared on the station multiple times.

According to Olga Jastrzębska [5], the content on this portal often adopts an anti-Ukrainian stance, openly supporting Novorossiya – a Russian geopolitical project aimed at seizing occupied Ukrainian territories in the country's east, which was envisioned as a precursor to the broader disintegration of Ukraine [5]. The portal's rhetoric frequently employs negative language regarding the Ukrainian government and its citizens.

The second website, Xportal.pl, has a smaller reach, attracting approximately 31,000 visitors per month [5]. However, it warrants attention due to its association with the «Russkiy Mir Foundation» («Russian World Foundation»), an organization linked to Kremlin-affiliated oligarchs such as Konstantin Malofeev. The site also offers a Russian-language version and publishes content, particularly by a contributor using the pseudonym «Krakauer», that glorifies Russian policies and emphasizes alleged Russophobia among Poles [5]. The portal describes its mission as «unveiling the mechanisms governing politics by exposing patterns and moderating free speech for authors interested in publishing content on political events and phenomena, as well as those related to politics».

To synthesize these observations, it is worthwhile to analyze the role of such portals in spreading Russian disinformation. A report by the Center for the Analysis of Propaganda and Disinformation (CAPD), published in May 2019, examined selected Polish-language websites over the period of March 15 to April 15, 2019 [6]. Since this analysis conducted by a Polish think tank covered a broad range of research topics and provided material relevant to the questions posed in this study, the findings were used as a key data source.

The case study on Poland was structured in two stages: first, a secondary analysis of data from

the aforementioned CAPD report, and second, an additional investigation conducted by Katarzyna Savrańska, which focused on portals employing various disinformation techniques [12].

The CAPD report under discussion analyzed eight websites: pl.sputniknews.com, kresy.pl, alexjones.pl, zmianynaziemi.pl, nczas.com, neon24.pl, magnapolonia.org, and dziennik-polityczny.com. The study aimed to identify key messages and narratives regarding the European Parliament (EP) elections, the image of the European Union during the pre-election period, and Russia's portrayal and actions in various contexts. A total of 279 publications were analyzed using the media monitoring tools «Versus» and «Google Advanced Search» [6]. Each article was classified based on its emotional tone, resulting in three categories.

The analysis revealed that most messages had a negative tone, with specific topics deliberately framed in a negative light. According to the report, many of these publications either republished Russian narratives verbatim or disrupted the logical structure of the text by, for instance, including three statements from Russian officials alongside only one from a Western counterpart, or by omitting the broader context of events entirely [5].

Some topics were consistently (100% of cases) presented with a negative connotation, such as discussions involving Israel, France, Germany, and Petro Poroshenko. Conversely, content related to the political party «Konfederacja KORWiN Braun Liroy Narodowcy» (commonly referred to as «Confederation») was presented exclusively in a positive light. Additionally, the Polish editorial board of «Sputnik» published seven interviews during the study period, five of which featured representatives of the «Confederation», accounting for over 70% of the portal's content concerning Poland, Europe, and the election campaign [11].

In the analysis, coverage of Russia's image was negative in only 31% of cases, while the majority of content (58%) was neutral [5]. Narratives related to Russia frequently emphasized threats of World War III in Europe and portrayed Russia's actions as countermeasures against perceived threats from the West. These themes were framed within the context of Western and NATO provocations. Additional narratives depicted the so-called «mythical» Russian disinformation campaign as a distraction by the West from its own internal issues. Other key narratives included claims that Russia harbored no hostile intentions toward Ukraine, expressed concern about the situation in Ukraine from Russia's perspective, denied the presence of Russian forces in Ukraine, and suggested the potential for dialogue with Ukraine contingent upon a change in Kyiv's government.

In the Polish context, Russia was portrayed ambivalently. On one hand, narratives emphasized the need for cooperation with Russia as an equal partner [5]. On the other hand, similar to the policies of Germany and France, Russia's policies were presented as equally detrimental to Poland.

The portrayal of Ukraine on the analyzed portals was predominantly negative, with 47% of the content casting the country in an unfavorable light. Narratives depicted Ukraine as a weak and façade state that threatened neighboring countries, lacked democratic structures, and was governed by an oligarchic system that exploited its resources. The portals emphasized an artificially sustained conflict with Russia and presented recurring themes such as allegations that Petro Poroshenko fostered destabilization in Ukrainian-Russian relations, descriptions of a war-weary society longing for peace, claims that the annexation of Crimea was legal, warnings of a potential World War III if Ukraine joined NATO, and efforts to undermine Polish-Ukrainian relations [12].

Similarly, coverage of Poland was overwhelmingly negative, with 71% of articles featuring adverse themes. A broad range of narratives emerged in 2019, including the denial of Polish sovereignty and assertions that the political elite were incompetent, corrupt, or subservient to external powers; claims of threats to Poland from the United States and Jewish interests; portrayals of Poland's subjectivity as being undermined by the West; negative consequences of Poland's membership in the European Union; allegations of potential armed conflict involving Poland with either the West or Russia; advocacy for Poland to regain its sovereignty and shift its political discourse. In addition, the following themes can be seen: assertions that U.S. military support for Poland exposed the country to potential Russian retaliation, as Russia sought to defend itself against NATO aggression; claims that Western actors (including the EU, the U.S., Germany, and Israel) acted to Poland's detriment, exploiting the country for their interests; allegations that opposition parties such as Civic Platform and Spring worked against Poland's national interests, serving Western patrons, and defending German domination in Europe; Calls for Poland to establish an alternative balance of power to free itself from dependence on German (EU), American, or Israeli influence, and opposition to what was described as the «colonization» of Poland by Ukrainians. These narratives positioned the «Confederation» political party as the sole force advocating for Polish sovereignty and defending the country's interests. The party was portrayed as a safeguard against perceived threats from the EU, Israel, and other foreign powers, and its success in elections was framed as essential to Poland's future [8, 9].

According to Ukrainian political scholar Stanislav Zelichovski, «Confederation» could be considered as the United Far-Right party that encompassed almost all Far-Right movements in Poland and became a sig-

nificant political force in the Polish political scene in recent years before the Russian full-scale invasion of Ukraine on 24 February 2022 [1]. First and foremost, its rhetoric and activities are anti-systemic, anti-immigration, anti-Western, and anti-Ukrainian, which is why its theses are often difficult to distinguish from Kremlin propaganda. The path of this political force began in October 2018, when MP Jakub Kulesza decided to join the party of the odious politician Janusz Korwin-Mikke's New Hope/KORWIN. A little later, efforts began to form an alliance between KORWIN and the National Movement. In December 2018, both political forces decided to run jointly in the European Parliament elections.

In January 2019, the group was joined by other far-right forces: Grzegorz Brown's organization «Rise» and Piotr Lyroj-Marzec's Effective party» (pl. «Skuteczni Piotra Liroya-Marca»). In February of the same year, the group adopted the official name «Confederation of KORWIN Brown Lyroj», and in March, the «Confederation» parliamentary group was created in the Sejm [7].

In the 2019 European Parliament elections, the Confederation garnered more than 600 thousand votes, which secured it fourth place. In the same year, a federal political party, the Confederation of Freedom and Independence, was founded.

In 2019, in the Polish parliamentary elections, the Confederation won more than a million votes (6.81%) and was represented in the Sejm by 11 MPs. At the same time, a united parliamentary group «Confederation» was created, with Jakub Kulesza as its chairman and Krzysztof Bosak as its deputy [1]. In 2018, G. Brown stated that «Ukraine is a fiction. And it is a dangerous fiction. The fiction of an independent state as a civilized partner and the fiction of a sovereign nation with which we can finally normalize neighbourly relations».

Another important part of the Confederation political party was «New Hope», which was a right-wing, liberal-conservative, Eurosceptic political force founded by Janusz Korwin-Micke. After his resignation, the party was headed by Slavomir Mencen.

J. Corwin-Mikke argues that the separatist Donetsk People's Republic and Luhansk People's Republic, which are not recognized by any country in the world except Russia, are full-fledged states, that the consequences of the bombing of the hospital in Mariupol are just a montage of the Ukrainian government [1].

The cited analysis shows that there is a certain correlation between the narratives appearing in some alternative sources and the messages of the official Russian media. Moreover, it should be noted that in the meantime, media monitoring (including social media) was also carried out by other organizations, as the «flooding» of disinformation in the information space took place throughout the European Union. In Poland, on the other hand, despite the activity of the aforementioned portals, the spread of disinformation in social media is also noted. Thus, fake accounts or groups with a specific focus spread sources and/or narratives that coincide with Russian messages, or even directly quote, for example, «RT» or «Sputnik» [3]. One example of such activity in Poland is the networks of accounts operating on Facebook (FB) and Twitter (TT) detected in the last weeks before the elections. Fan pages on FB refer to anti-Semitic, pro-Kremlin, anti-EU content and support for the «Confederation» and groups refer to a «patriotic worldview» [14]. What's more, some fan pages «impersonate» Polish mainstream media, which can contribute to the credibility and willingness of users to read the publications that appear [1]. Grid accounts on TT operate similarly, spreading disinformation by linking content from «RT» or the Polish version of Sputnik», pro-Russian anti-Semitic, anti-Ukrainian, and anti-Muslim portals, as well as those of nationalists and small blogs [9].

Conclusion. This study has examined the mechanisms and scope of Russian disinformation warfare in Poland during the period preceding the full-scale invasion of Ukraine. Through the analysis of pro-Russian broadcasts and numerous portals established by agents of Russian influence, the research highlights the strategies employed to disseminate disinformation and promote Kremlin narratives.

Poland, as a key advocate for Ukraine in Europe, emerged as a primary target of these disinformation activities. The dissemination channels included prominent platforms such as Sputnik, RT, and Voice of Europe, as well as Polish-language portals like dziennik-polityczny.com, xportal.pl, and obserwator-polityczny.pl. Social media played a pivotal role, with newsgroups such as «Patriots», «Poles not only in Poland», «Patriotic Poland», «Polish-Russian Friendship», and «Dissolve the European Union – official» amplifying anti-Ukrainian and anti-Western narratives.

The content disseminated by these platforms consistently blamed Ukraine for the conflict in the Donbas region, while framing the West, including the USA and the EU, as unreliable and manipulative partners for Poland. Furthermore, the analysis identifies the alignment of Russian disinformation campaigns with domestic political forces in Poland, particularly the Confederation party. Key figures like Janusz Korwin-Mikke actively echoed Kremlin narratives, contributing to the propagation of anti-Western and anti-Ukrainian rhetoric.

BIBLIOGRAPHY:

1. Желіховський С. Поразка україножобів: як польська «Конфедерація» розвалюється після виборів. Європейська правда. 2022. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/10/27/7172292/ (дата звернення: 17.01.2024).

2. Antyukraińska desinformacja, mowa nienawiści, propaganda. Fundacja Centrum im. Profesora

Bronisława Geremka. 2023. Retrieved from https://geremek.pl/wp-content/uploads/2023/12/Antyukrainska-dezinformacja.5.Podsumowaniemonitoringu14.pdf (on 19.04.2024)

3. Antyukrainska propaganda w mediach społecznościowych. Demagog. 2023. Retrieved from https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/antyukrainska-propaganda-w-mediach-spolecznosciowych-luty-i-marzec/ (on 24.03.2024)

4. Balcer, A. Polska pamięć historyczna i polityka wobec Ukrainy i Ukraińców. Fundacja im. Stefana Batorego. 2019. Retrieved from https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2023/08/Polska_Ukraina_historia.pdf (on 18.7.2024)

5. Jastrzębska, O. Prorosyjskie portale internetowe w Polsce i innych krajach Europy Środkowej jako istotny element kształtowania prowadzonej przez Rosję wojny informacyjnej. *Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem,* 2018. 2(11), 132–133.

6. Lelonek, A., Marek, M. Wybory do PE 2019: zagrożenia informacyjne dla Polski cz. 2. Centrum Analiz Propagandy i Dezinformacji. 2019. Retrieved from https://capd.pl/pl/analizy/209-wybory-do-pe-2019-zagrozenia-informacyjne-dla-polski-cz (on 10.03.2024)

7. Lublin Triangle: A comprehensive report on the spread of Russian disinformation in the countries of the Lublin Triangle. Detector Media. 2023. Retrieved from https://en.detector.media/post/lublin-triangle-a-comprehensive-report-on-the-spread-of-russian-disinformation-in-the-countries-of-the-lublin-triangle (on 25.02.2024)

8. Mierzyńska, A. Próba wpłynięcia na wyniki wyborów? Dwie siatki «patriotycznych» trolli wspierały Konfederację. OKO.press. 2019. Retrieved from https://oko.press/proba-wplyniecia-na-wyniki-wyborow-dwie-siatki-patriotycznych-trolli-wspieraly-konfederacje (on 4.02.2024)

9. Mierzyńska, A. Rosyjską propagandę szerzą polskie portale. Znaleźliśmy 23 takie witryny! OKO.press. 2019. Retrieved from https://oko.press/rosyjska-propagandeszerza-polskie-portale-znalezlismy-23-takie-witryny/ (on 8.02.2024)

10. Misja «Obserwatora politycznego» Obserwator Polityczny. 2024. Retrieved from https://obserwatorpolityczny.pl/misja (on 23.01.2024)

11. Niezależny Dziennik Polityczny. 2024. Retrieved from https://dziennik-polityczny.com/kontakt/

12. Savranska, K. Problematyka walki informacyjnej w relacjach Rosji z wybranymi państwami europejskimi. Instytut Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Gdańskiego. 2020. Retrieved from https://mediastery.ug.edu.pl/wp-content/uploads/2021/09/Savranska-Kateryna_Problematyka-walki-informacyjnej-w-relacjach-Rosji-z-wybranymi-pa%C5%84stwami-europejskimi.pdf (on 29.05.2024)

13. Wierzejski, A. Wojna informacyjna w Internecie. Przeciwdziałanie prokremlowskiej dezinformacji w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Centrum Stosunków Międzynarodowych. 2017. Retrieved from https://www.academia.edu/34620618/Raport_CSM_WOJNA_INFORMACYJNA_W_INTERNECIE_9_pdf (on 17.02.2024)

14. Witkowski, P. Sputnik wylądował. Kim są antyukraińscy «kresowiacy» z Konfederacji. OKO.press. 2023. Retrieved from https://oko.press/sputnik-wyladowal-kim-sa-kresowiacy-z-konfederacji (on 14.04.2024)

REFERENCES:

1. Zelichovski, S. (2023). The defeat of the Ukrainophobes: how the Polish “Confederation” is falling apart after the elections. *European Pravda.* Retrieved from https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/10/27/7172292/ (on 19.12.2023)

2. Antyukraińska desinformacja, mowa nienawiści, propaganda. (2023). Fundacja Centrum im. Profesora Bronisława Geremka. Retrieved from https://geremek.pl/wp-content/uploads/2023/12/Antyukrainskadez-informacja.5.Podsumowaniemonitoringu14.pdf (on 19.04.2024)

3. Antyukrainska propaganda w mediach społecznościowych. (2023). Demagog. Retrieved from https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/antyukrainska-propaganda-w-mediach-spolecznosciowych-luty-i-marzec/ (on 24.03.2024)

4. Balcer, A. (2019). Polska pamięć historyczna i polityka wobec Ukrainy i Ukraińców. Fundacja im. Stefana Batorego. Retrieved from https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2023/08/Polska_Ukraina_historia.pdf (on 18.7.2024)

5. Jastrzębska, O. (2018). Prorosyjskie portale internetowe w Polsce i innych krajach Europy Środkowej jako istotny element kształtowania prowadzonej przez Rosję wojny informacyjnej. *Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem, 2*(11), 132–133.

6. Lelonek, A., & Marek, M. (2019). Wybory do PE 2019: zagrożenia informacyjne dla Polski cz. 2. Centrum Analiz Propagandy i Dezinformacji. Retrieved from https://capd.pl/pl/analizy/209-wybory-do-pe-2019-zagrozenia-informacyjne-dla-polski-cz (on 10.03.2024)

7. Lublin Triangle: A comprehensive report on the spread of Russian disinformation in the countries of the Lublin Triangle. (2023). Detector Media. Retrieved from https://en.detector.media/post/lublin-triangle-a-comprehensive-report-on-the-spread-of-russian-disinformation-in-the-countries-of-the-lublin-triangle (on 25.02.2024)

8. Mierzyńska, A. (2019). Próba wpłynięcia na wyniki wyborów? Dwie siatki «patriotycznych» trolli wspierały Konfederację. OKO.press. Retrieved from https://oko.press/proba-wplyniecia-na-wyniki-wyborow-dwie-siatki-patriotycznych-trolli-wspieraly-konfederacje (on 4.02.2024)

9. Mierzyńska, A. (2019). Rosyjską propagandę szerzą polskie portale. Znaleźliśmy 23 takie witryny! OKO.press. Retrieved from https://oko.press/rosyjska-propagandeszerza-polskie-portale-znalezlismy-23-takie-witryny/ (on 8.02.2024)

10. Misja «Obserwatora politycznego» (2024). Obserwator Polityczny. Retrieved from https://obserwatorpolityczny.pl/misja (on 23.01.2024)

11. Niezależny Dziennik Polityczny. (2024). Retrieved from https://dziennik-polityczny.com/kontakt/

12. Savranska, K. (2020). Problematyka walki informacyjnej w relacjach Rosji z wybranymi państwami europejskimi. Instytut Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Gdańskiego. Retrieved from https://mediastery.ug.edu.pl/wp-content/uploads/2021/09/Savranska-Kateryna_Problematy-

ka-walki-informacyjnej-w-relacjach-Rosji-z-wybranymi-pa%C5%84stwami-europejskimi.pdf (on 29.05.2024)

13. Wierzejski, A. (2017). Wojna informacyjna w Internecie. Przeciwdziałanie prokremlowskiej dezinformacji w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Centrum Stosunków Międzynarodowych. Retrieved from https://www.academia.edu/34620618/Raport_CSM_WOJNA_INFORMACYJNA_W_INTERNECIE_9_pdf (on 17.02.2024)

14. Witkowski, P. (2023). Sputnik wylądował. Kim są antyukraińscy "kresowiacy" z Konfederacji. OKO.press. Retrieved from https://oko.press/sputnik-wyladowal-kim-sa-kresowiacy-z-konfederacji (on 14.04.2024)

Особливості інформаційної війни Російської Федерації в Польщі у період перед повномасштабним вторгненням в Україну

Лопата Мар'ян Олегович

кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук програми «Етика-Політика-Економіка» Закладу вищої освіти «Український католицький університет»
вул. Іларіона Свєнціцького, 17, Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-6598-1319

У статті досліджуються механізми та вплив російської дезінформації та пропаганди в Польщі в період, що передував повномасштабному вторгненню Росії в Україну 24 лютого 2022 року. У ній проаналізовано, як російські наративи впливали на польське суспільство з метою підірвати його згуртованість, послабити підтримку України та дестабілізувати регіон Центрально-Східної Європи.

Польща як головний адвокат України в Європі стала однією з головних мішеней російської дезінформаційної діяльності за кордоном. Російські наративи поширювалися через мережу проросійських веб-сайтів (наприклад, Sputnik, RT) та нішевих порталів, таких як dziennik-polityczny.com, xportal.pl та obserwatorpolityczny.pl. Ці сайти часто використовували такі тактики, як відтворення російського медіа-контенту та поширення теорій змови.

Платформи соціальних мереж також відігравали важливу роль у поширенні російських меседжів: фейкові акаунти та групи посилювали антизахідну, антиукраїнську та антисемітську риторику.

У публікаціях підкреслюється систематичний характер російської дезінформації в Польщі у довоєнний період. Використовуючи цифрові платформи, співпрацюючи з місцевими політичними гравцями, такими як Конфедерація, та експлуатуючи соціально-політичне невдоволення, Росія прагнула дестабілізувати Польщу та послабити її підтримку України. Контент, поширюваний проросійськими соціальними мережами, постійно покладав відповідальність за конфлікт на Донбасі на Україну, а Захід, зокрема США та ЄС, зображувався як ненадійний і маніпулятивний партнер Польщі. Крім того, аналіз виявив узгодженість російських дезінформаційних кампаній з внутрішніми політичними силами Польщі, зокрема з партією «Конфедерація». Такі ключові фігури, як Януш Корвін-Мікке, активно повторювали кремлівські наративи, сприяючи поширенню антизахідної та антиукраїнської риторики. Політична партія «Конфедерація» як коаліція ультраправих і популістських політичних фракцій, відіграла ключову роль у посиленні російських наративів.

Ключові слова: *російська дезінформація, пропаганда, Польща, Україна, кремлівські наративи, цифрові платформи, Конфедерація.*

Мілова Марія Іллівна
Димова Олена Валентинівна

Європеїзація як процес: сучасні тенденції та виклики

УДК 342.922
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.9

Мілова Марія Іллівна
доктор політичних наук, професор
кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0003-4215-1264

Димова Олена Валентинівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціальних
та гуманітарних дисциплін
Одеського національного морського
університету
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-7695-1414

Статтю присвячено аналізу сутності процесу «європеїзації» та деяких тенденцій її розвитку в сучасних умовах. Визначено зміст європейської інтеграції як процес економічної, політичної, правової, соціальної та ціннісно-культурної інтеграції європейських держав. Одночасно європейську інтеграцію розглянуто як складний та суперечливий соціально-економічний процес налагодження тісного співробітництва європейських держав, які перебувають у постійному розширенні цього простору, особливо наприкінці XX – початку XXI століть. Основну увагу зосереджено на з'ясуванні сутності поняття «європеїзація», яке трактується в різних напрямах та дискурсах – від суто наукового до більш практичного, пов'язаного із його політико-економічним, правовим та культурно-ціннісним змістом. Визначено основні особливості процесу європеїзації постсоціалістичних держав та відмінності стратегічного шляху кожної з цих держав: від «шляху до Європи» до «повернення до Європи». Аналіз цих процесів створив умови з'ясувати актуальність проблеми визначеності змісту європеїзації України та стратегічного курсу щодо вступу в Європейський Союз. Системний підхід надав можливості визначити конкретні труднощі, які переживає ЄС сьогодні й ставить на порядок денний різне бачення її переваг, різне розуміння доцільності інтегрування в європейську спільноту як політичною елітою так й українським суспільством. Внаслідок чого ці дві сили мають різну готовність до сприйняття й дотримання цінностей та норм, необхідних для членства в ЄС. Використання соціологічних досліджень допомогло дійти висновків щодо унікального характеру сучасного етапу євроінтеграції України. В статті доводиться, що усвідомлення такого стану повинно стати основою для розробки сучасної політики європеїзації України та визначити вимоги до української політичної еліти щодо чіткого формулювання відповідної стратегії її прийому до складу Європейського Союзу. Така стратегія має враховувати всі ризики та загрози сьогодення, пов'язані з регіональними та глобальними проблемами, а також із наслідками російсько-української війни як для України, так і для всієї Європи.
Ключові слова: *європеїзація, європейська інтеграція, Європейський Союз, євростратегія України, деєвропеїзація, євроскептицизм, європейська ідентичність.*

Вступ. Європейська інтеграція сьогодні обумовлена комплексом різновекторних факторів, викликів і загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, серед яких динамічність та непередбачуваність світових політико-економічних процесів, зростаюча конфронтація між світовими центрами впливу, накопичення кризових явищ на теренах ЄС та внутрішні проблеми держав-членів. Водночас процес євроінтеграції є одним з проявів провідної тенденції сучасного розвитку – посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім їх економік та культурно-ціннісних основ різних національних спільнот. Враховуючи сутність змін, динаміку процесів, вплив нових викликів, важливо розуміння складнощів цих процесів, кризових тенденцій, які переживає сама Європа, готовність та спроможність політичної еліти обирати таку стратегію, яка б враховувала різні бачення процесу європеїзації. Таке розуміння є вкрай актуальним для України та її політичної еліти.

Виникнення та розвиток поняття «європеїзація» простежується в науковій, зокрема, зарубіжній літературі про політичну інтеграцію в Європі ще з 90-х років минулого століття, коли постає питання про те, як впливає інтеграційний процес на інституційну трансформацію національних держав, що беруть у ньому участь. І саме в контексті пошуку відповіді на це питання і була запропонована концепція європеїзації, як підкреслюють дослідники [2; 3; 5; 6]. Український науковець М.В. Булик, порівнюючи основні підходи до аналізу змісту понять «європейська інтеграція» та «європеїзація», доводить, що в сучасній науковій думці, насамперед європейських держав, останній термін має більш ширше вживання. Це пов'язано з тим, що європеїзація як процес поширюється як на зовнішню політику окремих держав, так і на внутрішньополітичні, соціально-економічні, культурні процеси. Більш того, європеїзація розглядається як феномен, що має складну багаторівневу структуру, де окремі держави розглядаються не лише як суб'єкти, але й як об'єкти впливу з боку даного процесу [2].

Метою та завданнями даної статті є спроба проаналізувати та систематизувати основні підходи щодо визначення поняття «європеїзація» в сучасному науковому дискурсі та наголосити на основних тенденціях, деяких негативних проявах скептицизму, щодо перспектив європеїзації, як загального процесу. Пояснити можливі позитивні наслідки та ризики для стратегічного курсу України щодо вступу в ЄС в період загострення багатьох проблем сучасної Європи та колосальних викликів, пов'язаних із російсько-українською війною.

В європейській фаховій літературі поняття «європеїзація» вживають у кількох значеннях. Наприклад, К. Фізерстоун та Г. Казаміас, професори Лондонської школи економіки та політичних студій, бачать в європеїзації явище, що виходить

за рамки європейської інтеграції. Вони пропонують розглядати її на трьох рівнях. Перший – ЄС, який має на увазі розширення владної компетенції, об'єднання, координацію зовнішньої політики та заходів щодо безпеки континенту. Другий – інституційний, який діє на рівні національних держав-суб'єктів Європейського Союзу і має інкорпорувати закони, урядові постанови, етнічні та культурні особливості, а також інтереси країн. Третій рівень виходить за межі ЄС і поширюється на ті держави, які не є членами спільноти, але тісно пов'язані з нею. З такою думкою погоджуються й українські дослідники [Цит. за: 2, с. 7]. Польський вчений К. Вах пропонує розглядати цей феномен у багатьох площинах: географічній, соціологічній, політологічній, правовій, інституційній, макроекономічній і мікроекономічній. [12, с. 29].

Українська дослідниця О.Р. Радишевська, яка ґрунтовно проаналізувала сучасний загальногуманітарний та правовий дискурс поняття, його генезис, вважає, що «найчастіше європеїзацію трактують як соціально-культурне запозичення форм, властивих західноєвропейському устрою. Саме тому, одним з основних аспектів студій європеїзації є модель так званої «присутності Європейського Союзу», де норми ЄС у чистому вигляді експортуються в національну політику» [6, с. 165]. Але, разом із тим вона підкреслює багатогранність та багатовекторність цього поняття та процесу, який передбачає різні напрями його реалізації [6, с. 171].

О.Р. Радишевська визначає декілька методологічних підходів у розумінні змісту процесу європеїзації. *По-перше*, європеїзація як поява нових форм європейського адміністрування. У цьому сенсі європеїзація фокусується тільки на ЄС з акцентом на тому, як європейська інтеграція зумовлює перегляд концепцій, відносин і структур влади, як на внутрішньодержавному, так і на рівні ЄС. *По-друге,* європеїзація як національна адаптація. Тут під європеїзацією розуміють адаптацію структур і процесів на державному рівні як реакцію на європейську інтеграцію. Європеїзація показує, чи стають подібними між собою внутрішньодержавні структури країн-членів ЄС у результаті процесів транснаціонального запозичення або копіювання європейської моделі. *По-третє*, європеїзація як політичний ізоморфізм. Цей варіант концепції стосується ступеня конвергенції в різних сферах політики, йдеться про уподібнення загальноєвропейських інститутів, норм, дій з національною практикою. *По-четверте*, європеїзація як проблема і можливість для внутрішньополітичного менеджменту. Проблемні моменти виражаються в тому, що уряди мають узгоджувати потенційно суперечливі впливи з боку ЄС та внутрішньодержавних акторів; можливості проявляються в тому, що уряди можуть брати участь у «дворівневих іграх», тобто на національному та наднаціональному. *По-п'яте*, європеїзація як модернізація. У цьому сенсі термін «європеїзація» застосовується до географічно більш периферійних й економічно менш розвинених держав-членів, що допускає структурні трансформації для того, щоб вивести ці держави з периферії, і визначає їх на основі економічних і політичних моделей, що превалюють у більш розвинених і впливових державах. *По-шосте*, європеїзація як «приєднання до Європи», тобто цей концепт сприймається в контексті розширення ЄС. Найчастіше в цьому розумінні концепція застосовується щодо прийняття державами-кандидатами Центральної та Східної Європи західноєвропейської державної моделі [Докл.: 6, с. 168–169].

Українські науковці активно аналізують поняття «європеїзація», вивчаючи та осмислюючи різні концепції та процес європеїзації, але зосередившись більше на аналізі політики у сфері соціального розвитку сучасного суспільства, та внутрішній політиці тієї чи іншої держави в цілому, спричинених процесом європейської інтеграції. Частіше вони стосуються вивченню досвіду різних держав для України. Так, дослідник Д. Міхель визначає «європеїзацію» як «побудову, поширення і інституціоналізацію офіційних і неофіційних правил, процедур, політичних стилів і спільних вигод та норм, які вперше були визначені, консолідовані в процесах Європейського Союзу та Ради Європи, а потім включені в логіку українських внутрішніх політичних структур і державної політики на шляху інтеграції України до Європейського Союзу» [5, с. 25]. Можна погодитися із автором, що «таке визначення європеїзації видається більш прийнятним, оскільки воно враховує той факт, що інтеграція до Європейського Союзу – це інтерактивний процес, у якому уряд України, втілюючи європейський вибір, не лише отримує мотивації і політичні директиви Європейського Союзу, але й бере участь у створенні переговорного порядку, коли інтеграція до Євросоюзу визначає внутрішні політики і політичне життя посткомуністичних держав». [5, с. 25]. Такий підхід, значною мірою, поділяють інші науковці, зокрема І. Беца та Л. Шереметьєва [1, с. 36–39].

Серед основних вимірів європеїзації Д. Міхель виокремлює: «територіальне розширення системи європейського врядування та ступеня перетворення Європейського континенту на єдиний політичний простір; розбудову інститутів управління на рівні ЄС; поширення впливу інститутів ЄС на національні та субнаціональні регіональні й місцеві системи управління; «експорт» типових і характерних для ЄС форм політичної організації та врядування за межі Спільноти», що на нашу думку, породжує проблему «імпорту» інститутів та їхнє приживлення на національний ґрунт. «Гармонізація національних політик часто розгляда-

ється як важлива мета європейської інтеграції, хоча директиви ЄС, які, як відомо, є інструментами гармонізації, в дійсності часто залишають досить багато простору для національної багатоманітності [5, с. 25]. Тому, європеїзація має безпосереднє відношення до зворотного зв'язку процесу європейської інтеграції.

О. Рудік розуміє європеїзацію як зміни, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя держав-членів або держав-кандидатів під впливом процесу європейської інтеграції та вважає, що всі наявні концепції більше доповнюють, ніж заперечують одна одну. Вони стосуються різних, але пов'язаних між собою явищ. «Динаміка європеїзації – пише він – може бути осмисленою на основі обмеженої групи звичайних процесів змін, які є взаємодоповнювальними й добре відомими в інших системах управління. Водночас приклад ЄС є ілюстрацією того, як звичайні процеси здатні привести до неочікуваних результатів» [7, с. 6; 11]. А. Семенович наголошує, що в контексті розширення ЄС «європеїзацію можна стисло визначити як процес адаптації країн кандидатів до інституційних реалій Європейського Союзу, що спрямований на скорочення наявних розбіжностей з країнами-членами. Її ключовою метою було забезпечення органічної інтеграції претендентів на вступ у Європейський Союз і гарантування їх стабільного функціонування в нових умовах» [8, с. 237].

Для багатьох держав постсоціалістичного розвитку європеїзація розглядається *як шлях до Європи*, для деяких – *повернення у Європу*, хоча частіше вживається термін *приєднання.* Намагання приєднатися до європейської спільноти розглядалося на початковому етапі як «повернення додому». Перш за все, йдеться про балтійські держави та держави ЦСЄ. Для посткомуністичних східноєвропейських еліт такий шлях в загальноєвропейський простір частіше свідчив про демонстративне прощання із «тоталітарним, комуністичним минулим». На нашу думку, цим можна пояснити швидке обрання елітою стратегії неоліберальних перетворень, які не далі очікуваних результатів на перших етапах трансформації, оскільки ані політична еліта, ані суспільство не були готові до таких кардинальних змін, що суттєво вплинуло на посткомуністичний транзит та шлях до Європи.

Разом із тим, слід погодитися з думкою деяких дослідників щодо особливостей вступу держав ЦСЄ або їх європеїзації, а саме – вперше в історії Європейського Союзу претендентами на вступ були країни, які, перебуваючи у важкому економічному становищі, повинні були одночасно протистояти значній кількості викликів і здійснити вагомі перетворення практично в усіх сферах життєдіяльності: забезпечити перехід від командно-адміністративної до ринкової форми економіки, забезпечити розвиток правої держави, реформувати недієву та корумповану систему державного управління, реорганізувати територіально-адміністративний устрій, розбудувати ключові демократичні інститути, гарантувати основні права та свободи громадянам тощо. Обсяг поставлених завдань викликав у частини дослідників резонні сумніви у спроможності східноєвропейських країн успішно впоратись з ними. З іншої сторони, саме повернення у Європу, а де-факто вступ у ЄС, стали потужним рушієм та важливим об'єднуючим чинником у ході здійснення «потрійного транзиту»: демократизації, розвитку ринкової економіки і розбудови держави, адже перспектива членства часто використовувалася національними урядами для обґрунтування необхідності та легітимізації доцільності проведення потрібних, проте непростих, й навіть часто непопулярних реформ [Докл.: 8, с. 235]. Маємо підкреслити, що набуття членства у Європейському Союзі розглядалось цими державами як безальтернативна стратегія розвитку, враховуючи складнощі одночасного процесу приєднання та модернізації країни.

Попри позитивної оцінки цього процесу, дехто з дослідників виказує сумніви щодо конструктивного впливу європеїзації на процес консолідації демократії, оцінюючи розширення ЄС як втілення проекту нової (чергової) залежності. На їхню думку, зусилля центральноєвропейських еліт щодо якнайшвидшого й, що найважливіше, результативного завершення переговорів з Єврокомісією підірвали процес демократичного вироблення політики всередині суспільства, заперечивши право частин груп інтересів ставити під сумнів привабливість європейського проекту. О. Радишевська звертає увагу, що таке бажання «швидкоплинності» приєднання, «можливо, в короткостроковій перспективі й матиме позитивні наслідки, проте у довгостроковій – штучно стимульований вступ до ЄС матиме згубні наслідки для демократії. Її консолідація підірвана обмеженням публічних дебатів щодо вигоди та втрат від приєднання до європейського простору, відвернення частини соціально-політичних акторів від формування політичного порядку денного, руйнування системи підконтрольності влади власне громадянам, а не наднаціональним структурам» [6, с. 170–171].

Україна конституційно визначила євроінтеграцію як основний зовнішньополітичний напрямок свого розвитку, тому процеси європеїзації стали об'єктом постійного дослідження, розширив предметне поле політичної науки, щодо всіх можливих варіантів розвитку ситуації в євроспільноті та їх наслідків. Сучасний етап євроінтеграції України, обумовлений комплексом різновекторних факторів, викликів, зовнішніх та внутрішніх загроз, які спричинені російсько-українською війною, – має унікальний характер, як зазначає Український центр економічних та політичних досліджень ім.

Разумкова [4, с. 2]. Сьогодні Україна захищає східний фланг ЄС і НАТО від збройної російської інтервенції, терпить колосальні людські й фінансово-економічні втрати, одночасно – набуває статусу кандидата на вступ до ЄС, продовжує проєвропейські реформи в різних сферах, поглиблює секторальне співробітництво з Брюсселем, виконує на практиці положення Угоди про асоціацію і рекомендації Єврокомісії.

На думку експертів УЦЕтаПД імені О. Розумкова, за останні роки (на кінець 2022 р.) суттєво змінюється суспільна думка громадян України щодо перспектив євроінтеграції. Російська агресія де-факто прискорила євроінтеграційні процеси в Україні, сприяла проєвропейському об'єднанню нації. Війна призвела до масової «вестернізації» українського суспільства і вкоренила ідею безальтернативності та незворотності руху до ЄС. По-перше, стабільною є висхідна динаміка громадської підтримки вступу України до ЄС. Якщо в березні 2021 р. 59% громадян вважали, що Україні потрібно вступати до ЄС, то в жовтні 2022 р. таку думку поділяють уже 79%. Це інтегральний показник, який ілюструє масштаб проєвропейських настроїв в українському суспільстві. По-друге, у 2022 р. у громадській свідомості почали помітно домінувати процеси проєвропейської самоідентифікації. Якщо попередніми роками серед громадян переважали сумніви щодо своєї європейської ідентичності, то в жовтні 2022 року вже 63% відзначили, що відчувають себе європейцями, відчувають свою належність до культури і традицій європейського співтовариства [4, с. 2].

Разом із тим, слід наголосити на деяких негативних моментах, а саме: розчарування європейців інтеграційною політикою на континенті, неспроможністю провідних структур розв'язувати складні проблеми, які постають перед окремими державами, та ЕС в цілому. Вони сприяють збільшенню песимістичних скептичних думок щодо посилення тенденцій деєвропеїзації. Наприклад, в Польщі 7% населення вважає, що уряд може набагато краще впоратися з проблемами на національному рівні, ніж делегувати розв'язання багатьох питань керівництву ЄС. Таку ж саму позицію підтримують праві політичні сили в Італії, Франції, Німеччині, державах Південно-Східної Європи [докл.: 9; 10].

Зростання євроскептицизму у Європі виявилося, перш за все, в різкий критиці на адресу економічної політики ЄС та діяльності його наднаціональних структур. Основні претензії євроскептиків до «євробюрократів» можна звести до наступного: прийняття недостатньо продуманих рішень, несвоєчасна та неякісна підготовка законодавчих актів, інших правових документів, непрозорість й кулуарність роботи керівних органів Євросоюзу, відсутність належних зв'язків із громадянським суспільством, недоліки Лісабонського договору, які ускладнюють прийняття рішення найвищими органами Євросоюзу. Ці всі проблеми значно загострились під впливом пандемії COVID-19, колосальної міграційної кризи, зростанням правого популізму та, безумовно, станом та наслідками російсько-української війни.

Висновки. Якщо узагальнити основні думки та різні методологічні підходи до визначення сутності поняття та процесу європеїзації, слід зазначити: в сучасному науковому дискурсі зміст цього поняття є багатогранним, різнорівневим та багатовекторним, що дозволяє визначити траєкторію євроінтеграції конкретної держави-члена і держави-претендента та задовольнити їх національні інтереси.

Можна погодитися із трактуванням, що європеїзація є більш широким поняттям у порівнянні із поняттям європейська інтеграція, враховуючи той факт, що вона поширюється як на держави-члени, так й держави-кандидати, для яких визначені різні стратегії розвитку. ЄС сприяє європеїзації, але ефективність та результативність цього процесу залежать від багатьох факторів, пов'язаних із різними її вимірами.

Україна намагається здійснювати власний шлях європеїзації, розуміючи свій сьогоднішній стан – місце в ешелоні «третіх держав», які ще не є членами європейської спільноти. Її діяльність сконцентрована, перш за все, на інституційному (затвердження правил, норм та намагання жити за такими нормами), безпековому (координація зовнішньої політики, фінансова та військова допомога) та ціннісно-культурному напрямах (імплементація цінностей і норм ЄС, етнічні та культурні особливості, гуманітарна політика).

В умовах широкомасштабної війни, враховуючи виклики та ризики, Україна активно продовжує рух до ЄС. Якщо врахувати результати соціологічних досліджень та оцінити дії української влади, то можна констатувати позитивні результати і помітний прогрес на визначених напрямах. Ідеться про ухвалення низки євроінтеграційних законів (насамперед про медіа та національні меншини), просування реформи судочинства, здійснення прозорих процедур обрання керівників різних структур та ін. Але очевидною є необхідність запровадження ухвалених законодавчих актів на практиці, концентрації зусиль на ключових сферах євроінтеграції, вирішення комплексу внутрішніх проблем, що уповільнюють наближення до євроспільноти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беца І., Шереметьєва Л. Основи поняття «європеїзація» та його сенс у сучасному суспільстві. *Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції*: матеріали наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 17 груд. 2009р. Дніпропетровськ, 2009. С. 36–39.

2. Булик М. В. Поняття «європейська інтеграція» та «європеїзація» у сучасній науковій думці. *Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу.* Маріупольський держуніверситет. 2011.№.5. URL: https://istfak-mgu.at.ua/publ/procesi_ regionalizaciji_ta_globalizaciji_jak_dominanta_svitovogo_rozvitku/5. (дата звернення 7.12.2024)

3. Дворніченко Д. Європеїзація внутрішньої та зовнішньої політики Греції в контексті європейського інтеграційного процесу: автореф. дис. … канд. політ. наук: 23.00.02. Одеса, 2013. 20 с.

4. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи (грудень 2022р). Український центр економічних та політичних досліджень ім. О.Разумкова. Київ. 2022. 9 с.

5. Міхель Д.О. Визначення поняття процесу «європеїзація» та його вплив на сучасне суспільство. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили. Сер.: Політологія*. 2011. № 150, Т. 162. С. 22–25.

6. Радишевська О.Р. Генезис поняття «європеїзація»: загальногуманітарний та правовий дискурс. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 5, том 2. С. 165–172.

7. Рудік О. Європеїзація як процес та предмет досліджень. *Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції:* матеріали наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 17 груд. 2009р. Дніпропетровськ, 2009. С. 6–10.

8. Семенович А. Вступ у ЄС як чинник трансформації країн-кандидатів з Центральної і Східної Європи. *Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки»*. Рівне, 2011. Випуск 11. 298 с.

9. Тарнавський О.Р. Прояви евроскептицизму в публічному просторі України в період з 1991 по 2018 роки. *Молодий вчений*. 2018. № 6 (58) червень, С. 38–43

10. Тарнавський О. Р., Послідовники евроскептицизму у Франції: основні причини зростання їхнього скепсису. *Актуальні проблеми політики*. 2017. № 60. С. 162–177.

11. Martin K. European integration and income convergence: lessons for Central and Eastern European countries / Karmela Martin, Francisco J. Velazquez, Bernard Funck // World Bank Technical Paper. – 2001. August. No. 514. 48 p.

12. Wach K. Wymiary europeizacja i jej kontekst. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. 2011. № 852, S. 29–43.

REFERENCES:

1. Betsa I., Sheremetieva L. Osnovy poniattia «ievropeizatsiia» ta yoho sens u suchasnomu suspilstvi (2009). [Fundamentals of the concept of «Europeanisation» and its meaning in modern society] Yevropeizatsiia publichnoho administruvannia v Ukraini v konteksti yevropeiskoi intehratsii materialy nauk.-prakt. konf. Dnipropetrovsk, pp. 33–39 [in Ukrainian]

2. Bulyk M. V. Poniattia «ievropeiska intehratsiia» ta «ievropeizatsiia» u suchasnii naukovii dumtsi (2011). [The Concepts of 'European Integration' and 'Europeanisation' in Modern Scientific Thought] Tendentsii rozvytku suchasnoi systemy mizhnarodnykh vidnosyn ta svitovoho politychnoho protsesu. Vol.5 URL: https://istfak-mgu.at.ua/publ/procesi_ regionalizaciji_ta_globalizaciji_jak_dominanta_svitovogo_rozvitku/5. [in Ukrainian]

3. Dvornichenko D. Yevropeizatsiia vnutrishnoi ta zovnishnoi polityky Hretsii v konteksti yevropeiskoho intehratsiinoho protsesu (2013). [Europeanisation of Greece's domestic and foreign policy in the context of the European integration process] avtoref. dys. …kand. polit. nauk: 23.00.02. Odesa, 20 p. [in Ukrainian]

4. Yevrointehratsiia v umovakh viiny: vyklyky i perspektyvy (hruden 2022). [European integration in times of war: challenges and prospects] Ukrainskyi tsentr ekonomichnykh ta politychnykh doslidzhen im. O.Razumkova. Kyiv, 9 p. [in Ukrainian]

5. Mikhel D.O. Vyznachennia poniattia protsesu «ievropeizatsiia» ta yoho vplyv na suchasne suspilstvo. (2011). [Defining the concept of 'Europeanisation' and its impact on modern society] Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im. P. Mohyly. Ser.: Politolohiia. Vol. 150, pp. 22–25. [in Ukrainian]

6. Radyshevska O.R. Henezys poniattia «ievropeizatsiia»: zahalnohumanitarnyi ta pravovyi dyskurs. [The Genesis of the Concept of 'Europeanisation': General Humanitarian and Legal Discourse] Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava. 2019. Vol. 5, pp. 165–172. [in Ukrainian]

7. Rudik O. Yevropeizatsiia yak protses ta predmet doslidzhen (2009). [The Genesis of the Concept of «Europeanisation»: General Humanitarian and Legal Discourse] Yevropeizatsiia publichnoho administruvannia v Ukraini v konteksti yevropeiskoi intehratsii: materialy nauk.-prakt. konf. Dnipropetrovsk, pp. 6–10 [in Ukrainian]

8. Semenovych A. Vstup u YeS yak chynnyk transformatsii krain-kandydativ z Tsentralnoi i Skhidnoi Yevropy (2011). [EU accession as a factor in the transformation of Central and Eastern European candidate countries] Slovianskyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats. Seriia «Istorychni ta politychni nauky». Rivne, Vol. 11. 298 p. [in Ukrainian]

9. Tarnavskyi O.R. Proiavy evroskeptytsyzmu v publichnomu prostori Ukrainy v period z 1991 po 2018 roky (2018). [Manifestations of Euroscepticism in the public space of Ukraine in the period from 1991 to 2018] Molodyi vchenyi. Vol. 6 (58), pp. 38–43 [in Ukrainian]

10. Tarnavskyi O.R. Poslidovnyky evroskeptytsyzmu u Frantsii: osnovni prychyny zrostannia yikhnoho skepsysu (2017). [Followers of Euroscepticism in France: the main reasons for the growth of their scepticism] Aktualni problemy polityky. Vol 60, pp. 162–177 [in Ukrainian]

11. Martin K. European integration and income convergence: lessons for Central and Eastern European countries / Karmela Martin, Francisco J. Velazquez, Bernard Funck // World Bank Technical Paper. – 2001. August. No. 514. 48 p.

12. Wach K. Wymiary europeizacja i jej kontekst. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. 2011. № 852, S. 29–43.

Europeanisation as a process: current trends and challenges

Milova Mariia Illivna

Ph.D. of Political Sciences,
Professor at the Department of Political Sciences
Odesa I. I. Mechnikov National University
French Bul., 24/26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4215-1264

Dymova Olena Valentyniwna

Ph.D. of Political Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Sciences and Humanities
Odesa National Marine University
Mechnikov str., 34, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7695-1414

The article is devoted to the analysis of the essence of the process of «Europeanisation» and some trends of its development in modern conditions. The author defines the content of European integration as a process of economic, political, legal, social, value and cultural integration of European states. At the same time, European integration is viewed as a complex and controversial socio-economic process of establishing close cooperation of European states which are constantly expanding this space, especially in the late XX and early XXI centuries. The main focus is on clarifying the essence of the concept of «Europeanisation». It is interpreted in different directions and discourses – from the purely scientific to the more practical one related to its political, economic, legal, cultural and value content. The authors defined the main features of the Europeanisation process of post-socialist states and the differences in the strategic path of each of these states: from the «path to Europe» to the «return to Europe». The analysis of these processes has created the conditions for clarifying the relevance of the problem of determining the content of Ukraine's Europeanisation and its strategic course towards joining the European Union. The systematic approach has made it possible to identify specific difficulties that the EU is experiencing today and puts on the agenda different visions of its benefits, different understandings of the expediency of integration into the European community by both the political elite and Ukrainian society. As a result, these two forces have different readiness to accept and adhere to the values and norms required for EU membership. The use of sociological research helped to draw conclusions about the unique nature of the current stage of Ukraine's European integration. The article argues that an awareness of this situation should form the basis for the development of a modern policy of Ukraine's Europeanisation and define the requirements for the Ukrainian political elite to clearly formulate an appropriate strategy for its accession to the European Union. Such a strategy should take into account all the risks and threats of today, related to regional and global issues, as well as the consequences of the Russian-Ukrainian war for both Ukraine and the whole of Europe.

Key words: *Europeanisation, European integration, European Union, Ukraine's European strategy, de-Europeanisation, Euroscepticism, European identity.*

Нагірний Володимир Миколайович

Громадські ради при обласних державних адміністраціях в умовах воєнного стану

УДК 323.2
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.10

Нагірний Володимир Миколайович
кандидат політичних наук,
провідний науковий співробітник відділу політичної системи
центру внутрішньополітичних досліджень
Національного інституту стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7А, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-2674-8319

У статті аналізується робота громадських рад при обласних державних (військових) адміністраціях в умовах воєнного стану. Громадські ради при органах державної влади – один з інструментів реалізації права громадян на участь в управлінні державою. Їх створення дозволило запровадити європейські практики залучення громадян до здійснення урядування, підвищити рівень демократичного контролю над діяльністю органів влади, зокрема – на регіональному рівні.

Після запровадження воєнного стану діяльність громадських рад зазнала суттєвих змін – як передбачених законодавством, так і обумовлених подіями війни проти агресора. Суттєво впливає на роботу кожної з громадських рад при обласних державних адміністраціях також ситуація у регіонах активності. Ефективність роботи рад залежить від кадрового ресурсу, якості та інтенсивності діалогу з органами влади, можливостей впливу на актуальний порядок денний. В умовах боротьби проти російської агресії, на перший план вийшли питання забезпечення стійкості країни, допомоги ЗСУ, захисту вразливих категорій населення, зокрема – внутрішньо переміщених осіб.

Україна реалізує курс європейської інтеграції, який передбачає розширення участі громадян в урядуванні. Тому збереження інститутів громадської участі в управлінні державою є важливим навіть в умовах воєнного стану. Зважаючи на те, що часові параметри воєнного стану є невизначеними, існує об'єктивна необхідність корекції політики залучення громадськості до урядування. Вивчення досвіду роботи громадських рад при обласних державних (військових) адміністраціях дозволяє знайти оптимальні моделі подальшого розвитку народовладдя, підготувати державу та суспільство до повного відновлення суспільно-політичних процесів після закінчення дії воєнного стану.

Ключові слова: *громадська рада, обласна державна (військова) адміністрація, воєнний стан, громадська участь, державне управління.*

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Громадські ради – консультативно-дорадчі органи при центральних та місцевих органах виконавчої влади. Вони покликані забезпечити участь громадян в управлінні державою, посилити контроль суспільства над владою, підтримувати вертикальний діалог. Створення та функціонування громадських рад є частиною реформування та модернізації вітчизняної системи управління. Станом на початок 2022 року, громадські ради було створено при кожній облдержадміністрації, при більшості міністерств, при антикорупційних органах, інших ЦОВВ [1], органах місцевої влади. Формувалась цілісна система громадської участі у державному управлінні. Російське вторгнення не зруйнувало цю систему, однак стало серйозним викликом для неї. Зокрема, і на регіональному рівні. Систему громадської участі було адаптовано до вимог воєнного стану. Це дозволило забезпечити безперервність її функціонування та стало одним з факторів стійкості української держави та суспільства у боротьбі з агресором. Вивчення роботи громадських рад на регіональному рівні в умовах війни дозволяє виокремити успішний досвід, визначити точки вразливості, знайти шляхи корекції політики громадської участі в державному управлінні під час воєнного стану та після його закінчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У західній політології та політико-управлінській практиці сформована науково-теоретична [2] і методологічна база громадської участі в процесі ухвалення політичних рішень [3]. Європейські теоретичні та практичні напрацювання реалізуються в Україні. Рада Європи та Європейський Союз надають допомогу в збереженні та розвитку інструментів демократії участі під час війни. Офіс Ради Європи в Україні реалізує проект «Зміцнення стійкості демократичних процесів через громадську участь під час війни та в післявоєнний період» [4]. За підтримки ЄС та Міжнародного фонду «Відродження» реалізується проект «Європейське відродження України: ініціатива громадянського суспільства для стійкості та відновлення» [5].

Практичні питання діалогу влади і суспільства, роль та функції громадських рад розглядаються у навчальному посібнику «Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі» [6]. Системно вивчають проблематику розвитку громадянського суспільства науковці Національного інституту стратегічних досліджень. У щорічних доповідях Інституту «Стан розвитку громадянського суспільства в Україні» аналізується, зокрема, і робота громадських рад при виконавчих органах всіх рівнів [7, 8]. Системне вивчення проблеми здійснюється і в громадському

секторі. Зокрема, ґрунтовний аналіз впливу воєнного стану на діяльність інститутів вертикального діалогу здійснено у дослідженні, проведеному за сприяння Ради Європи [9].

Мета, завдання статті. *Мета статті* – вивчення та узагальнення досвіду роботи громадських рад при ОДА (ОВА) під час воєнного стану.

Завдання:

– встановлення політико-правових умов функціонування громадських рад при ОДА (ОВА) в умовах воєнного стану, аналіз регуляторного та законодавчого забезпечення їх роботи у 2023–2024 роках;

– узагальнення досвіду роботи громадських рад в різних регіонах країни;

– оцінка перспектив вдосконалення роботи громадських рад, як інструменту комунікації між владою і суспільством, під час воєнного стану та після його завершення.

Виклад основного матеріалу. Громадські ради при центральних та місцевих органах влади – консультативно-дорадчі органи, які утворюються «з метою здійснення координації заходів, пов'язаних із забезпеченням проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики» [10]. У 2010 році Кабінет Міністрів ухвалив Постанову № 966, якою регламентується діяльність громадських рад [11]. У 2019 році до постанови були внесені зміни, спрямовані на адаптацію роботи громадських рад до змін, передбачених реформою децентралізації, антикорупційною реформою, іншими законодавчими новаціями [12].

На обласному рівні, громадські ради було створено при кожній облдержадміністрації [1]. Втім, станом на 2023 рік, у деяких регіонах громадські ради при ОДА (ОВА) не функціонували [7].

Після запровадження воєнного стану, Урядом було внесено зміни до Постанови № 996. Згідно з цими змінами, повноваження чинних громадських рад було продовжено на період до закінчення воєнного стану; формування нових складів консультативно-дорадчих органів планується через пів року після припинення або скасування воєнного стану. Також передбачено можливість відтермінування публікації рішень громадських рад, якщо це продиктовано міркуваннями безпеки [13].

З одного боку, вказані новації створили умови для забезпечення безперервного функціонування інструментів діалогу між владою і суспільством. З іншого – вони об'єктивно ускладнили використання цих інструментів, про що свідчать дані опитування представників активної громадськості. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні» зафіксувало, що 34% представників громадських організацій констатували наявність складнощів у «вертикальному» діалозі. Зокрема, ці складнощі пов'язані з відсутністю можливості проведення установчих зборів громадської ради [9].

Представники громадськості відзначали, що запит українців на діалог між владою і суспільством після початку повномасштабної війни зберігся. А в деяких випадках – виріс. Крім того, в умовах воєнного стану нові суспільні середовища та соціальні групи генерують громадських лідерів, які не представлені у формалізованих інструментах вертикальної взаємодії. Втім, представники громадськості фіксували і наявність браку горизонтальної комунікації. А найбільш перспективним напрямком у розвитку взаємодії влади і суспільства, на їх думку, є створення спеціалізованих і/або фахових консультативно-дорадчих органів [14]. Така оцінка ситуації відповідає світовим тенденціям – одночасному зростанню запитів на фаховий консалтинг влади та розширення бази підтримки ухвалених рішень [15].

Пошук оптимального режиму співпраці між державою і громадськістю в умовах воєнного стану активізувався в 2024 році. Зокрема, Кабміном було проаналізовано роботу громадських рад та проведено консультації щодо її вдосконалення [16]. А ухвалений парламентом закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» [17] спрямований, серед іншого, на створення умов для розширення громадської участі в ухваленні рішень на регіональному рівні. Однак, ці кроки не внесли якісних трансформацій у роботу громадських рад при ОДА (ОВА). Вони продовжили працювати в умовах, сформованих у 2022 році.

Реакцією на таку ситуацію стала тенденція до виходу діалогу між владою і громадськістю на регіональному рівні за формалізовані рамки. По-перше, у вирішенні нагальних проблем з обох сторін спостерігалось (особливо – у 2022 році) прагнення знаходити «найкоротший шлях», уникнути формалізації роботи. По-друге, почала мінятись структура діалогу між владою і громадськістю. В умовах, коли громадські ради при ОДА (ОВА) не можуть оновлюватись, при органах влади прискорилась поява «гібридних» робочих груп за участі як представників влади, так і громадськості. Саме за таким принципом формуються робочі групи «Прозорість і підзвітність», що опікуються питаннями ефективного використання бюджетів в умовах воєнного стану, ради з питань ветеранів та ВПО.

Досвід роботи громадських рад при ОДА (ОВА) у регіонах є різним. Ключовим фактором успішності як роботи громадських рад при ОДА (ОВА), так і діалогу між владою і громадськістю в цілому, стали здатність адаптуватись до нових умов, наявність кадрового ресурсу та бажання керівництва адміністрацій використовувати ресурс громадських рад. Причому, цей висновок стосується не

тільки консультативно-дорадчих органів регіонального рівня, а й центрального [15].

Актуальність боротьби проти зовнішньої агресії, роботи над забезпеченням та збереженням стійкості країни і суспільства сприяла коригуванню напрямків роботи громадських рад регіонального рівня. Визначальними стали їх можливості у вирішенні практичних питань, пов'язаних з допомогою армії, організацією волонтерської діяльності, комунікацією з новими соціальними середовищами.

Основними напрямками роботи громадських рад при ОДА (ОВА) є:

Допомога Збройним Силам у співпраці з військовими адміністраціями

Громадська рада при Харківській ОДА, плануючи роботу на 2024 рік, визначила пріоритетом підтримку ЗСУ та питання подолання наслідків російської агресії [18]. Громадська рада при Тернопільській ОДА зосереджена на практичних питаннях допомоги армії [19]. Громадська рада при Вінницькій ОДА у 2022–2024 роках пріоретизувала допомогу армії та волонтерство [20]. Громадська рада при Київській міській державній адміністрації перебуває у тісному контакті з КМДА і залучається до обговорення широкого кола питань, у тому числі – безпекових [21].

Розвиток інститутів громадянського суспільства та практик вертикальної і горизонтальної взаємодії

Попри воєнний стан, ряд громадських рад продовжують працювати над темою розвитку громадської участі у державному управлінні. Таку політику веде громадська рада при Вінницькій ОДА (ОВА), продовжуючи працювати над започаткованими ще до повномасштабного російського вторгнення проектами [22] і підкреслюючи, що у 2024 році велась робота над проблематикою «організаційного розвитку інститутів громадянського суспільства, посилення їх співпраці з владою та соціально відповідальним бізнесом, а також регіональними медіа» [23]. Громадська рада при Донецькій ОДА продовжує роботу і орієнтується на розвиток взаємодії як з органами влади, так і з громадськістю всієї країни [24].

Реагування на локальний порядок денний

Така практика притаманна переважно для тих громадських рад, які зберегли кадровий склад та продовжують формалізовану роботу (проводять засідання). Зокрема, регіональні питання регулярно розглядають громадські ради при Кіровоградській [25] та Чернігівській ОДА (ОВА) [26]. Громадська рада при Одеській ОДА (ОВА) також приділяє велику увагу актуальним для області питанням [27].

Слід зазначити, що робота (чи її відсутність) ряду громадських рад при ОДА (ОВА) критикувалась у пресі та експертних колах. Зокрема, це стосується громадської ради при Київській ОДА, яка тривалий час не оприлюднювала інформацію щодо своєї діяльності [28]. Відсутність активності цієї ради дала пресі підстави для тверджень, згідно з якими громадська рада при Київській ОДА (ОВА) не виконує функцію легального інструменту впливу на владу [29]. Втім, у Київській області діалог влади і суспільства відбувається в інших формах. Так, у регіоні добре розвинута мережа молодіжних рад [30].

Впродовж 2023–2024 років фіксувались і приклади конфліктів між ОДА (ОВА) та громадськими радами. Так, у затвердженій керівництвом Хмельницької ОВА програмі сприяння розвитку громадянського суспільства на 2024–2026 рік не передбачене фінансування діяльності громадської ради при ОДА (ОВА), що призвело до критики з боку громадськості [31]. А громадська рада при Львівські ОДА (ОВА) припинила свою діяльність. Відповідне розпорядження було підписане начальником обласної військової адміністрації у серпня 2024 року [32]. Цьому рішенню передувала заява іншого консультативно-дорадчого органу – Координаційної Ради учасників бойових дій Львівщини при Львівській ОДА, у якій наводились аргументи щодо бездіяльності громадської ради при ОДА (ОВА). Резюмуючи, автори заяви звернулись з проханням до обласної влади «розпустити громадську раду при Львівській ОДА» [33]. Прохання було задоволене, навіть з врахуванням того, що новий склад громадської ради може бути сформованим лише через пів року після закінчення воєнного стану.

Негативний досвід у роботі громадських рад при ОДА (ОВА) та інших органах влади полягає і у тому, що подекуди участь у громадських радах стала «засобом здобуття певних привілеїв, лобіювання інтересів приватного бізнесу, політико-економічних груп» [8].

Ще ряд громадських рад – при Волинській, Полтавській, Рівненській, Черкаській ОДА, Чернівецькій ОВА – або не інформували про свою роботу, або надавали вкрай мало інформації. Втім, слід зважати на те, що, відповідно до змін, внесених Урядом до Постанови № 996, можуть існувати обмеження на оприлюднення інформації про роботу громадських рад [13].

Висновки. Громадські ради не є унікальним українським інститутом громадської участі в управлінні. Але саме в Україні вони стали інститутом, що стабільно функціонує при центральних та місцевих органах виконавчої влади, хоч і не є обов'язковим та єдиним. Досвід роботи показав, що громадські ради можуть забезпечити вертикальну комунікацію, але не виступають гарантом успіху такої комунікації. Перш за все, на регіональному рівні, де у багатьох випадках існує вже сформована система неформалізованих суспільно-політичних та міжелітних сосунків. Робота громадських рад

при ОДА (ОВА) в умовах воєнного стану підтвердила цей висновок.

Громадські ради при на обласному рівні в умовах воєнного стану зберегли свою функцію посередника у діалозі між владою і суспільством. Обмеження, обумовлені воєнним станом, помітно ускладнили роботу громадських рад. Втім, ці обмеження, з одного боку, забезпечили можливість для безперервної роботи консультативно-дорадчих органів. А з іншого – не вплинули суттєво на ефективність їх роботи.

Якість та наповнення роботи громадських рад при ОДА (ОВА) залежать від специфічних умов у кожному конкретному регіоні. Наявність кадрового ресурсу – необхідна, однак недостатня умова для продуктивної роботи громадських рад у регіонах. Важливе значення мають також обопільне прагнення та здатність представників влади і суспільства використовувати цей механізм. Як наслідок, успішний досвід роботи громадських рад під час воєнного стану є фрагментарним. При цьому ті громадські ради при ОДА (ОВА), які активно працювали до початку повномасштабної війни, найчастіше посилили свою роль в актуальних для країни та регіонів активності процесах. Навіть якщо відбувся частковий, обумовлений війною, відхід від звичного для громадського сектора порядку денного.

Важливою тенденцією роботи громадських рад в умовах воєнного стану стало відчутне зростання запиту на фахову експертизу та допомогу, яких об'єктивно потребують органи влади. І цей запит обумовив розширення громадської активності на регіональному рівні у формі волонтерських та ветеранських спільнот, благодійних організацій.

У перспективі, трансформація громадської участі в державному управлінні у напрямку збільшення експертної складової, формування робочих груп, які спроможні надавати фахові консультації органам влади, виглядає пріоритетним напрямком співпраці між владою і суспільством.

У свою чергу, громадськість формулює запит на розширення горизонтальної комунікації громадських рад. Задоволення цього запиту (як на рівні управлінських рішень, так і на рівні низової ініціативи) дозволить масштабувати успішний досвід, налагодити обмін ідеями та ефективним інструментарієм.

Ці тенденції мають бути максимально враховані у подальшій реалізації політики громадської участі в державному управлінні. Адже вже очевидно, що простого повернення до передвоєнного змісту постанови № 996, якою регулюється діяльність громадських рад, буде недостатньо для забезпечення сталого розвитку як політики громадської участі в цілому, так і інституту громадських рад зокрема.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сторінки громадських рад на сайтах органів виконавчої влади. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi/storinki-gromadskih-rad-na-sajtah-organiv-vikonavchoyi-vladi

2. Bierle Th., Cayford J. Democracy in Practice: Public Participation in Environmental Decisions. Washington DC, USA: Resources For the Future Press, 2002. 148 pp.

3. Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень (Прийнято Комітетом міністрів 27 вересня 2017 року на 1295-му засіданні заступників міністрів). Офіс Ради Європи в Україні. URL: https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political-decision-making/168076e135

4. Підсумки дворічної роботи: проєкт Ради Європи з громадської участі провів заключне засідання Керівного комітету. Офіс Ради Європи в Україні. 2024. 13 грудня. URL: https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/final-steering-committee-meeting-marks-two-years-of-civic-participation-project-achievements

5. Європейське Відродження України: новий спільний проєкт Міжнародного фонду «Відродження» та Європейського Союзу. Міжнародний фонд Відродження. 2023. 1 березня. URL: https://www.irf.ua/yevropejske-vidrodzhennya-ukrayiny-novyj-spilnyj-proyekt-mizhnarodnogo-fondu-vidrodzhennya-ta-yevropejskogo-soyuzu/

6. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі: навч. посіб. / [О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, Н. М. Гринчук, В. С. Колтун, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук]. К., 2017. 129 с.

7. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022–2023 рр.): аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, Ю. А. Тищенко, Ю. Б. Каплан та ін.]; за ред. В. Г. Потапенка, Ю. А. Тищенко, Ю. Б. Каплан. – Київ: НІСД, 2023. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-05/ad_hromad_susp_03052024.pdf

8. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023–2024 роках : аналіт. доп. / [Каплан Ю., Скворцова В., Валевський О. та ін.] ; за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан, Ю. Тищенко, В. Токмана. – Київ: НІСД, 2024. – 47 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-11/ad_gromad_suspilstvo-2023_15112024.pdf

9. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». 2022 р. Офіс Ради Європи в Україні. URL: https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85

10. Типове положення про громадську раду при центральному, місцевому органі виконавчої влади. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/10242020

11. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text

12. Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. №996. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2019 р.

№ 353. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-2019-%D0%BF#Text

13. Урядом врегульовано питання функціонування громадських рад під час воєнного стану. Урядовий портал. 2022. 17 серпня. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uriadom-vrehulovano-pytannia-funktsionuvannia-hromadskykh-rad-pid-chas-voiennoho-stanu

14. Громадські ради: додатковий ресурс чи тягар влади? Громадський простір. 2023. 21 вересня. URL: https://www.prostir.ua/?news=hromadski-rady-tsinnyj-resurs-suspilstva

15. Орисюк В. Громадські ради при ЦОВВ: ефективний інструмент громадської участі чи фіговий листочок демократії? Дипломна робота. К., КШЕ, 2024. 35 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/08/Orisyuk_Diplom.pdf

16. Про затвердження плану заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. Розпорядження від 14 лютого 2023 р. № 160-р. Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-do-2024-roku-shc-a160r

17. *Верховна Рада України* прийняла Закон щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування. *Верховна Рада України*. 2024. 9 травня. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/249444.html

18. План роботи Громадської ради при Харківській обласній державній (військовій) адміністрації на 2024 рік. Харківська ОВА. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1258/125790/Attaches/plan_na_2024_rik.pdf

19. Громадська рада при Тернопільській ОВА передала три авто для ЗСУ. Укрінформ. 2024. 10 квітня. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3850858-gromadska-rada-pri-ternopilskij-ova-peredala-tri-avto-dla-zsu.html

20. Громадська рада при облдержадміністрації підсумувала роботу за перше півріччя 2024 року. Вінницька обласна військова адміністрація. 2024. 25 червня. URL: https://www.vin.gov.ua/hromadianam/gromada/hromadska-rada/16-diialnist-hromadskoi-rady/63755-hromadska-rada-pry-oblderzhadministratsii-pidsumuvala-robotu-za-pershe-pivrichchia-2024-roku-2

21. Громадська рада. Офіційний портал Києва. URL: https://kyivcity.gov.ua/petytsii_ta_hromadska_aktyvnist/hromadska_rada.html

22. Вінниччина в умовах повномасштабного вторгнення: робота політичних партій та органів місцевого самоврядування. Опора. 2024. 10 травня. URL: https://www.oporaua.org/viyna/vinnichchina-v-umovah-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-robota-politichnih-partiy-ta-organiv-miscevogo-samovryaduvannya-25237

23. Громадська рада при облдержадміністрації підсумувала роботу за перше півріччя 2024 року. Вінницька обласна військова адміністрація. 2024. 25 червня. URL: https://www.vin.gov.ua/hromadianam/gromada/hromadska-rada/16-diialnist-hromadskoi-rady/63755-hromadska-rada-pry-oblderzhadministratsii-pidsumuvala-robotu-za-pershe-pivrichchia-2024-roku-2

24. Звіт про виконання плану роботи громадської ради за 2022–2023 роки. Донецька обласна державна адміністрація. URL: https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202022-2023%D1%80.pdf

25. Протоколи засідань Громадської ради за 2021–2024 роки. Кіровоградська обласна державна адміністрація. Управління комунікацій з громадськістю та інформаційної діяльності. URL: https://uvp.kr-admin.gov.ua/index.php?page=Subjects/prot2021-2024.html

26. Громадська рада при облдержадміністрації. Протоколи. Чернігівська обласна військова адміністрація. URL: https://cg.gov.ua/index.php?id=43208&tp=0

27. Громадська рада при ОДА. Департамент цифрового розвитку, інформаційної політики та кіберзахисту Одеської обласної державної адміністрації. URL: https://digital.od.gov.ua/golovna/gromadyanam/gromadska-rada-pry-oda/

28. Громадська рада. 2021–2023 роки. Київська обласна військова адміністрація. URL: https://koda.gov.ua/gromadskosti/vidkryti-dani/konsultacziyi-z-gromadskistyu/gromadska-rada/2021-2023-roky/

29. Болбочан А. Громадська рада при Київській ОДА: застаріла бюрократична проблема чи вирок громадянському суспільству? Моя Київщина. 2023. 14 грудня. URL: https://mykyivregion.com.ua/analytics/gromadska-rada-pri-kiyivskii-oda-zastarila-byurokraticna-problema-ci-virok-gromadyanskomu-suspilstvu

30. Київщина – друга в Україні за кількістю молодіжних рад: працюють 22 і триває формування нових. Київська обласна військова адміністрація. 2024. 21 червня. URL: https://koda.gov.ua/kyyivshhyna-druga-v-ukrayini-za-kilkistyu-molodizhnyh-rad-praczyuyut-22-i-tryvaye-formuvannya-novyh/

31. Береза А. Хмельницька ОВА затвердила програму для громадянського суспільства без фінансування на заходи для нього. Інститут масової інформації. 2023. 31 жовтня. URL: https://imi.org.ua/news/hmelnytska-ova-zatverdyla-programu-dlya-gromadyanskogo-suspilstva-bez-finansuvannya-na-zahody-dlya-i56522

32. Максим Козицький достроково розпустив громадську раду при Львівській ОВА. ZAXID.NET. 2024. 12 серпня. URL: https://zaxid.net/maksim_kozitskiy_dostrokovo_rozpustiv_gromadsku_radu_pri_lvivskiy_ova_n1591334

33. Координаційна рада учасників бойових дій при Львівській ОВА вимагає негайного розпуску Громадської ради при ОДА. Leopolis.news. 2024. 27 липня. URL: https://leopolis.news/post/109104/koordynaciyna-rada-uchasnykiv-boyovyh-diy-pry-lvivskiy-ova-vymagae-negaynogo-rozpusku-gromadsko-rady-pry-oda

REFERENCES:

1. Storinky hromadskykh rad na saitakh orhaniv vykonavchoi vlady. Uriadovyi portal. [Pages of public councils on the websites of executive authorities. Government portal]. www.kmu.gov.ua Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi/storinki-gromadskih-rad-na-sajtah-organiv-vikonavchoyi-vladi [in Ukrainian].

2. Bierle, Th. & Cayford, J. (2002). Democracy in Practice: Public Participation in Environmental Decisions. Washington DC, USA: Resources For the Future Press [in English].

3. Kerivni pryntsypy shchodo hromadskoi uchasti u protsesi pryiniattia politychnykh rishen (Pryiniato Komitetom ministriv 27 veresnia 2017 roku na 1295-mu zasidanni zastupnykiv ministriv). Ofis Rady Yevropy v Ukraini. [Guidelines on public participation in political decision-making (Adopted by the Committee of Ministers on 27 September 2017 at the 1295th meeting of the Ministers' Deputies). Council of Europe Office in Ukraine]. rm.coe.int Retrieved from https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political-decision-making/168076e135 [in Ukrainian].

4. Pidsumky dvorichnoi roboty: proiekt Rady Yevropy z hromadskoi uchasti proviv zakliuchne zasidannia Kerivnoho komitetu. Ofis Rady Yevropy v Ukraini. 2024. 13 hrudnia [Results of two years of work: the Council of Europe project on public participation held the final meeting of the Steering Committee. Council of Europe Office in Ukraine. 2024. December 13]. www.coe.int Retrieved from https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/final-steering-committee-meeting-marks-two-years-of-civic-participation-project-achievements [in Ukrainian].

5. Yevropeiske Vidrodzhennia Ukrainy: novyi spilnyi proiekt Mizhnarodnoho fondu «Vidrodzhennia» ta Yevropeiskoho Soiuzu. Mizhnarodnyi fond Vidrodzhennia. 2023. 1 bereznia [European Renaissance of Ukraine: a new joint project of the International Renaissance Foundation and the European Union. International Renaissance Foundation. 2023. March 1].www.irf.ua Retrieved from https://www.irf.ua/yevropejske-vidrodzhennya-ukrayiny-novyj-spilnyj-proyekt-mizhnarodnogo-fondu-vidrodzhennya-ta-yevropejskogo-soyuzu/ [in Ukrainian].

6. Berdanova, O. V., Vakulenko, V. M., Hrynchuk, N. M., Koltun, V. S., Kuibida, A. F. & Tkachuk, V. S. (Ed.). (2017). *Upravlinnia rozvytkom obiednanykh terytorialnykh hromad na zasadakh hromadskoi uchasti: navch. posib [Management of the development of united territorial communities on the basis of public participation: a training manual].* Kyiv [in Ukrainian].

7. Potapenko, H., Tyshchenko, Yu. A. & Kaplan, Yu. B. (2023). Stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini (2022–2023 rr.): analit. dop. [The state of development of civil society in Ukraine]. Kyiv: NISD niss.gov.ua H. Potapenko, Yu. A. Tyshchenko & Yu. B. Kaplan (Ed.). Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-05/ad_hromad_susp_03052024.pdf [in Ukrainian].

8. Kaplan, Yu., Skvortsova, V. & Valevskyi, O. (2024). Stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini u 2023–2024 rokakh : analit. dop. [The state of development of civil society in Ukraine in 2023–2024: analytical supplement]. V. Potapenko, Yu. Tyshchenko & V. Tokman (Ed.). Kyiv: NISD niss.gov.ua Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-11/ad_gromad_suspilstvo-2023_15112024.pdf [in Ukrainian].

9. Doslidzhennia «Vplyv voiennoho stanu na hromadsku uchast v Ukraini». 2022 r. Ofis Rady Yevropy v Ukraini [Study "The Impact of Martial Law on Civic Participation in Ukraine". 2022 Council of Europe Office in Ukraine]. rm.coe.int Retrieved from https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85 [in Ukrainian].

10. Typove polozhennia pro hromadsku radu pry tsentralnomu, mistsevomu orhani vykonavchoi vlady. Uriadovyi portal [Model regulation on a public council at a central or local executive body. Government portal]. kmu.gov.ua Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/npas/10242020 [in Ukrainian].

11. Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 lystopada 2010 r. № 996. Verkhovna Rada Ukrainy [On ensuring public participation in the formation and implementation of state policy. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 3, 2010 No. 996. Verkhovna Rada of Ukraine]. zakon.rada.gov.ua Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

12. Pro vnesennia zmin do Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 lystopada 2010 r. №996. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 kvitnia 2019 r. № 353. Verkhovna Rada Ukrainy [On Amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 3, 2010 No. 996. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 24, 2019 No. 353. Verkhovna Rada of Ukraine]. zakon.rada.gov.ua Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-2019-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

13. Uriadom vrehulovano pytannia funktsionuvannia hromadskykh rad pid chas voiennoho stanu. Uriadovyi portal. 2022. 17 serpnia. [The government has settled the issue of the functioning of public councils during martial law. Government portal. 2022. August 17].www.kmu.gov.ua Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/uriadom-vrehulovano-pytannia-funktsionuvannia-hromadskykh-rad-pid-chas-voiennoho-stanu [in Ukrainian].

14. Hromadski rady: dodatkovyi resurs chy tiahar vlady? Hromadskyi prostir. 2023. 21 veresnia [Public Councils: Additional Resource or Burden of Government? Public Space. 2023. September 21]. www.prostir.ua Retrieved from https://www.prostir.ua/?news=hromadski-rady-tsinnyj-resurs-suspilstva [in Ukrainian].

15. Orysiuk, V. (2024). Hromadski rady pry TsOVV: efektyvnyi instrument hromadskoi uchasti chy fíhovyi lystochok demokratii? [Orysiuk V. Public councils at the Central Electoral Commission: an effective tool for public participation or a fig leaf of democracy?]. (Thesis). Kyiv: KShE Retrieved from https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/08/Orisyuk_Diplom.pdf [in Ukrainian].

16. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv do 2024 roku shchodo realizatsii Natsionalnoi stratehii spryiannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky. Rozporiadzhennia vid 14 liutoho 2023 r. № 160-r. Kabinet Ministriv Ukrainy [On approval of the action plan until 2024 for the implementation of the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021-2026. Order of February 14, 2023 No. 160-r. Cabinet of Ministers of Ukraine]. www.kmu.gov.ua Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-do-2024-roku-shc-a160r [in Ukrainian].

17. Verkhovna Rada Ukrainy pryiniala Zakon shchodo narodovladdia na rivni mistsevoho samovriaduvannia. Verkhovna Rada Ukrainy. 2024. 9 travnia [The Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law on Democracy at the Level of Local Self-Government. Verkhovna Rada of Ukraine. 2024. May 9].www.rada.gov.ua Retrieved from https://www.rada.gov.ua/news/razom/249444.html [in Ukrainian].

18. Plan roboty Hromadskoi rady pry Kharkivskii oblasnii derzhavnii (viiskovii) administratsii na 2024 rik. Kharkivska OVA [Work plan of the Public Council under the Kharkiv Regional State (Military) Administration for 2024. Kharkiv OVA]. Retrieved from https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1258/125790/Attaches/plan_na_2024_rik.pdf [in Ukrainian].

19. Hromadska rada pry Ternopilskii OVA peredala try avto dlia ZSU. Ukrinform. 2024. 10 kvitnia [The Public Council under the Ternopil Autonomous Administration handed over three cars to the Armed Forces of Ukraine. Ukrinform. 2024. April 10]. www.ukrinform.ua Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3850858-gromadska-rada-pri-ternopilskij-ova-peredala-tri-avto-dla-zsu.html [in Ukrainian].

20. Hromadska rada pry oblderzhadministratsii pidsumuvala robotu za pershe pivrichchia 2024 roku. Vinnytska oblasna viiskova administratsiia. 2024. 25 chervnia [The Public Council under the Regional State Administration summed up the work for the first half of 2024. Vinnytsia Regional Military Administration. 2024. June 25]. www.vin.gov.ua Retrieved from https://www.vin.gov.ua/hromadianam/gromada/hromadska-rada/16-diialnist-hromadskoi-rady/63755-hromadska-rada-pry-oblderzhadministratsii-pidsumuvala-robotu-za-pershe-pivrichchia-2024-roku-2 [in Ukrainian].

21. Hromadska rada. Ofitsiinyi portal Kyieva [Public Council. Official portal of Kyiv]. kyivcity.gov.ua Retrieved from https://kyivcity.gov.ua/petytsii_ta_hromadska_aktyvnist/hromadska_rada.html [in Ukrainian].

22. Vinnychchyna v umovakh povnomasshtabnoho vtorhnennia: robota politychnykh partii ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia. Opora. 2024. 10 travnia [Vinnytsia region in conditions of full-scale invasion: the work of political parties and local government bodies. Opora. 2024. May 10].www.oporaua.org Retrieved from https://www.oporaua.org/viyna/vinnichchina-v-umovah-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-robota-politichnih-partiy-ta-organiv-miscevogo-samovryaduvannya-25237 [in Ukrainian].

23. Hromadska rada pry oblderzhadministratsii pidsumuvala robotu za pershe pivrichchia 2024 roku. Vinnytska oblasna viiskova administratsiia. 2024. 25 chervnia [The Public Council under the Regional State Administration summed up the work for the first half of 2024. Vinnytsia Regional Military Administration. 2024. June 25]. www.vin.gov.ua Retrieved from https://www.vin.gov.ua/hromadianam/gromada/hromadska-rada/16-diialnist-hromadskoi-rady/63755-hromadska-rada-pry-oblderzhadministratsii-pidsumuvala-robotu-za-pershe-pivrichchia-2024-roku-2 [in Ukrainian].

24. Zvit pro vykonannia planu roboty hromadskoi rady za 2022–2023 roky. Donetska oblasna derzhavna administratsiia [Report on the implementation of the work plan of the public council for 2022–2023. Donetsk Regional State Administration]. Retrieved from https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20 2022-2023%D1%80.pdf [in Ukrainian].

25. Protokoly zasidan Hromadskoi rady za 2021-2024 roky. Kirovohradska oblasna derzhavna administratsiia. Upravlinnia komunikatsii z hromadskistiu ta informatsiinoi diialnosti [Minutes of the meetings of the Public Council for 2021-2024. Kirovohrad Regional State Administration. Department of Public Communications and Information Activities]. uvp.kr-admin.gov.ua Retrieved from https://uvp.kr-admin.gov.ua/index.php?page=Subjects/prot2021-2024.html [in Ukrainian].

26. Hromadska rada pry oblderzhadministratsii. Protokoly. Chernihivska oblasna viiskova administratsiia [Public Council under the Regional State Administration. Minutes. Chernihiv Regional Military Administration]. cg.gov.ua Retrieved from https://cg.gov.ua/index.php?id=43208&tp=0 [in Ukrainian].

27. Hromadska rada pry ODA. Departament tsyfrovoho rozvytku, informatsiinoi polityky ta kiberzakhystu Odeskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii [Public Council at the Odesa Regional State Administration. Department of Digital Development, Information Policy and Cybersecurity of the Odesa Regional State Administration].digital.od.gov.ua Retrieved from https://digital.od.gov.ua/golovna/gromadyanam/gromadska-rada-pry-oda/ [in Ukrainian].

28. Hromadska rada. 2021-2023 roky. Kyivska oblasna viiskova administratsiia [Public Council. 2021-2023. Kyiv Regional Military Administration]. koda.gov.ua Retrieved from https://koda.gov.ua/gromadskosti/vidkryti-dani/konsultacziyi-z-gromadskistyu/gromadska-rada/2021-2023-roky/ [in Ukrainian].

29. Bolbochan, A. (2023). Hromadska rada pry Kyivskii ODA: zastarila biurokratychna problema chy vyrok hromadianskomu suspilstvu? Moia Kyivshchyna. 14 hrudnia [Public Council at the Kyiv Regional State Administration: an outdated bureaucratic problem or a verdict on civil society? My Kyiv Region. December 14]. mykyivregion.com.ua Retrieved from https://mykyivregion.com.ua/analytics/gromadska-rada-pri-kiyivskii-oda-zastarila-byurokraticna-problema-ci-virok-gromadyanskomu-suspilstvu [in Ukrainian].

30. Kyivshchyna – druha v Ukraini za kilkistiu molodizhnykh rad: pratsiuiut 22 i tryvaie formuvannia novykh. Kyivska oblasna viiskova administratsiia. 2024. 21 chervnia [Kyiv region is the second in Ukraine in terms of the number of youth councils: 22 are operating and new ones are being formed. Kyiv Regional Military Administration. 2024. June 21]. koda.gov.ua Retrieved from https://koda.gov.ua/kyyivshhyna-druga-v-ukrayini-za-kilkistyu-molodizhnyh-rad-praczyuyut-22-i-tryvaye-formuvannya-novyh/ [in Ukrainian].

31. Bereza, A. (2023).Khmelnytska OVA zatverdyla prohramu dlia hromadianskoho suspilstva bez finansuvannia na zakhody dlia noho. Instytut masovoi informatsii. 31 zhovtnia [Khmelnytskyi OVA approved a program for civil society without funding for its activities. Institute of Mass Information. October 31]. imi.org.ua Retrieved from https://imi.org.ua/news/hmelnytska-ova-zatverdyla-programu-dlya-gromadyanskogo-suspilstva-bez-finansuvannya-na-zahody-dlya-i56522 [in Ukrainian].

32. Maksym Kozytskyi dostrokovo rozpustyv hromadsku radu pry Lvivskii OVA. ZAXID.NET. 2024. 12 serpnia [Maksym Kozytskyi early dissolved the public council at the Lviv OVA. ZAXID.NET. 2024. August 12]. zaxid.net Retrieved from https://zaxid.net/maksim_kozitskiy_dostrokovo_rozpustiv_gromadsku_radu_pri_lvivskiy_ova_n1591334 [in Ukrainian].

33. Koordynatsiina rada uchasnykiv boiovykh dii pry Lvivskii OVA vymahaie nehainoho rozpusku Hromadskoi rady pry ODA. Leopolis.news. 2024. 27 lypnia [The

Coordination Council of Participants in Combat Actions at the Lviv OVA Demands the Immediate Dissolution of the Public Council at the Regional State Administration. Leopolis.news. 2024. July 27].leopolis.news Retrieved from https://leopolis.news/post/109104/koordynaciyna-rada-uchasnykiv-boyovyh-diy-pry-lvivskiy-ova-vymagae-negaynogo-rozpusku-gromadsko-rady-pry-oda [in Ukrainian].

Public councils under regional state administrations in martial law conditions

Nahirnyi Volodymyr Mykolaiovych

Candidate of Political Sciences,
Leading Researcher at the Political System Department
of the Center for Domestic Policy Studies
National Institute for Strategic Studies
Pyrohova str., 7A, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2674-8319

The article analyzes the work of public councils under regional state (military) administrations under martial law. Public councils under state authorities are one of the instruments for implementing the right of citizens to participate in state governance. Their creation allowed the introduction of European practices of involving citizens in governance, and increased the level of democratic control over the activities of government bodies, in particular at the regional level.

After the introduction of martial law, the activities of public councils have undergone significant changes – both those provided for by law and those caused by the events of the war against the aggressor. The situation in the regions of activity also significantly affects the work of each of the public councils under regional state administrations. The effectiveness of the councils' work depends on the human resources, the quality and intensity of dialogue with authorities, and the ability to influence the current agenda. In the context of the fight against Russian aggression, the issues of ensuring the country's stability, assistance to the Armed Forces of Ukraine, and the protection of vulnerable categories of the population, in particular, internally displaced persons, have come to the fore.

Ukraine is implementing a course of European integration, which involves expanding citizens' participation in governance. Therefore, preserving the institutions of public participation in state governance is important even in conditions of martial law. Given that the time parameters of martial law are uncertain, there is an objective need to correct the policy of involving the public in governance. Studying the experience of public councils at regional state (military) administrations allows us to find optimal models for the further development of democracy, to prepare the state and society for the full restoration of socio-political processes after the end of martial law.

Key words: *public council, regional state (military) administration, martial law, public participation, public administration.*

Науменко Ольга Михайлівна

Особливості інноваційного лідерства в публічному управлінні України

УДК 330.341.1 (477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.11

Науменко Ольга Михайлівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
Берестейський проспект, 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-0136-460X

У статті розглядається сутність інноваційного лідерства в публічному управлінні України. Визначено сутність поняття «інноваційного лідерства» в публічному управлінні. Сутністю та свідченням інноваційного лідерства в публічному управлінні України є запровадження інновацій та індексу державних послуг в порівнянні з іншими країнами ЄС. Формування інноваційного середовища зумовлене стрімким розвитком сучасного інформаційного суспільства на відміну від попереднього індустріального по відношенню до інноваційних процесів. Інноваційним політичним лідерством є трансформаційне лідерство інновацій, лідерство у ситуаціях змін, командне лідерство, застосування наставництва задля розвитку послідовників. Проаналізовано складові профілю інноваційного лідера. Для інноваційних лідерів є важливою складовою створення нових ідей. Інноваційні лідери повинні співпрацювати зі своїми людьми і підтримувати високий рівень командної роботи та формувати можливості задля обміну інноваціями. Інноваційним лідерам в особливості важливим є розвиток інноваційної організаційної культури в публічному управлінні. Метою статті є дослідження сутності та практичної реалізації інноваційного лідерства в публічному управлінні України. В дослідженні використано порівняльний метод, що надав зіставлення розуміння інновацій в державному секторі різних країнах Азії та Індекс державних послуг (Public services index) України. Структурно-функціональний метод показав аналіз особливостей інноваційного лідерства в публічному управлінні України. Проаналізовано активну взаємодію органів влади та суспільства, яка стимулюватиме формуванню сервісно-орієнтованої держави, що сприятиме електронному врядуванню та наданню онлайн-послуг, і створить можливості для громадян щодо активної участі у прийнятті владних рішень. Особливостями технологічних і інноваційних потреб публічного управління є розвиток та запровадження цифрових платформ щодо надання державних послуг, як аспект сучасних інновацій: електронні реєстраційні системи, електронні системи управління документами, онлайн-платформи для подачі заявок і запитів. Розглянуто досвід інновацій в публічному управлінні, а саме інноваційні практики Республіки Корея, де розроблено Міністерством державної адміністрації та внутрішніх справ Індекс державних інновацій – Government Innovation Index (GII), задля вимірювання інновацій в державному секторі. Утворена веб-система, яка є досить простою у використанні, дозволяє накопичувати дані і є найкращим методом для статистичного аналізу. Проаналізовано Індекс державних послуг (Public services index) України, відповідно якого на 2024 р. значення для України сягає 7 індексних пунктів, що є нижчим в порівнянні з 7,3 індексними пунктами у 2023 р.

Ключові слова: *інноваційне лідерство, публічне управління, інноваційні рішення, електронне врядування, державні послуги, цифрові технології, сервісно-орієнтована держава.*

Вступ. Багатогранним процесом є розвиток інноваційного лідерства в публічному управлінні, який потребує комплексного аналізу. Керівнику в сфері публічного управління необхідно бути як професіоналом і талановитим керівником, так і лідером, який має вміння щодо формування нових талановитих лідерів-послідовників серед своїх підлеглих та бути обізнаним з новітніми управлінськими технологіями [3, с. 61]. Актуальним питанням для сучасної України є формування інноваційного лідерства в публічному управлінні, що здатне успішно вирішувати проблеми сьогодення і гарантувати розвиток країни в майбутньому [11, с. 916].

На сьогодні ключовою проблемою є адаптація державних органів щодо нових технологічних умов задля забезпечення високої якості державних послуг [1]. Тому, постає вимога в заміні паперового документообігу і звичайних процедур засобами новітніх технологій Інтернету в публічному управлінні. Сутністю та свідченням інноваційного лідерства в публічному управлінні України є запровадження інновацій та індексу державних послуг в порівнянні з іншими країнами ЄС.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження сутності та практичної реалізації інноваційного лідерства в публічному управлінні України. Головною особливістю є визначення сутності поняття «інноваційне лідерство». Здійснено аналіз інноваційної сфери публічного управління. Виявлення та дослідження інновацій в державному секторі різних країнах Азії та Індекс державних послуг (Public services index) України. Простежено головні вимоги до особистості лідера на державній службі.

Методи дослідження. Методологічна складова дослідження включає ряд методів, які допомагають здійснити аналіз інноваційного лідерства в публічному управлінні та види інноваційних онлайн-послуг в державному секторі. В дослідженні використано порівняльний метод, що надав зіставлення розуміння інновацій в державному секторі різних країнах Азії та Індекс державних послуг (Public services index) України. Структурно-

функціональний метод показав аналіз особливостей інноваційного лідерства в публічному управлінні України.

Результати. Інноваційне лідерство є феноменом сучасного суспільного розвитку в публічному управлінні, яке формується під впливом глобальних трансформацій з такими якостями як: гнучкість, швидкість, потреба в нововведеннях та новаторстві; авторитетом, якому властиві зміна уявлень, сприйняття і цінностей людини, що є засобом до якісного переходу щодо нового способу мислення лідера-управлінця [3, с. 61].

Формування інноваційного середовища зумовлене стрімким розвитком сучасного інформаційного суспільства на відміну від попереднього індустріального по відношенню до інноваційних процесів. За швидкої зміни технологій і процесів в сучасному середовищі є запровадження в публічне управління концепції інноваційного лідерства.

Інноваційне лідерство є підходом, який поєднує різні стилі лідерства задля впливу на підлеглих і допомоги їм у розробці креативних ідей, продуктів і послуг. Є практикою і підходом до організаційного розвитку і організаційних змін.

Під інноваційним лідерством у публічному управлінні розуміють процес управління діяльністю команди, впливу на працівників, внутрішньої соціально-психологічної організації, який зумовлюється зміною їх цінностей і уявлень, що посилює вищі потреби в інноваціях, досягненнях, самоактуалізації і творчості [11, с. 921].

Інноваційним політичним лідерством є трансформаційне лідерство інновацій, лідерство у ситуаціях змін, командне лідерство, застосування наставництва задля розвитку послідовників. Зазвичай, інноваційні лідери прокладають новий шлях експериментально в цілком незнайомому оточенні [10, с. 262].

Як зазначає українська учена О. Юзькова, що механізмами інноваційного лідерства є механізми внутрішньої соціально-психологічної організації, управління діяльністю команди, впливу на працівників, що зумовлює їх зміну цінностей та уявлень, активацію вищих потреб у новаторстві, творчості, досягненні, самоактуалізації. Оскільки, механізми управління є складною управлінською категорією, то важливо виділити такі елементи механізмів інноваційного лідерства – інтелектуальні, фізичні, організаційні, психологічні, комунікаційно-ділові, морально-етичні [8, с. 121].

Публічне управління, керівництво та лідерство є явищами багатогранними та багатозначними. Відмінністю керівництва щодо інших службовців/працівників є формальне перебування на вершині адміністративної піраміди. Специфічною рисою дійсних керівників-лідерів є спроможність знаходити щодо кожної конкретної ситуації найефективніший механізм впливу на підлеглих та здатність до ефективного управління [3, с. 62].

Головні вимоги до особистості лідера на державній службі розгруповані в блоки особистих якостей: 1) Функціонально-рольові характеристики лідера, які направлені на успішне здійснення посадових обов'язків: компетентність, здатність бачити перспективу в роботі, брати на себе відповідальність за прийняття рішень, прагнення до досягнення успіху, організаційні здібності; 2) Комунікативно-ділові якості: товариськість, спроможність працювати з людьми, гнучкість у відносинах з колегами; 3) Морально-етичні якості: обов'язковість, порядність, працелюбність, чесність, старанність, сумлінність, законослухняність, відповідальність [10, с. 265].

Виділяють теорії політичного лідерства: теорія рис – обґрунтовує феномен політичного лідерства як сукупність видатних рис у людини; ситуативна теорія – пояснює лідера як продукт ситуації; концепція послідовників – визначає лідерство через взаємовідносини між лідером і його послідовниками, засобами впливу послідовників на політичного лідера; психологічна концепція – сутністю лідерства є бажання людини перебороти комплекси і табу, і досягти більшого ніж людина має та може. Дана риса проявляється в мистецтві, політиці, творчості [7].

Щодо головних підходів у вивченні феномену лідерства виділяють: 1) Лідерство як управлінський статус, соціальна позиція, яка поєднується з прийняттям рішень, є керівною посадою; 2) Лідерство як управління, яке зосереджує увагу на тому, що люди здійснювали речі правильно, а лідерство ґрунтується на речах, які люди робили неправильно; 3) В більшості визначеннях лідерства автори визначають винятковий компонент, що вносить сам лідер; 4) Феномен лідерства засновується на авторитеті керівника.

Зазвичай, успішний розвиток країни залежить від особистості, яка очолює країну, здатності її переконувати, скеровувати, вести за собою, та у досягненні поставленої спільної мети. Притаманність наявних характеристик показує відповідну історичну постать як умілого лідера, що є відображенням існуючої дійсності.

На сучасному етапі історії України керівник в сфері публічного управління має бути не лише професіоналом та талановитим керівником, а також лідером, що володіє новітніми управлінськими технологіями. Система публічного управління зазнавала значних змін упродовж усього періоду незалежності України, що зумовило сучасне розуміння і усвідомлення ролі культури управління, потребу в освоєнні механізмів самоорганізації, що вивільняють енергію людської ініціативи, дозволяючи ефективно реагувати на невизначеність і швидкі зміни навколиш-

нього світу при вирішенні невичерпних завдань [11, с. 919].

Відповідно до профілю інноваційний лідер: створює майбутнє і відповідає на стратегічне питання – куди ми йдемо; пояснює іншим стратегії і напрям, які пов'язані із загальними політиками і цілями уряду; розраховує, які державні структури і інститути мають бути успішними; здійснює прагматичну перевірку ідей на відповідність існуючих ресурсів (людські ресурси, бюджет, інші можливості); створює інновації; надихає інших рухатись з теперішнього до майбутнього [10, с. 265].

Основна роль в практиці інноваційного лідерства належить саме інноваційному лідеру. Для інноваційних лідерів є важливою складовою створення нових ідей. Інноваційні лідери повинні розуміти цінність креативних і інноваційних членів команди, залучати нові ідеї шукаючи і збираючи активний внесок від співробітників, удосконалюючи інноваційну культуру в організації. Інноваційним лідерам в особливості важливим є розвиток інноваційної організаційної культури в публічному управлінні.

Основна функція інноваційної організаційної культури органів публічної влади ґрунтується на мобілізації свідомості службовців щодо досягнення цілей регіонального і місцевого інноваційного розвитку, підтримці та реалізації завдань модернізації публічної служби.

Формування такої культури потребує утворення в організації системного простору задля створення і управління інноваціями, оскільки прогрес в інноваціях може бути розроблений за умови, коли відповідні установи гарантують інноваційним лідерам можливості щодо навчання і розвитку їх компетенції та творчості. В публічному управлінні важливим є поліпшення здатності органів влади підтримувати розвиток відкритих інновацій в спроможності застосування підприємницького духу інноваторів завдяки технічній і інноваційній політиці.

Інноваційні лідери повинні співпрацювати зі своїми людьми і підтримувати високий рівень командної роботи та формування можливостей задля обміну інноваціями. Задля формування культури інноваційного лідерства в системі публічного управління є потреба у створенні простору щодо реалізації і управління інноваціями.

Відповідно до традиційної технології інновацій сфера публічного управління характеризується за ознаками: формою інновацій (інституції, документи, технології); глибина і якість нововведень (радикальні, поліпшуючі і модифікаційні); джерела походження ідеї нововведення (внутрішні, зовнішні); масштаб розповсюдження впливу (транснаціональні, державні, регіональні, муніципальні, в межах регіонально-муніципальних і інших об'єднань, органу регіонального управління, структурного підрозділу органу публічної влади); складова управління (організаційна, правова, інформаційна); направленість (раціоналізуючі, заміщуючі, ретровведення, розширюючі); розповсюдженість (одиничні, дифузні); частота вживання (разові, багаторазові); сфера одержання результатів (економічна, екологічна, соціальна, культурна, науково-освітня); сфера використання (система управління; адміністративно-територіальні одиниці як цілісні об'єкти управління; галузі та сектори політики; зовнішнє середовище адміністративно-територіальних одиниць і держави); час одержання результатів (стратегічні, тактичні).

Глобалізаційні процеси зумовлюють поширення інфраструктури взаємодії зі світом кожної країни, тому Україні досить важливих є приєднання до даних процесів і утримання позиції у майбутньому. Важливим компонентом успішної участі в даних процесах є удосконалення системи публічного управління, і тому інноваційне лідерство на рівні держави є важливою складовою задля досягнення економічного успіху країни [11, с. 923–931].

Основною характеристикою політичного лідерства є глибоке усвідомлення власних слабких та сильних сторін, переконань, мети, цінностей. Самосвідомий лідер спроможний аналізувати власні дії і приймати рішення, розуміти їх вплив на оточуючих та запроваджувати потрібні корективи задля досягнення бажаних результатів. Самосвідомий лідер є відкритим до зворотного зв'язку та готовий до навчання і розвитку, визнає власні помилки і вчиться на них, поліпшуючи свої навички і підходи до керівництва.

Самосвідомість підтримує лідера в ефективному спілкуванні з командою, формуванні відкритого середовища, в якому кожен член команди має змогу у вільному висловленні власної думки і ідеї, що підтримує залучення різних перспектив та стимулюванню творчому процесу. В ширшому контексті самосвідомість є фундаментальною в допомозі лідерам щодо розвитку інноваційної культури в організації, підтриманні формування середовища, де кожний спроможний реалізувати власний потенціал та сприяти досягненню спільних цілей.

Сутність інноваційного керівництва полягає в досягненні оптимальної ефективності шляхом підвищення спроможності розпізнавати, критично аналізувати, та оцінювати і розвивати різні аспекти самого себе, і взаємодіяти з культурою і організаційними системами. Це зумовлює у лідерів глибоке розуміння, повагу і турботу щодо самих себе і колективу, що дає змогу сформувати справжні лідерські якості, а саме мужність і співчуття [2, с. 141].

Основними складниками розвитку політичного лідерства в публічному управлінні є: дослідження мистецтва формування ефективної комунікації і переговорів; стратегічне управління людськими ресурсами, зосереджене на досягненні результату;

реалізація ефективних реформ; запровадження профілю компетенцій щодо розвитку індивідуального потенціалу і реалізації посад державної служби.

При аналізі перспектив розвитку лідерства в органах публічної влади виявляється формування ефективної системи публічного управління, яке спроможне поліпшити конкурентні переваги країни і утворити принципи демократичного управління на засадах верховенства права.

В даних умовах в системі публічного управління існує потреба в управлінці нового типу відповідного до сучасних вимог: керівник з високим рівнем професіоналізму, новою якістю мислення, набором знань, навичок та умінь, високий рівень відповідальності перед країною відповідно до результатів власної діяльності. Вагомим аспектом в розвитку лідерських якостей державних службовців є спроможність підвищувати деякі показники діяльності органів публічної влади. Лідерство має формуватися на основі компетенцій, що виявляють стратегічне мислення, впливовість, підвищують ефективність праці підлеглих.

Дані заходи містять формування профілю компетенцій майбутніх лідерів, визначення і відбір потенційних лідерів, заохочення навчання і наставництва, та процес безперервного розвитку лідерства. Профілі лідерства є базовими для професійного розвитку державних службовців, для формулювання індивідуальних проблем в навчанні, та розробки підходів до підвищення кваліфікації. Профіль є набором компетенції, які пов'язані з функцією керівництва, а саме управлінськими функціями. Які здійснюють чи мають здійснювати більшість державних службовців на керівних посадах [5, с. 113].

На сьогодні активна взаємодія органів влади та суспільства стимулюватиме формуванню сервісно-орієнтованої держави, яка сприятиме електронному врядуванню та наданню онлайн-послуг, і створює можливості для громадян щодо активної участі у прийнятті владних рішень [6, с. 39].

Необхідним є розроблення та запровадження ефективних стратегій, що утворять можливості забезпечити адаптацію технологій до специфіки національних та локальних контекстів. Дане питання містить технологічні аспекти, організаційні, правові і етичні питання, які поєднані з забезпеченням кібербезпеки, конфіденційності даних і інклюзивності.

Особливостями технологічних і інноваційних потреб публічного управління є розвиток та запровадження цифрових платформ щодо надання державних послуг, як аспект сучасних інновацій: електронні реєстраційні системи, електронні системи управління документами, онлайн-платформи для подачі заявок і запитів. Саме цифровізація зменшує бюрократичні затримки, поліпшує доступ послуг та забезпечує прозорість публічного управління.

Застосування штучного інтелекту (ШІ) і великих даних в публічному управлінні здійснюється для аналізу потреб населення і оптимізації процесів надання послуг, що поліпшує їх якість.

Впровадження нових інноваційних моделей та підходів щодо надання державних послуг може містити концепції відкритого уряду, партнерство між публічними та приватними секторами, механізми зворотного зв'язку між громадянами. Інноваційні рішення стосуються розробки та запровадження екологічно чистих технологій та рішень щодо забезпечення сталого розвитку і зменшення негативного впливу на екологію, та адаптацію технологій щодо спрощення доступу до послуг [1].

В Україні 4 червня 2014 р. було утворено Державне агентство з питань електронного врядування України, яке було 2 вересня 2019 р. перетворене на Міністерство цифрової трансформації України. Відбулося активне запровадження цифрових технологій, де електронне врядування стало основною реформою. Головними напрямками в сфері електронного врядування є електронні послуги, які пов'язані з кожним громадянином. На Урядовому порталі було утворено «єдине вікно» для доступу до всіх онлайн-послуг. Задля прискорення темпів запровадження електронного урядування відбулася адаптація українського законодавства до процесів цифровізації. Була прийнята постанова Кабінету Міністрів України про запровадження принципу «цифровий за замовчуванням» Digital by Default. Передбачалося, що з прийняттям даної постанови відбудеться поступове якісне переформатування усієї нормативно-правової бази. Одним з напрямів у сфері електронного самоврядування є запровадження електронного документообігу в органах влади. Розпочала активно розвиватися сфера відкритих даних [4].

Як зазначає українська учена Юзькова О.І. у дисертаційному дослідженні «Інноваційне лідерство в публічному управлінні в умовах переходу до сервісно-орієнтованої держави», в публічному управлінні інноваційне лідерство здійснюється в трьох вимірах: концепції урядування, адміністрування і менеджменту [9, с. 72]. Зокрема, в системі державного управління необхідним є запровадження системи управління якістю в органах влади.

Сильне лідерство в інноваціях у державному секторі може дати урядам можливість вирішувати проблеми громади по-новому у світлі викликів, зокрема які були пов'язані із глобальною пандемією коронавірусу. Зокрема, в дослідженні проаналізовано роль лідерства в інноваціях державного сектору на прикладі боротьби в COVID-19, саме в різних країнах Азії. В досліджені «Роль лідерства в інноваціях у державному секторі: систематичний

огляд і мета-аналіз боротьби з COVID-19 в азіатських країнах» («The Role of Leadership in Public Sector Innovation: A Systematic Review and Meta-Analysis of the Management of COVID-19 in Asian Countries») було виявлено значну роль інновацій і керівництва країни, та релігійного лідерства. Лідерство є одним з важливим факторів, що впливає на успіх і невдачу. Стилі лідерства здійснюють плив на рівень запровадження інновацій, на успіх чи невдачу стратегічної відповіді [12].

Іншим досвідом інновацій в публічному управлінні є такі інноваційні практики, як Республіка Корея, де розроблено Міністерством державної адміністрації та внутрішніх справ (Ministry of Government Administration and Home Affairs – MOGAHA) Індекс державних інновацій – Government Innovation Index (GII), задля вимірювання інновацій в державному секторі. Утворена веб-система, яка є досить простою у використанні, дозволяє накопичувати дані і є найкращим методом для статистичного аналізу. В оцінці розвитку інновацій брали участь урядові організації [13, pp. 349–350].

Сучасними технологіями і інноваційними підходами в публічному управлінні України є такі, як штучний інтелект, блокчейн, Інтернет речей, що здійснюють вплив на якість державних послуг та підвищення ефективності державного управління. Викликами пов'язаними з інтеграцією даних технологій є: культурні і організаційні бар'єри, бюрократичні перешкоди, необхідність підвищувати цифрову обізнаність [1].

Індекс державних послуг (Public services index) є наданням державних послуг для населення, як освіта, охорона здоров'я, санітарія, водопостачання, транспорт, електроенергія, інтернет. Чим значення даного показника вище, тим гірші державні послуги в країні.

Відповідно до індексу держаних послуг на 2024 р. значення для України сягає 7 індексних пунктів, що є нижчим в порівнянні з 7,3 індексними пунктами у 2023 р. Середній показник по Україні за період з 2007 по 2024 рр. становить 4,38 індексних пунктів. Мінімальний індексний пункт був у 2013 р. – 3,6, а максимальний у 2023 р. – 7,3 [15]. В глобальному рейтингу Україна в 2024 р. посідає 58 місце серед 175 країн світу [14].

Висновки. В сучасній Україні актуальності набуває питання у формуванні лідера-новатора в публічному управлінні, здатного до успішного вирішення проблемних питань сьогодення і забезпечення розвитку майбутнього країни. Майбутнє розвитку публічного управління в Україні та реформи публічного управління визначають особисті здібності, кваліфікація і професійні вміння інноваційного лідера. Необхідним є формування дієвих інституцій в розвитку інноваційного лідерства в публічному управлінні як одна з ключових передумов екстенсивного розвитку країн в сучасному світі [11, с. 931].

Сервісний підхід спрямований на ефективне та якісне надання публічних послуг задля модернізації публічного управління як складової інноваційного лідерства в публічному управлінні. Новітні Інтернет технології в публічному управлінні спроможні поліпшити якість державних послуг та їх ефективне застосування. Кращими практиками новітніх технологій в публічному управлінні України є штучний інтелект, блокчейн, Інтернет речей, та електронні послуги, електронні реєстраційні системи, електронні системи управління документами, онлайн-платформи для подачі заявок і запитів, які пов'язані з кожним громадянином.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабічев А.В., Котковський В.Р., Чередниченко Т.О. Технології та інновації у публічному управлінні: сучасні тренди, вплив на якість державних послуг. Економіка та суспільство [Електронний журнал]. Випуск № 65. 2024. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4479/4418 (дата звернення: 06.01.2025).

2. Бєльська Т.В., Алтіндаг Я. Теоретичні аспекти інноваційного лідерства в публічному управлінні. *Актуальні питання у сучасній науці.* № 3 (21). 2024. С. 131–144. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/9900/9953. (дата звернення: 30.12.2024).

3. Васильєва О.І., Васильєва Н.В. Інноваційне лідерство в публічному управлінні. *Інвестиції: практика та досвід.* 2021. № 11. – С. 60–64. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2021/12.pdf. (дата звернення: 20.12.2024).

4. Е-урядування – ключ до реформ в Україні. *Урядовий портал.* 2019. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/e-uryaduvannya-klyuch-do-reform-v-ukrayini (дата звернення: 05.01.2025).

5. Лях Ю. Лідерство в публічному управлінні: перспективи розвитку в Україні. Університетські наукові записки. 2022. № 3 (87). С. 106–115. DOI 10.37491/UNZ.87.8

6. Наконечний А.А., Колісніченко Н.М. Сервісно-орієнтована архітектура е-врядування: характеристики англо-американської моделі та особливості її реалізації в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2020. Вип. 4(47). С. 39–48. DOI 10.33287/102066

7. Політологія: навчальний посібник / М.П. Гетьманчук та ін. Київ: Знання, 2010. 415 с. URL: http://politics.ellib.org.ua/pages-8435.html (дата звернення: 28.12.2024).

8. Юзькова О.І. Зарубіжний досвід інноваційного лідерства в державному управлінні: можливості адаптації в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування.* 2019. № 2 (21). – С. 119–127. URL: http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2019/2/16.pdf. (дата звернення: 28.12.2024).

9. Юзькова О. І. Інноваційне лідерство в публічному управлінні в умовах переходу до сервісно-орієнтованої держави: дис. ... д-ра філософії в галузі

знань 28 Публічне управління та адміністрування : 281. Київ, 2021. 233 арк.

10. Юзькова О. Особливості розвитку інноваційного лідерства в системі державного управління. Публічне урядування. 2019. № 1 (16). С. 258–268. DOI https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-16-1-250-259.

11. Юзькова О.І., Халецька А.А. Аналіз сучасного стану та тенденцій інноваційного лідерства в публічному управлінні // Публічне управління та регіональний розвиток. 2020. № 9. С. 915–939.

12. Faizus Sazzad, V. Priya Rajan, Mehmet Akif. (2021). Demircioglu The Role of Leadership in Public Sector Innovation: A Systematic Review and Meta-Analysis of the Management of COVID-19 in Asian Countries. Volume 9. Frontiers. doi.org/10.3389/fpubh.2021.743748

13. Good Practices and Innovations in Public Governance United Nations Public Service Awards Winners, 2003–2011. (2011). *United Nations.* New York. 464 P. URL: https://publicadministration.desa.un.org/publications/good-practices-and-innovations-public-governance-0 (Last accessed: 06.01.2025).

14. Public services index – Country rankings. (2024). URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/public_services_index/ (Last accessed: 06.01.2025).

15. Ukraine: Public services index. (2024). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/public_services_index/ (Last accessed: 07.01.2025).

REFERENCES:

1. Babichev A.V., Kotkovskyi V.R., Cherednychenko T.O. (2024) Tekhnolohii ta innovatsii u publichnomu upravlinni: suchasni trendy, vplyv na yakist derzhavnykh posluh. [Technologies and innovations in public administration: modern trends, influence on the quality of public services.]. Ekonomika ta suspilstvo [Elektronnyi zhurnal]. Vypusk № 65. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4479/4418 (data zvernennia: 06.01.2025). [in Ukrainian].

2. Bielska T.V., Altindah Ya. (2024) Teoretychni aspekty innovatsiinoho liderstva v publichnomu upravlinni. [Theoretical aspects of innovative leadership in public administration.]. *Aktualni pytannia u suchasnii nautsi.* № 3 (21). S. 131–144. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/9900/9953. (data zvernennia: 30.12.2024). [in Ukrainian].

3. Vasylieva O.I., Vasylieva N.V. (2021) Innovatsiine liderstvo v publichnomu upravlinni. [Innovative leadership in public administration.]. *Investytsii: praktyka ta dosvid.* № 11. S. 60–64. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2021/12.pdf. (data zvernennia: 20.12.2024). [in Ukrainian].

4. E-uriaduvannia – kliuch do reform v Ukraini. *Uriadovyi portal.* [E-governance is the key to reforms in Ukraine] (2019). URL: https://www.kmu.gov.ua/news/e-uryaduvannya-klyuch-do-reform-v-ukrayini (data zvernennia: 05.01.2025). [in Ukrainian].

5. Liakh Yu. (2022) Liderstvo v publichnomu upravlinni: perspektyvy rozvytku v Ukraini. [Leadership in public administration: prospects for development in Ukraine.]. Universytetski naukovi zapysky. № 3 (87). S. 106–115. DOI 10.37491/UNZ.87.8. [in Ukrainian].

6. Nakonechnyi A.A., Kolisnichenko N.M. (2020) Servisno-oriientovana arkhitektura e-vriaduvannia: kharakterystyky anhlo-amerykanskoi modeli ta osoblyvosti yii realizatsii v Ukraini. [Service-oriented architecture of e-government: characteristics of the Anglo-American model and peculiarities of its implementation in Ukraine.]. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia. Vyp. 4(47). S. 39–48. DOI 10.33287/102066. [in Ukrainian].

7. Hetmanchuk M.P. ta in. (ed.) (2010) Politolohiia: navchalnyi posibnyk [Political science: study guide]. Kyiv: Znannia, 415 s. URL: http://politics.ellib.org.ua/pages-8435.html (data zvernennia: 28.12.2024). [in Ukrainian].

8. Yuzkova O.I. (2019) Zarubizhnyi dosvid innovatsiinoho liderstva v derzhavnomu upravlinni: mozhlyvosti adaptatsii v Ukraini. [Foreign experience of innovative leadership in public administration: possibilities of adaptation in Ukraine.]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia.* № 2 (21). – S. 119–127. URL: http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2019/2/16.pdf. (data zvernennia: 28.12.2024) [in Ukrainian].

9. Yuzkova O. I. (2021) Innovatsiine liderstvo v publichnomu upravlinni v umovakh perekhodu do servisno-oriientovanoi derzhavy [Innovative leadership in public administration in the transition to a service-oriented state]: dys. ... d-ra filosofii v haluzi znan 28 Publichne upravlinnia ta administruvannia : 281. Kyiv, 233 ark. [in Ukrainian].

10. Yuzkova O. (2019) Osoblyvosti rozvytku innovatsiinoho liderstva v systemi derzhavnoho upravlinnia. [Features of the development of innovative leadership in the system of public administration.]. Publichne uriaduvannia. № 1 (16). S. 258–268. DOI https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-16-1-250-259. [in Ukrainian].

11. Yuzkova O.I., Khaletska A.A. (2020) Analiz suchasnoho stanu ta tendentsii innovatsiinoho liderstva v publichnomu upravlinni [Analysis of the current state and trends of innovative leadership in public administration]. Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok. № 9. S. 915–939. [in Ukrainian].

12. Faizus Sazzad, V. Priya Rajan, Mehmet Akif. (2021). Demircioglu The Role of Leadership in Public Sector Innovation: A Systematic Review and Meta-Analysis of the Management of COVID-19 in Asian Countries. Volume 9. Frontiers. doi.org/10.3389/fpubh.2021.743748. [in English].

13. Good Practices and Innovations in Public Governance United Nations Public Service Awards Winners, 2003–2011. (2011). United Nations. New York. 464 P. URL: https://publicadministration.desa.un.org/publications/good-practices-and-innovations-public-governance-0 (Last accessed: 06.01.2025) [in English].

14. Public services index – Country rankings. (2024). URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/public_services_index/ (Last accessed: 06.01.2025). [in English].

15. Ukraine: Public services index. (2024). URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/public_services_index/ (Last accessed: 07.01.2025). [in English].

Peculiarities of innovative leadership in public administration of Ukraine

Naumenko Olha Mykhaylivna

Ph.D. in Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Technologies
Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman
Beresteysky Ave., 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0136-460X

The article examines the essence of innovative leadership in the public administration of Ukraine. The essence of the concept of "innovative leadership" in public administration is defined. The essence and evidence of innovative leadership in the public administration of Ukraine is the introduction of innovations and the index of public services in comparison with other EU countries. The formation of the innovative environment is due to the rapid development of the modern information society, in contrast to the previous industrial society in relation to innovative processes. Innovative political leadership is transformational leadership of innovation, leadership in situations of change, team leadership, the use of mentoring for the development of followers. The components of the profile of an innovative leader are analyzed. For innovative leaders, the creation of new ideas is an important component. Innovative leaders must collaborate with their people and maintain a high level of teamwork and create opportunities to share innovations. The development of an innovative organizational culture in public administration is particularly important for innovative leaders. The purpose of the article is to study the essence and practical implementation of innovative leadership in the public administration of Ukraine. The research used a comparative method that provided a comparison of the understanding of innovations in the public sector in different Asian countries and the Public services index of Ukraine. The structural-functional method showed the analysis of the features of innovative leadership in the public administration of Ukraine. The active interaction of authorities and society was analyzed, which will stimulate the formation of a service-oriented state, which will contribute to e-governance and the provision of online services, and will create opportunities for citizens to actively participate in the adoption of governmental decisions. Features of the technological and innovative needs of public administration are the development and introduction of digital platforms for the provision of public services, as an aspect of modern innovations: electronic registration systems, electronic document management systems, online platforms for submitting applications and requests. The experience of innovation in public administration is considered, namely the innovative practices of the Republic of Korea, where the Government Innovation Index (GII) was developed by the Ministry of Government Administration and Home Affairs to measure innovation in the public sector. The created web system, which is quite easy to use, allows you to accumulate data and is the best method for statistical analysis. The Public services index of Ukraine was analyzed, according to which by 2024 the value for Ukraine reaches 7 index points, which is lower compared to 7.3 index points in 2023.

Key words: *innovative leadership, public administration, innovative solutions, e-governance, public services, digital technologies, service-oriented state.*

Панасюк Валентин Анатолійович

Українофобство кремля із середини XX століття до сьогодення та його наслідки

УДК 355.48+316.485.26]:316.776(477+470)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.12

Панасюк Валентин Анатолійович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри мистецтвознавства
та загальногуманітарних дисциплін
Міжнародного гуманітарного
університету
вул. Фонтанська дорога, 33, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0003-4655-0553

В статті аналізуються процеси десталінізації та лібералізації радянського суспільства в добу М. Хрущова. Вказується на позитивний вплив відлиги, але наголошується, що вона мала незавершений характер, не змінила тоталітарний режим, хоча сприяла десталінізації, лібералізації суспільства, ліквідації ГУЛАГу і зародженню руху шістдесятників, припиненню масових репресій і розстрілів.

Досліджується УСРС в добу «застою». Зазначається, що це був період зростаючої кризи радянської системи, що супроводжувався русифікацією, яка відбувалась під гаслом політики «злиття націй». Зазначено, що особливо активно русифікація проходила саме в радянській Україні, а сам «застій» був періодом неосталінізму і нещадного гоніння на дисидентів.

З'ясовано причини розпаду СРСР і виходу УРСР з її складу. Визначено, що процеси розпаду СРСР супроводжувались внутріпартійною боротьбою в КПРС і небажанням народів жити під партійною системою, яка себе дискредитувала.

Встановлено, що з розпадом Союзу, РФ, вважаючи себе спадкоємцем СРСР, прагнула здебільшого силою втримати гегемонію на пострадянському просторі, провокуючи збройні конфлікти в пострадянському регіоні і постійно висуваючи територіальні претензій незалежній Україні.

Охарактеризовано псевдоісторичні міфологеми президента РФ В. Путіна, що будуються на ототожненні українців з росіянами. Заперечуючи історичний етногенез українського народу та мови, президент РФ вважає українців росіянами, безпідставно звинувачуючи українську владу в неонацизмі і пригноблені «етнічних» росіян та українського народу.

Розкриваються наслідки злочинних україноφобських псевдоісторичних теорій, що стали підґрунтям Кремля для окупації українських територій і оголошення «СВО», а в результаті – початку українсько-російської війни.

Зазначено, що Україна за підтримки ЄС і НАТО продовжує боротьбу за незалежність. Демократична спільнота усвідомлює злочинність рашистського режиму РФ і консолідується навколо України.

Ключові слова: *«відлига», шістдесятники, «застій», дисиденти, русифікація, неосталінізм, «перебудова», «путч», незалежність, історичні міфи, окупація, «хунта», війна, ЄС, НАТО.*

Вступ. Із середини XX ст. в СРСР відбувались зміни, що вплинули на подальшу долю не лише УРСР, а всіх союзних республік. Ці події обумовили появу низку термінів: «культ особи», «відлига», «десталінізаціїя, «лібералізація», «шістдесятництво» «застій» «неосталінізм», «перебудова» «путч». Значною мірою вони стали передумовою і причинами краху СРСР. Головними наслідками цих процесів було творення суверенних незалежних держав на пострадянському просторі із колишніх союзних республік. Вихід УРСР зі складу СРСР відкрив нову сторінку її історії – незалежного існування українського народу в соборній суверенній Українській державі. Здійснилась споконвічна мрія українського народу. Але, на жаль, імперіалістичні амбіції РФ в поєднанні з традиційним україноφобством обумовили ствердження специфічного режиму правління – «путінізму», породили злочинну ідеологію – «рашизм». Росія в черговий раз довела, що незалежно від історичної епохи і правлячої еліти в Москві, знищення України та її народу залишається пріоритетним завдання в її зовнішній політиці.

Мета: визначити україноφобство Кремля із середини до кінця XX ст. і псевдонаукові погляди В. Путіна в XXI ст.

Зазначена мета потребує вирішення таких завдань:

– дослідити особливості епохи «відлиги»;

– з'ясувати особливості періоду «застою»;

– охарактеризувати псевдоісторичні погляди В. Путіна та їх наслідки.

Методи дослідження. Дослідження україноφобства Кремля передбачає використання ретроспективного і теоретичних методів – аналізу, синтезу, систематизації, пояснення і узагальнення. Застосування цих методів дає змогу досягти зазначеної мети і завдань.

Результати дослідження. Поворотною подією в історії людства стала смерть керманича СРСР – Сталіна. Зморені системними репресіями члени КПРС прагнули послаблення репресивного апарату. Внутрішньопартійна боротьба за владу завершилась перемогою М. Хрущова. Період його правління увійшло в історію під назвою відлига. Початок цьому процесу дав XX з'їзд КПРС. Розвінчання культу особи Сталіна стало шоком і полегшенням водночас для її членів. В країні назріли процеси, що отримали назву десталінізації.

Лібералізація суспільно-політичного життя супроводжувалась масовими амністіями

ув'язнених та взагалі ліквідацією ГУЛАГу. Однак репресованих за так званий «буржуазний націоналізм», спротив колективізації і членів ОУН-УПА це не стосувалось. Показовим є те, що найбільша кількість таких репресованих припадає на український народ [1; 20, с. 51–54].

Послаблення репресивного апарату дало поштовх до зародження руху шістдесятників, творчої і наукової інтелігенції, що отримала змогу частково писати і творити, дещо відходячи від заданих ідеологічних догм. Вперше з утвердження тоталітарного режиму в УРСР з'являються напівлегальні політичні і літературні об'єднання, де учасники починають обговорювати можливість реформування політичного устрою СРСР і навіть виходу УРСР з її складу [20, с. 55–56].

Шістдесятництво підготувало ґрунт для дисидентського руху в УРСР, яке супроводжувалось творчими досягненнями української творчої інтелігенції. Це стало ключовою подією в історії не лише УРСР, а й СРСР. Однак не варто і переоцінювати епоху М. Хрущова. Тоталітарний режим не зазнав кардинальних змін. Політика Сталіна в цілому визнавалась правильною, але з певними помилками. Репресивний апарат нікуди не зник. Перша невдала спроба відправити М. Хрущова у відставку зазнала невдачі. Друга виявилась успішною. В обох випадках нікого не репресували. Це стало свідченням того, що епоха розстрілів в СРСР завершилась. Однак форми переслідування лише трансформувались. Влада й надалі переслідувала і заарештовувала осіб, що на її думку становили загрозу режиму. Прикладом цьому є арешти членів УРСС на чолі з Л. Лук'яненком в добу «відлиги» [20, с. 52–56].

В роки правління Л. Брежнєва набирає розмаху дисидентський рух (інакодумці). Відбувається повернення до політики Сталіна, яке увійшло в історію під назвою «неосталінізм». В країні зростає каральна психіатрія. Однак запущені процеси в суспільстві складно було контролювати і повністю зупинити, хоча репресивні структури ще міцно тримали руку на пульсі життя.

Розгром УГГ, три хвилі арештів дисидентського руху в Україні, відставка П. Шелеста з посади генсека ЦК КПУ (б) за його прагнення до часткової економічної і культурницької самостійності УРСР були цьому підтвердженням. Початок масового примусового лікування у психлікарнях українських дисидентів за інакодумство. Все це було свідченням українофобства Москви. Однак повернутись до тоталітарного суспільства в його класичному вигляді сталінських часів влада не могла [4, с. 27–28; 18, с. 79–81; 20, с. 56–59].

В СРСР поступово наростала економічна, культурна та ідеологічна кризи. Епоха Л. Брежнєва і двох його наступних керманичів отримала назву «застій». Репресивний апарат поступово слабшав. Правлячі верхи опинились в своєрідній революційній ситуації. Вони виявились не здатними провести необхідні реформи та мислити і правити відповідно до вимог суспільства. Їм було ментально вигідно триматись за старі порядки. Водночас суспільство вимагало змін і не хотіло миритись з існуючим станом речей.

Спроби врятувати СРСР в роки М. Горбачова шляхом перебудови лише поглибили проблеми в суспільстві. Вибух на ЧАЕС став шоком для суспільства. Політика гласності викрила значні проблеми радянського суспільства і правлячої партії. Економічна криза спровокувала кризу політичну. В країні розпочались мітинги з вимогами відправити у відставку керівництво КПУ (б). Із основного закону вилучено статтю про керуючу роль КПРС в суспільстві. Проходять перші демократичні вибори до Верховної Ради УРСР. Вчорашні дисиденти здобувають депутатські мандати і формують опозицію проти комуністичного блоку, створивши опозиційну платформу Народний Рух України за перебудову. Всі ці процеси значною мірою стали можливими за рахунок сильного послаблення контролю з Москви [3, с. 21, 82–83, 87–88, 107, 118, 194–195].

В КПРС на вищому рівні розпочалась боротьба за владу між М. Горбачовим – президентом СРСР і Б. Єльциним. Партійний розкол став сигналом до розпаду СРСР. В країнах СРСР розпочався парад суверенітетів. Проголошення Декларації незалежності УРСР була радісно зустрінута в суспільстві [3, с. 114, 196, 199–200, 229].

Б. Єльцин усвідомив, що владу в Росії він зможе взяти, тільки у разі розвалу, СРСР. Заручившись підтримкою однодумців, Б. Єльцин підігрував настроям свого народу, що прагнув до проголошення незалежності. Водночас вище комуністичне керівництво України, зморене постійним диктатом Москви, відчуло епоху змін в суспільстві. Національно-патріотичні кольори і мітинги та революція на граніті за незалежність проти нового союзного договору стали доказом споконвічного прагнення українського народу до незалежності. В цих умовах головною ціллю провладної еліти України стало збереження влади і пануючого положення за будь-яких умов [3, с. 200–201].

Спроба серпневого путчу вищого керівництва СРСР для подальшого збереження імперії виступила каталізатором його розпаду. Путч не підтримали в Москві. Президент РРФСР Борис Єльцин від самого початку оголосив про антиконституційний заколот путчистів. Спроба путчистів змусити УРСР підтримати заколот не увінчалось успіхом. В результаті заколотники були заарештовані, а Україна проголосила Акт про незалежність

В Біловезькій Пущі лідери трьох держав – України РФ і Республіки Білорусь підписали угоду про припинення існування СРСР. Епоха існування

більшовицької імперії завершилась [3, с. 234; 16, с. 89–92].

По факту московське керівництво під тиском політичних, економічних та культурних процесів саме було зацікавлене знищити те, що роками створювало і охороняло. Концепція Москва – третій Рим і всі теорії про братні народи в СРСР в котре зазнали краху. Вони засвідчили лише суть злочинних політичних амбіцій, а не реального прагнення до взаємної інтеграції і стали черговим доказом того, що імперії засновані на окупації і терору з послабленням метрополії гинуть.

Однак з розпадом СРСР Кремль не відмовився від прагнення тримати Україну і інші пострадянські держави під своїм контролем. Саме цим і пояснюється значною мірою створення СНД під егідою РФ. Де-факто СНД створювалось Кремлем з метою своєрідного відтворення імперіалістичного утворення з центром у Москві. РФ розпочала використовувати різноманітні важелі впливу з метою втягування країн пострадянського простору в СНД. Враховуючи опозиційність української влади до цілковитої інтеграції України в СНД, в Москві почали висловлювати своє невдоволення і висувати територіальні претензії до України. Київ послідовно відстоював свою територіальну цілісність і суверенітет [3, с. 234–236; 16, с. 92–93].

З метою досягнення політичних цілей і залякування супротивників РФ почала провокувати збройні конфлікти на пострадянському просторі. Офіційно Москва заявляла про прагнення замирити ворогуючі сторони, захистити російськомовне населення, сприяти миру і стабільності на пострадянському просторі. Однак мета подібних заходів очевидна – тримати під своїм контролем внутрішньополітичні процеси і зовнішню політику пострадянських країн. Доказом цьому слугує те, що, нібито, захищаючи право національних меншин на самовизначення в складі інших держав, Кремль жорстко придушив війнами спроби чеченського народу проголосити незалежність власної держави [8, с. 343–348].

Проте україноφобські тенденції Кремля виявились найсильнішими. Держдума РФ в 90-ті виступила за денонсацію Біловезької угоди. Саме цікаво, що з усіх пострадянських держав Україна була першою в списку їх імперських амбіцій нерівноправного інтеграційного союзу.

Таким чином, незалежність України від Москви з моменту її проголошення сприймалась суто формально. По факту вона не була психологічно сприйнята тогочасною елітою РФ.

Отже, з моменту розпаду СРСР і проголошення незалежності України було закладено початок територіальним конфліктам між двома державами. Свідченням цьому є те, що Великий міждержавний російсько-український договір був підписаний 1997 р., але Рада Федерації РФ ратифікував його лише 1999 р., а Верховна Рада України ратифікувала його у 1998 р. Звичайно, це наводить на певні міркування [6, с. 145; 14, с. 105; 19, с. 124].

Окремим питанням стало російська мова в Україні. Тотальна русифікація українського народу протягом століть призвела, як би мовити, до «зросійщення» його певної частини, особливо регіонів, територіально близьких до Росії. В УРСР українська мова завжди зазнавала гонінь. Навіть в період українізації українська мова так і не стала державною. В СРСР періодично виходили нормативно-правові акти, що сприяли русифікації національних республік і вирізнялись особливим цинізмом. Наприклад, в 1958 р. на законодавчому рівні було закріплено, що батьки та учнів можуть вільно вибирати мову навчання, за винятком російської. Від 1970 року кандидатські і докторські дисертації дозволялось захищати лише російською мовою. 1974 році постановою про створення «нової історичної спільноти – радянського народу» посилювалась денаціоналізація неросійських народів. 1984 році дискримінаційна постанова про підвищення заробітної плати педагогічним працівникам філологам російської мови на 15% в порівнянні з педагогами-філологами української мови.

Лише в 1989 р. Верховна Рада УРСР надала українській мові державний статус, залишивши російську мову мовою міжнаціонального спілкування [21]. В подальшому статус державної було закріплено Конституцією України.

Становище російської мови стало топ-темою для україноφобів Кремля з метою поширення власного впливу в Україні і виправданням агресії РФ. З приходом до влади в РФ В. Путіна україноφобські заяви Москви зростали по мірі наростання її агресивних планів і досягли свого апогею в 2022 р. ставши втіленням державної пропаганди. Концепція Москва – третій Рим, братні народи, історична єдність виявились невмирущими для Кремля.

Ключовою тезою президента РФ стала заява про геополітичну катастрофу XX ст. – розпад СРСР. В цій репліці були натяки на змову країн Заходу, іноземних агентів, внутрішніх зрадників, що і призвело, на думку очільника, до розпаду СРСР. Саме це за словами В. Путіна призвело до масштабних кривавих конфліктів на пострадянському просторі. Мільйони нібито етнічних росіян з розпадом СРСР, не з власної волі опинившись за межами власної держави, зазнали дискримінації з боку націоналістів, що підступно брали владу в свої руки у колишніх союзних республіках СРСР.

У своїх заявах президент нібито й не закликає до відтворення СРСР в колишньому вигляді, але наполегливо прагне його відтворити у складі колишніх республік. Разом з тим відверто говорить, що хотів би відмінити цю подію в історії Росії. І вже традиційно першою в списку на повернення

в СРСР, на його думку, повинна бути Україна. Це не дивно, саме такої цілі дотримувались всі попередні режими в Кремлі. Так, контролюючи Україну, що є своєрідним містком між Європою та Євразією, Росія відчувала власний імперський статус. Такими є її погляди і сьогодні [10].

Неприязне ставлення В. Путіна до Л. Кравчука було очевидним. В своїх інтерв'ю він називав його націоналістом і робив відповідальним за розпад СРСР. Називати справжні причини розпаду більшовицької імперії президент РФ не став. Цілком імовірно, що причиною цьому слугують не брак знань, а прагнення маніпулювати людською свідомістю [5].

Взагалі українофобські заяви Кремля шокують. Так, наприклад, в наступному інтерв'ю В. Путін пішов ще далі. Росіяни і українці – не братні народи, а один народ. Сам термін Україна і українець вигаданий штучно. Причиною цьому нібито стали передумови Першої світової війни. Вороги Росії створили Україну, як антиросійський проект. Так охарактеризував очільник Кремля Україну та її народ.

Загальновідомий факт про те, що термін Україна вперше згадується ще 1187 р. президент РФ, напевне, вирішив змовчати. Навіть в назві української нації лідер РФ нібито знайшов помилку, вказавши, що наголос повинен падати на «Ї». В. Путін доводить, що українець – похідне від слова окраїна. Ті, що живуть на окраїні. Тобто, окраїні Росії. Подібна версія слугує доказом того, що саме Росія є спадкоємниця Київської Русі, а Україна, за визначенням Москви, лише її провінцією [10; 15].

За версією президента РФ, українці жили на рубежах Російської імперії. Це виглядає дивним, але В. Путін стверджує, що саме українці проживали у Пскові і на Уралі. Та й взагалі до XVI ст. жодних відмінностей не було між двома народами. Виникнення української мови – це наслідки полонізації частини українців в складі Речі Посполитої.

За визначенням В. Путіна, українська мова – великий міф. І нібито до XVI ст. обидва народи називались руськими. Те, що термін руський був штучно створений в російській імперії Петром І та Катериною ІІ, а українців називали русини, президент не сказав. Зате відзначив, що Україні додали території забравши в Польщі і в Угорщині після Другої світової війни, а те, що ці території традиційно були етнічно українськими не зазначив [10; 13].

Президент РФ твердо переконаний, що Росія, а не Україна спадкоємниця Київської Русі. На відкриті пам'ятнику князю Володимиру Великому зазначив, що це видатна подія: «духовному засновнику держави російської». Ярослав Мудрий правитель Київської Русі в XI ст., за його висловом, «наш князь». Те, що сам Володимир Великий не жив в період існування російської держави, а Москва, як центр Росії була заснована в кінці першої половини XII ст., В. Путін змовчав [10].

Президент РФ іноді путається в історичних реаліях, стверджуючи, що українці штучно створений народ, про який заговорили напередодні Першої світової війни. Оцінюючи місто Херсонес. він зазначає, що це духовний центр зародження віри російсько-українського і білоруського народів. Православ'я посідає особливе місце в його словах. Таке враження ніби ним намагають підмінити поняття національної приналежності. Так, на його думку, саме в Херсонесі нібито включились процеси формування російської нації з усіх східнослов'янських племен. Те, що Херсонес був заснований вихідцями з Греції і навіть не існував в період трьох зазначених народів, В. Путіна не цікавить [10].

Дісталось від лідера РФ і ПЦУ. «…наскрізь фальшивим» є її створення – промовив президент. Адже вона цілком залежить від Стамбулу. І це все було організовано, за його ствердженням, українською владою. Всіх, хто цьому сприяв, назва «безбожниками». ПЦУ МП назвав канонічною і незалежною. Однак на скасування грамоти 1686 р. в синоді Константинопольського патріарха і початку надання Україні Томосу в РФ зреагували миттєво. Саме під головуванням В. Путіна, який жорстко засуджував українську владу за втручання у церковні справи, відбувалось засідання, де йшла мова про становище РПЦ в Україні.

В. Путін засудив націоналізм в Україні, назвав його русофобським і антиросійським. Всі українські націоналісти XIX ст. виступали за хороші стосунки з Росією, – зазначив він. Те, що українські націоналісти – М. Міхновський і В. Липинський закликали остерігатись Росію, вказуючи на її підступність по відношенню до українського народу на протязі всієї історії взаємин двох, є помилкою [5; 10].

Особливо цинічно звучать наступні слова: «… современная Украина – целиком и полностью детище советской эпохи». Мы знаем и помним, что в значительной степени она создавалась за счёт исторической России». «Российская Федерация … многое сделала, чтобы Украина состоялась как независимая страна». … украинские элиты … Стали мифологизировать и переписывать историю, вымарывать из неё все, что нас объединяет, говорить о периоде пребывание Украины в составе Российской империи и СССР как об оккупации. Общую для нас трагедию коллективизации, голода начала 30-х годов выдавать за геноцид украинского народа» [17, с. 14–15, 17].

Не менш цинічним є те, що Москва фальсифікує навіть загальновідомі факти. Так, в своїй статті В. Путін написав, що Луганськ і Донецьк шоковані подіями в Одесі 2 травня 2014 р., і тому прийняли рішення створити народне ополчення і воювати. Однак військова агресія РФ почалась на місяць раніше одеських подій [15].

В своєму зверненні до росіян 24 лютого 2022 року президент РФ оголосив про початок СВО. Зазначив, що війська РФ на прохання ЛНР і ДНР йдуть захищати жителів Донбасу і весь український народ від київського режиму. Провину за початок повномасштабної війни президент РФ поклав на США, НАТО, бандерівців та українську владу. Так було створено черговий фейк про місіонерів-визволителів в образі ЗС РФ братнього народу і етнічних росіян від неонацистів і хунти в Україні, які нібито є сателітами і виконавцями волі США та НАТО в спільному прагненні знищити РФ [9]. Справжні цілі повномасштабної війни традиційні для путінського режиму і Росії в цілому – це знищення української державності, насильницька асиміляція її народу, поширення геополітичного впливу з можливим використанням подальшої військової агресії на інші держави з перспективою відновлення нового імперіалістичного утворення на зразок СРСР з подальшою біполяризацією світу.

Найжахливішим є те, що українофобія є відображення мислення цілого народу, що віками виховувався в таких настановах. О. Кондратенко і В. Литовченко зазначають: «Одним із центральних об'єднавчих елементів російських пропагандистських наративів стала ідея про критичну необхідність утримання України у сфері російського впливу» [7, с. 31]. Н. Гедікова зауважує: «Росія розглядає Україну як засіб відновлення статусу могутньої імперської держави за рахунок подальшого привласнення її історії і оволодіння її ресурсами» [2, с. 33]. Доказом цьому є дані соціологічних опитувань. Станом на жовтень 2015 р. рейтинг В. Путіна склав рекордних 89,9%. Після окупації АР Крим російське суспільство ніби відчуло початок відродження «великої імперії». Повернення в «славне минуле – СРСР». «Росія встає з колін», «Росія – світова держава». Не дивно, що у 2016 р. 43% опитаних Левадою-Центром росіян найбільшою втратою після розвалу СРСР вважають втрату «великої держави». У 2017 році 68% росіян вбачали в США ворога, а в Україні – 29%. В 2022 році 76% росіян вважали недругом США, а Україну – 43%. В березні 2022 р. 83% росіян підтримували В. Путіна [7, с. 31–32]. Під впливом пропаганди ксенофобія зростає.

В суспільстві, де на протязі багатьох віків панують мілітаризм і шовінізм, зовнішня агресія забезпечує існування та авторитет існуючого режиму. Тому найбільше зростав рейтинг В. Путіна під час анексії Криму і на початок «СВО». Показувати США, НАТО, ЄС і Україну в негативному ракурсі є нормою для РФ.

Терміни «хунта», «бандери», «неонацисти», «фашисти», «руський мір», «духовні скрепи», блок НАТО, «загниваючий» Захід, «гей-Європа» активно існує в лексиконі ЗМІ РФ. Сама того не відчуваючи, держава та її народ стали на шлях злочинів проти людства. В традиційні боротьбі за геополітичний вплив її влада вийшла за рамки правового поля в реаліях XXI ст., кинувши виклик європейській цивілізації.

Всі ці погляди очільника Кремля, концептуально оформлені, лягло в підручники російської історії [22, с. 177–191], активно висвітлюються в ЗМІ РФ в заданому і вигідному для держави руслі, користуючись підтримкою не лише провладної еліти, а й інтелігенції, представників творчої, наукової, мистецької еліти і простого народу. Наслідком всіх цих процесів стала військова агресія РФ 2014 р. та її повномасштабна війна проти України у 2022 році.

За влучним висловом В. Литвина: «Стандартні наративи цієї політики значною мірою нагадують вміст ідеологічного арсеналу сталінських часів. Наприклад, наратив «визволення» асоціюється зі звільненням «однокровних братів» Західної України та Західної Білорусі у вересні 1939 р. Через 83 роки фактично таке саме обґрунтування Росія намагається застосувати щодо всієї України, виходячи знову ж таки з путінської концепції, що українці і росіяни – один народ, а українська держава в тому вигляді, в якому вона склалася, не має права на суб'єктність та суверенітет» [11, с. 14].

Зазначимо, що подібні заяви не сприяють реальному зближенню двох народів, не вирішують жодні геополітичні протиріччя. Вони лише провокують поглиблення конфлікту і продовження війни та ізоляції РФ від демократичного світу. З цього приводу слушно зазначають Л. Марківська і Н. Сірук: «Історично склалося, що московія протягом усього свого існування не могла сприйняти першості та прогресивності України на ґрунті націотворення та формування суспільства на засадах демократії. Уже з перших з перших століть московити прагнуть підкорити українців не тільки територіально, а й інтелектуально. … Рашистська ідеологія «егоцентричного порятунку світу» веде до руйнування усіх міжнародних стандартів цивілізаційного співіснування. Світове співтовариство знову зіткнулося із явищем геноциду, але тепер уже українського» [12, с. 98]. Ф. Фукуяма наголошує: «… відкрита російська агресія проти України остаточно завершує політичну еру після холодної війни та вільної Європи … В. Путін шляхом воєнних дій прагне реставрувати СРСР, включивши в нього не лише більшість пострадянських країн, але й прагне поширити сферу впливу на східноєвропейські держави» [6, с. 150].

Дійсно, показовим є те, що зі зміною століть незмінним залишається агресивна шовіністична політика РФ стосовно неросійських народів, спрямована на їх знищення, особливо України та українців. В такій ситуації боротьба проти агресора є не просто виправданою, а й необхідною заради

порятунку всього людства, а не лише окремо взятої держави чи народу.

Висновки. Отже, смерть Сталіна поклало початок нової епохи в СРСР, що отримала назву «Відлига». На жаль, десталінізація в епоху М. Хрущова мала половинчастий, незавершений характер і обумовлювалась посиленням репресій.

Послаблення репресій сприяло активізації інтелігенції, що отримало назву шістдесятництво. Відсторонення М. Хрущова від влади під тиском вищого партійного керівництва без арештів і репресій завершило епоху масових розстрілів в СРСР. Показовим українофобством радянського керівництва було те, що злочинними не визнавались сфабриковані в роки репресій справи за звинуваченням в буржуазному націоналізмі і за спротив колективізації. Найбільшого розмаху ці процеси набули саме в радянській Україні.

В період правління Л. Брежнєва розпочалась епоха «застою». «Застій» супроводжувався наростаючою політико-ідеологічною кризою суспільства, політикою неосталінізму, що обумовила посилення репресій проти інакодумців. Найактивніше влада русифікувала український народ і жорстко переслідувала представників саме його національно-визвольного руху.

Політика «перебудови» була спробою врятувати СРСР та зазнала краху. Існувати далі в СРСР не мали бажання ні його народи, ні влада. Путч з метою збереження існуючого режиму консервативними силами завершилось розпадом СРСР. Так ненависть до інших народів, особливо українського поставило крапку в існуванні злочинної держави за сприянням їх керманичів.

В 90-х рр. РФ хотіла збереження домінуючого впливу на пострадянському просторі. Заради досягнення своєї мети активно використовувала силові методи, провокуючи численні військові конфлікти на території сусідніх держав та висуваючи територіальні претензії до України.

В XXI ст. українофобство Кремля досягло свого апогею. Спекулюючи на двомовності в Україні, стверджуючи про існування «бандерівців», «нацистів» і «хунти» в Україні, що тримає в «заручниках» український народ, особливо «етнічних» росіян, Москва підготувала ґрунт для вторгнення в сусідню державу. Фальсифікація президентом РФ В. Путіним історичних фактів про відсутність українського народу та його державності, наполягання на ідентичності двох «братніх» народів, ідеологізація «руського міра» поклало початок окупації її територій, оголошення «СВО», а де-факто – початком повномасштабної війни проти України. Перекладання провини за війну в Україні на країни НАТО стало візитною карткою в пропаганді Кремля.

Таким чином, українофобство з концепцію Москва – Третій Рим є злочинною ідеологією рашизму, що консолідує демократичний світ в боротьбі з цим явищем. Сама концепція Москва – Третій Рим і українофобські постулати приречені на крах аналогічно попереднім періодам історичного розвитку Росії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бажан О. Реабілітаційні процеси в Україні. URL : http://surl.li/pzbyv (дата звернення 11.02.2024).

2. Гедікова Н. Новий порядок і роль у ньому України. Політикус : наук. журнал. 2023. № 4. С. 31–36.

3. Даниленко В. Україна 1985 – 1991 рр.: остання глава радянської історії. Київ: Інститут історії України НАН України. 2018. 278 с.

4. Дем'янчук Т. Місце і роль каральної психіатрії у кримінально-виконавчій системі УРСР. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 26–29. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/3.pdf (дата звернення 11.02.2024).

5. Дроздова Є. Міхальков С. Кельм Н. Параноя Путіна. Укрінформ. 01.06.2023. URL : http://surl.li/pzzun (дата звернення 11.02.2024).

6. Кондратенко О. Криза східного вектору зовнішньої політики України. Політичні дослідження. ІПіЕнД. Київ. 2022. 1 (3). С. 138–163.

7. Кондратенко О. Литовченко В. Рівень суспільної підтримки Путінського режиму на тлі війни Російської Федерації проти України. The Level of Public Support for the Putin Regime Against the Background of the Russian Federation's War Against Ukraine. Acta de Historia & Politica : Saeculum XXI. 2023. Vol. VI. P. 26–39.

8. Кордун О. Збройні конфлікти на пострадянському просторі як інструмент утримання нових незалежних держав в орбіті впливу Кремля. *Інтеграційні виміри трансформації пострадянського простору: монографія* за редакцією кандидата історичних наук, доцента А. Г. Бульвінського; ДУ «Інститут всесвітнь. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2020. с. 336–363.

9. Коріновська А. Путін оголосив війну в Україні. Президент РФ підтримав звернення «Л/ДНР» про введення військ. Суспільне. Вторгнення в Україну. 24 лютого 2022. URL: http://surl.li/pzzuv (дата звернення 11.02.2024).

10. Лащенко О. Десять заяв В. Путіна про Україну та українців. Радіо Свобода. 08 жовтня 2020. URL : http://surl.li/pzzve (дата звернення 11.02.2024).

11. Литвин В. У битві за імперію: російські наративи проти історичних реалій. Наука і Суспільство. *Вісник* НАН України. 2023, № 1. С. 11–26.

12. Марківська Л. Сірук Н. Наративи «неконвенційної» війни сучасної московії проти України. Українознавчий альманах. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2022. Вип. 30. С. 96–102.

13. Мельниченко А. «Третій Рим», або як Російська Православна Церква стала зброєю «русского мира» та полюбила атомну бомбу. Київ. Україна. 19 квітня 2022 р. URL : http://surl.li/psbtd (дата звернення 11.02.2024).

14. Новінчук С. договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 р., його оцінка по обидва боки кордону та історичне значення. Україна-Європа-Світ. Міжн. зб. наук. пр. 2013. Вип. С. 103–112.

15. Палій О. Аналіз чергових брехонь Путіна про Україну. Укрінформ. 12.07.2021. FB. URL : http://surl.li/pzzwe (дата звернення 11.02.2024).

16. Прийдун С. Особливості та проблеми становлення України як суб'єкта нової системи міжнародних відносин. *Наукові* праці історичного факультету Запорізького національного ун-ту. Запоріжжя : ЗНУ. 2018. Вип. 51. С. 87–95.

17. Путин В. Об историческом единстве русских и украинцев. Юридическая мысль. Научно-практический журнал. 2023. № 1 (129). С. 8–21.

18. Сухоручко В. Радянська каральна психіатрія як інструмент боротьби з українським дисидентським рухом (1960–1970-ті). Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. 2023 Том. 34 (73) № 2. С. 78–82.

19. Чекаленко Геополітичні впливи на трансформацію країн Центральної Азії. In: Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору: монографія за редакцією кандидата історичних наук, професора, член кореспондента НАН України доцента А. Г. Бульвінського; Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». 2017. с. 121–136.

20. Юрій М. Алексієвець Л. Хрущовська «відлига» як відновлення самоідентифікації українського народу. Україна-Європа-Світ. Міжн. зб. наук. пр. 2018. Вип. 21. С. 51–60.

21. Як боролися з українською мовою. Хроніка заборон за 400 років. Історична правда. Спецпроект. 03.07.2012. URL: http://surl.li/pzzwp (дата звернення 11.02.2024).

22. Яремчук В. Україна у шкільній історії Путінської Росії (до 2021 р.). Український історичний журнал. 2023. № 3 (570). С. 176–196.

REFERENCES:

1. Bazhan, O. (2024) Reabilitatsiini protsesy v Ukraini. URL: http://surl.li/pzbyv (data zvernennia 11.02.2024). [Ukrainian].

2. Hedikova, N. (2023) Novyi poriadok i rol u nomu Ukrainy. Politykus : nauk. zhurnal. № 4. S. 31–36. [Ukrainian].

3. Danylenko, V. (2018) Ukraina 1985–1991 rr.: ostannia hlava radianskoi istorii. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 278 s. [Ukrainian].

4. Demianchuk, T. (2023) Mistse i rol karalnoi psykhiatrii u kryminalno-vykonavchii systemi URSR. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2023. № 2. S. 26–29. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/3.pdf (data zvernennia 11.02.2024). [Ukrainian].

5. Drozdova, Ye. Mikhalkov S. Kelm N. Paranoia Putina (2023) Ukrinform. 01.06.2023. URL : http://surl.li/pzzun (data zvernennia 11.02.2024). [Ukrainian].

6. Kondratenko, O. (2022) Kryza skhidnoho vektoru zovnishnoi polityky Ukrainy. Politychni doslidzhennia. IPiEnD. Kyiv. 1 (3). S. 138–163. [Ukrainian].

7. Kondratenko, O. Lytovchenko, V. (2023) Riven suspilnoi pidtrymky Putinskoho rezhymu na tli viiny Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. The Level of Public Support for the Putin Regime Against the Background of the Russian Federations War Against Ukraine. Acta de Historia & Politica : Saeculum XXI. Vol. VI. P. 26–39. [Ukrainian].

8. Kordun, O. (2020) Zbroini konflikty na postradianskomu prostori yak instrument utrymannia novykh nezalezhnykh derzhav v orbiti vplyvu Kremlia. Intehratsiini vymiry transformatsii postradianskoho prostoru: monohrafiia za redaktsiieiu kandydata istorychnykh nauk, dotsenta A. H. Bulvinskoho; DU «Instytut vsesvitn. Kyiv : DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy». s. 336–363. [Ukrainian].

9. Korinovska, A. (2022) Putin oholosyv viinu v Ukraini. Prezydent RF pidtrymav zvernennia «L/DNR» pro vvedennia viisk. Suspilne. Vtorhnennia v Ukrainu. 24 liutoho. URL : http://surl.li/pzzuv (data zvernennia 11.02.2024). [Ukrainian].

10. Lashchenko, O. (2020) Desiat zaiav V. Putina pro Ukrainu ta ukraintsiv. Radio Svoboda. 08 zhovtnia. URL : http://surl.li/pzzve (data zvernennia 11.02.2024). [Ukrainian].

11. Lytvyn, V.(2023) U bytvi za imperiiu: rosiiski naratyvy proty istorychnykh realii. Nauka i Suspilstvo. Visnyk NAN Ukrainy. № 1. S. 11–26. [Ukrainian].

12. Markivska, L. (2022) Siruk N. Naratyvy «nekonventsiinoi» viiny suchasnoi moskovii proty Ukrainy. Ukrainoznavchyi almanakh. Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. Vyp. 30. S. 96–102. [Ukrainian].

13. Melnychenko, A. (2022) «Tretii Rym», abo yak Rosiiska Pravoslavna Tserkva stala zbroieiu «russkoho myra» ta poliubyla atomnu bombu. Kyiv. Ukraina. 19 kvitnia. URL: http://surl.li/psbtd (data zvernennia 11.02.2024). [Ukrainian].

14. Novinchuk, S. (2013) Dohovir pro druzhbu, spivrobitnytstvo i partnerstvo mizh Ukrainoiu i Rosiiskoiu Federatsiieiu 1997 r., yoho otsinka po obydva boky kordonu ta istorychne znachennia. Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhn. zb. nauk. pr. Vyp. S. 103–112. [Ukrainian].

15. Palii, O.(2021) Analiz cherhovykh brekhon Putina pro Ukrainu. Ukrinform. 12.07.2021. FB. URL: http://surl.li/pzzwe (data zvernennia 11.02.2024).

16. Pryidun, S. (2018) Osoblyvosti ta problemy stanovlennia Ukrainy yak subiekta novoi systemy mizhnarodnykh vidnosyn. Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho un-tu. Zaporizhzhia : ZNU. Vyp. 51. S. 87–95. [Ukrainian].

17. Putyn, V. (2023) Ob ystorycheskom edynstve russkykh y ukrayntsev. Yurydycheskaia mыsl. Nauchno-praktycheskyi zhurnal. № 1 (129). S. 8–21. [Russian].

18. Sukhoruchko, V. (2023) Radianska karalna psykhiatriia yak instrument borotby z ukrainskym dysydentskym rukhom (1960–1970-ti). Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Tom. 34 (73) № 2. S. 78–82. [Ukrainian].

19. Chekalenko Heopolitychni vplyvy na transformatsiiu krain Tsentralnoi Azii (2017) *Osoblyvosti suspilno-politychnoi modernizatsii krain postradianskoho prostoru: monohrafiia* za redaktsiieiu kandydata istorychnykh nauk, profesora, chlen korespondenta NAN Ukrainy dotsenta A. H. Bulvinskoho; Kyiv : DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy». s. 121–136. [Ukrainian].

20. Yurii, M. Aleksiievets, L. (2018) Khrushchovska «vidlyha» yak vidnovlennia samoidentyfikatsii ukrainskoho narodu. Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhn. zb. nauk. pr. Vyp. 21. S. 51–60. [Ukrainian].

21. Yak borolysia z ukrainskoiu movoiu. Khronika zaboron za 400 rokiv. Istorychna pravda. Spetsproekt. 03.07.2012. URL: http://surl.li/pzzwp (data zvernennia 11.02.2024). [Ukrainian].

22. Yaremchuk, V. (2023) Ukraina u shkilnii istorii Putinskoi Rosii (do 2021 r.). Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2023. № 3 (570). S. 176–196 [Ukrainian].

Ukrainophobism of the kremlin from the middle of the 20th century to the present time and its consequences

Panasyuk Valentin Anatoliyovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Art Studies and General Humanities
International Humanitarian University
Fontanska Road str., 33, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4655-0553

The article analyzes the processes of de-Stalinization and liberalization of Soviet society during the era of M. Khrushchev. The positive influence of the thaw is indicated, but it is emphasized that it was incomplete, did not change the totalitarian regime, although it contributed to de-Stalinization, liberalization of society, the liquidation of the Gulag and the birth of the sixties movement, the cessation of mass repressions and executions. The USRS is being studied in the days of "stagnation". It is noted that this was a period of growing crisis of the Soviet system, which was accompanied by Russification, which took place under the slogan of the "fusion of nations" policy. It is noted that Russification took place especially actively in Soviet Ukraine, and the "stagnation" itself was a period of neo-Stalinism and merciless persecution of dissidents. The reasons for the collapse of the USSR and the exit of the Ukrainian SSR from its composition have been clarified. It was determined that the processes of the collapse of the USSR were accompanied by intra-party struggle in the CPSU and the reluctance of the people to live under a party system that had discredited itself. It has been established that with the collapse of the Union, the Russian Federation, considering itself the heir of the USSR, sought to retain hegemony in the post-Soviet space by force, provoking armed conflicts in the post-Soviet region and constantly making territorial claims to independent Ukraine. The pseudo-historical mythologies of Russian President V. Putin, based on the identification of Ukrainians with Russians, are characterized. Denying the historical ethnogenesis of the Ukrainian people and language, the president of the Russian Federation considers Ukrainians to be Russians, baselessly accusing the Ukrainian government of neo-Nazism and oppressing "ethnic" Russians and the Ukrainian people. The consequences of criminal Ukrainian-phobic pseudo-historical theories, which became the Kremlin's basis for the occupation of Ukrainian territories and the declaration of "SVO", and as a result, the start of the Ukrainian-Russian war, are revealed. It is noted that Ukraine, with the support of the EU and NATO, continues the struggle for independence. The democratic community is aware of the criminality of the racist regime of the Russian Federation and is consolidating around Ukraine.

Key words: *"thaw", sixties, "stagnation", dissidents, Russification, neo-Stalinism, "perestroika", "putsch", independence, historical myths, occupation, "Banderivites", "junta", war, EU, NATO.*

Прокопенко Юрій Сергійович

Еволюція виборчих систем і їх вплив на партійно-політичні структури в сучасних демократіях

УДК 324.1:328.1
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.13

Прокопенко Юрій Сергійович
аспірант кафедри політичних наук та права
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0004-5750-9462

Ця стаття досліджує еволюцію виборчих систем у семи демократичних країнах: США, Великій Британії, Канаді, Німеччині, Франції та аналізує, як зміни у виборчих механізмах вплинули на партійно-політичні системи цих країн. Виборчі системи є ключовими елементами політичного процесу, і їх зміни можуть суттєво впливати на політичний ландшафт, стабільність уряду та представництво різних політичних сил. Вказується, що у Сполучених Штатах мажоритарна система за принципом «переможець отримує все» сприяє двопартійній домінації, залишаючи мало шансів третім партіям, тоді як введення ранжирувального голосування в деяких штатах показало можливість зміни політичного представництва. Велика Британія також має мажоритарну систему, яка підтримує двопартійну домінацію Консервативної та Лейбористської партій, проте зміни на регіональному рівні показали, як пропорційна система може забезпечити краще представництво менших партій. Канада використовує мажоритарну систему, яка підтримує домінування Ліберальної та Консервативної партій, однак провінційні експерименти з виборчими реформами показали потенційний вплив змішаних систем на політичне представництво. Німеччина, з її змішаною виборчою системою, демонструє, як поєднання мажоритарного та пропорційного компонентів сприяє багатопартійній системі та стабільності уряду. Франція використовує двотурову мажоритарну систему, яка сприяє стабільності, але водночас підсилює конкуренцію між партіями. Стаття показує, як зміна виборчої системи може вплинути на структуру партійних систем, стабільність уряду та політичну культуру, надаючи важливі уроки для розуміння політичних процесів у сучасних демократіях.

Ключові слова: *виборчі системи, партійні системи, політичні процеси пропорційне представництво, політична стабільність, виборчі реформи.*

Актуальність досліджуваної проблематики. Виборчі та партійні системи формують політичну архітектуру держави, визначаючи, як громадяни обирають представників і як формуються уряди, впливаючи на політичні процеси та розвиток демократії. Пропорційна виборча система забезпечує розподіл мандатів відповідно до отриманих голосів, що відображає суспільні настрої та дозволяє меншим партіям отримувати представництво, але може призводити до політичної фрагментації. Мажоритарна система забезпечує чітке територіальне представництво та стабільні уряди, але може ігнорувати інтереси менших груп. Багатопартійна система сприяє політичній різноманітності та коаліційній політиці, але часто призводить до нестабільності. Двопартійна система пропонує стабільність і ясність курсу, але може сприяти поляризації і залишати менші партії без представництва. Вибір між цими системами визначає політичний процес і його результати, впливаючи на стабільність урядів, представництво інтересів та рівень поляризації в суспільстві.

Науково-теоретична та методологічна основа дослідження. Дослідження впливу виборчих та партійних систем на політичні процеси є ключовою темою в політичній науці. Серед бестселлерів в сфері дослідження взаємовпливу виборчих та партійно-політичних систем праці М. Дюверже; А. Лейпхарта, Дж. Сарторі, Г. Кокса, Д. Рея, Р. Таагепери та М. С. Шугарта, Ж. Блонделя. Моделі партійних систем і їх взаємодію з виборчими системами аналізували М. Богаардс, В. Богдарнор, М. Галлахер і П. Мітчелл.

Національні кейси взаємовпливу виборчих та партійно-політичних систем досліджували ряд авторів. Американський кейс, наприклад, такі вчені як М. Даймонд, Е. Флекснер та Е. Фіцпатрік, О. Кейсар, Ф. Півен, Р. А. та інші. Британський кейс – В. Богданор, Е. Хіт, Р. Джоуелл та Д. Кертіс, Дж. К. Холт, та ін. Канадський кейс взаємовпливу виборчої та партійно-політичної систем постав предметом аналізу К. Арчера та Л. Янг, Дж. С. Кортні, Д. Е. Сміта, Д. Пілона. Німецький кейс склали праці Д. Конрадта та Е. Лангенбахера, Е. Джессі, Е. Колба, В. Патерсона та Д. Саузерна. Французьку еволюцію виборчого права та її зв'язок з трансформацією партійно-політичної системи досліджували М. Дюверже, С. Хазарісінг, Е. Кнапп.

Метою цієї статті є дослідження еволюції виборчих систем у семи демократичних країнах (США, Велика Британія, Канада, Німеччина, Франція) та аналіз впливу цих змін на партійно-політичні системи, політичний ландшафт, стабільність уряду та представництво політичних сил.

Питання, де вперше виникло виборче законодавство, є непростим. Початок виборчого законодавства можна відстежити до античної Греції, зокрема Афін. У V ст. до н. е. Афіни стали першою демократією. Громадяни-чоловіки мали право голосу в Народних зборах. Хоча жінки, раби

і метеки (іноземці) не мали права голосу, виборча система заклала основи розвитку виборчого законодавства. Римська республіка, яка існувала з 509 до 27 року до н.е., внесла значний вклад у розвиток виборчих інститутів. Громадяни Риму обирали магістратів і інші органи влади через комісії (збори), що були структуровані на основі різних класів і триб. Виборче право Римської республіки вплинуло на формування політичних систем світу.

Основи сучасного виборчого законодавства були закладені в Англії. У 1215 р. Велика хартія вольностей встановила принципи парламентського представництва, а в 1265 р. Симон де Монфор провів перший парламент з обраними представниками графств і міст. У 1430 р. був прийнятий Закон про виборців парламенту. Велика реформа 1832 р. розширила виборчі права, реорганізувала виборчі округи та усунула «гнилі містечка», сприяючи розвитку двопартійної системи. На початку XX ст. з'явилася Лейбористська партія, витіснивши лібералів як головних опонентів консерваторів і вплинувши на вимоги щодо справедливого представництва робітничого класу. У 1970-х і 1980-х рр. популярність ліберальних демократів викликала дискусії щодо мажоритарної системи, але вимоги про введення пропорційної системи були відкинуті [3]. У 1999 р. введення пропорційної системи для виборів до Шотландського парламенту та Уельських зборів дозволило меншим партіям здобути більше місць. У 2010 р. виникла необхідність формування коаліційного уряду між Консервативною та Ліберально-демократичною партіями, що призвело до референдуму 2011 р. про введення альтернативної системи голосування (AV).

Партійна система Великої Британії вплинула на виборчу систему. Двопартійна система була тісно пов'язана з мажоритарною виборчою системою, яка сприяла збереженню стабільності політичного ландшафту, двопартійній домінації Консервативної та Лейбористської партій, хоча менші партії (Ліберальні демократи та Шотландська національна партія (SNP)), теж відіграють важливу роль. Введення пропорційної системи на виборах до Європарламенту та Шотландського парламенту показало, як зміна виборчої системи може покращити представництво менших партій з урахуванням зростання підтримки менших партій, таких як Ліберальні демократи та Партія незалежності Сполученого Королівства (UKIP).

Виборча система США, одна з найстаріших у світі, пройшла значну трансформацію з моменту її заснування, впливаючи на партійну систему та піддаючись її впливу. Конституція США 1787 р. створила унікальну виборчу систему, засновану на Колегії виборців, для збалансування впливу штатів з різною кількістю населення та забезпечення додаткового рівня у виборах Президента і Віцепрезидента [4]. Кожен штат має кількість виборців, рівну загальній кількості сенаторів і представників у Конгресі, загалом 538 виборців. Для перемоги на президентських виборах необхідно набрати 270 голосів. Штати визначають метод вибору виборців, зазвичай через політичні партії. Виборці голосують за кандидата, але технічно – за список виборців, які підтримують цього кандидата. Більшість штатів використовують систему «переможець отримує все», за винятком Мену і Небраски, які застосовують пропорційну систему. Виборці зустрічаються після загальних виборів, щоб віддати свої голоси. Ця система сприяла формуванню двопартійної системи. У XIX ст. відбулися зміни, зокрема розширення виборчих прав. З прийняттям 15-ї поправки у 1870 р. афроамериканці отримали право голосу, що вплинуло на стратегії партій та їх електоральну базу.

На початку XX ст. відбулося реформування виборчого процесу. Введення праймеріз – процесу внутрішньопартійного голосування, що проводиться для визначення кандидата від партії на загальних виборах – мало на меті зменшити вплив партійних босів і підвищити демократичність виборів [15]. З того часу, праймеріз є механізмом впливу виборців на відбір кандидатів і забезпечення внутрішньої динаміки партій. Праймеріз є практикою в країнах із двопартійною системою. Існує кілька типів праймеріз: закриті (участь лише зареєстрованих членів партії); відкриті (участь всіх виборців, незалежно від партійної приналежності); напіввідкриті (участь лише зареєстрованих виборців, які можуть обирати, в якій партії голосувати).

У 1920 р. 19-та поправка надала право голосу жінкам, що змінило партійну стратегію, призвело до змін у політичних платформах і кампаніях [6].

Закон про виборчі права 1965 року став ключовим моментом у реформуванні виборчої системи, забороняючи дискримінацію виборців за расовою ознакою [12]. Це розширило участь у виборах афроамериканців на Півдні, що вплинуло на електоральну карту і стратегії основних партій.

Партійна система США також вплинула на виборчу систему. Домінування двох партій, Демократичної та Республіканської, сприяло розвитку виборчих механізмів, які закріплювали їхню перевагу. Закони про реєстрацію виборців і доступ до голосування часто розроблялися з урахуванням інтересів основних партій, ускладнюючи проникнення нових політичних сил. Процес реєстрації виборців, з вимогами щодо подання документів і регулярного оновлення, створює бар'єри для участі у виборах, особливо для прихильників нових або маловідомих партій. Нові партії, маючи менше ресурсів, стикаються з труднощами в залученні та реєстрації виборців. Основні партії, зі своїми ресурсами та організаційною структурою, краще інформують своїх прихильників про вимоги реєстрації. Закони, що регулюють розташування діль-

ниць, години їх роботи, дострокове голосування чи голосування поштою, впливають на явку. Партії можуть встановлювати закони, які ускладнюють голосування для певних груп виборців. Наприклад, скорочення кількості виборчих дільниць у районах з низьким рівнем доходів або ускладнення процедур голосування поштою можуть знизити явку виборців, обмежених у можливості дістатися до дільниць у робочий час [14].

У XXI ст. виборча система США зіткнулася з новими викликами, такими як джеррімендерінг, безпека виборів і вплив зовнішніх сил. Реформи виборчих округів і спроби запровадити пропорційне представництво в штатах є відповіддю на ці виклики. Пропорційна виборча система залишається рідкістю в американському контексті. Переважно використовується мажоритарна, особливо для виборів на федеральному рівні та у більшості штатів. Водночас, у деяких штатах і містах є кампанії за введення пропорційної системи: у штаті Каліфорнія закликають до впровадження пропорційної системи на рівні штату; у місті Нью-Йорк введено систему рейтингового голосування на місцевому рівні, і обговорюється розширення пропорційної системи на рівні штату; у штаті Вашингтон є рух за впровадження пропорційної системи для місцевих виборів; місто Массачусетс використовує систему єдиного переданого голосу (STV) для виборів до міської ради, що дозволяє виборцям ранжувати кандидатів за преференціями, а місця розподіляти пропорційно до отриманих голосів. В Міннеаполісі у місті Міннесоті використовується система рейтингового голосування, що наближається до пропорційної системи на місцевому рівні. Впровадження ранжирувального голосування в штаті Мен показало, як зміна системи може вплинути на представництво менших партій. Відтак, виборча система США переживає зміни, які впливають на партійну систему і є її результатом.

Канада має довгу історію розвитку виборчої системи, що вплинула на партійну систему країни. З 1867 р. в Канаді діє мажоритарна система відносної більшості «переможець отримує все» (FPTP), яка визначає переможця в кожному окрузі на основі більшості голосів. Ця система дозволяє партії з найбільшою кількістю місць формувати уряд, але часто призводить до диспропорції між відсотком голосів і кількістю місць у парламенті. Мажоритарна система сприяє формуванню стабільних урядів, але надає перевагу великим партіям, таким як Ліберальна і Консервативна партії Канади, що спричиняє двопартійну домінацію. Це обмежує можливості менших партій, таких як Нова демократична і Зелена партії, для представництва, що може збільшувати нестабільність системи через обмежене представництво [2].

У XX і XXI ст. в Канаді неодноразово виникали дебати щодо реформи виборчої системи для забезпечення більш справедливого представництва менших партій [11]. У Британській Колумбії та Онтаріо були проведені референдуми щодо впровадження змішаної пропорційної системи, але жоден з них не був успішним. Провінція Квебек теж розглядала можливість реформ, але ініціативи зіткнулися з політичним опором і не були реалізовані.

Партійна система Канади впливала на характер виборчих реформ. Великі партії, які традиційно отримували вигоду від мажоритарної системи виступали проти змін, а менші партії вимагали реформ для більшої справедливості у представництві [1]. Питання реформування виборчої системи актуалізувалося після виборів 2015 року, коли Ліберальна партія під керівництвом Дж.Трюдо обіцяла провести реформу. Однак у 2017 р. уряд оголосив, що відмовляється від планів реформування, посилаючись на відсутність консенсусу.

Німеччина має одну з найбільш складних виборчих систем у світі, яка зазнала змін протягом XX і XXI століть. Ці зміни впливали на партійну систему країни і, водночас, партійна система впливала на виборчу систему. Веймарська республіка (1919–1933) запровадила пропорційну виборчу систему, яка мала на меті забезпечити широке представництво політичних сил у парламенті. Однак, ця система сприяла політичній фрагментації і нестабільності, що призвело до слабких урядів та частих змін коаліцій [9]. Це стало фактором зростання екстремізму і приходу до влади нацистів.

Після Другої світової війни, з прийняттям Основного закону в 1949 р., ФРН запровадила змішану виборчу систему (Mixed-Member Proportional, MMP), відому як персоналізоване пропорційне представництво (Personalized Proportional Representation, PPR). Основні принципи персоналізованого пропорційного представництва такі: кожен виборець має два голоси – один для обрання кандидата в одномандатному окрузі (мажоритарний компонент) і один для вибору партійного списку (пропорційний компонент); країна поділяється на виборчі округи, в кожному з яких обирається один депутат за мажоритарним принципом; партії подають списки кандидатів, які розподіляються пропорційно до кількості отриманих голосів за партійні списки на національному або регіональному рівні; виборці голосують за кандидатів у своїх округах; кандидат, який отримує найбільшу кількість голосів, стає депутатом; виборці голосують за партійні списки і кількість місць, яку отримує кожна партія, пропорційна до кількості голосів, отриманих за списками; якщо партія отримала більше місць в одномандатних округах, ніж їй належить за пропорційним голосуванням, кількість місць коригується, щоб забезпечити пропорційне представництво. Перевагами персоналізованого пропорційного представництва є те, що забезпе-

чується збалансоване представництво; є меншим марнування голосів; система забезпечує більш справедливе представництво менших партій. Водночас, недоліками є складність; можливість конфліктів між депутатами, обраними в одномандатних округах, і тими, що потрапили до парламенту за списками; партійні списки можуть створювати можливості для партійного контролю над кандидатами, обраними за списками, що може зменшити їхню незалежність.

Змішана виборча система (Mixed-Member Proportional, MMP) сприяла формуванню багатопартійної системи з двома великими партіями – Християнсько-демократичним союзом (ХДС) і Соціал-демократичною партією Німеччини (СДПН). Водночас, пропорційний компонент виборчої системи дозволяв меншим партіям, таким як Вільна демократична партія (ВДП) і Зелені, отримувати місця в Бундестазі [13].

У 1990 р., після об'єднання Німеччини, виборча система була адаптована до нових умов, включаючи інтеграцію виборців зі Східної Німеччини [7]. Це привело до зростання різноманітності політичних сил і появі нових, таких як Партія демократичного соціалізму, яка трансформувалася в Ліву партію.

Партійна система ФРН теж впливала на виборчу систему: великі партії, такі як ХДС і СДПН, використовували свою вагу для збереження змішаної системи. Проте, зростання підтримки менших партій, таких як Альтернатива для Німеччини, призвело до дебатів щодо реформи виборчої системи, зменшення розміру Бундестагу та зміни виборчого 5% порогу [10]. Наразі партія повинна набрати не менше 5% голосів на загальнонаціональних виборах для отримання місць у Бундестазі, хоча є винятки для партій, що виграють мінімум 3 одномандатні округи. На виборах до Бундестагу 2021 р. кілька партій подолали 5% бар'єр: Християнсько-Демократичний Союз/Християнсько-Соціальний Союз (30%), Альтернатива для Німеччини (15.9%), Соціал-демократична партія Німеччини (13.9%), Зелені (11.9%), Блок Сари Вагенкнехт (6.2%), Вільна Демократична Партія (5.2%). Менші партії, такі як «Ліва партія» та «Вільні Виборці», не змогли його подолали.

Виборча система Франції зазнала значних змін протягом останніх двох століть. Після революції 1789 р. Франція експериментувала з різними виборчими системами. Під час Другої Республіки (1848–1852) було введено загальне виборче право для чоловіків. Після Першої світової війни була введена пропорційна виборча система, яка функціонувала під час Третьої (1870–1940) і частково Четвертої Республіки (1946–1958), що сприяло політичній фрагментації і призводило до частих змін урядів. Заснування П'ятої Республіки у 1958 р. під керівництвом Шарля де Голля супроводжувалося впровадженням двотурової мажоритарної системи для виборів до Національних зборів з метою зменшення фрагментації парламенту і забезпечення стабільність уряду. Двотурова система дозволяє виборцям переглянути свої рішення між турами, сприяючи об'єднанню навколо найпопулярніших кандидатів і партій. Нова система вплинула на формування стабільної двопартійної системи. Голлістська партія та соціалісти стали головними гравцями на політичній арені [8].

Розвиток партійної системи також вплинув на виборчу систему Франції. Зростання популярності правих і лівих коаліцій створило тиск на збереження мажоритарної системи, яка сприяла їхньому домінуванню. Однак, виникнення нових політичних сил, таких як Національний фронт (нині Національне об'єднання), викликало дебати щодо реформ для забезпечення більш справедливого представництва.

У XXI ст. Франція зіткнулася зі зростанням підтримки нових партій, включаючи «Національний об'єднання» та «Вперед, Республіко!» Е. Макрона. Це активізувало дебати щодо реформи виборчої системи [5]. Французька соціалістична партія, Французька комуністична партія, Партія «Зелені», партія Ж.-Л. Меланшона «Нескорена Франція» виступають за пропорційну виборчу систему. Е. Макрон та його партія «Республіка на марші» підтримують введення елементів пропорційної системи для парламентських виборів.

Влітку 2024 р. Президент Франції Е. Макрон оголосив дострокові парламентські вибори після поразки на виборах до Європарламенту. У червні ультраправе «Національне об'єднання» набрало 33%, партія Макрона – 15%, соціалісти – 14%. Французи обирали 577 депутатів Національної асамблеї за абсолютною мажоритарною системою. Якщо явка перевищує 25%, проводиться один тур; якщо ні – другий тур. У другому турі беруть участь кандидати, які набрали щонайменше 12,5% голосів, де переможець визначається за найбільшою кількістю голосів. У першому турі найбільшу підтримку отримала ультраправе «Національне об'єднання» (33%, 39 місць), загалом було обрано 76 депутатів. До другого туру вийшли 444 кандидати від «Національного об'єднання», 415 – від «Нового народного фронту», 321 – від ліберальної коаліції «Разом за Республіку», та 88 – від «Республіканців». У 306 округах було три кандидати, у п'яти – чотири. Після відмови 134 лівих та 82 ліберальних кандидатів (лідер ліворадикалів Ж.-Л. Меланшон об'єднався з коаліцією Макрона), другий тур із трьома кандидатами пройшов у 89 округах, а з чотирма – у двох. Результати показали, що «Новий народний фронт» отримав 182 місця, «Разом» – 168, «Національне об'єднання» – 143, а «Республіканці» – 63 місця. Вибори продемонстрували посилення крайніх пра-

вих і лівих партій, що може призвести до складних коаліційних переговорів і змін у політичному управлінні країни. Виборча кампанія Франції відображає складну взаємодію між партійними структурами, що впливатиме на політичну стабільність і адаптивність системи до нових викликів.

Висновки. Зміни у виборчих системах мають значний вплив на партійні системи та політичну стабільність країн. У США та Великій Британії мажоритарні системи сприяють двопартійній домінації, що обмежує представництво менших партій. Канадська мажоритарна система також підтримує домінування двох основних партій, хоча провінційні експерименти з реформами показують можливість змішаних систем для покращення представництва. Німеччина, використовуючи змішану систему, демонструє, як поєднання мажоритарних та пропорційних елементів може сприяти багатопартійній системі та забезпечувати стабільність урядів. Французька двотурова мажоритарна система забезпечує стабільність, але підсилює політичну конкуренцію між основними партіями. Загалом, досвід різних країн демонструє, що виборчі реформи можуть суттєво змінити політичний ландшафт, впливаючи на структуру партійних систем та стабільність урядів. Це підкреслює важливість ретельного аналізу та обдуманих рішень при проведенні виборчих реформ для забезпечення демократичних стандартів та ефективного управління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Archer K., Young L. Regionalism and Party Politics in Canada. Oxford University Press, 2002. 250 p.
2. Blais A., Massicotte L. Electoral Systems, in Comparing Democracies: Elections and Voting / L. LeDuc, R. Niemei, P. Norris (Eds.), Comparing Democracies 2. SAGE Publications, 2002. P. 40–69.
3. Bogdanor V. The People and the Party System: The Referendum and Electoral Reform in British Politics. Cambridge University Press, 1981. 285 p.
4. Diamond M. The Electoral College and the American Idea of Democracy. Aei Pr. January 1, 1977. 22 p.
5. Elgie R. (ed.). The Politics of Semi-Presidentialism / Robert Elgie (ed.), Semi-Presidentialism in Europe. Oxford, 1999; online edn, Oxford Academic, 1 Nov. 2003. URL: https://doi.org/10.1093/0198293860.003.0001
6. Flexner E., Fitzpatrick E. Century of Struggle: The Woman's Rights Movement in the United States. Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press. 1996. 432 p.
7. Jesse E. Elections: The Federal Republic of Germany in Comparison. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2000. 119 p.
8. Knapp A., Wright V. The Government and Politics of France. London: Routledge, 2006. 557 p.
9. Kolb E. The Weimar Republic. London, N.-Y. : Routledge. 2005. 304 p.
10. Phillips J. A. The Great Reform Bill in the Boroughs: English Electoral Behaviour, 1818–1841. Clarendon Press, 1992. 352 p.
11. Piven F. F., Cloward R. A. Why Americans Still Don't Vote: And Why Politicians Want It That Way / Ed. by Joshua Cohen. Beacon, 2000. 352 p.
12. Rae D. W. The Political Consequences of Electoral Laws. New Haven: Yale University Press, 1967. 203 p.
13. Safran W. The French Polity. N.-Y.: Longman, 2009. 367 p.
14. Taagepera R., Shugart M. S. Seats, and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems. Yale University Press. July 24, 1991. 310 p.
15. Way L. The Real Causes of the Color Revolutions. Journal of Democracy. 2008.

Evolution of electoral systems and their impact on party-political structures in modern democracies

Prokopenko Yurii Serhiiovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0004-5750-9462

This article examines the evolution of electoral systems in seven democratic countries: the United States, the United Kingdom, Canada, Germany, and France, and analyses how changes in electoral arrangements have affected the party-political systems of these countries. Electoral systems are key elements of the political process, and changes in them can significantly impact the political landscape, government stability, and representation of different political forces. The author points out that in the United States, the winner-take-all first-past-the-post system promotes two-party dominance, leaving little chance for third parties, while the introduction of ranked-choice voting in some states has shown the possibility of changing political representation. The United Kingdom also has a first-past-the-post system that maintains the two-party dominance of the Conservative and Labour parties, but changes at the regional level have shown how a proportional representation system can provide better representation for smaller parties. Canada uses a first-past-the-post system that maintains the dominance of the Liberal and Conservative parties, but provincial experiments with electoral reforms have shown the potential impact of mixed systems on political representation. Germany, with its mixed-member electoral system, demonstrates how a combination of majoritarian and proportional components contributes to a multi-party system and government stability. France uses a two-round majoritarian system, which promotes stability but also increases competition between parties. This article shows how changes in the electoral system can affect the structure of party systems, government stability, and political culture, providing important lessons for understanding political processes in modern democracies.

Key words: *electoral systems, party systems, political processes, political representation, political stability, electoral reforms.*

Трушевич Ганна Богданівна

Волонтерський рух в Україні: політичні орієнтири його учасників під час російсько-української війни

УДК 323:355.087.2:355.01(477:470+571)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.14

Трушевич Ганна Богданівна
доктор філософії з політології,
доцент кафедри соціальної роботи
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Всеволода Змієнка, 2, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0002-3793-1074

У статті розглядаються політичні орієнтири учасників волонтерського руху в Україні під час російсько-української війни. Волонтери стали важливими соціальними і політичними акторами в умовах війни, і їх політичні погляди, партійні вподобання та готовність брати участь у виборах мають значний вплив на розвиток громадянського суспільства в Україні. Метою дослідження є аналіз політичних настроїв волонтерів, з'ясування їх ставлення до основних партій і ідеологій, а також вивчення їхньої готовності до участі в політичному житті країни. Дослідження ґрунтується на результатах опитування.

У процесі аналізу виявлено, що більшість волонтерів підтримує проукраїнські та патріотичні ідеї, активно підтримуючи партії, що виступають за суверенітет і територіальну цілісність України. Водночас, дослідження показало наявність політичної різноманітності серед волонтерів, включаючи різні ідеологічні орієнтації, що часто визначаються їх особистими цінностями та досвідом війни. Невелика кількість учасників руху висловлюють готовність брати участь у виборах та політичних процесах, що свідчить про зростання політичної активності серед громадян, які активно залучені до підтримки країни в умовах війни.

Результати дослідження показали, що більшість респондентів (68%) стали волонтерами після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну в 2022 році. Більшість опитаних (89,3%) не були членами політичних партій до війни, що відображає загальну недовіру до політичних структур. Разом з тим, велика частина (76,2%) планує залишитись у громадському секторі після Перемоги, тоді як 12,3% планують приєднатись до політичних партій. Це свідчить про кризу партійної системи та потребу в нових політичних ініціативах.

Дослідження також виявило, що волонтери мають різноманітні політичні погляди: націоналізм, соціал-демократія, лібералізм та інші ідеології, що вказує на складність створення єдиної політичної платформи. Значна частина респондентів не планує балотуватись на виборах (40,2%), а більшість з тих, хто хоче взяти участь у політиці, націлені на місцеві вибори.

Політичні партії можуть використовувати волонтерський рух як ресурс для залучення активних громадян, але це має бути зроблено обережно, аби не знищити незалежний статус волонтерів. Важливо зберігати баланс між громадською активністю та політичною діяльністю, щоб не виникло відчуття маніпуляції з боку партій.

Ключові слова: *волонтерський рух, політичні орієнтири, партії, ідеології, російсько-українська війна, громадянське суспільство.*

Вступ. Волонтерський рух в Україні став однією з ключових складових національного фронту під час російсько-української війни, яка триває з 2014 року. В умовах відкритої військової агресії волонтери швидко включилися, щоб підтримати армію, медичні заклади, внутрішньо-переміщених осіб та інші категорії постраждалих від війни. Ця форма громадянської активності не тільки надавала безпосередню допомогу, але й стала потужним каталізатором для зміцнення громадянського суспільства, формуючи нову політичну та соціальну ідентичність у контексті національної боротьби за свободу та незалежність.

Однак, крім своєї практичної діяльності, волонтерський рух в Україні виявився важливим фактором у політичній мобілізації населення. Багато учасників руху активно виражають свої політичні погляди, підтримуючи певні партії, ідеології та навіть беручи участь у політичних процесах. В умовах війни розуміння схильності волонтерів до певної ідеології може бути важливим не лише для розуміння їх особистих переконань, але й для оцінки їхнього потенційного впливу на майбутній політичний ландшафт країни.

Незважаючи на значний внесок волонтерів у боротьбу за незалежність і територіальну цілісність України, питання їхніх політичних орієнтирів, партійних уподобань та ставлення до виборчого процесу залишаються недостатньо вивченими в наукових колах. Вивчення цих аспектів є важливим для розуміння не тільки соціально-політичних процесів, які відбуваються в країні під час війни, але й для прогнозування можливих політичних змін у майбутньому. Чи можуть волонтери стати рушійною силою політичних змін в Україні? Які ідеологічні напрямки вони підтримують? Які фактори впливають на їхнє ставлення до партій та виборів? Відповіді на ці питання допоможуть глибше зрозуміти роль волонтерського руху в політичному розвитку України.

Метою дослідження є аналіз політичних орієнтацій учасників волонтерського руху в Україні під час російсько-української війни, вивчення їх ставлення до політичних партій, виборчого процесу та ідеологічних переконань, а також визначення

впливу війни на формування політичних уподобань волонтерів. Дослідження має на меті надати всебічний аналіз політичних поглядів волонтерів, з'ясувати їх ставлення до поточних політичних процесів в Україні та оцінити роль волонтерів у політичному житті країни під час війни.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовуються кілька методів дослідження: анкетування через Google Forms – проведення опитувань серед волонтерів для збору якісних даних про політичні погляди, ставлення до партій та ідеологій, статистичний аналіз – обробка даних опитування для виявлення основних трендів і закономірностей у політичних орієнтаціях учасників волонтерського руху.

Результати. Волонтерський рух в Україні під час російсько-української війни став одним із найбільш важливих і потужних соціальних явищ, яке не лише забезпечує необхідну допомогу армії та цивільному населенню, але й є важливим чинником у формуванні громадянської свідомості та політичної культури. Учасники волонтерського руху активно залучені до різних аспектів національного життя, їх діяльність часто поєднується з вираженням політичних поглядів і підтримкою певних ідеологій. Питання політичних орієнтирів волонтерів, їх ставлення до партій та виборчих процесів під час війни, а також готовність брати участь у політичному житті країни має важливе значення для розуміння соціально-політичних процесів в Україні в умовах війни.

Науковці Ткач О. та Ткач А. стверджують, що в період демократичного транзиту волонтерський рух став чинником громадянської активності. Волонтерство стало політичним інститутом українського суспільства, елементом політичної системи, що сприяє трансформації громадянського суспільства. Волонтерство набуло статусу політичного інституту, що зумовлено його великим значенням у політичному житті та значною активністю у політичній сфері; наразі воно належить до громадсько-політичних рухів, які у певному сенсі можна розглядати як групи політичного тиску; партнерства з державою у вирішенні важливих питань. Вагомою функцією волонтерства стало компенсаторне заміщення держави в матеріально-технічному забезпеченні лінії фронту під час російської агресії проти України. У волонтерську діяльність були залучені значні фінансові та матеріальні ресурси, вона набула мобілізаційного характеру. Кількість волонтерів та волонтерських організацій зросла в рази. Волонтерство стало загальнонаціональною справою [4].

Єременко А. та Безрукова О. зазначають в своєму дослідженні: «Волонтерський рух в Україні відзначається не тільки підтримкою збройних сил, але й активним впливом на соціальне підприємництво, політичний ландшафт та громадське життя загалом. Значний внесок волонтерів у різні сфери суспільного життя підтверджується зростанням України в рейтингу «World Giving Index» із 150 місця у 2010 р. до другого – у 2021 р. Волонтерський рух в Україні відіграє ключову роль у формуванні внутрішньої політики, залучаючи до своєї діяльності представників різних сфер, уключаючи підприємців і фахівців. Він також став важливим інститутом, що забезпечує зворотний зв'язок у державному управлінні» [1].

Нами було проведено дослідження серед представників волонтерського руху в Україні щодо їхньої можливої політичної участі, ставлення до проведення виборів під час воєнного стану, а також їхньої партійної та ідеологічної ідентифікації. Протягом жовтня 2024 року опитування відбувалось через Google Forms. Участь в дослідженні взяли 122 волонтери, які є представниками різних областей України: Донецької, Херсонської, Харківської, Дніпропетровської, Миколаївської, Кіровоградської, Одеської, Київської, Вінницької, Полтавської, Черкаської, Тернопільської, Львівської та Івано-Франківської. Серед волонтерів, які взяли участь в дослідженні, є представники різних професій: юристи, економісти, вчителі, психологи, кондитери, інженери, викладачі, кухарі, фотографи, медичні працівники, менеджери, бухгалтери, перекладачі, соціальні працівники, підприємці, продавці-консультанти, філологи, журналісти, ІТ-фахівці, фахівці з комунікацій, тренери та студенти. Повну вищу освіту мають 73,8% опитаних, професійну (професійно-технічну) освіту – 9%, базову вищу освіту – 5,7%, неповну вищу освіту – 5,7% та повну загальну середню освіту – 5,7%. 50% респондентів у віці від 36 до 50 років, 31,1% – від 18 до 35 років, а 18,9% – від 51 до 65 років. 70,5% жінок і 29,5% чоловіків взяли участь у дослідженні.

На запитання «Чи є Ви волонтером під час російсько-української війни?» 68% респондентів відповіли, що стали волонтерами з 2022 року, 14,8% – після 2014 року, 4,9% – ще до 2014 року, а 0,8% не змогли визначитись. Щодо членства в політичних партіях до початку повномасштабної війни, 89,3% опитаних не були членами будь-якої партії, 6,6% були членами партії, а 0,8% не змогли дати відповідь. Під час опитування 76,2% зазначили, що хочуть залишитись у громадському секторі, 12,3% готові стати членами партії, а 11,5% хочуть стати депутатами без партійної належності. Це свідчить про кризу партійної системи та відкриває можливості для створення нових партій.

На питання «Яку партію Ви обрали б?» 71,3% не змогли визначитись, 10,7% підтримали б партію «Слуга народу», 7,4% – «Європейську Солідарність», 4,9% – партію з лідерами фракції «Відновлення України», а інші партії набрали менше голосів. Думки щодо необхідності створення партії військових/ветеранів розділились: 29,5%

вважають, що кожен має займатися своїми справами, 22,1% вважають, що така партія потрібна вже, а 21,3% вважають, що створення такої партії доцільне після Перемоги.

Згідно з відповідями на питання: «Як відомо, основою партійної ідентифікації повинна бути відповідна ідеологія. Якщо ви плануєте приймати активну участь в громадсько-політичному житті країни/регіону/міста/селища, але партії, яку б Ви підтримали, зараз немає, то якого б спрямування нову партію Ви обрали б?», 57,4% респондентів хочуть залишитись в громадському секторі як волонтери. 11,5% підтримують соціал-демократичну партію, 9% – націоналістичну, 5,7% – мілітаристичну (військово-волонтерську), 4,9% – ліберальну, 4,9% – феміністичну, а інші ідеології набрали менше голосів. Це питання виявило недостатній рівень політичної обізнаності громадян, що вимагає уваги.

На запитання про політичну участь 40,2% респондентів не планують балотуватись, 34,4% хочуть залишитись у громадському секторі, 10,7% планують балотуватись на місцевих виборах, а 4,1% – на парламентських. Щодо виборів під час воєнного стану, 57,4% вважають їх недоцільними, 24,6% підтримують вибори всіх рівнів, а 18,9% – лише місцеві.

Важливою частиною нашого дослідження стало вивчення ідеологічної самоідентифікації представників волонтерського руху. Це процес, у якому особа або група визначають свою ідентичність через певну ідеологію, ціннісну систему або політичні переконання. Ідеологічна самоідентифікація включає в себе не лише усвідомлення та прийняття конкретних політичних, соціальних або економічних принципів, але й глибоке усвідомлення власної ролі в суспільстві, що, в свою чергу, формує поведінку та життєві вибори індивідів або колективів. Вона впливає на те, як люди взаємодіють з іншими, на їхні погляди, рішення і поведінку в повсякденному житті. У випадку волонтерів це може проявлятися в участі в різноманітних соціальних та політичних рухах, де вони не лише допомагають іншим, але й активно підтримують або відстоюють певні цінності, заради яких вони готові діяти. Ідеологічна самоідентифікація стає основою для розвитку громадянської позиції, яка визначає ставлення людини до змін у суспільстві, її готовність до боротьби за права, свободи та рівність. Тож, 35,5% не змогли визначити свою ідеологію, 15,7% підтримують націоналізм, 14,9% – соціал-демократію, 9,9% – лібералізм, 8,3% – гуманізм, 5,8% – консерватизм, 5% – фемінізм, 2,5% – мілітаризм, 1,7% – соціалізм та 0,8% – анархізм.

Волонтерський рух в Україні уже сформував нову культуру, спрямовану на поширення цінностей миру і безпеки, відповідальності та гуманізму. Досвід волонтерства, який здобуло українське суспільство під час першої та другої хвиль, є надзвичайно цінним як з точки зору мобілізації внутрішніх ресурсів громадянського суспільства для вирішення актуальних завдань і подолання викликів, так і в стратегічній перспективі – як важливий соціальний інструмент для відновлення України після війни, потужна сила для розвитку громадянського суспільства в Україні та, відповідно, формування України як сучасної європейської держави [3].

Україна продемонструвала кілька важливих рис стійкості, які до війни були недостатньо помітні. Українське суспільство характеризується високим рівнем самоорганізації, соціальної горизонтальності та самоконтролю.

Українські публічні інститути, в основному, залишилися функціональними, навіть у регіонах, найбільше постраждалих від військових дій росії. Популярність В. Зеленського надала йому величезний авторитет для керівництва країною, але також поставила важливе питання: чи зможе він використати довіру людей для продовження необхідних реформ в набагато складніших обставинах. Хоча всі політичні сили в Україні публічно демонструють єдність, опозиційні політичні інтереси не зникли. Нові політичні діячі – як герої війни, так і відомі активісти – найімовірніше знайдуть свій шлях на політичну сцену, а регіональні еліти можуть приєднатися до національної партійної політики [2].

Висновки. Дослідження показало цікаву картину серед представників волонтерського руху в Україні, особливо в контексті політичної та громадської активності. Більшість волонтерів приєдналися до волонтерського руху після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, що свідчить про високу мобілізацію громадян у відповідь на кризу. Зокрема, 68% респондентів стали волонтерами саме з 2022 року, що підкреслює різке зростання активності громадян на тлі війни. Це також вказує на важливість волонтерської діяльності як реакції на державні та соціальні потреби під час війни.

Що стосується політичної активності, результатами дослідження є показовими. Більшість опитаних (89,3%) не були членами політичних партій до початку війни, що відображає загальну недовіру до традиційних політичних структур, яка посилилася після початку війни. З цієї точки зору, можна говорити про кризу партійної системи в Україні, де традиційні партії вже не можуть задовольнити потреби громадян. Багато респондентів заявляють про бажання залишитись в громадському секторі після Перемоги, що свідчить про тенденцію до відходу від традиційної політики на користь більш гнучких і незалежних форм громадської діяльності.

Тим не менш, питання про створення нових політичних сил і партій, особливо на основі ветеранського руху чи волонтерських ініціатив, викли-

кає цікаві дискусії. Однак, опитування показує, що думки волонтерів розділились: частина вважає, що кожен повинен займатися своїми справами, частина – що така партія потрібна після Перемоги. Це вказує на те, що хоча ідея політичної активності серед волонтерів існує, вона не є домінуючою, і існує певний спротив щодо втягування волонтерів в політику на даному етапі.

Ідеологічні переконання волонтерів також різноманітні, що може ускладнити створення єдиної політичної платформи, яка б могла об'єднати всі ці групи. Деякі волонтери віддають перевагу націоналістичним ідеям, інші – соціал-демократії чи лібералізму, а частина підтримує мілітаристичні або феміністичні погляди. Це розмаїття переконань може бути як позитивним, так і негативним фактором для потенційних політичних рухів, які намагаються залучити волонтерів до своїх лав. Успіх таких рухів залежатиме від здатності адаптуватися до цих різноманітних поглядів і знайти компроміс, який би задовольнив різні групи населення.

Важливим є також питання політичної участі, де респонденти висловили різні погляди щодо балотування на виборах. Переважна частина не планує брати участь у виборах, що свідчить про недостатню мотивацію чи відсутність інтересу до політичної кар'єри серед волонтерів. Це може бути пов'язано з тим, що волонтери більше зосереджуються на безпосередній допомозі під час війни, ніж на політичних амбіціях.

Що стосується можливості використання волонтерського руху політичними партіями, то це питання вимагає окремої уваги. Політичні партії можуть використовувати волонтерський рух як інструмент для мобілізації виборців і формування власного електорального потенціалу. Враховуючи високий рівень довіри до волонтерів та їхню значущість у суспільстві, політичні сили можуть намагатися залучити їх до своїх рядів, спираючись на образ волонтера як людину, що стоїть на захисті національних інтересів і громадянських цінностей. Такі партії можуть стати більш привабливими для громадян, якщо будуть асоціюватися з діяльністю волонтерських ініціатив і з їхніми прагненнями.

Однак станом на сьогодні волонтерський рух є емоційно зарядженим і рухається за принципами альтруїзму та національної єдності, а не заради досягнення політичної вигоди. Залучення волонтерів до політичних партій може призвести до втрати того незалежного статусу, який волонтери мають сьогодні, і викликати розчарування серед тих, хто бачить політику як спробу маніпуляцій чи використання їхніх зусиль у своїх цілях. Таким чином, політичним партіям важливо чітко визначити межі і шанувати ідеали, на яких заснований волонтерський рух, аби не викликати негативну реакцію серед громадян.

Політичні партії можуть використовувати волонтерський рух як потужний ресурс для залучення активних громадян до політичних процесів, але це має бути зроблено обережно. Волонтери, як правило, налаштовані на конкретні дії для підтримки країни в умовах війни і можуть бути скептично налаштовані щодо інтеграції політичних партій у свій рух. Однак партії можуть виграти, якщо використають образ волонтера як частину своєї ідентичності та будуть активно співпрацювати з волонтерськими організаціями в рамках своїх програм. Тому важливо розуміти, що використання волонтерського руху має бути на благо національних інтересів, а не для маніпулювання виборчими процесами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єременко А., Безрукова О. Характеристика волонтерського руху та мотивація волонтерів в умовах російсько-української війни (за результатами якісного дослідження). Соціологічні студії. 2023. 2(23). С. 26–37.

2. Kurnyshova Y. Ukraine at War: Resilience and Normative Agency. Central European Journal of International and Security Studies. 2023. Vol. 17. № 3. P. 80–110.

3. Pankova O., Kasperovich O. Ukrainian volunteer movement under conditions of armed Russian aggression: opportunities, national and global challenges for Ukraine's post-war recovery. Journal of European economy. 2022. Vol. 21. №3 (82). P. 270–287.

4. Tkach O., Tkach A. Volunteer Movement in Ukraine in the Situation of External Aggression. Ukrainian Policymaker. 2018. Vol. 3. P. 52–61.

REFERENCES:

1. Yeremenko A., Bezrukova O. (2023). Kharakterystyka volonterskoho rukhu ta motyvatsiia volonteriv v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny (za rezultatamy yakisnoho doslidzhennia) [Characteristics of the Volunteer Movement and Volunteer Motivation in the Context of the Russo-Ukrainian War (Based on the Results of Qualitative Research)]. Sotsiolohichni studii, vol. 2(23), pp. 26–37.

2. Kurnyshova Y. (2023). Ukraine at War: Resilience and Normative Agency. Central European Journal of International and Security Studies. vol. 17. №3. pp. 80–110.

3. Pankova O., Kasperovich O. (2022). Ukrainian volunteer movement under conditions of armed Russian aggression: opportunities, national and global challenges for Ukraine's post-war recovery. Journal of European economy. vol. 21. №3 (82). pp. 270–287.

4. Tkach O., Tkach A. (2018). Volunteer Movement in Ukraine in the Situation of External Aggression. Ukrainian Policymaker. vol. 3. pp. 52–61.

Volunteer movement in Ukraine: political orientations of its participants during the Russian-Ukrainian war

Trushevych Hanna Bogdanivna

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department of Social Work
Odesa I. I. Mechnikov National University
Vsevolod Zmiienko str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3793-1074

The article discusses the political orientations of volunteers in Ukraine during the Russian-Ukrainian war. Volunteers have become an important social and political actor in the context of war, and their political views, party preferences, and willingness to participate in elections have a significant impact on the development of civil society in Ukraine. The aim of the research is to analyze the political sentiments of volunteers, clarify their attitudes toward major political parties and ideologies, and examine their readiness to engage in the country's political life. The study is based on the results of a survey.

The analysis revealed that most volunteers support pro-Ukrainian and patriotic ideas, actively backing parties that advocate for Ukraine's sovereignty and territorial integrity. At the same time, the research showed political diversity among volunteers, including different ideological orientations, often defined by their personal values and war experiences. A small number of movement participants expressed a willingness to take part in elections and political processes, indicating an increase in political activity among citizens actively involved in supporting the country during the war.

The results of the study showed that the majority of respondents (68%) became volunteers after the start of Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022. Most of those surveyed (89.3%) were not members of political parties before the war, reflecting a general distrust of political structures. At the same time, a large portion (76.2%) plans to remain in the public sector after Victory, while 12.3% intend to join political parties. This indicates a crisis in the party system and the need for new political initiatives.

The study also found that volunteers hold a range of political views: nationalism, social democracy, liberalism, and other ideologies, pointing to the complexity of creating a unified political platform. A significant portion of respondents does not plan to run for office (40.2%), and most of those who wish to engage in politics are focused on local elections.

Political parties may use the volunteer movement as a resource to attract active citizens, but this must be done cautiously to avoid undermining the independent status of volunteers. It is important to maintain a balance between civic activity and political involvement to prevent any sense of manipulation by political parties.

Key words: *volunteer movement, political orientations, parties, ideologies, Russian-Ukrainian war, civil society.*

Ботіка Тетяна Степанівна
Соловей Анатолій Олександрович

Мультикультуралізм як основа збереження національно-державної ідентичності

УДК 32:316.722
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.15

Ботіка Тетяна Степанівна
кандидат історичних наук, доцент
кафедри філософії і права
Одеського національного
технологічного університету
вул. Канатна, 112, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-1861-453X

Соловей Анатолій Олександрович
кандидат історичних наук, доцент
кафедри філософії і права
Одеського національного
технологічного університету
вул. Канатна, 112, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-0047-0179

Стаття присвячена актуальній проблемі, в якій досліджуються питання співвідношення культурного різноманіття та національно-державної ідентичності в умовах трансформації політичних, соціально-економічних, ідеологічних, культурних стереотипів сьогодення. Обґрунтовується, що мультикультуралізм та національна ідентичність тісно пов'язані між собою. Зокрема, виявлена еволюція поняття «мультикультуралізм», простежені основні передумови та етапи його становлення, а також визначено його вплив і значення на сучасні політичні процеси. Охарактеризовано сутність мультикультуралізму та моделі його функціонування в сучасних суспільних відносинах. Стаття також надає приклади практик та викликів, з якими стикаються світові спільноти в умовах побудови конструктивних та успішних напрямів співіснування. Аналізується низка підходів у визначенні мультикультуралізму, що є результатом глобалізації та лібералізації сучасного суспільства, а також виявлені різні варіанти цього феномену. Розкрита актуальність питань мультикультуралізму у контексті пошуку оптимального варіанта вирішення проблем культурного різноманіття. Крім того, автори розглядають теоретичні та практичні аспекти сучасного мультикультуралізму як одного з інституційних чинників державотворення. Визначаються сутність явища, його основні принципи, можливі перспективи втілення у соціокультурному середовищі та негативні настрої. Аргументовано, що мультикультуралізм насамперед варто розглядати як складну та багаторівневу специфічну модель. Стверджується, що важливим критерієм буття індивідів в умовах полікультурного соціуму є діалогічність. Доведено, що використання діалогу культур сприяє формуванню вирішального фактору на шляху подальших особистісних та суспільних орієнтирів.

Ключові слова: *ідентичність, мультикультуралізм, глобалізація, трансформація, державотворення, політика, інтеграція.*

Вступ. Значною особливістю сучасного світу є культурне розмаїття, зацікавленість до питань якого представляє інтерес як науковців, так і широких кіл громадськості. Наразі суспільства розвиваються в умовах глобальної інтеграції, що неминуче веде за собою поглиблення взаємодії культурного діалогу, швидкоплинне зростання міжкультурних комунікаційних упереджень, а також посилення тенденцій щодо диференціації соціальних проявів у ході впровадження політичних та економічних перетворень. В умовах глобалізації активізувався процес культурних трансформацій, культурного пізнання, як на міждержавному, так і на міжособистісному рівнях.

На сучасному етапі розвитку явище мультикультуралізму або культурного плюралізму постає як специфічна стратегія, певна формула, своєрідний ідеологічний феномен, що в сукупності стверджують значимість існування різноманітних культурних форм. Інтеграційні та глобалізаційні потоки дають право говорити про так зване змішування різних етносів й етнічних культур. За умов наростання суперечливих і нерідко напружених настроїв сьогодення, людям будь-якої спільноти об'єктивно доводиться жити в суспільствах, в якому співіснують різні типи культур. Буття на межі зазначених особливостей, взаємодія з різними культурами вимагає від індивідів чіткого розуміння, діалогічності, толерантності, а також поваги до національної ідентичності інших народів. Ці характеристики не просто сприймаються як комплекс синонімічних викликів, що репрезентують процес владного втягування народів і культур до всесвітнього комунікаційного загалу, але й водночас визначають науковий дискурс XXI ст., в якому інтеграційні процеси стали тенденцією організації життєвого простору в епоху глобалізованого світу.

Метою мультикультуралізму є створення загальнонаціональної та державної ідентичності, яка б дозволяла зберігати етнокультурні особливості кожної конкретної спільноти. Цим і визначається суперечливий характер сучасного світу, де міжнаціональні, а крізь них і міждержавні принципи, розкриваються у двох тенденціях: по-перше – диференціації, по-друге – інтеграції. Зазначені риси виражають структурні суспільні суперечності і водночас є серцевиною національного питання багатьох країн світу.

У наш час мультикультуралізм нерозривно ототожнюється з питаннями ідентичності, що вцілому

виражають ставлення сучасного суспільства до тем внутрішньої свободи, людської індивідуальності, сприйняття особистості як активного учасника соціальних настроїв. Вплив цих алгоритмів на суспільний розвиток зробив необхідним розв'язання багатокультурними суспільствами ряду непростих завдань, а саме: розвиток та збереження культурних складових соціуму, підтримка культурного розмаїття як сталого фактора протидії негативним наслідкам, вирішення міжкультурних протиріч шляхом реалізації рівноправного діалогу культур, диференціація ціннісних поглядів навколо консолідуючих спільних для усієї нації цінностей, пошуку своєї ніші у світових політичних, економічних, культурних та інших процесах – без втрати власної національної ідентичності. Тому мультикультуралізм став соціальною технологією, яка конструює бажану ідентичність.

Однією з альтернативних стратегій суспільного розвитку, спрямованих на вирішення зазначених проблем, є мультикультуралізм. Адже його головним принципом є «гармонійне співіснування різноманітних культурних та етнічних груп у плюралістичному суспільстві» [6, с. 171].

Мета та завдання. Метою запропонованої статті є розкриття такої значущої наукової проблеми як мультикультуралізм. Мета дослідження полягає також в обґрунтуванні явища мультикультуралізму та дослідженні взаємозв'язку з проблемами національно-державної ідентичності у сучасному просторі. Все це зумовлює актуальність та необхідність наукового дискурсу щодо переосмислення ролі, значення та перспектив мультикультуралізму в контексті глобалізації.

Проблематика мультикультуралізму представляє значний міждисциплінарний інтерес, залучаючи до розвідок науковців різних галузей знань. Питання мультикультуралізму слід розглядати багатопланово. Таке зацікавлення вимагає від дослідників знання історії, політології, етнології, філософії, соціології, лінгвістики, психології, конфліктології, а також інших споріднених наук, оскільки дана тематика торкається багатьох сфер людського буття. Обговорення проблем мультикультуралізму і на сьогодні відбувається у декількох напрямах: історичний, політичний, філософський, літературознавчий. В цьому розумінні важливість мультикультуралізму дедалі зростає.

Активні дослідження питань мультикультуралізму в зарубіжних країнах почалися наприкінці XX ст. У вітчизняній науці проблема мультикультуралізму стала актуальною не так давно. Поняття «мультикультуралізму», а також історія його виникнення та еволюції, його позитивні та негативні прояви в сучасних суспільствах розглядаються в чималій кількості наукових досліджень. В роботах українських науковців знаходимо вже сформовані певні підходи до розуміння теорії та практик мультикультуралізму. Проте, незважаючи на зміщення акцентів у сучасній українській науці в останні роки, ряд питань залишаються поза увагою вітчизняної історіографії. Ймовірно саме тому поки що ми не маємо системних досліджень із цього питання, а трактування його вичерпується переважно на публіцистичному рівні.

Методи дослідження. Основними методами, застосованими в статті, є теоретичний та описовий, а також методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення. Теоретико-методологічною основою стали принципи об'єктивності, історизму, світоглядного плюралізму, що у сукупності допомагають розкрити як специфічні, так і загальні риси мультикультуралізму як основи збереження національно-державної ідентичності.

Результати. Як вже було зазначено, сучасність характеризується значною трансформаційністю. Глобалізація, інтеграційні тенденції, інформаційні технології, міграційні процеси переважно свідчать про те, що кожна держава швидко змінює параметри свого загального та політичного функціонування. Практично всі країни відчувають серйозні зміни, адаптуються до нових умов світової динаміки, що, в свою чергу, впливає, як на характер взаємозв'язків з іншими державами, так і на відносини між суб'єктами в середині країни. Трансформаційне суспільство обумовлює нові правила гри для всіх учасників світового співіснування без винятку. Зазначені реалії потребують нових підходів, знань та навичок політичної культури та культурного різноманіття [1, с. 73], які не тільки віддзеркалюють наявні суспільні труднощі та суперечності, але й самі суттєво впливають на перебіг політичних подій.

Мультикультурність представляє собою достатньо багатозначне та широке поняття. Щодо визначення самого терміну «мультикультуралізм», то існує понад десяток дефініцій. Поняття «мультикультуралізм» з'явилося в науковому обігу наприкінці 1980-х років та означало поважне ставлення суспільства до менших, рівний статус різних культур, а також право індивіда на вибір своєї ідентичності тощо. Також цей термін окреслює філософську теорію, за якою стверджується існування багатьох культур в одному суспільстві, тобто – це природний стан соціального життя. Як вважає українська дослідниця А. Колодій, поняття «мультикультуралізм» інколи відлякує українських дослідників своїм іноземним звучанням. На думку науковиці, «мультикультуралізм – принцип етнонаціональної, освітньої, культурної політики, яка визнає і підтримує право громадян зберігати, розвивати та захищати усіма законними методами свої культурні особливості, а державу зобов'язує підтримувати такі зусилля громадян» [5, с. 12].

Мультикультуралізм, по суті, означає напрацювання правил і норм співіснування різних культур

та їх носіїв в одному суспільстві, в єдиному правовому, соціокультурному просторі. Мультикультурність – це, фактично, заохочування до всебічного культурного суспільства. Крім того, мультикультуралізм – це не лише філософська та культурологічна категорія, але й по суті політичні стратегії, які реалізуються у низці країн. Якщо у першому випадку мова йде про чисельні дискусії щодо змісту цього явища і, відповідно, різні погляди та концепції, пов'язані з його трактуванням, то у другому – про конкретну політику, що проводиться у відповідному суспільстві.

Властивість мультикультурного суспільства – збереження людиною своєї ідентичності, не зважаючи на впливи інших культур. Політика мультикультуралізму є відповіддю національної держави на соціокультурний виклик, пов'язаний зі зміною етнодемографічної структури суспільства, зумовленою, насамперед, характером сучасних міграційних процесів. Відповідно формуються і завдання перед суспільними інститутами: максимально полегшити співіснування культур шляхом створення сприятливих правових і соціальних норм.

Проблема мультикультуралізму – це пошук теоретичного і практичного вирішення питання, в якому сьогодні перебуває світова спільнота. У такому контексті, мультикультурність стала сутнісною ознакою постмодерну, оскільки культурна багатоманітність або так званий культурний поліфонізм є одним із головних викликів нашої епохи.

Звертаючись до історії мультикультуралізму, варто зазначити, що його поява стала реакцією на локальну політичну кризу в канадському суспільстві початку 1960-х років, пов'язану з проблемою франкомовного Квебеку. Фактично, це був імпульс щодо появи концепту, що відображав проблеми багатокультурного суспільства. Проте, в його основі лежали більш вагомі політичні й економічні причини. У дослідженнях багатьох авторів неодноразово вказується, що поява та розповсюдження мультикультуралізму були визначені особливостями історичного розвитку та соціальним загалом.

Варто зауважити, що демократія відіграє ключову роль у процесі формування та розвитку мультикультуралізму. Про це свідчить той факт, що останній з'явився в розвинутих країнах, де вбачаємо високий рівень демократії. Офіційне політичне визнання мультикультуралізм отримав у 70-х рр. минулого століття. Своє подальше поширення мультикультуралізм набув у 80–90-х рр. XX ст. у США, Канаді, Австралії, Великій Британії. Його поява пов'язана з тим, що в цих країнах виділилися пошуки нових форм взаємодії з іноетнічним населенням. Йшлося загалом про зниження рівня соціальної нерівності людей різної етнічної та расової приналежності. Однак, незважаючи на зусилля влади, соціальна напруга у таких державах зростала. Повсюди розпочалася боротьба за право «бути іншим», відстоювання власної самобутності. Для представників різних етнічних груп, які сформувалися, насамперед, із недавніх мігрантів, суперечливість ситуації полягала ще й у тому, що, з одного боку, для їх процвітання в країні необхідно було якомога скоріше та повніше влитися в іншу культуру, а з іншого боку – деконструкція їх старої ідентичності пов'язувалася з тим, що для збереження достатнього психологічного комфорту мігрантам необхідно було зберігати елементи власної культури [8, с. 156].

Наразі перед сучасними націями вже не стоїть питання: бути чи не бути їм мультикультурними? Ці та багато інших чинників стали помітними явищами сучасного світу. Концепція мультикультуралізму з моменту своєї появи і до сьогодення нерідко є об'єктом запеклого протистояння. Поряд з прихильниками мультикультурності є й ті, хто критично ставляться до даної політики. Так, у працях словенського культуролога та соціального філософа С. Жижека знаходимо критику ідей мультикультуралізму. У роботі «Дражливий суб'єкт: відсутній центр політичної онтології» [2] автор не тільки стає на захист мислячого суб'єкта, але й вказує на зворотній бік мультикультуралізму, як на ідеологію, що за своєю зовнішньою привабливою стороною приховує знищення проявів індивідуальності.

Політолог Ч. Кукатас у статті «Теоретичні основи мультикультуралізму» [9] пропонує п'ять варіантів реакції суспільства на культурне розмаїття: ізоляція, асиміляція, м'який мультикультуралізм, жорсткий мультикультуралізм та апартеїд. Ізоляцію він вважає найбільш очевидною реакцією суспільства, а спроби не допустити виникнення культурного різноманіття в країні провадяться через жорстку імміграційну політику. Таким чином, суспільство прагне зберегти традиційні переваги та привілеї більшості своїх членів. Але в такому випадку обмеження винятково імміграції недостатньо, тому що окрім контактів з іммігрантами, існує ще безліч способів впливу інших культур на те чи інше суспільство. Асиміляція, наприклад, на думку вченого, є альтернативою ізоляції і полягає в тому, щоб допускаючи в країну приїжджих, запроваджувати політику їхньої асиміляції. Але ця політика також не є ефективною, оскільки, по-перше, іммігранти не тільки асимілюються, а й самі впливають на повсякденне життя та менталітет приймаючого суспільства, по-друге, не всі культурні меншини готові змінюватися в тій мірі, як того вимагає соціальна політика приймаючої держави, по-третє, в суспільстві, де традиції індивідуальної свободи є переважаючими, асиміляторська політика може вимагати введення певних обмежень не тільки до прибулих, а й до громадян, які народилися та виросли в цій країні [7, с. 33].

Проблема мультикультуралізму є гострою для сучасної України в контексті дискусій щодо співвідношення минулого, настроїв сучасного та пріоритетів майбутнього. Мультикультурний підхід видається перспективним і продуктивним на теренах України, оскільки дає можливість розглядати в інтегративному полі характерні явища соціальних процесів, що відбуваються в сучасному українському суспільстві. Стосовно України, безперечно, мультикультурність має стати одним із новітніх викликів, які визначатимуть якісно нові принципи державотворення у площині національного, європейського та глобального досвіду.

Цілком очевидно, що гармонізації міжнаціональних відносин, становленню мультикультуралізму як методу етнонаціональної політики перешкоджають ідеологічні стереотипи, догматичний характер деяких штампів та когнітивних упереджень [3, с. 24]. Сьогодні головний виклик для європейських країн – це пошук оптимальної моделі інтеграції, способів залучення мігрантів у соціокультурне середовище країни перебування. Такий підхід не гарантує рівного представництва різних етнічних груп, проте дає змогу збалансувати інтереси поліетнічного суспільства та уникати міжнаціональні протистояння.

У сучасному світі все більшої значущості набуває діалог культур, в процесі якого відбувається інтенсивний обмін інформацією, переважно культурницькою, і ця інформація значно впливає на формування уявлень про учасників міжкультурного діалогу, а також про сприйняття одного народу іншим. У такому разі віддзеркалюється партнерська концепція мозаїчної ідентичності. Індивід, будучи заручником соціальної структури, має багато ідентичностей, які часто взаємоперетинаються, – історичну, корпоративну, соціальну, релігійну, етнічну, національну та ін. У широкому сенсі міжкультурний діалог є одним із найважливіших наслідків економічних та політичних змін, що сьогодні охопили весь світ. Зона перетину інтересів представників культур перетворюється на рефлективне комунікаційне поле [4, с. 470].

Висновки. Таким чином, можемо підсумувати, що впродовж останніх десятиліть слово «мультикультуралізм» посіло настільки важливе місце в політичному, соціальному, гуманітарному та медійному дискурсах, що без нього не можливо й уявити вектральність про цілісне існування та успішне функціонування певних регіонів у відповідний період. Водночас мультикультуралізм виступає в якості соціалізуючого чинника. Мультикультуралізм, по суті, означає напрацювання правил і норм співіснування різних культур та їх носіїв в одному соціумі, в єдиному правовому, соціальному та економічному просторі. З огляду на вищезазначене, напрошується висновок, що проблеми впровадження політики мультикультурності в умовах збереження національно-державної ідентичності залишаються актуальними та потребують подальших наукових розробок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ботіка Т.С., Соловей А.О., Мамроцька О.А. Історико-філософські засади політичної культури в Україні як основи державотворення та соціальна відповідальність. Гілея: науковий вісник. Київ. 2021. Вип. 165 (№ 10). С. 73–76.

2. Жижек С. Дражливий суб'єкт: відсутній центр політичної онтології. Київ. 2008. 510 с.

3. Калакура О.Я. Мультикультуралізм: сутність і перспективи для України. Чорноморський літопис: науковий журнал. Миколаїв. 2010. Вип. 2. С. 19–25.

4. Козловець М.А., Михайлова М.О. Мультикультуралізм і проблема єдності суспільства. XX століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, Житомир, 22–23 жовтня 2010 р. Дніпропетровськ, 2011. С. 463–472.

5. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України. Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки. Київ. 2008. Вип. 6. С. 5–14.

6. Ляпіна Л.А. Мультикультуралізм як стратегія міжкультурної взаємодії: сучасний соціогуманітарний дискурс. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. Запоріжжя. 2018. Вип. 79. С. 171–178.

7. Михайлова М.О. Мультикультуралізм і проблема толерантності у поліетнічному соціальному просторі. *Вісник* Житомирського державного університету. Житомир. 2010. Вип. 54. С. 32–36.

8. М'язова І. Про місце та роль мультикультуралізму в комунікативному просторі. Філософські проблеми гуманітарних наук. Київ. 2008. № 13. С. 156–160.

9. Kukathas C. Multiculturalism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL:https://plato.stanford.edu/entries/multiculturalism/ (дата звернення: 12.12.2024).

REFERENCES:

1. Botika T.S., Solovey A.O., Mamrotska O.A. (2021) Istoryko-filosofski zasady politychnoi kultury v Ukraini yak osnovy derzhavotvorennia ta sotsialna vidpovidalnist [The historical and philosophical bases of the political culture in Ukraine as the foundation of the state formation and social responsibility]. *Hileya: Scientific Bulletin*. Kyiv, no. 165(10), pp. 73–76.

2. Zhyzhek S. (2008) *Drazhlyvyi subiekt: vidsutnii tsentr politychnoi ontolohii* [The ticklish subject. The absent centre of political ontology]. Kyiv. 510 p. (in Ukrainian).

3. Kalakura O. (2010) Multykulturalizm: sutnist i perspektyvy dlia Ukrainy [Multiculturalism: essence and perspectives for Ukraine]. *Chornomorskyi litopys: naukovyi zhurnal*. Mykolaiv, no 2, pp. 19–25.

4. Kozlovets M.A., Mykhailova M.O. (2011) Multykulturalizm i problema yednosti suspilstva [Multiculturalism and the problem of the society unity]. Proceedings of the *XX st. – etnonatsionalnyi vymir ta problemy Holokostu:*

zbirnyk naukovykh prats za materialamy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Zhytomyr, October 22–23, 2010), Dnipropetrovsk, pp. 463–472.

5. Kolodii A. (2008) Amerykanska doktryna multykulturalizmu i etnonatsionalnyi rozvytok Ukrainy [American doctrine of multiculturalism and ethnonational development of Ukraine]. *Ukraina i SShA: vzaiemodiia u haluzi polityky, ekonomiky, kultury i nauky*. Kyiv, no 6, pp. 5–14.

6. Liapina L.A. (2018) Multykulturalizm yak stratehiia mizhkulturnoi vzaiemodii: suchasnyi sotsiohumanitarnyi dyskurs [Multiculturalism as a strategy of intercultural cooperation: current social-humanitarian discourse]. *Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta praktyky: zbirnyk naukovykh prats.* Zaporizhzhia, no 79, pp. 171–178.

7. Mykhailova M.O. (2010) Multykulturalizm i problema tolerantnosti u polietnichnomu sotsialnomu prostori [Multiculturalism and the problem of tolerance in the international social field]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu*. Zhytomyr, no 54, pp. 32–36.

8. Miazova I. (2008) Pro mistse ta rol multykulturalizmu v komunikatyvnomu prostori [About the place and the role of multiculturalism in the communicative field]. *Filosofski problemy humanitarnykh nauk*. Kyiv, no 13, pp. 156–160.

9. Kukathas C. Multiculturalism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: https://plato.stanford.edu/entries/multiculturalism/ (accessed 12 December 2024).

Multiculturalism as a basis for preserving of national-state identity

Botika Tetiana Stepanivna

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Law
Odesa National University of Technology
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1861-453X

Solovey Anatoliy Oleksandrovych

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Law
Odesa National University of Technology
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-0047-0179

The article is devoted to the actual problem in which the questions of correspondence of cultural variety and national-state identity are investigated in the conditions of transformation of political, social-economic, ideological and cultural stereotypes of the present. It is explained that multiculturalism and national identity are closely connected between each other. Besides, the evolution of definition of «multiculturalism» is shown, the main preconditions and the stages of its foundation are depicted and its influence and meaning on the modern political process is defined. It is characterized the content of multiculturalism and the models of its functionality in the modern social relations. The article also gives examples of practice and challenges which the world community is met with in the conditions of building of constructive and successful directions of coexistence. It is analyzed the range of approaches in the determination of multiculturalism which is a result of globalization and liberalization of modern society and different versions of its phenomenon are also depicted. It is revealed the actuality of questions of multiculturalism in the context of optimal variant of solving the problem of cultural variety. Except that, the authors deal with the theoretical and practical aspects of modern multiculturalism as one of the institutional elements of state-building. It is determined the nature of the phenomenon, its main concepts, the possible perspectives of implementing in the sociocultural environment and the negative mood. It is argued that multiculturalism first of all should be considered as a difficult and specific multilevel model. It is stated that the important factor of individual being in the conditions of multicultural society is communication. It is proved that the using of the dialogue of cultures contributes to forming of the main factor on the way of further individual and social landmarks.

Key words: *identity, multiculturalism, globalization, transformation, state-building, politics, integration.*

Поплавський Сергій Юрійович

Вплив історичної культури на відносини між Україною і Польщею

УДК 008:32
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.16

Поплавський Сергій Юрійович
аспірант
Національного університету «Острозька академія»
вул. Семінарська, 2, Острог, Рівненська область, Україна
ORCID: 0009-0003-6206-7593

У статті розглянуто політичні чинники історичних суперечок між Україною та Польщею. В її основу покладено теорію, яку можна охарактеризувати поняттями «історична політика» та «історична пам'ять» і визначити як теорію політики пам'яті, коли пам'ять стає об'єктом цілеспрямованої діяльності органів державної влади.
«Історична пам'ять» – категорія, що належить до сфери малодослідженого проєкту «історична культура», тому в ході дослідження звернена особлива увага на порівняння та зіставлення історичних культур Польщі та України. Ми взяли за основу підхід, який дозволяє шукати витоки цієї проблеми у відмінностях історичних культур цих держав.
Для досконалішого усвідомлення категорії «історична культура» ми проаналізували її основні виміри: когнітивний, естетичний та політичний.
Аналіз когнітивного виміру допоміг усвідомити, що майже весь попередній історичний шлях взаємовідносин Польщі та України призводив до колективних травм. Особливо це проявилося у питанні Волинської трагедії 1943 року. Когнітивний вимір допомагає нам зрозуміти історичну правду про відносини між Україною та Польщею та усвідомити роль та місце України у змінюваному світі.
Естетичний вимір відповідає за емоційну інтерпретацію подій. Завдяки цьому виміру ми маємо можливість спостерігати, як поляки та українці застосовують мистецькі форми для створення іміджу своїх країн та наскільки вони зацікавлені у високій якості репрезентації власної історії.
Політичний вимір історичної культури тісно пов'язаний з використанням історичної культури в інтересах влади. Презентуючи себе в історично наповнених символах, влада намагається формувати ідентичність у вигідних їй вимірах. XXI століття – вік інтернеттехнологій – перетворює минуле на сцену для політичних вистав. Аналіз політичного виміру дає можливість позбутися колективних травм та вибудовувати свідоме, раціональне суспільство. Особливо це необхідно для підтримки добросусідських відносин між Україною та Польщею в період вторгнення росії в межі України. Цей вимір дає найбільше можливостей для пояснення впливу історичної культури на відносини між Україною та Польщею.
Ключові слова: *історична пам'ять, історична політика, історична культура, когнітивний вимір, естетичний вимір, політичний вимір.*

Вступ. Упродовж перших десятиліть 2000-х років унаслідок інформаційної революції і пов'язаних з нею маніпулятивних технологій можливості використання історичних суперечок для досягнення політичних цілей сягнули необмежених можливостей. Торкнулися вони і українсько-польських відносин. Однак Польща досягла значно більших успіхів від політичного використання історії, ніж Україна, зокрема у питанні про Волинську трагедію 1943 року і його політизацію у Польщі, та у зв'язку з цим виходу постанови Сейму Республіки Польща про «геноцид» громадян II Речі Посполитої «українськими націоналістами».

Як бачимо, Польща та Україна так і не змогли порозумітися щодо спільної історії. Налагодити сталий польсько-український діалог намагаються професійні історики, журналісти та політологи, але поки що вони не знайшли порозуміння стосовно цього питання. Це українсько-польське протистояння у роки Другої світової війни щоразу стає інструментом тиску Польщі на Україну, незалежно від того, який уряд перебуває при владі. За допомогою цього питання польські політичні лідери маніпулюють питанням щодо вступу України в ЄС/НАТО, з приводу подальшої військово-політичної допомоги Україні тощо.

На нашу думку, неможливість вирішення проблеми на фаховому рівні пов'язане з різним сприйняттям відмінностей історичної культури двох держав, тож ми повинні з'ясувати різницю у поглядах Польщі та України на історичну культуру і її вплив на відносини між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія міждержавних відносин України із Республікою Польща кінця XX – поч. XXI ст та вплив на них їхніх історичних культур є предметом наукового інтересу широкого кола вчених, викликає інтерес дослідників і зазнала багатогранного наукового осмислення.

Опубліковано масив фахових видань політичного, історико-гуманітарного, юридично-правового та соціально-економічного характеру. Проблему розбудови українсько-польських двосторонніх відносин до євроатлантичної інтеграції двох держав науковці проаналізували на численних національних і міжнародних наукових конференціях та симпозіумах, круглих столах. Досліджено головні етапи політичного співробітництва України з Республікою Польща.

Теоретичним обґрунтуванням нової східної політики Польщі стала концепція Є. Гедройця. Польський публіцист Єжи Гедройць та політолог Юліуш Мєрошевський в 70-х роках сформували ідеї, які отримали назву доктрина Гедройця-Мєрошевського [6].

Основою доктрини є теза про те, що потрібно створити міждержавний союз Литва, Польща, Україна та Білорусь, заснований на спільних історичних та культурних зв'язках.

Для розуміння місця України в глобальній системі міжнародних відносин важливе значення мають роздуми Зб. Бжезинського, висловлені ним у книзі «Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи» [3] про те, що стратегічні польсько-українські відносини є найголовнішими для міжнародної стабільності і безпеки на європейському континенті [4].

У книзі Петра Кралюка «Українці і поляки: 1000 років (не)порозуміння» [10] автор намагається дати відповідь на питання, чому взаємовідносини між двома дуже близькими народами такі неоднозначні. Аналізуючи історичне минуле, він детально розкриває основні історичні події, що мають вирішальне значення як для сучасної Польщі так і для України.

Детальне дослідження гострих питань спільного минулого України та Польщі, які сьогодні заважають обом країнам робити кроки на шляху примирення здійснив колектив авторів на чолі з Вахтангом Кіпіані у детальному дослідженні «Війна двох правд. Поляки та українці у кривавому XX столітті» [9]. Це дискурс вчених, публіцистів, діячів культури та мистецтва, факти, результати досліджень і міркувань провідних спеціалістів із дискусійних проблем щодо українсько-польських взаємин.

Автори матеріалів збірника «Польсько-українські студії. Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість» [20] досліджують проблеми взаємин двох народів протягом століть, розглядають перспективи українсько-польських відносин. У науковий обіг вводяться не відомі архівні дані, які допомагають об'єктивно оцінити історію стосунків України й Польщі та демонструють роль політики пам'яті у формуванні суспільної свідомості.

Вагомий внесок у дослідження українсько-польських відносин зроблено Л. Стрільчук у монографії «Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець XX – початок XXI століття)» [17].

Яцек Куронь у книзі «Поляки та українці. Важкий діалог» [11] пропонує власні спогади присвячені міжнаціональним стосункам, у тому числі польсько-українського примирення та співпраці і пропонує шляхи подолання наслідків політизації історичної пам'яті.

Дуже цінну наукову базу щодо теорії дослідження дають вчені Б. Гене, М. Альбвакс, Ф. Анкерсміт, А. Ассман, Я. Ассман, П. Нора, Р. Рікер, Й. Рюзен, Т. Стриєк та вітчизняні вчені Г. Касьянов, Л. Нагорна, В. Склокін, Б. Гудь, В. В'ятрович, Я. Грицак, С. Стельмах.

Мета статті – проаналізувати зміст поняття «історична культура» та визначити її роль як чинника здійснення політичного впливу в Україні та в Польщі.

Завдання дослідження:

– проаналізувати зміст поняття «історична культура», визначити роль історичної культури як чинника здійснення політичного впливу;

– визначити роль історичної культури в контексті міжнародних інтеграційних процесів, порівняти особливості польської та української цивілізаційних моделей політики пам'яті;

– вияснити, чиє громадське життя, Польщі чи України, на сьогодення глибше занурене в історію та які це має наслідки для розвитку обох країн і відносин між ними.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є історичний та порівняльний методи.

Історичний метод дозволяє хронологічно представити еволюцію двосторонніх відносин країн, виокремити ключові події, які впливали на відносини сторін.

Порівняльний метод дозволяє зробити висновки про характерні ознаки і відмінності різних етапів українсько-польських відносин.

Виклад основного матеріалу. Польща та Україна мають понад тисячу років стосунків, які по-різному впливають на поточні політики обох держав. У їхньому минулому чимало спільного, але й було багато непорозумінь, зокрема, національно-визвольна війна під керівництвом Богдана Хмельницького, війна 1918–1919 рр., військово-політичне протистояння на Холмщині та Волині у 1938–1947 рр., обопільні етнічні чистки, що привели до масових вбивств поляків на Волині та українців у Польщі, тощо. Окремим явищем є українсько-польські взаємини у 90-х роках XX – початку XXI століття. Вкрай важливою стала підтримка Республікою Польща України на початку повномасштабного збройного вторгнення Росії у лютому 2022 року. Проте, у стосунках між державами знову виникають проблеми. Прикладом може бути «конфлікт перевізників» на українсько-польському кордоні.

Протистояння відходять в минуле але пам'ять про них залишається, і це дає можливість маніпуляцій «історичною пам'яттю» в політичній діяльності з метою формування у суспільній свідомості певної версії бачення та репрезентації минулого [13]. Упродовж перших десятиліть 2000-х років унаслідок інформаційної революції спроможності інструментального використання історії у політичних цілях отримали новий імпульс. Торкнулися вони і українсько-польських відносин. Польща

та Україна досі не змогли порозумітися щодо спільної історії.

Найтрагічнішою сторінкою спільної українсько-польської минувшини у XX столітті стали трагічні волинські події 1943–1944 років. Ці події донині викликають суперечки серед істориків і серед суспільств України та Польщі.

Навіть через багато десятиліть тема Волинської трагедії залишається однією з найсуперечливіших в українсько-польських відносинах. Погляди Києва і Варшави на причини, відповідальність і кількість жертв з обох сторін відрізняються. Польська сторона наполягає, що виключну відповідальність за злочини, скоєні в 1938–1945 роках на Волині, несе Україна. Натомість українська сторона наголошує, що відповідальність несуть обидві держави й вибачення мають бути взаємними. До сьогодні немає порозуміння між українськими та польськими істориками щодо чисельності жертв, як серед поляків, так і українців. У Польщі Волинську трагедію називають «різаниною», офіційно визнано «геноцидом», одноголосно звинувачують український націоналізм. З таким трактуванням не погоджуються в Україні. 24 липня 2024 року міністр національної оборони Польщі Владислав Косіняк-Камиш заявив, що без розв'язання питання Волинської трагедії Україна не зможе вступити до Євросоюзу.

У вересні цього ж року очільник польського МЗС Радослав Сікорський заявив: «Закликаю Київ якомога швидше знайти рішення щодо Волинської трагедії. Якщо ні, Польща вжиє жорстких заходів проти України».

Крім цього, 5 жовтня 2024 року голова Інституту національної пам'яті Польщі Кароль Навроцький заявив: «Ми чекаємо на позитивний розгляд наших заяв українською владою, щоб ми могли розпочати роботи з ексгумації жертв геноциду на Волині та Східній Малопольщі». Така заява викликала обурення в українському суспільстві, оскільки терміном Східна Малопольща поляки у 1922–1939 роках називали Галичину, щоб вписувати її в загальнопольський наратив і стерти її українськість.

Історики Томаш Стриєк *(Tomasz Andrzej Stryjek)* та Володимир Склокін для розв'язання цієї проблеми пропонують розширити поле дослідження поза етику, історію та політику. Вони поставили питання, на які можна відповісти, враховуючи підходи властиві соціології, культурології й антропології. Ключовим поняттям, на їхню думку, має бути «історична культура» [18, с. 9]. Їхній підхід дозволяє шукати витоки цієї проблеми у відмінності історичних культур Польщі та України.

На думку Т. Стриєка та В. Склокіна, є умови, за яких національна спільнота може згубити саму себе: це спогади про негативні дії з минулого, вчинені представниками цього народу щодо представників інших народів, зокрема про масові вбивства. Усвідомлення таких речей підважує норми і цінності, які функціонують у людських спільнотах. Унаслідок цього спогади про такі події витісняються або приписуються представникам інших спільнот. Поляки та українці якраз і допускають схожі помилки: українці в основному витісняють із суспільної свідомості спогади про волинську трагедію, а поляки намагаються приписати усю вину тільки українцям.

Для того щоб зрозуміти чому так відбувається варто звернутися до поняття «історична культура». Т. Стриєк та В. Склокін використовують це поняття як головну пояснюючу змінну, крізь призму якої здійснюється порівняння елементів історичних культур Польщі та України.

Вперше поняття «історична культура» вжив французький історик Бернард Гене *(Bernard Guenée)* у 1980 році, не даючи йому чіткого визначення. Як дослідницьку категорію це поняття почав використовувати Й. Рюзен. Згідно з Рюзеном, «історична культура» – це вироблювана історичною свідомістю історична пам'ять, яка наповнює часове орієнтування життєвої практики визначенням напрямів діяльності і розумінням себе суб'єктами. Рюзен стверджує, що історична культура становить частину загального кровообігу суспільства, завдяки якому воно функціонує [16].

На сьогодні головною рисою історичної культури є її інструменталізація, тобто можливість маніпулювати минулим в сучасних цілях. Поява все більш нових гаджетів та найновіших можливостей Інтернету дає можливість включатися в історичні сюжети значній кількості людей. Історики нині занепокоєні неоднозначними наслідками активного «вторгнення» сучасності в історіографічний процес. Коли пишуть про «минуле, сотворене пам'яттю», найчастіше мають на увазі не підконтрольність навколо наукової публіцистики та ЗМІ у поширенні вигідних їм версій минувшини. Це дає можливість втручатися в історію політикам та використовувати її для розпалювання ворожнечі і досягнення вигідних їм політичних цілей.

Український історик Сергій Стельмах узагальнює: «Попри численні розбіжності в розумінні «історичної культури», які спостерігаються в сучасній історіографії, можна вважати усталеним тлумачення цього феномену з трьох висхідних позицій: «Історична культура» як синонім до «культури історичної пам'яті» в руслі осмислення проблематики культурно-історичної спадщини народів; «історична культура» як засіб політичної інструменталізації знання про минуле в сучасному суспільстві; «історична культура» як естетична презентація минулого через особливі способи символізації» [17, с. 48–51].

Й. Рюзен виділяє три основні виміри історичної культури, когнітивний, політичний та естетичний вимір. Розглянемо їх детальніше.

Когнітивний вимір історичної культури

Когнітивний вимір історичної культури реалізується у сучасних суспільствах через історичні науки. Його основною цінністю є правда. Він дає можливість усвідомити раціональне історичне знання. Завданням когнітивного виміру є пізнання досвіду еволюції історичної думки з метою кращого усвідомлення людиною і людством свого місця і ролі у змінюваному світі та побудови майбутнього на раціональних засадах, які найповніше відповідають ідеї гуманності.

Когнітивна історія як оновлена неокласична освітня модель історії з'являється у XX столітті. Вона постає як наука про людське мислення, втілене в інформаційному продукті епохи. А майбутнє історичної науки мислиться як створення єдиної інформаційної сфери між минулим і сучасним.

Головним результатом вивчення минулого є новий спосіб думання про нього, спрямований на прийняття його суспільством. Тож має значення не те, яке справді було минуле, а те, що ми думаємо про нього, бо від нашої думки про минуле великою мірою залежить наше майбутнє [12].

У 70-х роках XX ст. внаслідок глобалізації та деколонізації з'являються «суспільства без історії», що намагаються переосмислити історію Європи. В результаті вивченням історії почали займатися не тільки професійні вчені, а й представники ЗМІ, які не завжди компетентні у викладенні історії. Це призвело до створення поліцентричних моделей історичного пізнання [2].

Практика будування схеми історичного процесу за зразком біографії людини з мотивами цілепокладання в якості основи моделі виявляється помилковою. Нав'язування народу штучного бачення, з використанням пропагандистсько-наступальної лексики, стає очевидним.

В цей час думка істориків стає все менш цікавою для глядача, і на арену політичних шоу виходять замовні політтехнологи, які виконують політичні заявки певних груп. Вони мало дбають про схожість реальних історичних прототипів із замовними сценічними образами. Саме минуле завдяки можливостям Інтернету також перетворюється на майданчик для політичних ігор. Такі ігри, де гравцями є держави і воєнні блоки, стають надто небезпечними і можуть призвести світ до катастрофи. Постало питання про те, якою має бути історична репрезентація, яка б зупинила наплив маніпуляцій та забезпечила безбідне майбутнє людству.

Американський соціолог Джефрі Александер *(Jeffrey Alexander),* звертає увагу на тісний зв'язок між подією-першопричиною і створеною у процесі репрезентації формою колективної уяви, що може спричинити «колективну травму». Така травма шкодить нації і кличе до помсти [13, с. 130].

«Колективні травми» минають, але залишають після себе слід, що може призвести до їх поновлення, тому все те, що створює «культурну пам'ять» має бути під постійним контролем представників суспільства [1, с. 85–108].

Розглядаючи когнітивний вимір ми дійшли до висновку, що, на жаль, весь попередній історичний шлях взаємовідносин Польщі та України призводив до колективних травм. Завдання істориків, що розглядають ці проблеми, скористатися можливостями, які надає історична культура, запросивши до співпраці представників інших галузей науки (психологів, політологів, культурологів, літературознавців тощо) і разом осмислити складні події, які викликають непорозуміння між Україною та Польщею.

Естетичний вимір історичної культури

Естетичний вимір історичної культури спирається на психічний вплив історичних тлумачень і мистецьких форм на людські органи чуття. Щоб сформувати уявлення про історію, історичні знання мають послуговуватися і літературними та мистецькими зразками. Емоційний вплив мистецьких форм репрезентації минулого може бути набагато сильнішим, ніж вплив історичних праць [13, с. 48–49].

Така пам'ять не є суто науковим знанням і репрезентує себе через міфи, легенди, перекази тощо, сповнені нереалізованих надій та очікувань, які згодом можуть стати підґрунтям для випробувань і зіткнень [2].

Німецький вчений Ян Ассман [*Jan Assmann*], досліджуючи історію пам'яті, стверджував, що минуле не просто відтворюється в сучасному, а «відкривається» ним заново, моделюється залежно від обставин, і отже, правильніше говорити не про рецепцію, а про «динаміку спогадів», втілених у системі зображувальних символів. Символ містить у собі елемент метафори і допомагає творити художній образ.

Образи-символи стають центральним поняттям історичної пам'яті. Вони об'єднують в єдине ціле іноді кілька епох: ту, про яку йдеться в історичному тексті; епоху, до якої належить той, хто фіксував та інтерпретував події, та епоху, до якої належить той, хто сприймає ці образи. Усе це створює цілу систему суспільних відносин. Образи починають жити власним життям, створюючи власний імідж.

Творення іміджу часто використовується з метою маніпулювання свідомістю мас. Будь-який політик, що претендує на владу, не обходиться в теперішній час без іміджмейкера, який створює і розробляє для нього образ, найбільш популярний для сприйняття соціумом.

Польський історик Войцех Вжосек *(Wszczyteh Wzosek)* проводить лінію від метафоризування до стереотипізації [5]. Формування стійких стереотипів можна розглядати як різновид метафоричного моделювання.

Стереотипи глибоко проникають у культурні традиції та забезпечують їм довге життя, однак

часто стають певним комунікаційним кодом, який заважає критично сприймати цінності як власної, так і чужої культури і створюють ґрунт для політичних маніпуляцій свідомістю. Завдання історичного пізнання полягає у тому, щоб завжди бачити інтереси й наміри тих політичних сил, які стоять за репрезентаціями минувшини.

Завдяки окремим формам репрезентації історія має вплив на психічний стан суспільства. Емоційний вплив літературних творів, кінофільмів тощо, може бути набагато сильнішим, ніж вплив історичних праць.

Надзвичайно дієвий вплив на сприйняття і формування зацікавленості історичним минулим мають візуальні засоби, наприклад фільми, які створюють певні стереотипи. До таких фільмів можна віднести кінострічку польського режисера Войцеха Смажовського «Волинь» (2016 року). Сцени жорстокості українців, які вбивають польських дітей, спалюючи їх живцем, впливають на відтворення негативного образу українця у польській віковій свідомості. Усі підібрані режисером сюжети слугують меті – закріпити за «своїми» чітко окреслену роль «жертви» і перекласти всю відповідальність на українця, ігноруючи причинно-наслідкові зв'язки. Цей фільм окремі польські критики назвали однією з найкращих історичних картин в історії польського кіно, при цьому, свідомо розпалюючи ворожнечу між двома народами [7].

На думку французького філософа Поля Рікера *(Paul Ricœur)*, мистецтво пам'яті полягає у тому, щоб прив'язувати образи до місць, організованих у чітку систему [12]. Це мистецтво поклало початок комеморація.

Комеморація – це процес пам'ятання через актуалізацію подій, образів і персоналій минулого в контексті сучасних поглядів і потреб. Вона працює як створення спільних спогадів через вироблення певних ритуалів увічнення, вшанування, певних осіб і подій, конструювання «місць пам'яті».

Винахідником «місць пам'яті» вважається П'єр Нора. До них відносяться топографічні місця: архіви, бібліотеки, музеї, поля битв; монументальні місця: кладовища, пам'ятники героям, храми, архітектурні споруди; символічні місця: комеморації, паломництва, відзначення дат; функціональні місця: підручники, автобіографії тощо.

П'єр Нора прийшов до висновку, що благородна мета підтримання за допомогою місць пам'яті традицій й воскресіння духу нації здатна перетворюватися у риторику комеморації, що служить політичним цілям [2].

Завдяки «місцям пам'яті» суспільство свідомо передає на збереження свої спогади або визнає їх часткою своєї самобутності. Проте, надмірне захоплення «місцями пам'яті» дає можливості для політичних маніпуляцій та може призвести до колективних травм.

Приклад цьому – відкриття 14 липня 2024 року скандального пам'ятника жертвам Волинської трагедії в селі Домостава Прикарпатського воєводства у Польщі. Проєкт пам'ятника розробив скульптор Анджей Пітинський. Виготовлений із бронзи, покритої світло-коричневою платиною, 20-ти метровий пам'ятник, за задумом ініціаторів, мав стати символом пам'яті польського народу про «злочин геноциду» проти польського населення східних теренів II Речі Посполитої. Монумент являє собою величезного орла з короною, на крилах якого назви місць, де українці вбивали поляків. У центральній частині орла вирізано хрест, а в щілині поміщено дитину, наколоту на вила, які символізують український тризуб. Останнім елементом пам'ятника є фігури батька, матері з немовлям, хлопчика та дівчинки, за якими на огорожі висять дитячі голівки, набиті на кілочки. Цей пам'ятник мав стати, на думку замовників, місцем пам'яті та комеморації для поляків.

Пам'ятник викликав критику з боку українців. На думку депутата Миколи Княжицького, ідея встановлення цього пам'ятника є свідомою політичною провокацією, з метою принизити гідність українців, поглибити розбіжності та знищити позитивні результати примирення між поляками та українцями, до чого закликав Папа Іван Павло II. Натомість президент Інституту національної пам'яті Польщі Кароль Навроцький наголосив, що пам'ятник відповідає історичним подіям, а поляки мають право культивувати свою історію [21].

Зі зміною політичної ідеології відбувається перегляд історичного минулого, переоцінка історичних постатей. Зазначене може призвести до руйнації пам'ятників в результаті громадської ініціативи або продуманої владою історичної політики. Вибудовувати національну ідентичність на фундаменті історичного минулого, що об'єднує українське та польське суспільства, не оминаючи при цьому важких сторінок власної історії, – надважливе завдання для українських і польських політиків та істориків.

Відзначимо, що естетичний вимір історичної культури не існує автономно, а є невід'ємним від когнітивного та політичного вимірів.

Політичний вимір історичної культури

Політичний вимір історичної культури Й. Рюзен пов'язує з використанням історичної пам'яті в інтересах влади. Презентуючи себе в історично наповнених символах, влада намагається формувати ідентичність у вигідних їй параметрах. Немає жодної форми влади, яка б для своєї легітимації не послуговувалася історією [16, с. 129–131].

Кожна політична спільнота зацікавлена у виробленні узгодженого бачення свого минулого як передумови спільного погляду в майбутнє. У XX–XXI століттях законодавче вирішення деяких особливо дражливих конфліктів історичної пам'яті

набуло поширення навіть серед демократичних держав. Різноманітні суспільні практики і норми, пов'язані з регулюванням колективних уявлень про минуле, дістали назву «політика пам'яті» [15, с. 570–571].

Український історик Георгій Касьянов стверджує, що термін історична політика означає суспільну практику використання політиками історії та «історичної пам'яті» у своїй діяльності для запровадження у суспільну свідомість певного варіанту сприйняття та репрезентаії минулого. Історична політика передбачає політичну інструменталізацію історії, її практичне використання у внутрішній політиці, юридичних і законодавчих практиках, дипломатичних і воєнних конфліктах [8].

Політика пам'яті, як суттєва частина політичного виміру, подвійна: вона передбачає, з одного боку, конструювання певної спільної пам'яті, як системи колективних уявлень про минуле, а з іншого – має планомірний вплив на індивідуальну пам'ять кожного громадянина.

Травми минулого визначають концепцію політики пам'яті держави. Аналіз політичного виміру дає можливість позбутися колективних ран та вибудовувати свідоме, раціональне суспільство.

«Історичної культура», спрямовує дослідників польсько-українських суперечок на обдумування кроків, які необхідно зробити для зближення цих двох народів, а саме:

1) українці та поляки повинні детально осмислити історичний досвід подій на Волині (у 1943–1944 роках), знайти коріння цього конфлікту і встановити своєрідну точку відліку, з якої розпочалося розпалювання ворожнечі між поляками і українцями;

2) представникам цих двох народів необхідно налагодити діалог між політиками, медіа та істориками з метою конструювання колективної ідентичності кожного;

3) українцям та полякам потрібно активно співпрацювати заради створення системи репрезентацій історичного досвіду, дотримуючись певних етичних та естетичних норм;

4) слід розробити модель соціальної згоди між поляками та українцями;

5) потрібно сприяти взаємодії професійного історичного знання й колективної пам'яті соціумів з метою формування «образу минулого», максимально наближеного до істини;

6) необхідно вибудувати межі у взаємодії між істориками і політиками та не дати можливості маніпулювати минулим у сучасних цілях.

Висновки. Ми проаналізували три виміри історичної культури. Кожен з них спрямовує нас на пошуки відповіді на питання, які політичні чинники допоможуть у подоланні історичних суперечок між Україною та Польщею.

Добросусідські відносини між державами завжди важливі, та особливо цінна підтримка сусідньої держави тоді, коли ворог порушує кордони і вступає на територію однієї з цих країн. У час, коли путінські війська здійснили повномасштабне вторгнення в межі України, дружню підтримку Польщі важко переоцінити. Однак відгомін подій, що відбулися в далекому 1943 році на Волині, знову дає про себе знати.

Одним із варіантів у пошуках нових підходів до розв'язання історичних суперечок в українсько-польських відносинах якраз є «історична культура». Зрозуміло, що для вирішення цих суперечок має пройти багато часу, але будь-яка проблема в кінці-кінців вирішується.

На нашу думку вирішити конфлікт між україною та польщею можна, взявши за основу підхід, який дозволяє шукати витоки цієї проблеми не у розбіжностях між поглядами польських та українських істориків на причини і розвиток минулих протистоянь та у непорозуміннях між діями політиків, а у відмінностях історичних культур Польщі та України.

Проаналізувавши, основні виміри «історичної культури» ми визначили напрями цього дослідження:

– завдяки когнітивному виміру історії, вивчаючи політичні чинники історичних суперечок між Польщею та Україною в кінці XX на початку XXI століть, усвідомлюємо наскільки важливо дослухатися до останніх тенденцій, що відбуваються у цьому вимірі історії, оскільки сучасна репрезентація минулого формується під впливом нових реалій, які характеризуються швидким поширенням інформації завдяки Інтернету. Необхідно навчитися відділяти головні факти від другорядних і відрізняти істину від фейків;

– за допомогою естетичного виміру можливо проаналізувати, як застосовують представники Польщі та України мистецькі форми для створення іміджу своїх країн та наскільки підтримуються комеморативні практики на державному рівні та з боку громадських організацій, наскільки зацікавлені поляки та українці у високій якості репрезентації власної історії;

– політичний вимір історичної культури допомагає проаналізувати те, як політичні сили обох країн використовують державні ресурси в своїх інтересах, перебуваючи при владі, та забезпечують цими ресурсами ту частину істориків, що обслуговують їх. Також цей вимір допомагає проаналізувати політичне втручання в дійсність мас-медій, кон'юнктурну маніпуляцію архівами, надання ексклюзивного доступу до важливих матеріалів історикам, які обслуговують певну ідеологічну версію минулого тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Alexander J. The Meaningsof Social Life: a Cultural Sociology. p. 85–108.
2. Бабка В. Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія. Ніжин. 2016. 249 с.
3. Бжезинський Зб. Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів. Лілея–НВ. 2000. 237 с.
4. Бжезинский Зб. Промова перед Львівською міською радою 24 вересня 1998 р.Завжди знав і вірив, що буде незалежна Україна. Universum. 1998. № 9–10.
5. Вжосек В. Історія – Культура – Метафора. Постання некласичної історіографії; Про історичне мислення. Київ. Ніка-Центр. 2012. 296 с.
6. Дубінський А. Доктрина Гедройця-Мєрошевського як суспільний дороговказ для країн балтійсько-регіону, 2016. URL: http://bbsc.eu/uk/analitychni-materialy/doktrina-gedroytsya-myeroshevskogo-yak-suspilniy-dorogovkazdlya-krayin-baltiysko-chornomorskogo-regionu. (дата звернення 21.12.2024)
7. Каліщук О. Волинь – 43. Історіографічне пізнання і криве дзеркало пам'яті. Львів. 2020. с. 225. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kalischuk_Oksana/Volyn43_istoriohrafichne_piznannia_i_kryve_dzerkalo_pamiati.pdf? (дата звернення 20.12.2024).
8. Касьянов Г. Історична політика 1990-х – поч. XXI ст.:Україната пострадянський простір. 2014. URL: file:///C:/Users/Home%201519/Desktop/Istorychna_polityka_1990kh__poch_KhKhI_st_Ukraina_ta_postradianskyi_prostir.pdf (дата звернення 15.12.2024).
9. Кіпіані В. Війна двох правд. Поляки та українці у кривавому XX столітті. Vivat. 2023. 304 с.
10. Кралюк П. Українці і поляки: 1000 років (не) порозуміння. Серія: Великий науковий проект. 2021. 320 с.
11. Куронь Я. Поляки та українці. Важкий діалог. Дух і Літера. 2019. 264 с.
12. Кушерець В. Історія в людині і людина в історії (смисловий аспект). URL: https://www.znannya.org.ua. (дата звернення 25.11.2024).
13. Нагорна Л. Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса. Київ. 2014. 382 с.
14. Рікер П. Пам'ять, історія, забуття. сс. 87–95, 196–253, 490, 534–546.
15. Розумний О. Деконсолідуючі стратегії історизації як виклик національній політиці пам'яті. Політична енциклопедія. Київ.: Парламентське видавництво. 2012. с. 570–571.
16. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Львів. Літопис. 2010. с. 123.
17. Стельмах С. Котова С. «Історична культура» в сучасних зарубіжних та вітчизняному історіографічних дискусах. *Вісник* Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2014. с. 48–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ist_2014_4_20 (дата звернення 25.11.2024).
18. Стриєк Т. Склокін В. Історичні культури Польщі та України. Про джерела непорозуміння між сусідами. URL: https://woblink.com/ebook/istorichni-kulturi-polshchi-ta-ukrajini-tomasz-stryjek-volodimir-sklokin-284373u. (дата звернення 14.11.2024).
19. Стрільчук Л. Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець XX – початок XXI століття). Ґілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ. 2014. – Вип. 85 (6).
20. Збірник Польсько – українські студії. Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. Либідь. 1993.
21. У Польщі відкрили скандальний пам'ятник жертвам Волинської трагедії. Історична правда. URL: https://www.istpravda.com.ua/short/2024/07/16/164120/ (дата звернення 21.12.2024).

REFERENCES:

1. Alexander J. The Meaningsof Social Life: a Cultural Sociology. p. 85–108.
2. Babka V. (2016). Istorychna pamiat yak faktor politychnoho vplyvu v nezalezhnii Ukraini. Diss kand. polit. nauk. [Historical memory as a factor of political influence in independent Ukraine. Dr. polit. sci. diss.]. Nizhyn, 249 p.
3. Bzhezynskyi Zb. (2000). Velyka Shakhivnytsia. Amerykanska pershist ta yii stratehichni imperatyvy. [The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives]. Lviv, Lileia–NV, 237 p.
4. Bzhezynskyi Zb. (1998). Promova pered Lvivskoiu miskoiu radoiu 24 veresnia 1998 r. Zavzhdy znav i viryv, shcho bude nezalezhna Ukraina. [Speech before the Lviv City Council September 24, 1998. I always knew and believed that there would be an independent Ukraine] Universum, no. 9–10. [In Ukrainian].
5. Vzhosek V. (2012) Istoriia – Kultura – Metafora. Postannia neklasychnoi istoriohrafii; Pro istorychne myslennia. [History – Culture – Metaphor. The appearance of non-classical historiography; About historical thinking]. Kyiv, Nika-Tsentr, 296 p.
6. Dubinskyi A. (2016). Doktryna Hedroitsia-Mieroshevsoho yak suspilnyi dorohovkaz dlia krain baltiisko-rehionu. [The Gedroyets-Meroshevsky doctrine as a social guide for the countries of the Baltic region]. Available at: http://bbsc.eu/uk/analitychni-materialy/doktrina-gedroytsya-myeroshevskogo-yak-suspilniy-dorogovkazdlya-krayin-baltiysko-chornomorskogo-regionu. (accessed 21 December 2024).
7. Kalishchuk O. (2020). Volyn – 43. Istoriohrafichne piznannia i kryve dzerkalo pamiati. [Volyn – 43. Historiographical knowledge and the crooked mirror of memory]. Lviv, p. 225. Available at: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kalischuk_Oksana/Volyn43_istoriohrafichne_piznannia_i_kryve_dzerkalo_pamiati.pdf? (accessed 20 December 2024).
8. Kasianov H. (2014). Istorychna polityka 1990-kh – poch. 21 st.: Ukraina ta postradianskyi prostir. [Historical policy of the 1990s – beginning. 21st century: Ukraine and the post-Soviet space]. Available at: file:///C:/Users/Home%201519/Desktop/Istorychna_polityka_1990kh__poch_KhKhI_st_Ukraina_ta_postradianskyi_prostir.pdf. (accessed 15 December 2024).
9. Kipiani V. (2023). Viina dvokh pravd. Poliaky ta ukraintsi u kryvavomu KhKh stolitti. [The war of two truths. Poles and Ukrainians in the bloody 20th century]. Vivat, p. 304.

10. Kraliuk P. (2021). Ukraintsi i poliaky: 1000 rokiv (ne)porozuminnia. [Ukrainians and Poles: 1000 years of (mis)understanding]. Seriia, Velykyi naukovyi proekt, 320 p.
11. Kuron Ya. (2019). Poliaky ta ukraintsi. Vazhkyi dialoh. [Poles and Ukrainians. Difficult dialogue.]. Dukh i Litera, 264 p.
12. Kusherets V. Istoriia v liudyni i liudyna v istorii (smyslovyi aspekt). [History in man and man in history (semantic aspect)]. Available at: https://www.znannya.org.ua. (accessed 25 November 2024).
13. Nahorna L. (2014). Istorychna kultura: kontsept, informatsiinyi resurs, refleksyvnyi potentsial. [Historical culture: concept, information resource, reflective potential]. IPIEND im.I.F. Kurasa, Kyiv, 382 p.
14. Riker P. Pamiat, istoriia, zabuttia. [Memory, history, oblivion]. pp. 87–95, 196–253, 490, 534–546.
15. Rozumnyi O. (2012). Dekonsoliduiuchi stratehii istryzatsii yak vyklyk natsionalnii politytsi pamiati. [Deconsolidating strategies of historicization as a challenge to the national politics of memory]. Politychna entsyklopediia. Kyiv, Parlamentske vydavnytstvo, pp. 570–571.
16. Riuzen Y. (2010). Novi shliakhy istorychnoho myslennia. [New ways of historical thinking].Lviv, Litopys, p. 123.
17. Stelmakh S. Kotova S. (2014). «Istorychna kultura» v suchasnykh zarubizhnykh ta vitchyznianomu istoriohrafichnykh dyskusakh. ["Historical culture" in modern foreign and domestic historiographical discussions]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Istoriia, pp. 48–51. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ist_2014_4_20. (accessed 25 November 2024).
18. Stryiek T., Sklokin V. Istorychni kultury Polshchi ta Ukrainy. Pro dzherela neporozuminnia mizh susidamy. [Historical cultures of Poland and Ukraine. About sources of misunderstanding between neighbors]. Available at: https://woblink.com/ebook/istorichni-kulturi-polshchi-ta-ukrajini-tomasz-stryjek-volodimir-sklokin-284373u. (accessed 14 November 2024).
19. Ctrilchuk L. (2014). Ukraina – Polshcha: vid dobrosusidskykh vidnosyn do stratehichnoho partnerstva (kinets 20 – pochatok 21 stolittia). [Poland: from good neighborly relations to strategic partnership (end of the 20th – beginning of the 21st century)]. Gileia, naukovyi visnyk, Zbirnyk naukovykh prats, Kyiv, issue. 85 (6) (In Ukrainian).
20. Zbirnyk Polsko – ukrainski studii. Ukraina – Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist. [Collection of Polish – Ukrainian studies. Ukraine – Poland: historical heritage and public consciousness]. (1993). Lybid.
21. U Polshchi vidkryly skandalnyi pamiatnyk zhertvam Volynskoi trahedii. [A scandalous monument to the victims of the Volyn tragedy was opened in Poland]. Istorychna pravda. Available at: https://www.istpravda.com.ua/short/2024/07/16/164120/. (accessed 12 December 2024).

Influence of historical culture on relations between Ukraine and Poland

Poplavskyi Serhii Yuriyovych

Postgraduate Student
National University "Ostroh Academy"
Seminarska str., 2, Ostroh, Rivne region, Ukraine
ORCID: 0009-0003-6206-7593

The article examines the political factors of the historical disputes between Ukraine and Poland. It is based on a theory that can be characterized by the concepts of "historical politics" and "historical memory" and defined as a theory of memory politics, when memory becomes the object of purposeful activity by state authorities.
"Historical memory" is a category that belongs to the field of the understudied "historical culture" project, therefore, in the course of the study, special attention was paid to the comparison and comparison of the historical culture of Poland and Ukraine. We took as a basis an approach that allows us to look for the origins of this problem in the differences in the historical cultures of this state.
For a better understanding of the "historical culture" category, we analyzed its main dimensions: cognitive, aesthetic, and political.
The analysis of the cognitive dimension helped to realize that almost the entire previous historical path of relations between Poland and Ukraine led to collective trauma. This was especially evident in the issue of the Volyn tragedy of 1943. The cognitive dimension helps us to understand the historical truth about the relations between Ukraine and Poland and to realize the role and place of Ukraine in the changing world.
The aesthetic dimension is responsible for the emotional interpretation of events. Thanks to this dimension, we have the opportunity to observe how Poles and Ukrainians use artistic forms to create the image of their countries and how interested they are in the high-quality representation of their own history.
The political dimension of historical culture is closely related to the use of historical culture in the interests of the authorities. Presenting itself in historically filled symbols, the government tries to shape identity in dimensions that are beneficial to it. The 21st century – the age of Internet technologies – turns the past into a stage for political performances. The analysis of the political dimension makes it possible to get rid of collective traumas and build a conscious, rational society. This is especially necessary to maintain good-neighborly relations between Ukraine and Poland during the period of Russia's invasion of Ukraine. This dimension provides the most opportunities for explaining the influence of historical culture on relations between Ukraine and Poland.
Key words: *historical memory, historical politics, historical culture, cognitive dimension, aesthetic dimension, political dimension.*

Соловей Галина Сергіївна
Невмержицька Юлія Олександрівна

Маніпулювання історичною пам'яттю росіян для підтримки агресії проти України

УДК 32.019.5:355.01(470:477)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.17

Соловей Галина Сергіївна
кандидат філософських наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
вул. Сковороди, 2, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-9535-4447

Невмержицька Юлія Олександрівна
студентка IV курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
вул. Сковороди, 2, Київ, Україна
ORCID: 0009-0007-1492-8706

За визначенням міжнародного права, Росія з 2022 року веде повномасштабну загарбницьку міждержавну війну проти України із застосуванням усіх форм насильства. Натомість у внутрішньодержавному російському дискурсі, який через масовану багаторічну пропаганду поширюється для внутрішньої аудиторії через державні ЗМІ, що не мають дієвої альтернативи, російська агресія подається як спеціальна військова операція для визволення братнього українського народу від неонацистської армії та уряду. Для формування образу ворога пропагандисти спираються на вже вкорінені в історичній пам'яті росіян міфи про перемогу над нацизмом у Великій Вітчизняній Війні. Стаття має на меті розкрити, як російські ЗМІ використовують історичні міфи для маніпулювання свідомістю російських громадян з метою мобілізації підтримки військової агресії проти України. За допомогою методу аналізу критичної літератури було виявлено три ключові міфи, що панують у російській пропаганді, а саме: Велика Вітчизняна війна, боротьба з неонацизмом та братерство народів. Це дало змогу визначити коди, які стали об'єктом подальшого дедуктивного контент-аналізу двох новинних сайтів gazeta.ru і lenta.ru, які були одними з перших в Google та мають вбудовану пошукову систему, у період 24/02/2022 – 24/04/2022.
У російській пропаганді перших двох місяців війни міф Великої Вітчизняної війни навмисно змішує минуле і сучасність, гуртує націю проти зовнішнього ворога і готує її до основного свята – Дня Перемоги над неонацизмом, що є найуживанішим міфом у контексті російсько-української війни. Росія позиціонує себе як визволительку «братнього народу» України від українського ж уряду та армії, які уособлюють собою «неонацистського» ворога. Комбінації трьох міфів у новинних статтях підсилюють один одного і слугують для мобілізації російського населення для участі у війні проти України. Статті з кодом «Велика Вітчизняна війна» часто містять код «неонацизм», що підкреслює роль Росії у перемозі над нацистами у минулому, розділяє «український братній народ» та «українську армію і уряд», що отримують значення «неонацистів» та підтримує ідею героїзму Росії у боротьбі проти «неонацистів» сьогодні.
Ключові слова: *російсько-українська війна, пропаганда, колективна пам'ять, братні народи, неонацизм, Велика Вітчизняна війна.*

Вступ. Вторгнення Росії в Україну у 2022 році стало для багатьох міжнародних аналітиків несподіванкою. Ця несподіванка для ліберальної міжнародної спільноти, у свою чергу, є результатом багаторічної російської пропаганди для зовнішніх аудиторій, які насолоджувалися «довгим миром» після завершення ІІ Світової Війни і заспокоювали себе думкою, що повторення її жахіть не є можливим. Аудиторія ж внутрішня, тобто російські громадяни, виявилися цілком готовими до загарбницьких дій на чужих територіях. Російські ЗМІ транслювали зовсім інші міфи власним громадянам, цілком відмінні від заспокійливого «мирного» міфу про торговця дешевими енергоносіями, дещо ображеного на розширення НАТО на Схід для аудиторій колективного Заходу та міфу про Росію як єдину альтернативу капіталізму та експлуатації для аудиторій Глобального Півдня. Російсько-українська війна відкриває новий розділ в розумінні впливу пропаганди на формування переконань громадян задовго до початку активних військових дій, переміщуючи аналіз пропаганди у довоєнний та військовий час з галузі комунікативних студій до царини безпекових досліджень.

Стаття спирається на теорію конструктивізму, основним принципом якої є твердження, що люди діють відповідно до об'єктів та інших акторів, на основі *значення*, яке ці об'єкти мають для них. Держави діють по-різному щодо своїх ворогів та друзів, оскільки вороги представляють загрозу, тоді як друзі – ні. Ця різниця у спільному сприйнятті об'єктів формує поведінку держав у міжнародних відносинах [10, с. 396–397]. Другий принцип теорії конструктивізму: реальність не є ні суб'єктивною, ні об'єктивною, а конструюється під час взаємодії акторів і є інтерсуб'єктивною [10, с. 406].

Масове сприйняття *значень*, зокрема, значень «героя» та «ворога» громадськістю формується і підтримується лідером або політичними елітами через пропаганду. У цьому дослідженні ми спираємося на визначення мети пропаганди, сформульоване ще у 1928 році Едвардом Бернейсом. Він стверджував: «Вся основа успішної пропаганди полягає в тому, щоб мати мету, а потім намагатися досягти її через точне знання громадськості та змінюючи обставини, щоб маніпулювати цією громадськістю та впливати на неї» [7, с. 112].

Пропаганда і міф активно взаємодіють між собою в сучасному суспільстві. По-перше, пропаганда може використовувати міфологічні елементи для створення відчуття спільності серед громадськості. По друге, міфи можуть – стати основою

для пропагандистських кампаній. По-третє, пропаганда може утримувати існуючі міфи в суспільстві, підсилюючи їх вплив через засоби масової інформації. По-четверте, пропаганда може змінювати сприйняття міфів та змінювати їх інтерпретацію відповідно до потреб режиму чи політичної групи. Нарешті, пропаганда може використовувати міфи для створення міфологічних ворогів, які об'єднують громадян навколо спільної загрози. Це може сприяти мобілізації суспільства для підтримки конкретних дій чи політичних рішень. Шерлок наголошує на важливості політичних міфів для управління політичним режимом. Він стверджує, що політичні лідери використовують міфи для зміни історичного наративу шляхом контролю над сприйняттям минулого, щоб легітимізувати свою владу і отримувати підтримку для своїх політичних дій [8, с. 4–5]. Шерлок вказує на відмінності між історією та міфом. Історія ґрунтується на об'єктивному дослідженні та уникає заздалегідь визначених результатів. Вона спрямована на систематичне і критичне дослідження минулого без передбачених поглядів чи підходів. Міф, натомість, не аналізує історичні події, а представляє їх як вже вирішені та проаналізовані. Міф може включати правдиві елементи, але його форма і використання фактів є драматичними та суб'єктивними. Події відбираються з урахуванням цілей міфу, і факти, які можуть загрожувати цілісності міфу, можуть бути ігноровані або спотворені [8, с. 5].

Вавжиняк та Льюїс обговорюють роль міфів з метою формування колективної пам'яті, розглядаючи її як втілення культурних репрезентацій минулого. На їхню думку, нав'язування суспільству спільної пам'яті часто відбувається саме через міфи: «Політичний міф є специфічним різновидом міфу: він містить символічні уявлення про владу та виправдовує політичний статус-кво» [9, с. 23]. Політичні лідери та рухи можуть використовувати міфи як засіб впливу на суспільну свідомість та пам'ять і створення нових репрезентацій минулого, які відповідають політичним цілям. Нова політична влада може ліквідувати або адаптувати існуючі репрезентації минулого, щоб створити власні наративи, які відповідають їхнім цілям і ідеології.

Ця робота спирається на аналіз попередніх досліджень, зокрема Коростеліної [5], Грідіної [1], Бабака [3], Федір, Журженко та Льюїса [4], Ткаченка [2], Нурденбоса [6], для визначення ключових міфів, на які спирається російська пропаганда для мобілізації російського населення, але, водночас, цією статтею автори прагнуть заповнити прогалину в результатах попередніх досліджень, здійснивши контент-аналіз провідних російських новинних сайтів gazeta.ru та lenta.ru за лютий-квітень 2022 року задля визначення частоти вживання трьох ключових міфів та їхньої комбінації.

Метою дослідження є з'ясувати, які міфи регулярно використовуються російськими ЗМІ з метою мобілізації російського населення для підтримки агресії Росії проти України. Мова йде про мобілізацію як процес залучення людей і ресурсів для досягнення певної мети. Дослідницьке питання, яке буде розкрите у статті: як маніпуляція російською історичною пам'яттю у вигляді домінуючих міфів, спрямованих на підтримку російської агресії проти України, використовується ЗМІ під час повномасштабного російського вторгнення в Україну (з 2022 року). Об'єкт дослідження – статті з інтернет-видань новин (lenta.ru і gazeta.ru) і релевантні дослідження пропаганди в контексті російсько-української війни. Повідомлення з двох інформаційних джерел будуть піддані дедуктивному контент-аналізу. Цей метод передбачає систематичне вивчення текстів новинних статей за вказаних період згідно до предмета дослідження: маніпулювання свідомістю російського населення на основі трьох визначених раніше міфів: «Велика Вітчизняна війна і перемога в ній», «Боротьба з неонацизмом» і «Братерство народів».

Методи дослідження полягають у детальному аналізі літератури для визначення основних міфів, які використовує російська пропаганда для формування колективної історичної пам'яті та мобілізації російського населення задля здійснення агресії проти України. Спираючись на три ключові міфи, були розроблені коди для охоплення цих міфів у межах зібраних даних. Наступним кроком є аналіз даних для пошуку та підрахунку повторюваних міфів та інтерпретація результатів.

Джерелами даних є 2 російських новинних ресурси, які першими були представлені в Google за виразом «новости России». Обрано лише два джерела з тієї причини, що всі ЗМІ Росії контролюються та цензуруються владою, а тому джерела новин повторюють одне одного. Новинні сайти gazeta.ru і lenta.ru, є одними з перших в пошуковій системі Google та обладнані зручною вбудованою пошуковою системою. За її допомогою на кожному з сайтів за встановлений період часу (24/02/2022 – 24/04/2022) було проведено вибірку статей по кожному з трьох кодів. Для аналізу обрано цей період, щоб продемонструвати, як маніпуляція колективною історичною пам'яттю росіян підтримувалася у ЗМІ з першого дня вторгнення в Україну. Закодовано загалом 138 статей із двох новинних сайтів. Значну кількість статей застосовано до кількох кодів, адже часто одна стаття містить комбінацію двох або усіх трьох кодів. На основі трьох визначених на першому етапі дослідження кодів («Велика Вітчизняна війна і перемога в ній», «боротьба з неонацизмом» і «братерство народів») до вибірки потрапили лише ті статті, які були написані росіянами чи українцями або цитували росіян чи українців і були безпосередньо

пов'язані з війною в Україні чи відносинами між Росією та Україною. Щодо першого коду, застосовано словосполучення «Великая Отечественная война». Щодо другого коду, для пошуку використано слова «нацисты», «нацизм», «неонацизм», «неонацисты», «фашисты», «бандеровцы», «фашизм» і «фашисты». Щодо останнього коду застосовано слова «братство», «единый народ» і «братский народ».

1. Ключові міфи, на які спирається російська пропаганда

Література, обрана нами для аналізу, відповідає критеріям академічності та відповідності темі, охоплюючи період від 2013 року по 2022 рік. У кожній зі статей нас цікавили висновки авторів щодо того, які міфи вони вважають ключовими у російській пропаганді для маніпуляції колективною пам'яттю росіян задля підтримки агресії проти України.

Ірина Грідіна [1] зазначає, що маніпуляції історичною пам'яттю певним чином формують взаємовідносини України і Росії, і як наслідок визначають «температуру» відносин між її громадянами. Авторка зазначає, що традиційно Росія дивилась на Україну очима «старшого брата» і цим архетипом братських стосунків намагається і сьогодні підмінити взаємовідносини уже незалежних держав. Дослідниця, перш за все, відзначає важливість в сучасній Росії історії Великої Вітчизняної війни і перемоги, концепція яких підтримується і захищається на державному рівні від переписування, адже ці наративи грають значну роль у створенні позитивного іміджу радянського минулого. Крім того, Грідіна відзначає навмисне негативне ідеологічне забарвлення історичних постатей. Присвоєння звання Героя України Степану Бандері у 2010 році викликало негативну реакцію МЗС Росії, в той час як призначення Роману Шухевичу цього звання у 2007 році не викликало такого резонансу, оскільки саме образ Бандери був правильним чином ідеологічно обрамлений російською пропагандою. Грідіна робить висновок, що застосування подібних маніпуляцій спільною пам'яттю представляє неабияку загрозу, адже риторика на вищому рівні через ЗМІ доводиться до пересічного громадянина, який її всмоктує і формує власний погляд не тільки на міждержавні відносини, але й і на відносини між народами.

Бабак [3] зазначив, що російська пропагандистська кампанія, яка розпочалася наприкінці 2013 року напередодні вторгнення Росії на Донбас, мала на меті дискредитацію України та Заходу. Бабак наголосив на тому, що російська пропаганда широко поширювала наратив про Україну як невдалу державу: пропаганда акцентувала увагу на проблемах в Україні, таких як корупція та валютна нестабільність, розповсюджувала «страшилки» та міфи, стосовно того, що українці замерзнуть взимку, не матимуть достатньо газу та інших ресурсів, і паралельно намагалася демонструвати залежність України від західних партнерів. Продовжуючи ідею, Бабак говорить про поширення наративу щодо присутності НАТО в Україні, підкреслюючи американський вплив, що створює враження загрози з боку Заходу та повну залежність України від партнерів, від чого її потрібно «рятувати», адже російська пропаганда стверджує, що співпраця між Заходом та Україною лише завдає страждань українцям та є суто негативним досвідом. Російська пропаганда спрямовує зусилля на дискредитацію української влади з метою створення негативного образу України та її лідерів. Щодо української влади пропаганда використовує терміни, такі як «хунта», «націоналістична диктатура» або «фашисти», що підсилюють імідж нелегітимності влади та викликають недовіру до українських владних інститутів. Крім того, російська пропаганда активно поширює інформацію про радикальні організації в Україні, такі як «Правий сектор», «Азов», «Айдар», «ВО Свобода», та намагається змалювати їх як злочинців. ЗМІ мають на меті створити переконати аудиторію, що ці організації є загрозою для українців, розповсюджуючи історії про жертви та руйнування на Донбасі «київськими карателями». Так виник наратив про геноцид російськомовного населення націоналістами, та, нібито, поширення русофобії серед українського суспільства, і створення образу українського суспільства як ворожого до Росії. А натомість ЗМІ намагаються переконати громадськість, що Росія не залучена до війни в Україні представляють Росію як державу-миротворця, яка внесла найбільший внесок у зупинення війни.

Джулі Федір, Тетяна Журженко та Саймон Льюїс [4] також занурюються в питання зв'язку колективної пам'яті та початку агресії на Донбасі. Дослідники прослідковують взаємозв'язок між пострадянськими «війнами пам'яті» – тривалою боротьбою за визначення минулого як основу для теперішніх і майбутніх ідентичностей – і справжньою війною в Україні, і роблять висновок, що політика пам'яті сформувала та спонукала нинішнє насильство в Україні. Дослідники підкреслюють важливість метафор у підтриманні хибних уявлень про минуле. Однією з найвпливовіших метафор, за допомогою яких часто розглядалися відносини України та Росії, є наратив спорідненості, що відповідає за емоційний вимір війн пам'яті. Російські ЗМІ часто наголошують на розчаруванні, що рідні слов'янські народи тепер стають ворогами. Міф «братерства» тепер фактично вивернуто навиворіт і трансформовано в нову ключову метафору «зради». Це сприяє радикальному обмеженню доступних рольових категорій до суворого вибору: брат чи зрадник. Крім того, дослідники відзначають те, що післявоєнний Радянський Союз черпав свою легітим-

ність з перемоги над нацистською Німеччиною, а офіційне уявлення про війну ґрунтувалося на героїчному наративі «Великої Вітчизняної війни». Ця політика сприяла консолідації колективної ідентичності та формуванню наднаціональної спільноти «радянського народу». Пройшли десятиліття, а радянська перемога й нині є найважливішою історичною подією, яка закладає основу для пострадянсько-російської національної ідентичності. Уряди Радянського Союзу та пострадянської Росії вкладали значні ресурси у створення та підтримку культу перемоги як інструменту національної консолідації та патріотичного виховання. Більш того, дослідники виділяють наратив розгрому фашизму як ще один важливий елемент політики Росії. Пропагандисти сучасної Росії використовують пам'ять про Другу світову війну для підбурювання антиукраїнських настроїв шляхом прирівнювання українського націоналізму до німецького нацизму. Цей прояв можна побачити в тому, як російські ЗМІ систематично демонізують продемократичні сили в Україні як «неонацистів». Таким чином, через кілька десятиліть після перемоги над нацистською Німеччиною Росія стверджує, що стикається з тим самим викликом – загрозою фашизму. Дослідники вважають, що «антифашизм» став центральним елементом нової національної ідеї та двигуном масової націоналістичної мобілізації в сучасній Росії. Війна породила появу нового концепту пострадянської політики пам'яті: злиття елементів минулого й сьогодення. Один з найяскравіших проявів цього розмивання кордонів відбувся у 2014 році в Донецьку на День Незалежності України, коли українських в'язнів примусили брати участь у «параді ганьби». Цей парад був імітацією сталінського «Параду переможених» 1944 року, де німецьких військовополонених проводили через місто, супроводжуючи їх образливими коментарями та діями, та очищали дорогу за ними, як ніби вони брудне сміття.

Український історик Василь Ткаченко [2] також обстоює думку, що політична верхівка Російської Федерації прагне обґрунтувати імперські амбіції за допомогою історичних спекуляцій, зокрема подіями Другої світової війни, створюючи міф СРСР та його правонаступницю Росію як борця за мир і рятівника всього світу від фашистської загрози. Крім того, автор стверджує про існування міфу визволення, який застосовувався ще у 1939 році під час радянської окупації Східної Європи, а потім використовувався у 2014 році як обґрунтування окупації українських територій.

Борис Нурденбос [6] продовжує думку, що Росія маніпулює колективною пам'яттю таким чином, що перетворює сучасних українських націоналістів на заступників історичних антагоністів Росії («нацистів», «бандерівців», «колективного Заходу»). Від представників влади та медіа часто можна почути слова «денацифікація» України та ліквідація «бандерівського керівництва» країни. Крім того російське керівництво возвеличує роль росіян у Другій світовій війні, розглядаючи неспровоковану агресію Росії як відтворення героїзму минулого. Це робить російських солдатів причетним до міфу героїзму, який передбачає їхню нібито неминучу перемогу та виправдовує знищення життів українців. Особливу увагу дослідник приділяє «конспірологічній пам'яті», яка спирається на основні думки прихильників теорії змови: «усе пов'язано» і «ніщо не є таким, як здається». Коли сучасні українці виглядають інакше, ніж історичні бандерівці чи нацисти, то саме це робить «укронацизм» таким невловимим і загрозливим для Росії. І якщо зв'язок між українськими та західними ворогами важко помітити, то його, мабуть, ретельно приховували.

Таким чином, різні дослідники роблять схожі висновки щодо того як маніпулювання колективною історичною пам'яттю використовується для мобілізації російського населення для підтримки агресії Росії проти України. Зважаючи на висновки авторів оглянутих статей можна виділити три широкі наративи російської пропаганди: «Велика Вітчизняна війна та перемога в ній», «боротьба з неонацизмом» та «братерство народів».

Ключові міфи російської пропаганди в новинних статтях в перші два місяці російсько-української війни.

За трьома визначеними кодами у встановлений період було відібрано різну кількість новинних статей.

Код: «Велика Вітчизняна війна». Кількість статей: 207 (всі), 15 (релевантні), 7 містять код «нацизм», 1 містять код «братерство народів», 1 містять всі коди. Код: «Нацизм». Кількість статей: 162 (всі), 103 (релевантні), 9 містять код «Велика Вітчизняна війна», 4 містять код «Братерство народів», 2 містять всі коди.

Код: «Братерство народів». Кількість статей: 101 (всі), 20 (релевантні), 5 містять код «Велика Вітчизняна війна», 11 містять код «Нацизм», 3 містять всі коди.

Велика Вітчизняна війна – так російська історіографія називає період Другої світової війни 1941–1945 років, починаючи з моменту вторгнення – німецької армії в СРСР. Сама назва вже досить маніпулятивна, адже цей термін має на меті змінити значення конфлікту та підкреслити думку про те, що військові зусилля Радянського Союзу були спрямовані на захист Вітчизни, тим самим відволікаючи увагу від того факту, що СРСР у 1939 році був однією з країн, що розв'язали Другу світову війну. Міф «Великої Вітчизняної війни» використовується в засобах масової інформації як засіб мобілізації населення та підтримання духу народу.

Наприклад:

«Он [Кадыров] напомнил о таком же единстве в период Великой Отечественной войны» [Істомін, 2022, 19 квітня],

«Коллективный Запад снова объединился против нас, как и во времена Великой Отечественной войны… И у нас нет другого пути, только добиться сдачи марионеточного киевского режима, только добиться полного разгрома националистических батальонов и, конечно же, добиться честного и справедливого суда над нацистскими преступниками и всеми, кто сегодня уничтожает «Русский мир». … Победа будет за нами! Мы победим!» [Романова, 2022, 7 квітня].

Через постійні порівняння, пропаганда створює ототожнення між подіями, що відбувалися 70 років тому і зараз – війною в Україні.

Міф «Великої Вітчизняної війни» також використовується, щоб показати, як нібито Україна зневажає події Другої світової війни.

Наприклад,«…несмотря на заявления Зеленского о том, что он не является и не может быть нацистом, Украина все же вышла из соглашения о защите памятников героям Великой Отечественной войны, которое существовало в рамках СНГ…» [Кошечкіна, 2022, 19 березня].

«В украинском городе Мукачеве демонтировали советский обелиск, установленный в честь солдат Великой Отечественной войны» [Запольская, 2022, 19 квітня].

Пропаганда через маніпулювання міфом намагається відобразити Росію як країну, що дбає про збереження пам'яті героїв війни, а Україну як країну, яка руйнує пам'ять про солдат, що боролися за свою Батьківщину під час Другої світової війни. Пропаганда протиставляє добро і зло, прикріплюючи ярлики героя та лиходія до Росії та України відповідно.

Ще одним важливим аспектом маніпуляції через наратив «Великої Вітчизняної війни» є підготовка та проведення Дня Перемоги:

«...российские росгвардейцы вместе с местными жителями приводят в порядок памятники героям Великой Отечественной войны на территориях, освобожденных от нацистов. По его словам, это великолепные кадры, полные достоинства и естественного для российского народа почитания подвига предков» [Чєрнов, 2022, 13 квітня],

«День Победы – великий, знаковый праздник для народа республики. На протяжении всех восьми лет нашей независимости, несмотря ни на что, 9 Мая мы чествовали, вспоминали подвиги наших предков, совершенные ими во время Великой Отечественной войны, благодарили ветеранов за их мужество и героизм. Этот год также не станет исключением» [Міснік, 2022, 15 квітня].

У Росії День Перемоги, на відміну від інших країн, не просто день вшанування, а урочисте святкування із залученням значних матеріальних ресурсів як для проведення масштабного параду, так і для активної роботи мас-медіа та пропаганди. Вони працюють на консолідацію сучасного населення Росії і піднесення його духу. З 2014-ого року святкування Дня Перемоги символічно підтверджує перемогу над нацистами під час Другої світової війни і готовність знову перемагати так званий нацизм тільки уже у вигляді української армії.

Цьому підтвердженням є важливий акцент медійної риторики на значенні ролі Росії в перемозі над нацистами:

«Историческая правда является главным оружием в борьбе с нацизмом. Советский Союз уже выполнял эту историческую миссию нашего народа, мы один раз уже обеспечили победу над нацизмом. Наш народ, наша страна точно сделает все, для того чтобы нацизм никогда больше не смог поднять голову не только у нас, в России, но и нигде в мире» [Львова, 2022, 19 квітня].

Таке використання міфу «Великої Вітчизняної війни» зазвичай супроводжується міфу «нацизму», щоб підкреслити боротьбу добра (представленого Росією) зі злом (у вигляді нацизму), що водночас відіграє важливу роль у наданні Росії ролі героя у війні в Україні.

Наратив «нацизму» широко використовується російськими ЗМІ і включається у будь-який контекст, пов'язаний з війною в Україні, незалежно від його релевантності. Цей наратив спрямований на створення образу України як країни, де переважають націоналістичні ідеї, і намагається створити асоціацію між українськими патріотами та нацистськими силами, щоб виправдати дії Росії в Україні.

Порівняння нацизму Другої світової війни і сучасного «неонацизму» є найбільш поширеною маніпуляцією всередині цього міфу. Пропагандисти намагаються прирівняти українську армію та патріотів до нацистського режиму. Такий підхід допомагає дискредитувати українську сторону, змальовуючи її як загрозу миру:

«А методы, которые использовали украинские вооруженные формирования против жителей Донбасса можно сравнить с политикой геноцида нацистской Германии и их пособников – украинских националистов» [Запольская, 2022, 23 березня],

«В свою очередь, радикальные украинские группировки используют тактику фашистов во время Второй мировой войны…» [Іполлітова, 2022, 23 березня].

Пропаганда використовує аналогії з історії для змішання минулого та сучасності, маніпулюючи пам'яттю російського населення. Порівняння подій теперішнього часу з трагічними історичними періодами, такими як Друга світова війна, формує

сприйняття війни в Україні через негативні метафори, що посилюють емоційний вплив нааудиторію. Ці елементи маніпуляції допомагають створити негативний образ українського керівництва та військових структур.

Наратив «нацизму» також використовується в контексті визволення цивільного населення України від нацистів. В цьому наративі створюється чітке протиставлення між добром і злом: Росія зображується як визволитель, тоді як український уряд та армія уособлює лиходія:

«Сегодня солдаты и офицеры – на передовой, защищают мирных жителей Украины, Донбасса, России от нацистов. Нам важно быть вместе, быть едиными для того, чтобы выстоять и вернуть долгожданный мир на Донбасс, защитить людей от нацизма» [Романова, 2022, 9 березня],

«Ростки фашизма дали достаточно глубоки корни на Украине, которые нужно выкорчевывать. И российские вооруженные силы сейчас проводят специальную военную операцию для того, чтобы защитить людей, произвести демилитаризацию и денацификацию Украины» [Шаповалова, 2022, 22 березня].

Через міф українського неонацизму створюється яскравий поділ, де Росія, нібито, визволяє українських мирних жителів від нацистської загрози, які уособлюють українська влада та військо. Таким чином, пропаганда виправдовує агресію Росії та надає привід для підтримки суспільством військових дій в Україні. ЗМІ акцентують на важливості єдності в боротьбі проти нацистських загроз задля «визволення» як українських територій, так і територій інших держав Європи, підсилюючи відчуття патріотизму в Росії:

«Более 75 лет прошло, а тема становится все актуальнее, ждем празднования освобождения от нацистов Мариуполя. В мире, как видите, ничего не меняется» [Кошечкіна, 2022, 13 квітня],

«...спустя 77 лет после победы в Великой Отечественной войне Россия вынуждена вновь бороться с нацизмом и освобождать от него страны Европы» [Абрамов, 2022, 20 квітня].

Міф «братерства російського та українського народів» має на меті стерти кордони між Росією та Україною, демонструючи, що ці нації є нібито одним народом. Це вигідно для тих, хто веде війну, оскільки цей міф виправдовує військові дії та агресію на території України, аргументуючи, що Україна як окрема країна не існує. Шляхом підкреслення спільності і родинних зв'язків, пропагандисти намагаються переконати громадськість, що Росія захищає своїх «братів» в іншій частині колись єдиної нації. Усередині міфу «братерства» ми виділили два основні аргументи. У першому висловлюється думка, що українська нація як така навіть не існує. Російські ЗМІ намагаються представити незалежну Україну в негативному світлі та водночас підсилити ідею об'єднаності народів Росії та України як позитивний аспект. Ця лінія спрямована на маніпулювання громадською думкою, переконуючи, що Україна як самостійна держава не має жодного історичного чи культурного підґрунтя:

«Ради мифической «истории Украины» XIV–XVII веков уничтожалась идея единого русского народа. Галерея XX века вообще составлена лишь из зоологических нацистов, душегубов и коллаборантов» [Істомін, 2022, 5 квітня].

«Мы один народ. Вспомните о нашей общей истории. У нас общие победы. Одна культура, одна вера» [Клестер, 2022, 24 лютого].

У цій лінії маніпулювання міфом чітко акцентується аспект історії. Шляхом навмисного спростування та перекручування історичних фактів, російські ЗМІ намагаються пояснити, чому незалежна Україна не має права на існування. Створення маніпулятивних інтерпретацій історії має на меті впливати на сприйняття громадськості та формувати у неї спотворене уявлення про сучасні події.

Друга лінія міфу про «братерство» фокусується на «порятунку». В цьому контексті, як і всередині міфу «нацизму», протиставляються добро і зло. Цей міф допомагає виправдовувати дії Росії через розбудову архетипу «визволителя»:

«Депутат Госдумы подчеркнул, что военная операция военнослужащих российской армии направлена не против народа Украины, а против «бандеровцев, захвативших власть», и на помощь братскому народу» [Кулікова, 2022, 24 лютого],

«...положить конец тирании киевского режима, основательно уничтожить

национализм и освободить из многолетнего заточения братский украинский народ» [Кошечкіна, 2022, 19 березня].

Тут спостерігається чітке розмежування між цивільним населенням та владою, акцентується на порятунку народу від уряду та армії. Цей міф активно використовується разом з міфом «нацизму», щоб демонізувати українське керівництво і відобразити дії Росії як акт порятунку братнього народу від негативних впливів нелегітимної української влади.

Висновки. Контент-аналіз російських новинних сайтів за двомісячний період від початку повномасштабного російського вторгнення виявив, що російська пропаганда, використовує міфи «Велика Вітчизняна війна», «нацизм» та «братерство народів» для маніпуляції свідомістю росіян задля підтримки ними агресії проти України.

Трансльований міф «Великої Вітчизняної війни» навмисно прирівнює події Другої Світової війни та війну в Україні. Це створює не лише історичні паралелі, але й апелює до перемоги «наших» над «ворогам». Крім того, цей міф залучено до створення образу України як країни, що зневажає події

Другої світової війни, натомість Росія вшановує пам'ять загиблих героїв. Третя лінія міфу акцентує на підготовці до Дня Перемоги у Великій Вітчизняній війні, що, можемо припускати, на думку пропагандистів мав би збігтися в часі з «перемогою» в Україні над «неонацизмом».

Міф «нацизму», за результатами контент-аналізу, чисельно переважає в російському медіадискурсі в контексті війни в Україні. Він використовується для порівняння українських збройних сил та влади із нацистською Німеччиною з метою делегітимізації українських уряду, водночас викликаючи сильні негативні емоції, пов'язані зі звірствами, скоєними під час Другої світової війни. Такий підхід створює чітке протиставлення між Росією, яка позиціонує себе як визволителя, та Україною, яка розділяється на «народ», який є на думку пропагандистів «братнім» та «нацистів». І ось ця Україна «нацистів» позиціонується як загроза мирному українському населенню. Таким чином міф про «нацистів» при владі в Україні виправдовує військові дії Росії в Україні.

Міф «братерства народів» використовується російськими ЗМІ для підриву легітимності української державності як такої. Ця стратегія направлена на заперечення існування незалежної України, роблячи акцент на ідеї об'єднаності Росії та України через народи в єдиній державі. Крім того, цей міф активно використовують для виправдання дій Росії через створення для неї образу визволителя братнього народу від негативних впливів нелегітимної української влади.

Аналіз також виявив комбінації цих трьох міфів у новинних статтях. Статті з кодом «Велика Вітчизняна війна» часто містять код «нацизм», що підкреслює роль Росії у перемозі над нацистами у минулому та підтримує ідею героїзму Росії у сьогоденні. Подібним чином код «братерство народів» часто поєднується з кодом «нацизм», що свідчить про те, що поняття братерства часто використовується для виправдання військових дій Росії, яка, нібито, прийшла рятувати «братів» від «нацистів».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грідіна, І. Історична пам'ять у відносинах України і Росії. Історичні і політологічні дослідження, 2013. 2, 286–290.

2. Ткаченко, В. *Наративи історичної пам'яті в політичному транзиті України та Росії: монографія.* ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». 2020.

3. Babak, A. Made in Russia: Narratives and methods of Russian propaganda`s war on Ukraine. In Words and Wars. Ukraine Facing Kremlin Propaganda, 2017. p. 13–22. https://issuu.com/internews-ukraine/docs/words_and_wars

4. Fedor, J., Lewis, S., & Zhurzhenko, T. Introduction: War and Memory in Russia, Ukraine, and Belarus. SpringerLink. 2017. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-66523-8_1

5. Korostelina, K. War of textbooks: History education in Russia and Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, 2010. 43(2), 129–137. https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2010.03.004

6. Noordenbos, B. Memory wars beyond the metaphor: Reflections on Russia's mnemonic propaganda. Memory Studies, 2022. 15(6), 1299–1302. https://doi.org/10.1177/17506980221134676

7. Propaganda_Edward_L_Bernays_1928.pdf : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive. (б. д.). Internet Archive. https://archive.org/details/Propaganda_Edward_L_Bernays_1928.pdf

8. Sherlock, T. Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia. Palgrave Macmillan US. 2007. https://doi.org/10.1057/9780230604216

9. Wawrzyniak, J., & Lewis, S. Communism, Myth and Memory. In Veterans, Victims, and Memory: The Politics of the Second World War in Communist Poland (NED-New edition, pp. 19–41). Peter Lang AG. 2015. http://www.jstor.org/stable/j.ctv9hj9xq.7

10. Wendt, A. Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. International Organization, 1992. 46(2), 391–425. http://www.jstor.org/stable/2706858

REFERENCES:

1. Babak, A. (2017). Made in Russia: Narratives and methods of Russian propaganda`s war on Ukraine. In Words and Wars. Ukraine Facing Kremlin Propaganda (p. 13–22). https://issuu.com/internews-ukraine/docs/words_and_wars

2. Fedor, J., Lewis, S., & Zhurzhenko, T. (2017). Introduction: War and Memory in Russia, Ukraine, and Belarus. SpringerLink. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-66523-8_1

3. Hridina, I. (2013). Istorychna pamiat u vidnosynakh Ukrainy i Rosii. Istorychni i politolohichni doslidzhennia, 2, 286–290.

4. Korostelina, K. (2010). War of textbooks: History education in Russia and Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, *43*(2), 129–137. https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2010.03.004

5. Noordenbos, B. (2022). Memory wars beyond the metaphor: Reflections on Russia's mnemonic propaganda. Memory Studies, 15(6), 1299–1302. https://doi.org/10.1177/17506980221134676

6. Propaganda_Edward_L_Bernays_1928.pdf : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive. (б. д.). Internet Archive. https://archive.org/details/Propaganda_Edward_L_Bernays_1928.pdf

7. Sherlock, T. (2007). Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia. Palgrave Macmillan US. https://doi.org/10.1057/9780230604216

8. Tkachenko, V. (2020). Naratyvy istorychnoi pamiati v politychnomu tranzyti Ukrainy ta Rosii: monohrafiia. DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy».

9. Wawrzyniak, J., & Lewis, S. (2015). Communism, Myth and Memory. In Veterans, Victims, and Memory: The Politics of the Second World War in Communist Poland (NED-New edition, pp. 19–41). Peter Lang AG. http://www.jstor.org/stable/j.ctv9hj9xq.7

10. Wendt, A. (1992). Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. International Organization, 46(2), 391–425. http://www.jstor.org/stable/2706858

The manipulation of Russian historical memory to support aggression against Ukraine

Solovei Galyna Serhiivna

Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department
of International Relations
National University of Kyiv-Mohyla
Academy
Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9535-4447

Nevmerzhytska Yuliia Oleksandrivna

4th year BA Student, Specialty
291 "International Relations, Public
Communications and Regional Studies"
National University of Kyiv-Mohyla
Academy
Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0007-1492-8706

According to international law, since 2022, Russia has been waging a full-scale aggressive interstate war against Ukraine using all forms of violence. Instead, in the Russian domestic discourse, which is disseminated to the domestic audience through state media that have no effective alternative through massive long-term propaganda, Russian aggression is presented as a special military operation to liberate the fraternal Ukrainian people from the neo-Nazi army and government. To form the image of the enemy, propagandists rely on the myths about the victory over Nazism in the Great Patriotic War that are already rooted in the historical memory of Russians. The article aims to reveal how the Russian media uses historical myths to manipulate the consciousness of Russian citizens to mobilize support for military aggression against Ukraine. Using the method of critical literature analysis, three key myths prevailing in Russian propaganda were identified, namely: The Great Patriotic War, the fight against neo-Nazism, and the Brotherhood of Nations. This made it possible to determine the codes that became the subject of further deductive content analysis of two news sites, gazeta.ru and lenta.ru, which were among the first to be found on Google and with a convenient search engine in the period from February 24, 2012, to April 24, 2012.

In the Russian propaganda of the first two months of the war, the narrative of the Great Patriotic War deliberately mixes past and present, unites the nation against an external enemy, and prepares it for the main holiday, Victory Day over Neo-Nazism, which is the most commonly used narrative in the context of the Russian-Ukrainian war. Russia positions itself as the liberator of the "brotherly people" of Ukraine from the Ukrainian government and army, which represent the "neo-Nazi" enemy. The combinations of the three narratives in the media discourse reinforce each other and serve to mobilize the Russian population to participate in the war against Ukraine. Articles coded "Great Patriotic War" often contain the code "neo-Nazism," which emphasizes Russia's role in defeating the Nazis in the past, separates the "Ukrainian brotherly people" from the "Ukrainian army and government" as the "neo-Nazis" and supports the idea of Russia's heroism in the fight against the "neo-Nazis" today.

Key words: *Russian-Ukrainian war, propaganda, collective memory, fraternal peoples, neo-Nazism, Great Patriotic War.*

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Агаларлі Агаларч

Роль середнього коридора в енергетичній стратегії Азербайджану: перехід до зеленої енергії

УДК 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.18

Агаларлі Агалар
докторант кафедри міжнародних відносин
Західно-Каспійського університету
вул. Істиглаліят, 31, Баку, Азербайджан
ORCID: 0009-0006-0174-8987

Метою цієї статті *є вивчення зростаючого значення Середнього Коридору (Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту) в енергетичній політиці Азербайджану, а також його регіональних та міжнародних впливів. У статті наголошуються подвійні цілі Азербайджану: постачання власних енергетичних ресурсів до Європейського Союзу та роль транзитного вузла для енергії, що надходить із Центральної Азії. Як найшвидший і найбезпечніший маршрут, що з'єднує Європу з Китаєм і Центральною Азією, Середній коридор зміцнює позиції Азербайджану на світовому енергетичному ринку. Вторгнення Росії на Україну, а також санкції ЄС проти Росії та Ірану ще більше наголошують на стратегічній ролі цього коридору, наголошуючи на ключовій позиції Азербайджану. Крім того, у статті розглядається стратегія Азербайджану в галузі зеленої енергетики та перспективи співпраці з ЄС, включаючи вплив проведення COP29 у Баку на екологічні зобов'язання країни та ініціативи в рамках «Року солідарності заради зеленого світу» для прискорення переходу до відновлюваних джерел енергії. Різні проекти транспортної та комунікаційної інфраструктури підтримують цілі Азербайджану в галузі енергетичної безпеки та економічної стійкості, позиціонуючи країну як потенційний глобальний енергетичний центр. Середній коридор зміцнює стратегічні позиції Азербайджану у сфері транспорту, логістики та експорту енергії, вносячи значний внесок у енергетичну безпеку Європи.*

Методологія та методи. *Стаття використовує методи аналізу, синтезу, індукції та порівняльного аналізу для всебічного дослідження ролі Середнього Коридору в енергетичній політиці Азербайджану та його значущості у процесі переходу до зеленої енергії.*

Новизна статті *полягає в оцінці стратегічного значення Середнього Коридору в енергетичній політиці Азербайджану у контексті переходу до зеленої енергії. Крім того, у статті представлені нові підходи до енергетичного транзиту та потенціалу відновлюваних джерел енергії Азербайджану, а також наголошуються на перспективах регіонального та глобального співробітництва.*

Основні висновки: *Стаття наголошує на тому, що Середній Коридор є ключовим стратегічним маршрутом в енергетичній політиці Азербайджану, зміцнюючи позицію країни в процесі переходу до зеленої енергії. Вона показує, що співпраця Азербайджану з Європейським Союзом як у галузі енергетичного транзиту, так і в галузі відновлюваних джерел енергії значно сприяє регіональній та глобальній енергетичній безпеці. Крім того, проекти у галузі зеленої енергії акцентуються як невід'ємна частина стратегії сталого розвитку Азербайджану.*

Ключові слова: *Середній коридор, Азербайджан, COP29, зелена енергія, Центральна Азія.*

Вступ. Роль та значення проекту Серединного Коридору в енергетичній політиці Азербайджану привертають увагу як на регіональному, так і міжнародному рівні. Азербайджан, який має багатий енергетичний потенціал, є стратегічно важливим для Європи як транзитний центр для постачання своїх вуглеводневих ресурсів до Європейського Союзу (ЄС), а також для транспортування енергії з Центральної Азії. Середній Коридор, також відомий як Транскаспійський міжнародний транспортний маршрут, зміцнює позицію Азербайджану на глобальному енергетичному ринку як найшвидший і найбезпечніший транспортно-енергетичний коридор, що сполучає Європу та Азію.

Концепція Серединного Коридору – це геостратегічний проект, спрямований на поєднання Китаю та країн Центральної Азії з Кавказом та Європою через Азербайджан та Туреччину. Роль Азербайджану в цьому коридорі має важливе політичне, економічне та екологічне значення. Геополітичні зміни, такі як війна Росії з Україною та санкції ЄС проти Росії та Ірану, збільшують важливість Серединного Коридору, що у свою чергу виділяє роль Азербайджану. Стратегія експорту енергетичних ресурсів та перехід на відновлювані джерела енергії роблять Азербайджан важливим гравцем у забезпеченні енергетичної безпеки Європи та у процесі переходу до «зеленої» енергетики.

Метою цієї статті є вивчення ролі Азербайджану у проекті Серединного Коридору та його місця в енергетичній політиці країни. У цьому контексті Азербайджан розглядається не лише

як країна-експортер вуглеводневих ресурсів, а й як держава, яка підтримує стратегію переходу до «зеленої» енергетики. Особливо проведення кліматичної конференції COP29 в Азербайджані та оголошення 2024 року в країні «Роком солідарності заради Зеленого світу» [1] підтверджують амбітні цілі Азербайджану в галузі зеленої енергетики.

Значення Серединного Коридору для Азербайджану проявляється у двох ключових аспектах. По-перше, це зміцнення позиції Азербайджану як важливого партнера щодо забезпечення енергетичної безпеки ЄС та диверсифікації енергетичних ресурсів, що, у свою чергу, підтримує цілі Азербайджану щодо переходу на «зелену» енергетику. Завдяки своїм природним ресурсам та потенціалу відновлюваних джерел енергії Азербайджан може стати важливим центром енергетичних постачань до Європи. Середній Коридор, стимулюючи як транспортування енергії, так і використання зеленої енергії, становить один із ключових стратегічних напрямів енергетичної політики Азербайджану. По-друге, в умовах геополітичної напруженості та конфліктів на інших трансконтинентальних коридорах Середній Коридор надає Азербайджану можливості для збільшення своїх транзитних можливостей, забезпечуючи швидкий і безпечний транспорт.

Ця стаття також проаналізує проекти, які реалізує Азербайджан у рамках переходу до зеленої енергетики, а також енергетична співпраця з ЄС. Меморандум про стратегічне партнерство в енергетичному секторі, підписаний з ЄС [2], та інвестиції у проекти зеленої енергетики є важливими індикаторами цього процесу. Азербайджан зміцнює свою стратегічну позицію у забезпеченні енергетичних ресурсів, використовуючи як традиційні джерела енергії, такі як нафта та газ, так і відновлювані джерела енергії, такі як вітер та сонце.

Новизна статті полягає в оцінці стратегічного значення Середнього Коридору в енергетичній політиці Азербайджану у контексті переходу до зеленої енергії. Крім того, у статті представлені нові підходи до енергетичного транзиту та потенціалу відновлюваних джерел енергії Азербайджану, а також наголошуються на перспективах регіонального та глобального співробітництва.

Виклад основного матеріалу. Стратегічна роль Серединного Коридору для Азербайджану та регіону. Середній Коридор (Транскаспійський міжнародний транспортний маршрут) є проектом стратегічного значення як для Азербайджану, так і для країн регіону. Цей коридор розміщує Азербайджан у центрі торговельного та енергетичного транзитного маршруту, що сполучає Європу та Азію. Конфлікт між Росією та Україною, а також санкції, запроваджені Заходом проти Росії та Ірану, ще більше збільшили значущість Серединного Коридору. Завдяки своїм багатим енергетичним ресурсам Азербайджан має можливість постачати не лише свої власні енергетичні ресурси, а й ресурси з Центральної Азії на європейський ринок, що дозволяє йому зайняти більш стратегічну позицію на глобальному енергетичному ринку.

Ідею Серединного Коридору було висунуто у 2013 році Казахстаном, Азербайджаном, Грузією, Туреччиною та Румунією, а того ж року було створено координаційну комісію між Азербайджаном, Грузією та Казахстаном [3]. В умовах напруженої геополітичної обстановки цей маршрут став найкоротшим та безпечнішим з'єднанням Китаю та Європи та конкурує з Північним та Південним коридорами. Цей проект, який підтримує Азербайджан і Туреччина, значно сприяє розвитку політичних та економічних відносин між двома країнами. Через цей коридор розвиваються транспорт та логістика, відкриваючи Азербайджану можливості стати важливим транзитним центром для регіональної торгівлі та співробітництва. У цьому контексті підписання Азербайджаном у липні 2022 року «Меморандуму про стратегічне партнерство в енергетичному секторі» з ЄС та зобов'язання щодо збільшення постачання енергії в ЄС ще більше наголошують на стратегічному значенні Серединного Коридору.

Однією з основних цілей проекту є створення сучасної оптоволоконної інфраструктури для високошвидкісної передачі даних та енергії між Каспійським та Чорним морями [4]. Очікується, що прямий підводний електропровід знизить втрати енергії та підвищить ефективність розподілу електроенергії. Це залучає додаткові інвестиції в енергетичний сектор як на регіональному, так і на міжнародному рівнях, сприяючи економічному зростанню та стабільності. Ця нова інфраструктура підтримає більш ефективну інтеграцію зеленої енергії до енергомережі. Відповідно до глобальних тенденцій стійкості ці зміни підвищать конкурентоспроможність Азербайджану на світовому енергетичному ринку та сприятимуть диверсифікації економіки. Можливості для високошвидкісної передачі сприятимуть розвитку цифрової економіки регіоні. Поліпшення зв'язків, а також розширення можливостей у таких галузях, як технології, фінанси та телекомунікації, дозволить Азербайджану розширити свою економічну базу.

Як видно з вищевикладеного, роль Азербайджану в Серединному Коридорі виходить за рамки простого експорту нафти та газу. Цей коридор також посилює економічну та геополітичну співпрацю Азербайджану з Центральною Азією. Країни Центральної Азії, такі як Казахстан, Туркменістан та Узбекистан також хочуть вивести свої енергетичні ресурси на європейські ринки через Середній Коридор, і Азербайджан відіграє важливу роль

у цьому процесі як транзитний центр. Через цей маршрут можливий транспорт різних видів енергії, включаючи скраплений природний газ (ЗПГ), природний газ, зелену електроенергію та водень, що може значно сприяти енергетичній безпеці ЄС.

Стратегічне значення Серединного Коридору Азербайджану також пов'язані з потенціалом економічного розвитку. Розвиток цього маршруту залучає серйозні інвестиції у транспортну та логістичну інфраструктуру Азербайджану, що, у свою чергу, сприяє диверсифікації економіки країни. Співпраця Азербайджану з міжнародними фінансовими інститутами, такими як Світовий банк та Азіатський банк розвитку, у підтримці розвитку Серединного Коридору ще більше зміцнює довгострокові перспективи проекту. Ця співпраця допомагає Азербайджану зміцнити свою позицію як енергетичного центру в регіоні та забезпечити економічну стійкість.

Коридор також відкриває нові можливості для задоволення потреб Європи у енергетичних ресурсах. Доставка азербайджанської нафти та природного газу на європейський ринок має стратегічне значення для забезпечення енергетичної безпеки ЄС. Політика ЄС щодо диверсифікації енергетичних джерел та зусилля щодо скорочення залежності від Росії також збільшують інтерес до цього коридору. Багаті енергетичні ресурси Азербайджану та його вигідне географічне розташування зміцнюють його транзитну роль. Це також відповідає стратегічним цілям ЄС щодо диверсифікації джерел енергії та збільшення частки відновлюваних джерел енергії до 2030 року.

На закінчення Середній Коридор має стратегічне значення для енергетичної політики Азербайджану і є основним маршрутом для доставки енергетичних ресурсів країни на європейський ринок. Цей коридор дає Азербайджану можливість не лише постачати власні енергетичні ресурси, а й транспортувати енергію країн Центральної Азії до Європи. Це зміцнює міжнародну позицію Азербайджану і робить значний внесок у забезпечення енергетичної безпеки та сталого розвитку регіону.

Стратегія переходу Азербайджану до зеленої енергетики та значення COP29. Слід наголосити, що енергетична стратегія Азербайджану спрямована не лише на експорт вуглеводнів, а й на процес переходу до зеленої енергетики. Країна робить важливі кроки у напрямі розвитку поновлюваних джерел енергії. У цьому контексті проведення COP29 в Азербайджані та оголошення 2024 року «Роком солідарності заради зеленого світу» є значущими подіями, що підтверджують амбіції Азербайджану щодо лідерства в галузі зеленої енергетики. Ці ініціативи підтримують стратегію сталого розвитку країни, спрямовану на зміцнення співпраці з ЄС та залучення інвестицій у екологічно чисті технології.

Азербайджан має значний потенціал відновлюваних джерел енергії як на суші (135 ГВт), так і на морі (157 ГВт). Економічний потенціал відновлюваної енергії оцінюється в 27 ГВт і включає такі джерела, як вітер (3000 МВт), сонце (23000 МВт), біопаливо (380 МВт) і гідроенергія на річках (520 МВт). Незважаючи на те, що Азербайджан є експортером енергетичних ресурсів на основі викопних видів палива, в рамках своєї політики енергетичної безпеки країна надає особливої уваги відновлюваним джерелам енергії. Загальна потужність виробництва електричної енергії країни становить 7954 МВт, у тому числі 16,5% посідає поновлювані джерела. Азербайджан має на меті довести частку відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі до 30% до 2030 року, забезпечивши таким чином чисте та стійке енергетичне майбутнє [5].

Особливу увагу Азербайджан приділяє розвитку потенціалу у галузі вітрової та сонячної енергетики. Країна розробляє проекти, спрямовані на використання сильних вітрових потоків у районі Каспійського моря та сонячної радіації у різних регіонах для реалізації великих енергетичних проектів. Ініціативи Азербайджану в галузі зеленої енергетики відповідають цілям ЄС, який ставить перед собою завдання довести частку відновлюваних джерел в енергетичному балансі до 42,5% до 2030 [6]. Досягнення цієї мети дозволить Азербайджану не лише збагатити свій енергетичний баланс відновлюваними джерелами, а й стати прикладом для інших країн регіону.

Проведення COP29 в Азербайджані також наголошує на важливості країни на глобальній кліматичній арені. Через цю конференцію Азербайджан прагне представити свої проекти в галузі зеленої енергетики та екологічної ефективності міжнародної спільноти. Організація конференції в Азербайджані є також важливим кроком для зміцнення іміджу країни та демонстрації її амбіцій щодо лідерства у переході до зеленої енергетики.

Оголошення 2024 року «Роком солідарності заради зеленого світу» також наголошує на важливості стратегії зеленої енергетики для Азербайджану. У рамках цієї ініціативи країна розробляє спеціальні стратегії створення «Зеленої енергетичної зони» на звільнених територіях. В економічному курсі, визначеному Президентом Азербайджану Ільхамом Алієвим для звільнених територій, створення «Зеленої енергетичної зони» є одним із основних напрямків. Після 44-денної Вітчизняної війни під час консультації 6 січня 2021 року Президент країни запропонував стратегічну концепцію створення «Зеленої енергетичної зони» у звільнених районах, зазначивши, що в цих територіях є значний потенціал для розвитку поновлюваних джерел енергії [7].

Згідно з Указом Президента Азербайджанської Республіки від 3 травня 2021 року № 2620 щодо

заходів щодо створення зони «зеленої енергії» на звільнених територіях Азербайджанської Республіки, передбачено залучення міжнародної консалтингової компанії [8]. У рамках реалізації Указу було розпочато співпрацю з японською компанією TEPSCO, та було підготовлено відповідний концептуальний документ [9].

Логічним результатом цього процесу є нові проекти із виробництва зеленої енергії в економічних районах Карабаху та Східного Зангезура. В рамках цих проектів планується розширення використання вітрових електростанцій, сонячних панелей та гідроенергетичних ресурсів. У таких районах, як Губадли, Зангілан, Джебраїл, Фізулі та Лачин, є великий потенціал для розвитку відновлюваних джерел енергії, і Азербайджан планує ефективно використати цей потенціал. За попередніми оцінками, потенціал сонячної енергії у цих районах становить 7200 МВт, а потенціал вітрової енергії – 2000 МВт. Також відомо, що річки, такі як Тертерчай і Хекери, мають значний гідроенергетичний потенціал [10].

Азербайджан також запроваджує екологічно ефективні технології на звільнених територіях. У цих районах реалізуються різні проекти зеленої енергії, такі як виробництво електроенергії із відновлюваних джерел, вуличне освітлення на основі світлодіодів, встановлення сонячних панелей. Ці проекти не лише забезпечують енергетичну безпеку, а й сприяють досягненню однієї з ключових цілей енергетичної стратегії Азербайджану – забезпечення екологічної стійкості. Як приклад останніх кроків, зроблених для забезпечення енергетичної безпеки країни, можна навести кілька випадків. Наприклад, у звільнених районах Лачин, Кельбаджар і Суговушан було введено в експлуатацію чотири гідроелектростанції загальною потужністю 20,2 МВт:

– Гюлябірд ГЕС – 8 МВт;
– Суговушан-1 ГЕС – 4,8 МВт;
– Суговушан-2 ГЕС – 3,0 МВт;
– Кельбаджар-1 ГЕС – 4,4 МВт.

Крім того, триває будівництво двох гідроелектростанцій на річці Араз у Джебраїльському районі із загальною потужністю 140 МВт для азербайджанської сторони (100 МВт для «Худофарин» та 40 МВт для «Киз Кала»). Будівництво цих об'єктів прискорюється завдяки підписанню угоди між Азербайджаном та Іраном у 2022 [10].

Країна також залучає міжнародні інвестиції у зелену енергетику. Наприклад, з компанією BP було підписано контракт на будівництво сонячної електростанції потужністю 240 МВт у Зангілані та Джебраїлі [11]. У січні 2020 року було підписано контракт між Міністерством енергетики Азербайджану та компанією Masdar з Об'єднаних Арабських Еміратів. У квітні 2021 року було підписано інвестиційний договір, договір про продаж електроенергії та угоду про підключення до мережі для будівництва сонячної електростанції потужністю 230 МВт. У жовтні 2023 року було офіційно відкрито сонячну електростанцію потужністю 230 МВт у Карадазькому районі, яка є найбільшою сонячною електростанцією у Каспійському регіоні та СНД. Будівництво станції було здійснено коштом іноземних інвестицій у розмірі 262 мільйонів доларів США. Ця станція щорічно вироблятиме 500 мільйонів кВт · год електроенергії, що дозволить заощадити 110 мільйонів кубометрів природного газу та знизити викиди вуглекислого газу на 200 тисяч тонн [12].

Ці проекти сприяють інтеграції Азербайджану у світовий ринок зеленої енергії та дозволяють експортувати екологічно чисту енергію. Одночасно ці заходи відповідають заявленій Азербайджаном на COP26 у Шотландії меті скоротити викиди парникових газів на 40% до 2050 року та створити «зону нульових викидів» на звільнених територіях [13]. Крім того, в рамках стратегічного партнерства з ЄС Азербайджан націлений на залучення додаткових інвестицій для розширення виробництва зеленої енергії та прискорення розвитку екологічно чистих технологій.

Стратегія переходу Азербайджану до зеленої енергетики також підтримує загальне економічне зростання країни. Розширення сектора відновлюваної енергетики сприяє розвитку несировинного сектора, створення нових робочих місць та покращення добробуту населення. Зусилля Азербайджану у боротьбі зі зміною клімату сприяють зміцненню його позицій як відповідального лідера у глобальній енергетичній галузі.

Проблеми та рішення. Майбутні перспективи проекту обіцяють значні результати, проте є певні технічні та геополітичні труднощі. По-перше, існуючі інфраструктури на даний момент є недостатніми для транспортування необхідного обсягу енергії, необхідного Європою в короткостроковій перспективі. Однак запаси залишків та відновлюваних енергетичних ресурсів у Центральній Азії та Південному Кавказі настільки великі, що в середньостроковій та довгостроковій перспективі вони можуть легко задовольнити зростаючий попит Європи на енергоресурси. Для цього необхідний подальший розвиток та розширення транспортної інфраструктури Серединного коридору. Крім того, необхідно узгодити транспортні та економічні політики країн Серединного коридору, а також привести їх у відповідність до стандартів ЄС.

З іншого боку, технічна складність прокладання підводних оптоволоконних кабелів, геополітична напруженість у регіоні та потенційні екологічні наслідки також потребують уваги. Вирішення цих питань має ключове значення для забезпечення успіху та стійкості проекту. Для досягнення всіх цих цілей необхідно прискорити розвиток інфраструк-

тури коридору, яка сприятиме більш ефективній логістиці енергетичних ресурсів та обміну інформацією на широкому географічному просторі.

Слід зазначити, що на даний момент у розвиток Серединного коридору було вкладено значну кількість інвестицій за участю різних міжнародних та регіональних партнерів. Наприклад, залізнична лінія Баку-Тбілісі-Карс (БТК), відкрита у 2017 році, є важливою подією в історії Серединного коридору. Вона з'єднує залізничні системи Азербайджану, Грузії та Туреччини, забезпечуючи пряме залізничне сполучення між Європою та Центральною Азією. Не можна забувати, що цей коридор призначений не лише для транзиту енергії, а й для розширення транспортної, логістичної та телекомунікаційної інфраструктури. Міжнародні інвестиційні організації, такі як Китай, ЄС, Азербайджан, Казахстан, Грузія та Туреччина, вклали кошти у ключові інфраструктурні проекти Серединного коридору, спрямувавши значні фінансові ресурси на ці проекти.

У наступній таблиці наведено список інвестицій у розвиток коридору лише за останні два роки. Згідно з таблицею, серед інвестицій у Середній коридор особлива увага приділяється оновленню залізниць, автошляхів та портової інфраструктури. Логістичні об'єкти, такі як порти в Казахстані (Актау та Курик), в Азербайджані (Баку) та в Грузії (Поті та Батумі), є ключовими ланками цього коридору. Удосконалення інфраструктури цих портів може підвищити конкурентоспроможність Серединного коридору та забезпечити його перевагу у конкуренції з Північним та Південним коридорами. Розширення та модернізація цих об'єктів збільшать можливості морських перевезень та забезпечать доставку енергетичних ресурсів до Європи у стислі терміни, надійно та ефективно.

Інвестиції Азербайджану у проект Серединного коридору також значно сприяють розвитку економіки країни. Відкриття залізничної лінії Баку-Тбілісі-Карс забезпечує Азербайджану більшу конкурентоспроможність у сфері міжнародних транспортних та торговельних перевезень. Ця залізнична лінія сприяє зміцненню економічних зв'язків між Азербайджаном та Туреччиною та розширює доступ азербайджанських товарів на міжнародні ринки. Успішна реалізація проекту перетворює Азербайджан не лише на транзитну країну енергетичними ресурсами, а й на найважливіший маршрут для міжнародної торгівлі.

Інтерес міжнародних фінансових інститутів до Серединного коридора ще більше підкреслює

Таблиця 1

Інвестиції в Середній коридор після нападу Росії на Україну у лютому 2022 року

Джерело інвестицій	Обсяг інвестицій		Значення
Євразійський банк розвитку (2024)	3, 5 мільярд доларів		Транспортна інфраструктура
Європейська комісія (2022)	2,3 мільярд євро		Підводний кабель для передачі електроенергії між Азербайджаном та ЄС
Євразійський банк розвитку (2024)	1,5 мільярд євро		Фінансування міжрегіональних транспортних сполучень у Центральній Азії
Европейский инвестиционный банк (2024)	1,47 мільярд євро		Проекти сталого транспорту в Центральній Азії
AD Ports и Национальная нефтяная компания Казахстана (2022)	7 8 0	млн дол.	Судоходные услуги для энергетических компаний в Каспийском регионе и создание инвестиционных форматов. Увеличение грузоперевозок до 8–10 млн тонн нефти в год
Semurg Invest (2023)	1 0 0	млн дол.	Збільшення вантажопідйомності порту Курик до 15–20 млн тонн на рік
Азербайджан (2022)	1 0 0	млн дол.	Фінансування реконструкції вантажної ділянки залізниці Баку-Тбілісі-Карс у Грузії
Азербайджанские железные дороги (2023)	2 0 , 5 8	млн дол.	Модернізація залізничної мережі
Wondernet Express	2 0	млн дол.	Будівництво терміналу добрив у порту Батумі, Грузія
Азербайджан (2022)	1 0 0	млн дол.	Удосконалення залізничної лінії Баку-Тбілісі-Карс для збільшення пропускної здатності до 5 мільйонів тонн на рік
Группа Turkish Albayrak (2022)	2 0	млн дол.	Розвиток Бакинського порту. Операції з Ro-Ro контейнерами та терміналом компанії-виробника добрив
Министерство транспорта Казахстана	6 1 8	млн дол.	Albayrak Розвиток портів Актау та Курик, створення інфраструктури для нових транспортних суден та контейнерних терміналів, збільшення пропускної спроможності портів

Джерело: Observer Researcher Foundation [14]

стратегічну значущість цього проекту. Світовий банк, Азіатський банк розвитку та Європейський банк реконструкції та розвитку надають фінансову підтримку інфраструктурним проектам Серединного коридору, допомагаючи Азербайджану та іншим країнам-членам забезпечувати економічну стійкість регіону та енергетичну безпеку. Ці міжнародні партнерства забезпечують довгострокову стійкість та розвиток Серединного коридору.

Європейська комісія давно підтримує розширення Південного газового коридору (СГК), попередника Серединного коридору (СК). СГК є проектом, який значно впливає на постачання природного газу з Каспійського басейну до Південно-Східної Європи, потенційно через Трансадріатичний трубопровід до країн Західних Балкан, забезпечуючи безпечні, надійні та прогнозовані поставки. Остання частина трубопровідної мережі починається на кордоні Греції та Туреччини, проходить через Албанію, перетинає Адріатичне море та закінчується в Італії.

Тим не менш, існують кілька труднощів, пов'язаних з розвитком ресурсів, таких як відсутність сучасних технологій видобутку в регіоні, високі витрати на видобуток, обмежені можливості транзитної інфраструктури, політична нестабільність та значний вплив Росії та Китаю в регіоні, а також труднощі із залученням інвестицій з ЕС.

Розвиток Каспійського басейну як важливого джерела вуглеводневих ресурсів для Європи та світу було утруднено низкою факторів. З одного боку, ефективний опір Росії та Ірану заблокував будівництво Транс-Каспійського газопроводу, тоді як сама Росія стала основним постачальником енергетичних ресурсів із Центральної Азії до Європи. З іншого боку, ринки Китаю та Індії, що ростуть, направили газові поставки з Туркменістану на схід. Незважаючи на це, значні запаси енергетичних ресурсів залишаються невикористаними і чекають на західні інвестиції.

Країни Центральної Азії прагнуть більш високого ступеня незалежності від Росії. Якщо Росія суттєво скоротить або припинить закупівлю нафти і газу у Казахстану та Туркменістану через надлишок виробництва, ці країни можуть розпочати активніший розвиток торговельних зв'язків з європейськими державами. Перші приклади цього вже видно: збільшення постачання нафти з Казахстану до Європи через Азербайджан та останню угоду Туркменістану з Угорщиною про постачання газу.

Азербайджан і Грузія також відіграють важливу роль у Серединному коридорі (відповідно, як виробник енергії та транзитна країна), і обидві країни мають значний потенціал у галузі відновлюваних джерел енергії. Азербайджан докладає всіх зусиль для збільшення експорту вуглеводнів до Європи, активно просуваючи енергоефективність та виробництво відновлюваних джерел енергії, а також плануючи експортувати зекономлений газ та нафту. Водночас, Азербайджан збільшує імпорт газу з Туркменістану через Іран за механізмом «свапу». У червні 2022 року Іран та Азербайджан домовилися подвоїти щорічний обсяг обміну газом між Туркменістаном та Азербайджаном через іранську трубопровідну систему (з поточних 1,5–2 мільярдів кубометрів на рік) [15].

Одним із найважливіших етапів, які належить подолати для розвитку коридору, буде відкриття Зангезурського коридору. Розвиток Зангезурського коридору може суттєво збільшити пропускну спроможність Серединного коридору та його глобальне значення. Відкриття залізничного та автомобільного маршруту, який з'єднає основну частину Азербайджану з Нахічування через територію Вірменії і далі з Туреччиною, може принести значну економічну вигоду не тільки для Азербайджану та Туреччини, а й для Вірменії. В результаті розвиток Серединного та Зангезурського коридорів матиме стратегічне значення для енергетичної політики Азербайджану та процесу переходу до зеленої енергетики. Зміцнення співпраці з сусідніми країнами, покращення інфраструктури та приведення її у відповідність до міжнародних стандартів сприяють реалізації повного потенціалу цих маршрутів та забезпеченню сталого розвитку регіону.

Висновки та й перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Проект Середнього коридору має стратегічне значення в енергетичній політиці Азербайджану та у стратегії переходу до зеленої енергії. Роль Азербайджану в транзиті енергії є важливим маршрутом, який сприяє забезпеченню енергетичної безпеки ЄС, диверсифікації енергетичних ресурсів у регіоні та підтримці переходу Європи до зеленої енергетики. Країна, граючи центральну роль енергетичному транзиті, також орієнтується на екологічну стійкість, прискорюючи реалізацію проектів у сфері відновлюваних джерел енергії.

Геополітичне становище Азербайджану та його багаті енергетичні ресурси забезпечують країні вигідне становище експорту енергії до ЄС через Середній коридор. Проведення COP29 в Азербайджані та оголошення 2024 року «Роком солідарності заради зеленого світу» демонструють прагнення Азербайджану зробити внесок у глобальні екологічні цілі та продемонструвати лідерство у переході до зеленої енергії. Ініціативи Азербайджану у сфері відновлюваної енергетики спрямовані не лише на забезпечення внутрішніх енергетичних потреб, а й на стимулювання експорту зеленої енергії на глобальні енергетичні ринки.

Майбутні перспективи Середнього коридору мають важливе значення не лише для Азербайджану, а й для країн регіону. Країни, які розташовані на узбережжі Каспійського моря, через Середній коридор отримують нові можливості для доставки своїх енергетичних ресурсів на європейські ринки.

Це сприяє розвитку не лише енергетичного сектору, а й економіки регіону, торгівлі та інфраструктури. Інвестиції Азербайджану та інших зацікавлених сторін у цей коридор, а також міжнародне співробітництво щодо його розвитку відіграють ключову роль у забезпеченні довгострокової стійкості проекту.

Для Азербайджану Середній коридор є не лише маршрутом транзиту енергії, а й можливістю стати центром зеленої енергетики. Використовуючи повний потенціал цього коридору, країна має на меті забезпечити свою енергетичну безпеку, а також реалізувати екологічно стійку енергетичну політику. Стратегічне становище Азербайджану та його багаті природні ресурси роблять його зручним центром задля досягнення цих цілей. Проекти, такі як Середній коридор та Зангезурський коридор, сприятимуть подальшому зміцненню значення Азербайджану на регіональних та глобально-енергетичних ринках.

Як найкоротша і найбезпечніша альтернатива маршрутам на Півночі та Півдні, Середній коридор полегшує експорт значних обсягів залишкових енергетичних ресурсів і може зробити свій внесок у декарбонізацію коридору з розвитком відновлюваної енергії, підтримуючи досягнення мети ЄС щодо відновлюваних джерел енергії. Незважаючи на кілька економічних, політичних та технічних труднощів, які заважають широкомасштабному та своєчасному розвитку коридору, нинішні світові події створюють можливості для його розширення. Країни Центральної Азії, Південного Кавказу, ЄС та США, а також усі зацікавлені сторони повинні об'єднати зусилля для реалізації Середнього коридору та спільного використання переваг його впливу на економічний, політичний, соціальний та безпековий розвиток регіону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Azərbaycan Respublikasında 2024-cü ilin "Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili" elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 25 dekabr 2023, Bakı. (Elektron resurs:https://president.az/az/articles/view/62737).

2. Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında enerji sahəsində Strateji Tərəfdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu imzalanıb. 18 iyun 2022, Bakı. (Elektron resurs: https:// president.az/az/articles/view/56689).

3. Middlecoridor.com, History. (Elektron resurs: https:// middlecorridor.com/en/about-theassociation/history-en).

4. Hungary, Romania and Azerbaijan join forces for mega European energy project. 29 Oktyabr 2024 (elektron resurs: https://report.az/en/infrastructure/hungary-romania-andazerbaijan-join-forces-for-mega-european-energy-project/).

5. Azərbaycanda bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə. 6 mart 2024 (elektron resurs: https://minenergy.gov.az/az/alternativ-ve-berpa-olunan-enerji/azerbaycanda-berpaolunan-enerji-menbelerinden-istifade).

6. Renewable energy targets (Elektron resurs: https://energy.ec.europa.eu/topics/renewableenergy/renewable-energy-directive-targets-and-rules/renewable-energy-targets_en).

7. İlham Əliyevin sədrliyi ilə 2020-ci ilin yekunlarına həsr olunmuş videoformatda müşavirə keçirilib. 6 yanvar 2021 (elektron resurs: https://president.az/az/articles/view/ 49933).

8. Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində "yaşıl enerji" zonasının yaradılması ilə bağlı tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı. 3 may 2021 (Elektron resurs: https://e-qanun.az/framework/47397).

9. Energetika Nazirliyi Yaponiya şirkəti ilə müqavilə imzalayıb. 6 may 2021 (elektron resurs: https://minenergy.gov.az/az/xeberler-arxivi/energetika-nazirliyi-yaponiya-sirketiile-muqavile-imzalayib).

10. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə yaşıl enerji zonası (YEZ). (Elektron resurs: https:// area.gov.az/az/page/layiheler/yasil-enerji-zonasi/yasil).

11. Şəfəq Günəş Elektrik Stansiyası. (elektron resurs: https://area.gov.az/az/page/layiheler/ cari-layiheler/240-mvt-gunes-elektrik-stansiyasi).

12. 230 MVt gücündə "Qaradağ" Günəş Elektrik Stansiyası. (Elektron resurs: https:// area.gov.az/az/page/layiheler/cari-layiheler/230-mvt-gunes-elektrik-stansiyasi).

13. Qlazqo şəhərində keçirilən BMT-nin iqlim sammitində (COP26) Ekologiya və Təbii Sərvətlər nazirinin müavini Rauf Hacıyev çıxış edib. 11 noyabr 2021 (elektron resurs: https://eco.gov.az/az/nazirlik/xeber?newsID=13366).

14. The Middle Corridor: Reviving connectivity for EU-Central Asia Trade and India's strategic imperative. 13 sentyabr 2024 (Elektron resurs: https://www.orfonline.org/ research/the-middle-corridor-reviving-connectivity-for-eu-central-asia-trade-and-india-sstrategic-imperative).

15. Iran recorded a surge in gas swap from Turkmenistan to Azerbaijan. 16 aprel 2023 (elektron resurs: https://www.newscentralasia.net/2023/04/16/nigc-iran-recorded-asurge-in-gas-swap-from-turkmenistan-to-azerbaijan/).

The role of the middle corridor in Azerbaijan's energy strategy: transition to green energy

Aghalarli Aghalar

Postdoctoral Student at the Department of International Relations
Western Caspian University
Istiglaliyyat str., 31, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0009-0006-0174-8987

The aim of this article is to explore the growing significance of the Middle Corridor (Trans-Caspian International Transport Route) in Azerbaijan's energy policy, as well as its regional and international impacts. It emphasizes Azerbaijan's dual objectives: delivering its own energy resources to the European Union and serving as a transit hub for energy flowing from Central Asia. As the fastest and most secure route connecting Europe with China and Central Asia, the Middle Corridor strengthens Azerbaijan's position in the global energy market. The Russia's invasion of Ukraine and the EU's sanctions on Russia and Iran further highlight the strategic role of this corridor, underscoring Azerbaijan's pivotal position. Additionally, the article examines Azerbaijan's green energy strategy and its collaborative prospects with the EU, including the implications of hosting COP29 in Baku on the country's environmental commitments and initiatives within the "Year of Solidarity for a Green World" framework to advance the transition to renewable energy. Various transportation and communication infrastructure projects support Azerbaijan's goals of energy security and economic resilience, positioning the country as a potential global energy hub. The Middle Corridor solidifies Azerbaijan's strategic stance in transport, logistics, and energy exports, contributing significantly to Europe's energy security.

Methodology and methods. The article employs analysis, synthesis, induction, and comparative analysis methods to comprehensively examine the role of the Middle Corridor in Azerbaijan's energy policy and its significance in the transition to green energy.

The novelty of the article lies in its evaluation of the strategic importance of the Middle Corridor in Azerbaijan's energy policy within the context of the transition to green energy. It also introduces new approaches to Azerbaijan's energy transit and renewable energy potential while highlighting prospects for regional and global cooperation.

Main results: The article highlight that the Middle Corridor serves as a key strategic route in Azerbaijan's energy policy, strengthening the country's position in the transition to green energy. It demonstrates that Azerbaijan's cooperation with the European Union in both energy transit and renewable energy contributes significantly to regional and global energy security. Additionally, green energy projects are emphasized as an essential part of Azerbaijan's sustainable development strategy.

Key words: *Middle Corridor, Azerbaijan, COP29, Green Energy, Central Asia.*

Вербицький Андрій Вікторович

Феномен глобальної політики: концептуальні засади та актори в умовах глобалізації

327.3:316.32
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.19

Вербицький Андрій Вікторович
аспірант кафедри політології
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
вул. Алчевських, 29, Харків, Україна
ORCID: 0009-0007-8447-1385

Актуальність дослідження феномену глобальної політики зумовлена трансформацією міжнародних відносин під впливом процесів глобалізації. Глобальна політика як новий феномен характеризується зростанням взаємозалежності, появою нових акторів та зміною балансу сил на світовій арені, що вимагає переосмислення традиційних підходів до розуміння міжнародних відносин. Мета статті – проаналізувати концептуальні засади глобальної політики та визначити ключових акторів у контексті глобалізаційних процесів. Методологія дослідження базується на системному та міждисциплінарному підходах, що дозволяє розглянути глобальну політику як складне та багатовимірне явище. У статті використано методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення для вивчення різних аспектів глобальної політики та ролі її акторів. Результати дослідження свідчать про трансформацію традиційної системи міжнародних відносин у бік формування глобальної політики, яка характеризується зростанням взаємозалежності, появою нових акторів та зміною балансу сил на світовій арені. Визначено ключових акторів глобальної політики, серед яких національні держави, міжнародні організації, транснаціональні корпорації, неурядові організації та глобальні мережі. Проаналізовано їх роль та вплив на формування глобального порядку денного. Особлива увага приділяється трансформації ролі національних держав в умовах глобалізації, які, з одного боку, зазнають обмеження свого суверенітету, а з іншого – залишаються ключовими гравцями на міжнародній арені. Дослідження також виявляє зростання значення недержавних акторів у глобальній політиці, що призводить до плюралізації та фрагментації системи міжнародних відносин. Стаття розглядає ключові виклики глобальної політики, включаючи питання глобального управління, зміни клімату, глобальної нерівності, міжнародного тероризму та пандемій. Крім того, аналізується вплив технологічного прогресу та інформаційної революції на формування нової глобальної політичної реальності. Результати дослідження мають теоретичне та практичне значення для розуміння сучасних тенденцій розвитку міжнародних відносин та вироблення ефективних стратегій взаємодії на глобальному рівні.

Ключові слова: *глобальна політика, глобалізація, міжнародні відносини, актори глобальної політики, взаємозалежність, національні держави, недержавні актори, світовий порядок.*

Вступ. Сучасний світ характеризується стрімкими змінами у всіх сферах життя, що зумовлено процесами глобалізації. Ці процеси суттєво впливають на систему міжнародних відносин, трансформуючи її структуру, механізми функціонування та склад учасників. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження феномену глобальної політики як нової парадигми світового порядку.

Глобальна політика є відносно новим явищем, яке виникло в результаті процесів глобалізації та трансформації світового порядку в кінці XX – на початку XXI століття. Вона відображає зміни в характері та масштабах політичних процесів, які виходять за межі окремих національних держав та набувають транснаціонального та планетарного характеру.

Дослідження феномену глобальної політики є важливим для розуміння сучасних міжнародних відносин, прогнозування їх розвитку та вироблення ефективних стратегій взаємодії на глобальному рівні. Це питання привертає увагу багатьох дослідників, серед яких У. Бек, Дж. Розенау, Д. Хелд, Е. Гідденс, М. Кастельс та інші.

Глобальна політика характеризується зростанням взаємозалежності між різними країнами та регіонами світу, що призводить до формування єдиного глобального простору, в якому політичні, економічні та культурні процеси набувають транснаціонального характеру. Це явище тісно пов'язане з процесами глобалізації, які охоплюють різні сфери суспільного життя – від економіки та технологій до культури та ідентичності.

Одним з ключових аспектів глобальної політики є трансформація ролі та функцій національних держав, які традиційно вважалися основними акторами міжнародних відносин. В умовах глобалізації держави стикаються з новими викликами та обмеженнями свого суверенітету, але водночас отримують нові можливості для співпраці та впливу на світовій арені.

Іншою важливою особливістю глобальної політики є зростання ролі недержавних акторів, таких як міжнародні організації, транснаціональні корпорації, неурядові організації та глобальні мережі. Ці актори все більше впливають на формування глобального порядку денного та прийняття рішень на міжнародному рівні, що призводить до плюралізації та фрагментації системи міжнародних відносин.

Дослідження феномену глобальної політики вимагає комплексного та міждисциплінарного під-

ходу, який би враховував різні аспекти та виміри цього явища. Це включає аналіз економічних, політичних, соціальних та культурних факторів, які впливають на формування глобальної політики, а також вивчення взаємодії різних акторів на глобальній арені.

У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз концептуальних засад глобальної політики та визначення ключових акторів, які формують сучасний світовий порядок. Це дозволить краще зрозуміти механізми функціонування глобальної політики, виявити основні тенденції її розвитку та спрогнозувати можливі сценарії майбутнього світового устрою.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз концептуальних засад глобальної політики та визначення ключових акторів у контексті глобалізаційних процесів. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання:

– розглянути основні теоретичні підходи до розуміння глобалізації та її впливу на політичну сферу;

– проаналізувати сутність та особливості глобальної політики як нового феномену міжнародних відносин;

– визначити основних акторів глобальної політики та їх роль у формуванні світового порядку;

– дослідити трансформацію ролі національних держав в умовах глобалізації;

– проаналізувати вплив недержавних акторів на формування глобальної політики та світового порядку.

Методи дослідження. Методологія дослідження базується на системному та міждисциплінарному підходах, що дозволяє розглянути глобальну політику як складне та багатовимірне явище. У статті використано методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення для вивчення різних аспектів глобальної політики та ролі її акторів.

Системний підхід дозволяє розглянути глобальну політику як цілісну систему взаємопов'язаних елементів та процесів. Це дає можливість виявити структурні зв'язки між різними компонентами глобальної політики, зрозуміти механізми їх взаємодії та вплив на формування світового порядку.

Міждисциплінарний підхід забезпечує інтеграцію знань з різних галузей науки – політології, економіки, соціології, культурології – для комплексного аналізу глобалізаційних процесів та їх впливу на політичну сферу. Це дозволяє врахувати різні аспекти глобальної політики та забезпечити більш повне розуміння цього феномену.

Метод аналізу використовується для вивчення окремих аспектів глобальної політики та діяльності її акторів, тоді як метод синтезу дозволяє об'єднати ці аспекти в цілісну картину. Порівняльний метод застосовується для зіставлення різних теоретичних підходів до глобалізації та глобальної політики, а також для порівняння ролі та впливу різних акторів. Метод узагальнення використовується для формулювання висновків на основі проведеного аналізу.

Результати. Глобальна політика як феномен сучасних міжнародних відносин характеризується комплексом взаємопов'язаних процесів та явищ, що трансформують традиційну систему міждержавних взаємодій. Аналіз теоретичних підходів до глобалізації дозволяє виділити кілька ключових концепцій, які пояснюють сутність та механізми цього процесу.

Теорія «глобальної ойкумени» Р. Робертсона розглядає глобалізацію як процес формування єдиного світового простору, в якому різні суспільства та культури взаємодіють та впливають одна на одну. Робертсон наголошує на культурному вимірі глобалізації та розглядає її як діалектичний процес, в якому глобальне та локальне не протиставляються, а взаємодоповнюють одне одного. Це призводить до формування глобальної свідомості та розуміння світу як єдиного цілого [1].

Теорія «світ-системи» І. Валлерстайна, навпаки, акцентує увагу на економічних аспектах глобалізації. Валлерстайн розглядає глобалізацію як закономірний етап розвитку капіталістичної світ-системи, яка формується з XVI століття. Відповідно до цієї теорії, світ-система поділяється на ядро (розвинені країни), периферію (країни, що розвиваються) та напівperiферію (проміжні країни). Глобалізація в цьому контексті розуміється як процес поглиблення нерівності та експлуатації периферії ядром, а також як механізм підтримки панування капіталістичної світ-системи [2].

Важливий внесок у розуміння глобалізації зробила теорія «глобальних потоків» А. Аппадураї. Відповідно до цієї теорії, глобалізація – це процес взаємодії та взаємопроникнення різних типів глобальних потоків: етнопотоків (потоків людей), медіапотоків (потоків образів та інформації), технопотоків (потоків технологій), фінансопотоків (потоків капіталу) та ідеопотоків (потоків ідеологій). Ці потоки створюють нові форми глобальної взаємозалежності та взаємовпливу, а також формують нові уявні світи та ідентичності [3].

Глобальна політика як новий феномен міжнародних відносин характеризується кількома ключовими особливостями. По-перше, це зростання взаємозалежності та взаємовпливу різних країн та регіонів світу. В умовах глобалізації економічні, політичні та соціальні процеси в одній частині світу можуть мати значний вплив на інші регіони, що призводить до формування глобальних ланцюгів причинно-наслідкових зв'язків.

По-друге, це формування спільних проблем та інтересів, які вимагають колективних зусиль та рішень на глобальному рівні. Такі проблеми, як

зміна клімату, міжнародний тероризм, глобальні епідемії, не можуть бути вирішені зусиллями окремих держав і потребують координації дій на міжнародному рівні.

По-третє, це плюралізм та конкуренція різних акторів та цінностей на глобальній арені. Глобальна політика характеризується зростанням кількості та різноманітності учасників, які мають різні інтереси, цінності та стратегії впливу на світовий порядок [4].

Аналіз сучасної системи міжнародних відносин дозволяє виділити основних акторів глобальної політики:

1. Національні держави – залишаються ключовими гравцями, але їх роль трансформується під впливом глобалізації. З одного боку, глобалізація підриває традиційний суверенітет та автономію держав, посилює їх вразливість до зовнішніх впливів та криз. З іншого боку, національні держави адаптуються до нових реалій, розвиваючи нові форми співпраці та координації на глобальному рівні.

2. Міжнародні організації – такі як ООН, СОТ, МВФ, відіграють важливу роль у формуванні глобальних правил та норм. Вони забезпечують платформи для діалогу, переговорів та прийняття рішень між державами та іншими акторами. Водночас, ефективність та легітимність міжнародних організацій у глобальній політиці є предметом критики та дискусій.

3. Транснаціональні корпорації – мають значний вплив на глобальну економіку та політику. ТНК контролюють значну частину світового виробництва, торгівлі та інвестицій, а також володіють величезними фінансовими, технологічними та інформаційними ресурсами. Це дозволяє їм впливати на політичні рішення та законодавство країн, в яких вони діють, а також формувати глобальні стандарти та правила в різних сферах.

4. Неурядові організації – представляють інтереси громадянського суспільства на глобальному рівні. НУО та глобальні соціальні рухи відіграють важливу роль у привертанні уваги до глобальних проблем, таких як права людини, охорона довкілля, соціальна справедливість, а також у мобілізації громадської думки та тиску на уряди та міжнародні організації.

5. Глобальні мережі та спільноти – формуються навколо спільних інтересів, цінностей та ідентичностей. Такі мережі можуть включати в себе експертні спільноти, епістемічні спільноти, діаспори, релігійні спільноти, віртуальні спільноти тощо. Вони забезпечують платформи для обміну знаннями, досвідом та ресурсами, а також для формування спільних позицій та дій на глобальному рівні [5].

Взаємодія між різними акторами глобальної політики є складною та динамічною, і може набувати різних форм – від співпраці та партнерства до конкуренції та конфлікту. Зокрема, держави можуть співпрацювати з міжнародними організаціями та НУО для вирішення глобальних проблем, але водночас конкурувати з ТНК за контроль над ресурсами та ринками. НУО та соціальні рухи можуть критикувати та кидати виклик діям держав та ТНК, але водночас співпрацювати з ними для досягнення спільних цілей.

Трансформація ролі національних держав в умовах глобалізації є одним з ключових аспектів глобальної політики. Традиційно національна держава розглядалася як головний актор міжнародних відносин, що має монополію на представництво та захист національних інтересів. Однак, в умовах глобалізації ця роль зазнає суттєвих змін.

З одного боку, глобалізація підриває традиційний суверенітет та автономію держав. Зростання економічної взаємозалежності, транснаціональні потоки капіталу, інформації та людей, а також глобальні екологічні та безпекові виклики обмежують здатність держав контролювати процеси на своїй території. Крім того, зростання впливу наднаціональних інститутів та міжнародних режимів призводить до того, що частина повноважень держав делегується на глобальний рівень [6].

З іншого боку, національні держави залишаються ключовими акторами глобальної політики, адаптуючись до нових реалій та розвиваючи нові форми співпраці та координації. Держави продовжують відігравати важливу роль у забезпеченні безпеки, економічного розвитку та соціального добробуту своїх громадян. Вони також є головними учасниками міжнародних організацій та глобальних режимів, формуючи правила та норми глобального управління.

Важливо відзначити, що вплив глобалізації на національні держави не є однаковим для всіх країн. Великі та потужні держави мають більше можливостей впливати на глобальні процеси та захищати свої інтереси, тоді як малі та слабкі держави часто опиняються в більш вразливому становищі. Це призводить до формування нових форм нерівності та ієрархії в глобальній системі.

Зростання ролі недержавних акторів є ще однією важливою тенденцією в глобальній політиці. Транснаціональні корпорації, неурядові організації, глобальні соціальні рухи та мережі все більше впливають на формування глобального порядку денного та прийняття рішень на міжнародному рівні.

Транснаціональні корпорації (ТНК) стали потужними гравцями в глобальній економіці та політиці. Вони контролюють значну частину світового виробництва, торгівлі та інвестицій, а їх фінансові ресурси часто перевищують бюджети багатьох держав. ТНК мають можливість впливати на економічну політику країн, в яких вони діють, а також

формувати глобальні стандарти у сферах трудових відносин, екологічної безпеки, корпоративного управління тощо. Водночас, діяльність ТНК часто критикується за недостатню соціальну відповідальність та негативний вплив на локальні спільноти та довкілля [7].

Неурядові організації (НУО) та глобальні соціальні рухи відіграють все більшу роль у глобальній політиці, представляючи інтереси громадянського суспільства на міжнародному рівні. Вони привертають увагу до глобальних проблем, таких як права людини, зміна клімату, бідність, гендерна нерівність тощо. НУО часто виступають як експерти та консультанти для урядів та міжнародних організацій, а також мобілізують громадську думку та здійснюють тиск на прийняття політичних рішень. Глобальні соціальні рухи, такі як екологічний рух, феміністичний рух, рух за глобальну справедливість, формують транснаціональні мережі солідарності та активізму, які кидають виклик домінуючим моделям глобалізації [8].

Глобальні мережі та спільноти, які формуються навколо спільних інтересів, цінностей та ідентичностей, також стають важливими акторами глобальної політики. Це можуть бути експертні спільноти, які впливають на формування глобальних політик у певних сферах, діаспорні мережі, які підтримують зв'язки між різними країнами та культурами, або віртуальні спільноти, які створюють нові форми глобальної комунікації та взаємодії.

Взаємодія між різними акторами глобальної політики призводить до формування складної та багаторівневої системи глобального управління. Ця система характеризується множинністю центрів прийняття рішень, перетином сфер відповідальності та компетенцій, а також постійною конкуренцією та співпрацею між різними акторами.

Важливо відзначити, що глобальна політика не є лише сумою дій окремих акторів, але й результатом їх взаємодії та взаємовпливу. Це призводить до формування нових форм глобальної влади та авторитету, які не завжди відповідають традиційним уявленням про міжнародні відносини. Наприклад, концепція «м'якої сили», запропонована Джозефом Наєм, підкреслює важливість культурного впливу, цінностей та репутації у формуванні глобального порядку [9].

Одним з ключових викликів глобальної політики є забезпечення ефективного управління глобальними проблемами та ризиками. До таких проблем належать зміна клімату, глобальні епідемії, міжнародний тероризм, фінансові кризи, міграційні потоки тощо. Ці проблеми мають транснаціональний характер і не можуть бути вирішені зусиллями окремих держав.

Для вирішення глобальних проблем формуються різноманітні механізми глобального управління. Це включає міжнародні режими (наприклад, режим нерозповсюдження ядерної зброї), глобальні інституції (такі як Світовий банк або Міжнародний валютний фонд), а також неформальні мережі та форуми (наприклад, G20 або Всесвітній економічний форум). Однак, ефективність глобального управління часто обмежується рядом факторів. По-перше, це відсутність єдиного центру влади на глобальному рівні, що ускладнює координацію дій та прийняття обов'язкових рішень. По-друге, це різноманітність інтересів та цінностей різних акторів, що часто призводить до конфліктів та блокування важливих ініціатив. По-третє, це проблема легітимності глобальних інституцій, які часто критикуються за недостатню представництво та підзвітність [10].

Важливою тенденцією в глобальній політиці є зростання ролі регіональних інтеграційних об'єднань. Такі об'єднання, як Європейський Союз, АСЕАН, Африканський Союз та інші, стають важливими акторами глобальної політики, представляючи інтереси своїх регіонів на міжнародній арені. Регіональна інтеграція дозволяє країнам посилити свої позиції в глобальній конкуренції, а також ефективніше вирішувати спільні проблеми. Водночас, регіональні об'єднання можуть створювати нові лінії розколу та конфлікту на глобальному рівні, особливо коли йдеться про конкуренцію за ресурси та вплив.

Ще одним важливим аспектом глобальної політики є зростання ролі інформаційних технологій та цифрової дипломатії. Інтернет та соціальні мережі створюють нові канали комунікації та впливу, які використовуються різними акторами глобальної політики. Це призводить до формування нових форм влади та впливу в глобальному інформаційному просторі, а також створює нові виклики для безпеки та управління. Зокрема, питання кібербезпеки, захисту персональних даних, боротьби з дезінформацією стають все більш актуальними в контексті глобальної політики.

Глобальна політика також характеризується зростанням ролі ідентичності та цінностей. В умовах глобалізації питання культурної ідентичності, релігійних та етнічних відмінностей набувають особливого значення. Це призводить до формування нових ліній розколу та конфліктів на глобальному рівні, але також створює можливості для міжкультурного діалогу та формування глобальної етики. Зокрема, дискусії навколо універсальності прав людини, співвідношення глобальних та локальних цінностей, збереження культурного різноманіття в умовах глобалізації стають важливими темами глобальної політики.

Трансформація концепції безпеки є ще одним важливим аспектом глобальної політики. Традиційне розуміння безпеки, зосереджене на військовій силі та захисті територіальної цілісності

держав, розширюється, включаючи нові виміри. Концепція «людської безпеки», запропонована ООН, акцентує увагу на забезпеченні безпеки індивідів та спільнот, а не лише держав. Вона охоплює такі аспекти, як економічна безпека, продовольча безпека, охорона здоров'я, екологічна безпека, особиста безпека, безпека спільноти та політична безпека [11].

У контексті глобальної політики, ця розширена концепція безпеки призводить до появи нових пріоритетів та механізмів міжнародної співпраці. Наприклад, боротьба з бідністю та нерівністю розглядається не лише як гуманітарне питання, але і як важливий аспект глобальної безпеки. Це знаходить відображення в таких глобальних ініціативах, як Цілі сталого розвитку ООН, які спрямовані на вирішення широкого спектру соціальних, економічних та екологічних проблем на глобальному рівні.

Важливим аспектом глобальної політики є також трансформація концепції суверенітету. Класичне вестфальське розуміння суверенітету як абсолютної та неподільної влади держави на своїй території стикається з викликами глобалізації. З'являються нові концепції, такі як «відповідальний суверенітет» або «суверенітет як відповідальність», які наголошують на обов'язках держав перед своїми громадянами та міжнародним співтовариством.

Ці нові підходи до суверенітету знаходять відображення в таких доктринах, як «обов'язок захищати» (R2P), прийнята ООН у 2005 році. Згідно з цією доктриною, міжнародне співтовариство має право на втручання у внутрішні справи держави, якщо вона не здатна або не бажає захистити своє населення від геноциду, військових злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності. Це призводить до переосмислення принципів невтручання та державного суверенітету в контексті глобальної відповідальності за захист прав людини [12].

Глобальна політика також стикається з викликами, пов'язаними з зростанням нерівності та маргіналізації як всередині країн, так і між ними. Глобалізація призвела до значного економічного зростання та технологічного прогресу, але вигоди від цих процесів розподіляються нерівномірно. Це створює напруженість та конфлікти, які можуть підривати стабільність глобальної системи. Вирішення проблеми глобальної нерівності стає одним з ключових завдань глобальної політики, що вимагає нових підходів до економічного розвитку, соціальної справедливості та міжнародного співробітництва.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

Глобальна політика є складним та багатовимірним феноменом, який відображає трансформацію міжнародних відносин під впливом процесів глобалізації. Вона характеризується зростанням взаємозалежності між різними акторами, появою нових глобальних викликів та формуванням нових механізмів управління на глобальному рівні. Ключовими акторами глобальної політики є національні держави, міжнародні організації, транснаціональні корпорації, неурядові організації та глобальні мережі. Взаємодія між цими акторами формує складну та динамічну систему глобального управління. Роль національних держав в умовах глобалізації зазнає суттєвих трансформацій. З одного боку, глобалізація підриває традиційний суверенітет держав, з іншого – держави адаптуються до нових реалій, розвиваючи нові форми співпраці та координації на глобальному рівні.

Глобальна політика стикається з низкою важливих викликів, таких як зміна клімату, глобальна нерівність, міжнародний тероризм, кіберзагрози, пандемії. Ці виклики вимагають нових підходів до глобального управління та міжнародної співпраці. Глобальна політика стикається з викликами, пов'язаними з технологічним прогресом, зокрема розвитком штучного інтелекту, біотехнологій, нанотехнологій. Це піднімає нові етичні питання та вимагає розробки нових підходів до глобального регулювання технологічного розвитку.

Важливими тенденціями в глобальній політиці є трансформація концепцій безпеки та суверенітету, зростання ролі недержавних акторів, посилення впливу інформаційних технологій, зростання значення ідентичності та цінностей у глобальному контексті. Формування ефективної системи глобального управління залишається одним з ключових завдань глобальної політики. Це вимагає пошуку нових форм міжнародної співпраці, підвищення легітимності глобальних інститутів та забезпечення більшої інклюзивності в процесах прийняття глобальних рішень.

Розуміння складності та взаємозалежності різних аспектів глобальної політики є ключовим для ефективного аналізу та прогнозування глобальних політичних процесів, а також для розробки стратегій взаємодії на глобальному рівні.

Ці висновки підкреслюють необхідність подальшого дослідження феномену глобальної політики, розробки нових теоретичних підходів та практичних механізмів для вирішення глобальних проблем та забезпечення сталого розвитку людства в умовах глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Robertson, R. Globalization: Social Theory and Global Culture. London: Sage, 2012.
2. Wallerstein, I. World-Systems Analysis: An Introduction. Durham: Duke University Press, 2004.
3. Appadurai, A. Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.

4. Held, D., McGrew, A. Globalization/Anti-Globalization: Beyond the Great Divide. Cambridge: Polity Press, 2017.
5. Nye, J. S., Keohane, R. O. Governance in a Globalizing World. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2000.
6. Sassen, S. Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization. New York: Columbia University Press, 2006.
7. Keck, M. E., Sikkink, K. Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics. Ithaca: Cornell University Press, 2008.
8. Castells, M. Communication Power. Oxford: Oxford University Press, 2009.
9. Nye, J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004.
10. Rosenau, J. N., Czempiel, E. O. Governance without Government: Order and Change in World Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
11. United Nations Development Programme. Human Development Report 2014. New York: Oxford University Press, 2014.
12. International Commission on Intervention and State Sovereignty. The Responsibility to Protect. Ottawa: International Development Research Centre, 2011.

REFERENCES:

1. Robertson, R. (2012). Globalization: Social Theory and Global Culture. London: Sage.
2. Wallerstein, I. (2004). World-Systems Analysis: An Introduction. Durham: Duke University Press.
3. Appadurai, A. (1996). Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization. Minneapolis: University of Minnesota Press.
4. Held, D., McGrew, A. (2017). Globalization/Anti-Globalization: Beyond the Great Divide. Cambridge: Polity Press.
5. Nye, J. S., Keohane, R. O. (2000). Governance in a Globalizing World. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
6. Sassen, S. (2006). Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization. New York: Columbia University Press.
7. Keck, M. E., Sikkink, K. (2008). Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics. Ithaca: Cornell University Press.
8. Castells, M. (2009). Communication Power. Oxford: Oxford University Press.
9. Nye, J. S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs.
10. Rosenau, J. N., Czempiel, E. O. (1992). Governance without Government: Order and Change in World Politics. Cambridge: Cambridge University Press.
11. United Nations Development Programme. (2014). Human Development Report 1994. New York: Oxford University Press.
12. International Commission on Intervention and State Sovereignty. (2011). The Responsibility to Protect. Ottawa: International Development Research Centre.

The phenomenon of global politics: conceptual foundations and actors in the context of globalization

Verbytskyi Andrii Viktorovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Alchevskikh str., 29, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0009-0007-8447-1385

The relevance of studying the phenomenon of global politics is due to the transformation of international relations under the influence of globalization processes. Global politics reflects changes in the nature and scale of political processes that go beyond individual nation-states and acquire a transnational and planetary character. The purpose of the article is to analyze the conceptual foundations of global politics and identify key actors in the context of globalization processes. The research methodology is based on systemic and interdisciplinary approaches, which allows considering global politics as a complex and multidimensional phenomenon. The article uses methods of analysis, synthesis, comparison and generalization. The results of the study indicate the transformation of the traditional system of international relations towards the formation of global politics, which is characterized by growing interdependence, the emergence of new actors and a change in the balance of power on the world stage. The key actors of global politics have been identified, including nation-states, international organizations, transnational corporations, non-governmental organizations and global networks. Their role and influence on the formation of the global agenda are analyzed. The study reveals the transformation of the role of nation-states in the context of globalization, which, on the one hand, are experiencing limitations of their sovereignty, and on the other hand, remain key players in the international arena. The research also reveals the growing importance of non-state actors in global politics, leading to pluralization and fragmentation of the international relations system. The study highlights the challenges of global governance. Additionally, the article examines the impact of technological progress and the information revolution on shaping the new global political reality. The research also explores the evolution of concepts such as security, sovereignty, and citizenship in the context of global politics. Furthermore, it addresses the ethical dimensions of global politics, including questions of global justice, responsibility, and the formation of global norms and values. The results of the research have theoretical and practical significance for understanding current trends in international relations and developing effective strategies for interaction at the global level.
Key words: *global politics, globalization, international relations, actors of global politics, interdependence, nation-states, non-state actors, world order.*

Войтович Олексій Іванович

Американські політичні кризи 70–80-х років XX століття: між демократизимом і авторитаризмом

УДК 94(73):323]:82-94
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.20

Войтович Олексій Іванович
кандидат політичних наук, доцент
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0000-1524-9915

Досліджується внутрішньополітичний розвиток США в один із драматичних періодів історії країни. Метою статті є висвітлення політичної кризи 1972–1974 рр. в Сполучених Штатах, відомої як «уотергейтський скандал». При цьому автором, покладаючись на аналіз мемуарної літератури як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались завдання: проаналізувати розвиток політичної кризи і зробити порівняльний аналіз поглядів на проблему учасників і сучасників подій. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано порівняльно-історичний та системний методи, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки. Бажання президента США Р. М. Ніксона отримати перемогу на президентських виборах 1972 року підштовхнуло його до неконституційних дій. Злом в Уотергейті, який розглядався президентом та його оточенням як політична витівка, до якої, на їх думку, могли вдатись і опоненти, вилився у повномасштабну політичну кризу. Вона стала кульмінацією тривалої запеклої боротьби між республіканцями і демократами, консерваторами і лібералами, Білим домом і Конгресом США. Приховування президентом свого рішення перешкоджати об'єктивному розслідуванні «уотергейтської справи» обернулось проти нього. Демократична більшість конгресу вимагатиме імпічменту глави держави. Результатом «уотергейтського скандалу» була відставка Р. Ніксона з посади президента США. Політична криза початку 1970-х років була концентрованим проявом багатьох проблем політико-правового, соціально-економічного і духовного розвитку США, на яку значною мірою вплинула війна у В'єтнамі. Уроки «уотергейтського скандалу№ залишаються актуальними і для сучасної Америки.

Ключові слова: *«уотергейтський скандал», політична криза, уряд, імперське президентство, президент, вибори, імпічмент, консерватори, демократизм, авторитаризм, ліберали, національна безпека.*

Вступ. Ключовою й суперечливою фігурою подій в Америці піввікової давнини, безумовно, був 37-й президент. Річард. М. Ніксон очолив Сполучені Штати у січні 1969 р. За словами його радника та юрисконсульта Білого дому Джона Діна, він «дуже намагався виглядати достойним і президентським» [6, p. 28]. Свідчення Генрі Кіссінджера, який працював з Ніксоном пліч-о-пліч упродовж п'яти років у якості його помічника з національної безпеки і державного секретаря, дають розуміння причин падіння президента. Він писав, що Ніксон «поєднував у собі інтелект, патріотизм та мужність з саморуйнівними недоліками, як в грецькій трагедії». На його думку, до останніх належали «постійний страх бути відкинутим» і здатність піти «на все, аби досягти поставленої мети непрямим шляхом» [11, p. 43–44, 55].

Міністр оборони Великобританії в лейбористському уряді 1964–1970 рр. Деніс Хілі ставився до Ніксона у 50–60-ті роки дуже критично, навіть з відразою. Як зазначав він, причина полягала в тому, що майбутній президент, як державний діяч, піднявся на хвилі ганебної в історії США кампанії «маккартизму», що для соціаліста Хілі було неприйнятним. Але їхня перша зустріч на початку 1969 року розвіяла, певною мірою, упереджене ставлення британського політика до нього. Хілі писав, що новий президент Сполучених Штатів, попри те, що йому «не вистачало впевненості у собі більше, ніж будь-якому провідному політику», був добре інформованою, розумною, відвертою і ввічливою людиною, з загостреним почуттям відповідальності за «натискання ядерної кнопки» [9, p. 318–319]. Британський консерватор Едвард Хіт згадуватиме «приємну людяність» Ніксона, з яким він підтримував «теплі стосунки упродовж всього прем'єрства (1970–1974 рр. – *О.В.*)» [10, p. 471].

Метою статті є висвітлення політичної кризи 1972–1974 рр. в Сполучених Штатах, відомої як «уотергейтський скандал». При цьому автором, покладаючись на аналіз мемуарної літератури як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались **завдання:** проаналізувати розвиток політичної кризи і зробити порівняльний аналіз поглядів на проблему учасників і сучасників подій.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано порівняльно-історичний та системний **методи**, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки.

Результати. 1972-й рік був роком президентських виборів у США. Передвиборча кампанія була у розпалі. У ніч на 17 червня у Вашингтоні сталось проникнення в адміністративно-житловий комплекс Уотергейт, в якому розміщувався національний комітет Демократичної партії. Затримані поліцією зломщики та інші причетні до цієї операції мали відношення до кубинської еміграції, ФБР

і ЦРУ. ЗМІ відреагували на цю подію наступного дня, а керівництво національного комітету Демократичної партії звинуватило Комітет з переобрання президента (КРП) Ніксона і Білий дім в „політичному шпіонажі". У ті дні лідер республіканської меншості у Палаті представників Конгресу, а потім віце-президент і нарешті президент США Джеральд Форд згадував: «Коли на слідуючий день я почув про інцидент по радіо, я був приголомшений. Хто, я задавався питанням, міг бути таким нерозумним? Яка була від цього користь?» [7, p. 94]. Для нього ця другорядна справа набула іншого виміру, коли виявилось, що до неї причетний колишній агент ФБР, а тепер один із відповідальних за фінансування кампанії з переобрання Ніксона Г. Лідді. Віце-президент Спіро Агню вважав, що інцидент зі зломом був перебільшеним, а виражений шок був значною мірою фальшивим. «Я не виправдовую це, – писав він, – але основні партії проникали й шпигували один за одним протягом багатьох років. Самим поганим в «уотергейті» було приховування і брехня, які слідували за зломом» [1, p. 65].

Реакція президента на події була цілком прагматичною. «Я також був цинічним, – писав він, – це був цинізм набутий досвідом. Я був політиком дуже довго і бачив все: від брудних трюків до фальсифікацій на виборах» [16, p. 628]. За словами Дж. Діна, президент був переконаний в тому, що жорстким суперникам потрібно протиставити жорстку тактику боротьби [6, p. 119]. 22 червня Р. Ніксон підтримав голову КРП і свого близького друга Дж. Мітчелла, який раніше заявив, що Комітет та Білий дім не мають ніякого відношення до подій, що стались. А от Дж. Дін був впевнений, що Мітчелл «ніс кримінальну відповідальність за злом в Уотергейті» [6, p. 106].

Наприкінці червня Ніксон розглядав «уотергейт» як неприємну, але все ж незначну проблему серед багатьох інших [16, p. 635]. Заступник помічника президента з національної безпеки, а згодом керівник апарату співробітників Білого дому Александр Хейг зазначив, що «в уявленні Ніксона «уотергейтський скандал» завжди був політичним змаганням, а не моральною п'єсою» [8, p. 471]. 30 червня Ніксон писав у щоденнику, що «основна проблема «уотергейту» – просто підчистити цю справу, примусивши відповідального визнати скоєне» [16, p. 646]. Згодом він зрозумів, що все було не так оптимістично, як тоді здавалось. У спогадах Ніксон писав, що «саме в ті дні, наприкінці червня і на початку липня 1972 року, я зробив перші кроки на шляху, який в результаті призвів до завершення мого президентства» [16, p. 646]. Серед таких кроків він виділяв свою ініціативу зустрічі 23 червня, на якій дав дозвіл ЦРУ втрутитись і обмежити розслідування «уотергейтської справи» з боку ФБР [16, p. x]. Проте він не розглядав тоді свої зусилля мінімізувати втрати від «уотергейту» – виключно політичної проблеми, як «частину широко поширеного й свідомого приховування». «Я розглядав «уотергейт», – писав Ніксон, – як чисту й просту політику. Ми збирались грати жорстко. Я ніколи не сумнівався, що саме так грала б друга сторона» [16, p. 646].

Іншим було бачення ситуації Дж. Діном. Його вражав той факт, що упродовж липня–серпня приховування мало неабиякий політичний успіх: «уотергейт» не мав негативного впливу на популярність президента. Перебільшуючи, певною мірою, свою роль в розв'язанні протиріч між Білим домом й Комітетом з переобрання, Дін оцінював себе як стрижневу фігуру приховування [6, p. 125]. «Я утримував Річарда Ніксона при владі, контролюючи розслідування «уотергейтської справи», – писав він. – Ми були набагато попереду ФБР та Міністерства юстиції, і, що не менш важливо, ми не дозволили їхнім розслідуванням викрити будь-які «інші справи» на окраїнах «уотергейту». Ми були ще дальше попереду преси. Той елементарний факт, що злом був профінансований з коштів передвиборчої кампанії, не з'явився в газетах до серпня» [6, p. 127].

Упродовж червня–листопада 1972 р. матеріали «уотергейтської справи» з'являлись у ЗМІ. 29 серпня на прес-конференції Ніксон, на питання репортера про необхідність призначення спеціального прокурора для розслідування справи відповів, що такої потреби нема, так як вже ведеться не менше п'яти розслідувань, яким сприяє Білий дім. «Я був приголомшений тим, – згадував ту прес-конференцію Дж. Дін, – що президент не ухилявся від питання, а замість цього врізався в нього такою сміливою брехнею» [6, p. 128]. Ніксон дуже наполягав поховати «уотергейтську справу» як питання передвиборчої кампанії [6, p. 129].

10 жовтня в ЗМІ з'явилась інформація, що за «уотергейтом» стоять Білий дім і Комітет з переобрання президента [16, p. 708]. Ніксон і керівництво Республіканської партії відхиляли свою причетність до неї. Президенту повірила більшість громадян країни про що свідчать результати виборів. 7 листопада 1972 р. Р. Ніксон був переобраний президентом, отримавши перемогу в 49 із 50 штатів (Масачуссетс і округ Колумбія підтримали Джорджа Макговерна). На думку радника президента Дональда Рамсфельда, проблема «уотергейта» у 1972 році «була не більше неприємності» [13, p. 143], доказом чого були 47,2 млн. (60,7%) голосів громадян «за» проти 29,2 млн. (37,5%), а по голосам колегії виборців – 520 проти 17 [8, p. 330]. Але реакція Ніксона на блискучу перемогу, згадував Рамсфельд, виявилась не такою, як очікувала більшість людей. За словами помічника Рамсфельда Річарда Чейні, президент на святковій зустрічі «був стриманий» так «ніби передчував скандал і трагедію, які незабаром охо-

пили його адміністрацію» [4, p. 64]. Така поведінка президента могла пояснюватись тільки одним: його знанням того, що він з 23 червня приховував всю правду про «уотергейт».

У вересні 1972 р. зломщикам було висунуто обвинувачення у співучасті у змові, незаконному проникненні та підслуховуванні, а у січні наступного року відбувся процес, на якому було доведено, що відповідальність за скоєне несуть виключно вони. У спогадах Дж. Дін писав: «В кінці січня зовнішні ознаки все ще були хороші. «Уотергейтська справа» завершилась без серйозних пригод, усі семеро обвинувачених були засуджені. Президент вів переговори про врегулювання у В'єтнамі; його популярність в опитуваннях зросла до шестидесяти восьми процентів схвалення» [6, p. 182].

Ситуація ускладнилась 7 лютого 1973 р. На вимогу противників Ніксона у Конгресі, до яких належав і лідер демократичної більшості Сенату Майкл Менсфілд, було створено спеціальний комітет Сенату (сім сенаторів на чолі з Семом Ервіном від Північної Кароліни) з практики президентської кампанії. Вже було відомо, що про підготовку операції знало оточення президента, зокрема Дж. Дін та інші. «Лютий увігнав в шину декілька нових шипів, – згадував Дін. – Сенат одностайно проголосував за створення комітету з розслідування «уотергейта», і ми зіткнулись з новими перешкодами» [6, p. 183]. З кінця лютого Р. Ніксон кожного дня викликав Дж. Діна для консультацій, які невдовзі стали мало ефективними. Помічник президента почав втрачати надію, що той зможе «подолати «уотергейтський скандал» за допомогою безкінечної сили та мудрості». Йому здавалось, що й сам президент, як і всі вони, заплутався у справі [6, p. 186]. Запис президента в щоденнику наприкінці березня свідчить, що його турбувала «червнева витівка», яку тепер, завдяки ЗМІ, розглядали як «масштабне приховування інформації», що може серйозно позначитись на долі президента та його адміністрації [16, p. 806–807].

Глава Білого дому виступив категорично проти наполягання Спеціального комітету Сенату заслухати своїх співробітників. Але під тиском зовнішніх обставин змушений був погодитись. Р. Ніксон згадував, що з квітня «уотергейт» був майже постійною його турботою. «Я намагався розібратись з фактами, – писав він, – але знаходив, що вони не схожі на шматочки головоломки, які можна зібрати в одну правдиву картину. Вони були більше схожі на частини калейдоскопу: в якийсь момент, розташовані певним чином, вони, здавалось, створювали ідеальний дизайн, довершений у всіх деталях. Але звичайна зміна здогадок могла розблокувати їх всіх, і вони переходили зовсім в іншу картину» [16, p. 817].

«Уотергейт» набув домінуючого статусу в телевізійних новинах, а в провідних газетах висвітлювались ті чи інші аспекти справи [16, p. 830]. Р. Чейні згадуватиме: «Як і всі інші, я був спочатку здивований, а потім приголомшений, коли весною 1973 року подробиці «уотергейтського скандалу» досягли критичної маси» [4, p. 64–65]. «Уотергейт» мав вплив і на міжнародні відносини, зокрема на американо-радянський діалог з роззброєння. Але державного секретаря Г. Кіссінджера здавалось більше турбували в'єтнамські справи: американським ВВС було поставлено завдання весною 1973 р. бомбардувати «стежку Хо Ши Міна», щоб стримати або уповільнити просування Ханоя на Сайгон. «У квітні, – писав Кіссінджер, – Ніксон відчув себе зобов'язаним відкласти цей план, оскільки розслідування «уотергейтської справи» набрало оборотів» [11, p. 478]. Невдовзі Конгрес США заборонив будь-які військові акції у В'єтнамі, що врешті-решт, на думку держсекретаря, призвело до поразки режиму у Сайгоні. За його словами, «уотергейт» підірвав свободу дій виконавчої влади в управлінні кризами» [11, p. 393]. На сторінках мемуарів Кіссінджер не раз повертатиметься до цього висновку. «Уотергейт» підірвав авторитет президента, – писав він, – і змінив колишню рівновагу між виконавчою та законодавчою гілками влади» [11, p. 470]. Такої ж думки був держсекретар в адміністрації Картера Сайрус Венс. Він писав, що «уотергейтська криза» урізала повноваження виконавчої влади, а інтенсивна діяльність Конгресу додатково ускладнювала й обмежувала свободу дій президента у зовнішніх справах. Законодавча влада була рішуче налаштована грати більш важливу роль у формулюванні та здійсненні зовнішньої політики, а уряд у цьому питанні залежав від консультацій та підтримки Капітолія. «І уряду доведеться більшою мірою довіряти американському народу, – робив висновок Венс, – якщо він хоче завоювати його необхідну підтримку» [17, p. 24, 27].

30 квітня 1973 р. Ніксон виступив з промовою, яка була першим офіційним зверненням до американського народу з «уотергейтської справи». На питання чи замішаний він в ній президент відповів «ні». За його словами, він «справив враження, що нічого не знав» [16, p. 849–850]. В промові Ніксон заявив, що керівник апарату співробітників Білого дому Х. Р. Холдеман, головний радник Білого дому з внутрішньополітичних питань Дж. Д. Ерлхіман, радник та юрисконсульт Білого дому Дж. Дін, міністр юстиції Р. Клейндінст пішли у відставку. Р. Чейні згадував, що тоді панувала думка згідною з якою причиною «уотергейту» певною мірою було «домінування Холдемана над персоналом Білого дому» [4, p. 72]. Для Д. Рамсфельда відставка людей близьких до президента була шокуючою (демократи вже почали публічно використовувати слово «імпічмент»). Потім він порівнюватиме 30 квітня з подіями 1989 року

в НДР: «в Білому домі рухнула так звана Берлінська стіна» [13, p. 150]. Міністр фінансів в уряді Р. Ніксона, а потім державний секретар в уряді Р. Рейгана Джордж Шульц порівнював «уотергейтську справу» зі скандалом «Іран-контрас», що розгорівся в США у 1980-ті роки. В обох випадках мало місце приховування. «Президентство Ніксона, – писав Шульц, – було зруйноване марною спробою приховування, і потенційні досягнення на частину терміну Ніксона, що залишався, були значною мірою перервані» [14, p. 783].

Новий міністр юстиції Еліот Річардсон під тиском громадськості призначив нового незалежного слідчого «уотергейтської справи». Ним став Арчібальд Кокс.

17 травня спеціальний комітет Сенату розпочав публічні слухання. А 22 травня була оприлюднена заява Білого дому, в якій Ніксон заперечував, що знав про злом заздалегідь і будь-яку причетність або участь у приховуванні [16, p. 871]. І свідки з колишнього оточення президента також запевняли, що він не був причетний до підготовки уотергейтської операції. Іншої думки був Дж. Дін. Він згадував: «Я збирався публічно звинуватити президента Сполучених Штатів у злочинах, які могли б його зганьбити, і був до цього готовий». Але переймався тим, що його свідчення можуть зірвати переговори з СРСР з «ядерного договору» і він, тим самим зашкодить національній безпеці [6, p. 296]. (Варто зазначити, що радянська сторона вважала Ніксона схильним шукати порозуміння з СРСР, і нею визнавались його зовнішньополітичні досягнення). На слуханнях у червні Дін заявив сенаторам: «Щиро переконаний, що, хоча президент був залучений до цього (уотергейтської операції. – *О.В.*), він ні разу не усвідомив і не оцінив наслідків своїх дій. І коли факти випливуть, я сподіваюсь, що президента пробачать» [6, p. 308]. Дін розумів, що своєю заявою він поставив себе проти президента, Холдемана, Ерліхмана, Мітчелла та інших. Р. Ніксон розглядав ці свідчення як «майстерну суміш правди й брехні, можливих непорозумінь і явно свідомих викривлень» людини, яка тепер намагається видавати себе за другорядного актора. «У спробі пом'якшити свою власну роль, – продовжував президент, – він (Дж. Дін. – *О.В.*) переніс свої власні знання про приховування і свою власну тривогу на слова і думки інших» [16, p. 893].

Варто звернути увагу на політичну атмосферу, яка панувала в країні на той час і на обставини, в яких «уотергейт» став можливим. В засобах масової інформації він залишався ключовою новиною аж до відставки Р. Ніксона. ЗМІ намагались примусити все інше обертатись навколо «уотергейтського скандалу». Деякі репортери навіть висловлювали припущення, що президент у жовтні 1973 р. спровокував і заохочував близькосхідну кризу з метою відволікти увагу від «уотергейту» і продемонструвати свою дієвість, врегулювавши її [16, p. 859, 942]. Масла у вогонь додало викриття факту прослуховування телефонів з самого початку президентства Ніксона, який його ухвалив і пояснював це інтересами національної безпеки [16, p. 871].

Війна у В'єтнамі, антивоєнний рух у країні, економічна криза, а потім і «уотергейт» поляризували Сполучені Штати. Ліберали вважали, що у міжнародних справах Америка зайшла надто далеко, а потрібно зайнятись внутрішніми проблемами. (Маргарет Тетчер, яка поділяла консервативні погляди, також оцінювала, правда з інших причин, американську внутрішню політику через «уотергейт» як слабку [15, p. 348]). Натомість консерватори вимагали «хрестового походу» проти лівих сил. «Ці дебати, – згадував Г. Кіссінджер, – продовжувались протягом всієї адміністрації Форда й були в основі більшості конфронтацій з конгресом» [11, p. 35].

Діяльність консерватора Ніксона викликала незадоволення у крайніх консерваторів, які були проти політики розрядки. До таких належав Рональд Рейган, губернатор Каліфорнії в 1967–1975 рр. і суперник Ніксона на президентських виборах. (Таких поглядів дотримувалась і М. Тетчер, у якої були сумніви щодо політики міжнародної розрядки [15, p. 348]. Згодом Рейган і Тетчер створять союз двох дуже консервативних політичних «державних діячів»). Рейган критикував Ніксона за «імперське президентство» (яке потім було за його президентства). За словами Рейгана, федеральний уряд і федеральний управлінський апарат проник повсюди, а Вашингтон, ігноруючи конституцію, розглядав штати, як щось на зразок «адміністративних відділів федерального уряду» [12, p. 196].

С. Агню і Дж. Форд звертали увагу на всесилля президентського апарату і його необмежений вплив на вироблення президентських рішень. Віце-президент Агню писав, що, на відміну від помічників президента, він «не входив у вузьке коло», яке приймало рішення. Ніксон уникав зустрічей з ним, коли б можна було обговорити важливі питання [1, p. 34]. Наступник С. Агню Форд зіткнувся з помічниками президента з необмеженими можливостями, більшими ніж у членів уряду. «Уотергейт став можливим, – підводив підсумок Форд, – завдяки могутньому начальнику штаба (Холдеману. – *О.В.*) і амбітним помічникам Білого дому» [7, p. 132].

Певний підсумок причин кризи підвів А. Хейг, справедливо зазначивши, що «уотергейт» не був ізольованою подією, у якій розбещеного владою президента викрили у зловживаннях і позбавили посади. «Це була кульмінація, – писав він, – довгої та запеклої боротьби за контроль над урядом і серцями, і розумом американського народу між лівими

і правими, між Конгресом і виконавчою владою, між інтелігенцією і простими людьми» [8, p. 328].

В липні 1973 р. слідству стало відомо, що президентом робились таємні магнітофонні записи всіх бесід у Білому домі за його участю, і воно вимагало їх для об'єктивного розслідування. Ніксон відмовлявся, а потім був змушений задовольнити вимогу. Президент писав, що спеціальна прокуратура «уотергейта"» не була вільною від партійної упередженості. Особливо він підкреслював неконструктивну роботу молодих та пихатих слідчих, які намагались зробити собі ім'я, використовуючи необґрунтовані звинувачення, і яким лестила преса [16, p. 911]. Зі свого боку він також тиснув на слідчі органи і в результаті було звільнено незалежного слідчого А. Кокса.

На початку серпня відкрились фінансові зловживання з боку С. Агню на посадах губернатора Меріленда, а потім віце-президента. Він визнав себе винним лише в несплаті податків і відкинув звинувачення в хабарництві та вимаганні [1, p. 9]. За словами Ніксона, «проблеми Агню завдали серйозних збитків», а «історії про «уотергейт» здавались ще гіршими ніж були. …Довіра до уряду і довіра до мене вже похитнулись через «уотергейт» і тепер ще більше підривалась» [16, p. 917]. 10 жовтня Агню, не дивлячись на симпатії президента, змушений був піти у відставку. Він правильно зрозумів невисловлене бажання Ніксона. Про своє відношення до ситуації, що склалась в коридорах влади Агню потім писав: «Я також знав, що я повністю чистий з приводу «уотергейтського скандалу». Витіснений з внутрішнього кола у Білому домі, я абсолютно нічого не знав про «уотергейт», і ніхто ніколи не стверджував, що я був ним заплямований» [1, p. 40].

В жовтні 1973 р. лідери демократичної більшості Палати представників прийняли рішення про розгляд палатою питання про імпічмент президента. Ніксон розцінив цей крок, як її бажання виправдати цілеспрямовану політику ігнорування й фактичного відкидання його «програми й філософії», з якими переконливо переміг на виборах у 1972 році [16, p. 906]. Він вперше усвідомив наскільки глибоко «уотергейт», ніби кислота, роз'їв націю [16, p. 935].

6 лютого 1974 р. Палата представників проголосувала за надання юридичному комітету повноважень для розгляду питання про імпічмент Ніксона. Він згадував, що з початку 1974 року «імпічмент був подібний мінливому морю. В один день воно було спокійним, і, здавалось, у нас був шанс вижити. Наступного дня воно ставало штормовим і виживання здавалось неможливим. З кінця березня майже кожний день був штормовий» [16, p. 993]. Холдеману, Ерліхману, Мітчеллу та іншим з близького оточення президента вже висунуто обвинувачення у змові з метою перешкодити розслідуванню «уотергейтської справи».

Упродовж весни юридичний комітет Палати представників безуспішно вимагав від Ніксона плівок магнітофонних записів. На початку травня президент прослухав запис бесіди з Холдеманом 23 червня 1972 р. (через три місяці він буде оприлюднений). Ніксон розумів його нищівний для себе характер, тому і порівняв з «димним пістолетом» [16, p. 1000]. І ось чому. «На плівці, – згадував Г. Кіссінджер, – було чітко чути, як Ніксон віддає розпорядження своєму начальнику штабу Х.Р. «Бобу» Холдеману використати ЦРУ, щоб запобігти розслідуванню ФБР злому в Уотергейті. Цей доказ спроби перешкодити правосуддю став катарсисом для «уотергейтської справи» [11, p. 19]. 30 травня юридичний комітет прийняв рішення розглядати відмову президента як діяння, яке дає підстави для імпічменту.

7 червня 1974 р. Р. Ніксон писав у щоденнику про подвійні стандарти у ЗМІ, які схильно ставляться до демократів і, навпаки, упереджено – до консерваторів, особливо коли ті успішні і на чолі з популярним президентом. На прикладі відставки С. Агню він зробив висновок, що опоненти у боротьбі такого роду ніколи не будуть задоволені і завжди вимагатимуть більшого [16, p. 1004–1005]. Втім він вважав, що імпічменту ще можна уникнути. Успішне турне по країнам Близького Сходу в середині червня (після зусиль яких доклав Кіссінджер для врегулювання ситуації в регіоні після четвертої арабо-ізраїльської війни) надихнуло його на оптимістичний лад. А всі труднощі «уотергейту», які вони пережили, у порівнянні з близькосхідним врегулюванням виглядали, за його словами, «нікчемними» [16, p. 1018]. Потім, у червні–липні, була не менш успішна американо-радянська зустріч. Британський прем'єр-міністр Г. Вільсон згадував, що перед нею, 26 червня у Брюсселі, американський президент «зневажливо згадав звинувачення «уотергейту» [18, p. 152]. Однак 22 липня Ніксон зробив невтішний для себе висновок: його опоненти вже досягли політичного консенсусу, який полягав в імпічменті [16, p. 1049].

27–30 липня юридичний комітет Палати представників більшістю проголосував за схвалення трьох статей імпічменту, в яких Ніксон звинувачувався у перешкоджанні розслідуванню «уотергейтської справи», у зловживанні президентською владою і за відмову надати записи – у зневазі до Конгресу США. 5 серпня 1974 р. Ніксон заявив, що передасть записи трьох бесід з Холдеманом від 23 червня 1972 р. Віце-президент Дж. Форд отримав інформацію про їх зміст від А. Хейга. Він був обурений почутим: «Ніксон знав про приховування інформації через шість днів після злому в штаб-квартирі Національного комітету Демократичної партії, і що з тих пір він обманював американський народ» [7, p. 2].

8 серпня 1974 р., після роздумів над аргументами проти відставки (вони були вагомі) і за відставку (вони були теж переконливі) [16, p. 1056], Р. М. Ніксон заявив по національному телебаченні, що 9 серпня залишає посаду президента США.

Діяльність Р. Ніксона, «уотергейтський скандал» і його наслідки не мали однозначної оцінки сучасників. А. Хейг не заперечував провину Ніксона, але звертав увагу на подвійні стандарти щодо президента. «Часто кажуть, – писав він, – що Ніксон був параноїком у ставленні до своїх ворогів. Рідше визнають, що його вороги відчували те ж саме у ставленні до нього. Уотергейт був породженням цих паталогій-близнюків» [8, p. 329]. Г. Кіссінджер характеризував атмосферу у Вашингтоні після В'єтнаму і «уотергейту» як «війну всіх проти всіх» [11, p. 173]. Той факт, що конгресмени і сенатори з підозрою ставились до мотивів виконавчої влади, викликав у нього обурення [11, p. 317]. Конгресом були обмежені повноваження президента у зовнішній політиці. Дж. Форд писав: «Коли Генрі (Кіссінджер. – *О.В.*) спробував попередити законодавців, що їх дії можуть поставити під загрозу безпеку країни, його умовляння були відхилені» [7, p.355]. Дж. Шульц відзначав, що у зовнішній політиці та воєнній сфері «В'єтнам і «уотергейт» зв'язали нас у вузол» [14, p. 294]. Складні відносини між Білим домом і Капітолієм характеризували часи Дж. Форда. До всіх його зусиль з відновлення довіри до інституту президентства преса і конгрес ставились з підозрою [7, p. 235]. У зв'язку з цим Д. Рамсфельд писав, що, Дж. Форд намагався дистанціюватись від того, що вважалось «імперським президентством Річарда Ніксона». Сам Рамсфельд вважав, що проблеми «адміністрації Ніксона були викликані не тим, як приймались рішення, а самими рішеннями» [13, p. 170]. У ході проміжних виборів 1974 року Дж. Форд, занепокоєний тим, що «через «уотергейт» і В'єтнам республіканці всюди були в біді», відмічав: «Практично ніхто не виступав у захист Республіканської партії» [7, p. 14]. Виходячи з державних інтересів, він вважав за потрібне залишити Ніксона і «уотергейт» якомога швидше позаду [7, p. 173]. Р. Чейні був вражений тим, наскільки скоро, 8 вересня, президент Форд оголосив помилування Ніксону [4, p. 69]. З імперським президентством продовжив боротьбу і президент Джеймс Картер. 22 січня 1977 р. він писав у щоденнику: «Через помилування Ніксона президентом Фордом, «уотергейт» був значною мірою невисловленим, хоча й постійно присутнім питанням передвиборчої кампанії. ...не дивлячись на цілющу службу Форда, привиди «уотергейта» все ще переслідували Білий дім. Ми хотіли їх вигнати і вітати більш дружелюбних духів» [3, p. 29]. Помічник Дж. Картера з національної безпеки Зб. Бжезинський був занепокоєний тим, що «війна у В'єтнамі та «уотергейтська справа» підірвали довіру до американського лідерства» [2, p. 289]. «Уотергейт» і війна у В'єтнамі, продовжував він «сприяли тонкому процесу культурної деамериканізації Західної Європи, і Америка більше не розглядається ні як хвиля майбутнього, ні як модель для наслідування. Послаблення культурної привабливості Америки побічно сприяло ослабленню американської політичної переваги та її наближенню до авторитаризму [Див.; 5].

Висновки. Політична криза початку 1970-х років була концентрованим проявом багатьох проблем політико-правового, соціально-економічного і духовного розвитку США, на яку значною мірою вплинула війна у В'єтнамі. Причини й уроки «уотергейтського скандалу» залишаються актуальними і для сучасної Америки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Agnew S.T. Go Quietly …or else. New York: William Morrow and Company, Inc., 1980. 288 p.

2. Brzezinski Zb.K. Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977–1981. London: Weidenfeld and Nicolson, 1983. xvii, 587 p.

3. Carter J. Keeping Faith: Memoirs of a President. Fayetteville: The University of Arkansas Press, 1995. xiv, 633 p.

4. Cheney D. *with L. Cheney.* In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 2012. 565 p.

5. Clinton H.R. What Happened. London: Simon & Schuster, 2018. xiv, 534 p.

6. Dean J.W. Blind Ambition: *The White House Years.* London: A Star Book, 1977. 415 p.

7. Ford G.R. A Time to Heal: The Autobiography. London: Redwood Burn Limited, 1979. 454 p.

8. Haig A.M. with Ch. McCarry. Inner Circles: How America Changed the World: A Memoir. New York: Warner Books, 1992. x, 610 p.

9. Healey D. The Time of My Life. London: Michael Joseph, 1989. xiv, 607 p.

10. Heath E. The Course of my Life. My Autobiography. London: Hodder and Stoughton, 1999. xiv, 767 p.

11. Kissinger H. Years of Renewal. New York: Simon & Schuster, 1999. 1151 p.

12. Reagan R. An American Life. London: Hutchinson, 1990. 748 p.

13. Rumsfeld D. Known and Unknown. A Memoir. New York: Penguin Group, 2012. xviii, 813 p.

14. Shultz G.P. Turmoil and Triumph: My Years at Secretary of State. New York: Scribners, 1993. xiii, 1184 p.

15. Thatcher M. The Path to Power. London: HarperCollins *Publishers*, 1995. xiv, 656 p.

16. The Memoirs of Richard Nixon. London: Arrow Books, 1979. xii, 1120 p.

17. Vance C. Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy. New York: Simon & Schuster, 1983. 541 p.

18. Wilson H. Final Term: The Labour Government 1974–1976. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, 1979. vii, 322 p.

REFERENCES:

1. Agnew, S.T. (1980). Go Quietly …or else. New York: William Morrow and Company, Inc., 288 p.
2. Brzezinski, Zb.K. (1983). Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser 1977–1981. London: Weidenfeld and Nicolson, xvii, 587 p.
3. Carter, J. (1995). Keeping Faith: Memoirs of a President. Fayetteville: The University of Arkansas Press, xiv, 633 p.
4. Cheney, D. *with L. Cheney.* (2012). In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Threshold Editions, Simon & Schuster, 565 p.
5. Clinton, H.R. (2018). What Happened. London: Simon & Schuster, xiv, 534 p.
6. Dean, J.W. (1977). Blind Ambition: *The White House Years.* London: A Star Book, 415 p.
7. Ford, G.R. (1979). A Time to Heal: The Autobiography. London: Redwood Burn Limited, 454 p.
8. Haig, A.M. with Ch. McCarry. (1992). Inner Circles: How America Changed the World: A Memoir. New York: Warner Books, x, 610 p.
9. Healey, D. (1989). The Time of My Life. London: Michael Joseph, xiv, 607 p.
10. Heath, E. (1999). The Course of my Life. My Autobiography. London: Hodder and Stoughton, xiv, 767 p.
11. Kissinger, H. (1999). Years of Renewal. New York: Simon & Schuster, 1151 p.
12. Reagan, R. (1990). An American Life. London: Hutchinson, 748 p.
13. Rumsfeld, D. (2012). Known and Unknown. A Memoir. New York: Penguin Group, xviii, 813 p.
14. Shultz, G.P. (1993). Turmoil and Triumph: My Years at Secretary of State. New York: Scribners, xiii, 1184 p.
15. Thatcher, M. (1995). The Path to Power. London: HarperCollins *Publishers*, xiv, 656 p.
16. The Memoirs of Richard Nixon. (1979). London: Arrow Books, xii, 1120 p.
17. Vance, C. (1983). Hard Choices: Critical Years in America's Foreign Policy. New York: Simon & Schuster, 541 p.
18. Wilson, H. (1979). Final Term: The Labour Government 1974–1976. London: Weidenfeld and Nicolson, and Michael Joseph, vii, 322 p.

American political crisis of the 1970–1980s: between democracy and authoritarianism

Voytovych Oleksiy Ivanovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Social Work
I. I. Mechnikov Odesa National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0000-1524-9915

The domestic political development of the USA during one of the dramatic periods of the country's history is studied. The purpose of the article is to highlight the political crisis of 1972–1974 in the United States, known as the "Watergate scandal". At the same time, the author, relying on the analysis of memoir literature as the main and unique source of research, solved the tasks: to analyze the development of the political crisis and to make a comparative analysis of the views on the problem of the participants and contemporaries of the events. To achieve the set goal and solve the problems, comparative-historical and systematic methods were used, which provide an opportunity to objectively cover the subject of scientific development. The wish of the President of the USA R.M. Nixon's victory in the 1972 presidential election pushed him to unconstitutional actions. The Watergate break-in, which was viewed by the president and his entourage as a political trick that, in their opinion, could be used by opponents, resulted in a full-scale political crisis. It was the culmination of a long fierce struggle between Republicans and Democrats, conservatives and liberals, the White House and the US Congress. The president's concealment of his decision to obstruct an objective investigation of the "Watergate affair" turned against him. The democratic majority of the congress will demand the impeachment of the head of state. The result of the "Watergate scandal" was the resignation of R. Nixon from the post of US president. The political crisis of the early 1970s was a concentrated manifestation of many problems of the political-legal, socio-economic and spiritual development of the USA, which was largely influenced by the war in Vietnam. The lessons of the "Watergate scandal" remain relevant for modern America.

Key words: *"Watergate scandal", political crisis, government, imperial presidency, president, elections, impeachment, conservatives, democracy, authoritarianism, liberals, national security.*

Григорович Марія Юріївна
Чикольба Геннадій Миколайович

Роль спорту у зміцненні дипломатичних відносин

УДК 327.8
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.21

Григорович Марія Юріївна
студентка І курсу кафедри міжнародних відносин
Університету митної справи та фінансів
вул. Володимира Вернадського, 2/4,
Дніпро, Україна
ORCID: 0009-0007-7507-5014

Чикольба Геннадій Миколайович
старший викладач кафедри фізичного виховання та спеціальної підготовки
Університету митної справи та фінансів
вул. Володимира Вернадського, 2/4,
Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0002-4347-9547

Ще здавна спорт вважався важливою складовою дипломатичних відносин, проте суспільство не звикло звертати на це увагу. Олімпійські ігри були започатковані з метою зміцнення впливу Греції та її розширення на міжнародній арені. Саме спорт допомагав і продовжує допомагати вирішувати важливі питання, які обговорюються протягом проведення міжнародних змагань.

Метою статті є дослідження спорту як дипломатії та політики, виявлення актуальних проблем і можливостей для України в майбутньому. Для реалізації мети та дослідження важливості спорту у зміцненні дипломатичних відносин авторкою застосовуються загальнонаукові методи, такі як аналіз, синтез та узагальнення, а також емпіричні методи спостереження, збору, аналізу та результатів дослідження.

У статті розповідається, що Україна активно бере участь в Олімпійських іграх, різних змаганнях, які допомагають їй підняти свій авторитет серед інших великих, могутніх держав. Також у статті наведено приклади відомих українців, які неодноразово перемагали на міжнародній арені та займали призові місця, завдяки чому укладалися вигідні договори про подальшу співпрацю між головами країн. У статті йдеться про те, що спорт розвиває дипломатію та виводить її на новий, більш сучасний рівень, який сприяє дружбі між державами на довгі роки. Через такі спортивні змагання можна дізнатися більше про країну, яка змагається, менталітет народу, звичаї, традиції та навіть релігію. Спорт об'єднує людей, адже на майданчику всі рівні. Згуртованість команди має велике значення, бо від цього залежить перемога та те, яким буде імідж країни, яку ця команда представляє. Завдяки перемозі на змаганнях можна заручитися підтримкою інших країн, укласти вигідні угоди, провести важливі перемовини.

Україні необхідно приділяти спортивній дипломатії більше уваги та значення, виділяти більше фінансування, бо саме від цього залежить наскільки будуть вмотивовані тренери, а згодом і учні. Міжнародна арена – це «щасливий квиток» з багатьма можливостями, проте вона доступна не всім.

У статті зазначені основні прояви спортивної дипломатії – Олімпійські ігри, Пінгпонгова дипломатія, Євро–2012, фінал Ліги Чемпіонів УЄФА 2018, Паралімпійські ігри, українсько-азербайджанська співпраця.

Ключові слова: *спортивна дипломатія, міжнародна арена, зовнішня політика.*

Вступ. Спорт відіграє важливу роль на міжнародній арені. Через спорт та різні масштабні змагання (Олімпійські ігри, чемпіонати світу та Європи, міжнародні, континентальні, регіональні першості) налагоджуються дипломатичні відносини. Спорт, який на перший погляд зовсім не стосується політики, насправді демонструє імідж кожної країни та її реальні можливості. Завдяки спорту можна досягти великих висот, якщо розглядати його ретельніше з різних сторін.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження спорту як дипломатії та політики, виявлення актуальних проблем і можливостей для України в майбутньому. Реалізація мети статті передбачає розв'язання певних завдань:

1) визначити звідки походить спортивна дипломатія, її суть та вплив на інші країни;

2) проаналізувати приклади і важливість спорту на міжнародних змаганнях;

3) як спортивна дипломатія може вплинути на політичну ситуацію в Україні.

Методи дослідження. Для реалізації мети та дослідження важливості спорту у зміцненні дипломатичних відносин застосовуються загальнонаукові методи, такі як аналіз, синтез та узагальнення, а також емпіричні методи спостереження, збору, аналізу та результатів дослідження.

Результати. Спорт є важливим елементом зовнішньої політики та гілки в дипломатичних відносинах кожної країни, адже саме він забезпечує зв'язок і підтримку на міжнародній арені. Тому спортивна дипломатія має активно розвиватися на офіційному рівні.

Ще здавна спорт відігравав важливу роль у житті людини, особливо коли за турніри та змагання почали видавати грошові призи і цінні подарунки. Саме відтоді розпочалася комерціалізація спорту. Відомим прикладом є стародавня Греція, де було започатковано гладіаторські бої. Ці бої допомагали демонструвати силу, могутність і масштабність Греції. У ті часи спортивна дипломатія тільки починала набувати значення та правителі держав вже усвідомлювали її силу і вплив на світову політику. Усім подобалося спостерігати за змаганням між суперниками, та, затамувавши подих, чекати хто переможе. Згодом, коли з'явилися Олімпійські ігри, під час їх проведення, почали оголошувати загальне перемир'я та навіть припиняти війни. Саме Олімпійські ігри започаткували новий етап у світовій політиці, адже дипломатія перейшла на інший, більш високий рівень, і відтоді, спорт став зброєю в руках правителів. Поглянути на змагання, в Олімпію народ добирався звідусюди: хто пішки, хто верхи, а деякі навіть пливли

кораблями за тридев'ять земель. Навколо міста виростали цілі наметові поселення. Щоб побачити змагання, глядачі повністю заповнювали схили пагорбів навколо долини річки Алфей, розміщувались на схилах гори Кронос [1].

Тому, хто переміг на Олімпійських іграх, діставалася вся слава та шана. Давніх греків не цікавили результати – рекорди. Їх захоплювала тільки перемога на Олімпійських іграх, яка сприймалася греками як знак прихильності богів до атлета, а також до міста, звідки він родом. Переможця Олімпійських ігор Стародавньої Греції нагороджували вінком із гілок священної оливи, що були зрізані золотим ножем у священному гаю в Олімпії грецьким юнаком, який не був сиротою, і вручали гілку пальми як символ миру [1]. Тобто, головним сенсом Олімпійських змагань був мир. Ще з початку саме ця ідея закладалася як основа. Ігри збирали багато людей, завдяки чому можна було налагоджувати торгівельні зв'язки, співробітництво та подальші взаємовідносини між державами. Брати участь у таких масштабних змаганнях було честю для кожного спортсмена та країни.

Змагання служили мирною альтернативою війнам, дозволяючи суперникам демонструвати свою силу, лють, спритність і відвагу на арені без кровопролиття та зброї, щоб уникнути людських жертв. Це підтримувало дух конкуренції між державами, дозволяло побачити слабкі сторони інших учасників, а також знайти спільну мову з представниками інших народів.

Під час Олімпійських ігор політики могли обговорювати налагодження торгівельних шляхів, угоди, союзи проти спільних ворогів чи подальшу співпрацю і допомогу. Ці свідчення доводять, що ігри сприяли поліпшенню взаємодії між багатьма різними державами, саме тому, такі змагання продовжували проводитися та розвиватися, але згодом, коли дипломати та політики зрозуміли цінність цих ігор, уже не просто як розваги, а ще й як нова гілка дипломатії.

Релігія також завжди мала велике значення в спортивній дипломатії. Оскільки на Олімпійських іграх поклонялися Зевсу – головному богу пантеону, змагання набувало деякої сакральності. Поліси дотримувалися перемир'я та брали участь в обрядах, завдяки чому розвивали релігійно-культурну спадщину Греції та демонстрували повагу до загальних грецьких цінностей, що мали значний вплив на міжнародній арені.

У перший день ігор відбувалися релігійні церемонії, процесії між святилищами та храмами Олімпії. Проводили жертвоприношення богам, судді давали присягу чесно і неупереджено оцінювати змагання [5]. Олімпійські ігри були побудовані на доброчесності. Вважалося, що атлет має бути чесним, розумним, сміливим, відважним, мужнім, розважливим і справедливим. Перемога мала бути чесною, а за порушення правил був штраф. З цього можна дійти висновку, що ігри були позбавлені підступності, якій завжди було місце в повсякденному житті. Правдиві результати та можливості учасників були невід'ємною складовою, яка допомагала розвивати дипломатичні відносини з багатьма країнами. Краще продемонструвати справжню картину, ніж її підробку. Олімпійські ігри працювали саме за цим принципом.

Олімпійські ігри мали не лише спортивну, а ще й символічну функцію. На змаганнях усі греки об'єднувалися та діяли разом, як одна команда, незважаючи на політичну роздробленість. Участь у змаганнях була дозволена лише тим, хто міг довести своє грецьке походження. Це правило надавало грекам відчуття єдності та впевненості, адже поруч були люди з однаковими релігійними та культурними цінностями.

Олімпійський рух створив власний сильний профіль – результат шляху, який він пройшов протягом багатьох років, а також його коріння. Це, як відомо, найбільш впізнаваний бренд у всьому світі [13].

Сучасне суспільство часто говорить про те, наскільки важливий спорт. Проте його важливість полягає не лише в тому, щоб підтримувати фізичну форму та здоров'я, а ще й для того, щоб побічно впливати на взаємовідносини різних країн світу. На сьогоднішній день спорт присутній майже скрізь, але в більшості випадків сучасна людина не одразу може зрозуміти, як він стосується зовнішньої політики та міжнародних відносин. Спорт об'єднує різних людей за віком, релігією, національністю. У той же час, спорт слугує тим самим яскравим плакатом, на який всі звертають увагу та дізнаються про те, що написано різнокольоровими буквами. Через спорт світ дізнається про конкретну країну та спостерігає за нею і за тим, з якої сторони вона проявляється, яку міць має і наскільки вона небезпечна для своїх супротивників.

Сьогодні, коли ситуація в світі дуже напружена через постійні регіональні конфлікти, війну в Україні та загострення міжнаціональних інтересів, спорт бере на себе роль «м'якої сили», за допомогою якої країна може вирішити проблему на міжнародному рівні позитивно і заручитися підтримкою майбутніх союзників. І хоча світ ще офіційно не визнає того, що спортивна дипломатія може допомогти вирішити не всі, але більшість конфліктів, не можна заперечувати того, що саме завдяки спорту зникають протиріччя і непорозуміння між різними державами.

Реалії свідчать, що ніщо не заважає спортивним інститутам зростати в масштабі і залучати до своїх ідеалів дедалі більше прихильників. Працюючи спільно, міжнародні спортивні інституції поширюють такі загальнолюдські цінності, як взаємоповага, дисципліна, толерантність, рівність, чесність [11, с. 154]. Деякі вважають, що спортивна дипло-

матія – це знущання над міжнародними відносинами, адже вона не має ніякого сенсу та впливу, а лише заважає реальній дипломатії налагоджувати зв'язки. Проте саме спорт розвиває демократію [11, с. 154]. Основою демократії є свобода слова. На змаганнях усі рівні і мають одну мету.

Настільний теніс (або пінг-понг) завжди славився популярністю в Китаї. Не існувало китайця, який би не чув про цей вид спорту. Для Китаю пінг-понг був номером один. Ігри транслювалися на телебаченні, на заводах та фабриках облаштовували місце для гри в пінг-понг. Однак, настільний теніс був не лише приводом для гордості серед мешканців КНР. Цей вид спорту зіграв вкрай важливу роль в дипломатичних процесах. Під час Чемпіонату світу з настільного тенісу в Японії 6 квітня 1971 року команда США отримала офіційне запрошення відвідати Китай. 12 квітня 1971 роки команда і супроводжуючі її журналісти стали першою американською спортивною делегацією, яка відвідала Пекін з 1949 року. Група провела тиждень за грою в пінг-понг і оглядом визначних пам'яток. Захід проходив за підтримки Національного комітету американсько-китайських відносин [4]. Таким чином Китай зміг зміцнити свою позицію на міжнародній арені завдяки спортивним досягненням, навіть таким простим, як настільний теніс, який був доступний кожній людині. КНР побачили з іншого, більш впливового та значного боку, що позитивно вплинуло на подальшу долю країни. Приїзд членів збірної США мав велике значення для дипломатії, адже саме він створив справжній фурор навколо змагань.

Суспільство було захоплене майбутнім чемпіонатом та не очікувало такого тандему. Це, безумовно, вплинуло на зацікавленість, адже Китай почали сприймати по-іншому, а настільний теніс допоміг укріпити відносини з американцями. Річард Ніксон сказав, що цей тиждень змінив світ, і через десять місяців і сам прибув до Китаю. Мао Цзедун у свою чергу зазначив: «Маленька кулька зрушила велику кулю». Це була метафора, яка означала, що пінг-понговий м'ячик зрушив Землю» [4]. Тоді спорт почав сприйматися як серйозна зброя задля налагодження дипломатичних контактів, що має на меті забезпечити можливість досягати перемир'я та підтримувати зв'язок без війн і конфліктів. Можливо, спорт і не здатен вирішити глобальні питання або серйозні політичні конфлікти, проте здатен посприяти їх уникненню в деяких випадках.

Проте небагато американців розуміли справжнє значення ініціативи Пекіну. Коли Стенховена запитали, чи не вважає він, що китайці використали американську команду з пінг-понгу для пропаганди, він відповів: «Ні, зовсім ні! Я впевнений, що вони хотіли, щоб ми стали друзями». Звичайно, він не усвідомлював, що Мао блискуче використав їх, щоб розпочати велику гру, у яку він мав намір зіграти з Ніксоном [15].

Одним з яскравих проявів спортивної дипломатії є те, що вона активно використовувалася для ізоляції Росії в спортивному міжнародному середовищі. Після початку військового конфлікту на сході України, Україна активно намагалася усунути Російську Федерацію з міжнародних змагань. Наприклад, у 2014 році Україна добивалась виключення Росії з участі в Літніх Олімпійських іграх в Сочі. А коли сталася анексія Криму, Україна публічно виступила проти проведення спортивних змагань у Криму, тим самим демонструючи свою незгоду на несправедливість дій. Такі відмови від участі у спортивних заходах були потужним сигналом для міжнародного співтовариства.

Міжнародний олімпійський комітет (МОК) заявив напередодні проведення Олімпіади-2024, що через війну Росії проти України російські атлети, а також атлети з Білорусі братимуть участь в Олімпіаді в Парижі лише як нейтральні окремі учасники зі значними обмеженнями [7]. Це суттєво вдарило по репутації Російської Федерації та викликало обурення багатьох росіян, адже їх не допустили до заходу, який є великим і важливим у демонстрації своєї сили та можливостей. Така подія змінила погляд багатьох країн на Росію та її роль у світовій політиці, адже ця заборона зробила її ще більш вразливою на міжнародній арені та менш серйозною для інших впливових держав.

Як приклад успішної дипломатії також є чемпіонат Європи з футболу 2012 року. Тоді Україна вперше в історії приймала такий масштабний захід спільно з Польщею задля уникнення конфліктів і покращення міжнародних зв'язків. Для України ця подія мала дуже важливе значення, адже вона сприяла розвитку інфраструктури, модернізації стадіонів і транспортних мереж, а також збільшенню інвестицій з боку західних партнерів.

Фінал Ліги чемпіонів УЄФА 2018 року в Києві виявився подією світового рівня і приніс Україні багато слави, уваги та гостей з різних куточків світу. Завдяки цьому грандіозному заходу Україна мала змогу приймати багато представників інших країн, а вони – наживо побачити столицю. Не менш важливою є медіа-увага до України в той період, адже турнір спричинив багато галасу і Україна була в епіцентрі подій. Це дозволило не лише створити позитивний імідж України, а ще й підвищити дипломатичну вагу на світовій спортивній арені, відкриваючи нові можливості для взаємодії з іншими країнами.

Україна також активно розвиває спортивну дипломатію, беручи участь у різних міжнародних змаганнях та демонструючи на арені своїх талановитих спортсменів. Як приклад можна згадати Ярославу Магучіх, яка стала Олімпійською чемпіонкою 2024 року зі стрибків у висоту. Тим самим вона зробила важливий внесок задля того, щоб Україну сприймали як сильну та міцну країну,

здатну навіть під час війни перемагати та не втрачати бойовий дух.

Паралімпійські ігри доводять, що спорт існує для всіх, незалежно від фізичних можливостей людини, що робить його унікальним для суспільства, адже там усі рівні. Участь у таких іграх є важливим елементом міжнародної дипломатії, бо Україна досягає там високих результатів і завойовує багато медалей. Це також є доказом того, що можна підтримувати позитивний образ та перемагати через інклюзивні спортивні ініціативи.

Відомий всьому світові боксер Віталій Кличко багато зробив для розвитку спортивної дипломатії України. Він є чемпіоном світу з боксу і завдяки його досягненням Україна має змогу ще багато років залишатися в центрі міжнародного спорту.

Українські спортсмени часто стають послами культури та національної ідентичності. На міжнародних змаганнях вони не лише борються за кубки та медалі, а й пропагують українську культуру та традиції, що створює додаткові можливості для дипломатичних зв'язків. Не менш важливий внесок зараз для України робить Олександр Усик, який завдяки таким методам підіймає імідж України. Наприклад, на Олімпійських іграх-2012 у Лондоні, спортсмен, який на той час уже став капітаном боксерської збірної України, був головним фаворитом. Золоту медаль виборов 11 серпня 2012 року, здобувши перемогу у фіналі над італійським боксером Клементе Руссо. Глядачам запам'ятався тим, що виходив на ринг в образі козака, а після фінального поєдинку танцював гопак [10]. Таким чином відомий боксер заявляв світу про Україну і демонстрував її міць у спорті. Не став виключенням і 2024 рік. Цьогоріч відомий боксер боровся за звання абсолютного чемпіона світу в суперважкій ваговій категорії проти британця Тайсона Ф'юрі. Олександр Усик вийшов на ринг в образі козацького гетьмана [9].

До спортивної дипломатії можна віднести і співпрацю між Україною та Азербайджанською Республікою (АР) в культурно-гуманітарній сфері, яка здійснюється в рамках імплементації двосторонньої договірно-правової бази та характеризується інтенсивним культурним і науковим обміном між двома країнами шляхом участі їх представників у фестивалях, спільних творчих проєктах, наукових конференціях, спортивних змаганнях та інших заходах в Україні та АР [11, с. 154]. У 2012 році спільною метою проєкту було створення якісних карт для спортивного орієнтування в Азербайджані, що відповідають міжнародним стандартам. Ці карти мали сприяти розвитку цього виду спорту серед місцевого населення та підвищити його популярність. Українські фахівці, які мали великий досвід у створенні спортивних карт і проведенні змагань, надали експертну підтримку. Вони використовували сучасні технології картографії та враховували специфіку місцевого ландшафту. Співпраця між Україною та Азербайджаном у цій галузі сприяла підготовці місцевих спеціалістів і заклала основу для подальшого розвитку спортивного орієнтування в Азербайджані. Завдяки цьому проєкту Україна заручилася підтримкою Азербайджану на подальші роки, що стало прикладом успішного міжнародного співробітництва через спорт.

Такі проєкти допомагають підвищувати навички різних країн не лише у спортивній сфері, а й у перемовинах, адже якщо спільний проєкт досягає успіху, то це стимулює до заключення нового. Окрему, але не менш важливу роль відіграє і суспільство, яке вболіває за свою країну та союзників, які їй допомагають. Саме завдяки народові вище керівництво держави робить висновки щодо спортивних змагань, бо людям подобаються цікаві, непередбачувані події на арені. З цього виходить, що спорт – це не лише дипломатія, а ще й емоційний стан людини, за яким можна спостерігати впродовж усієї гри та робити певні висновки, які можливо сприяють уникненню помилок у майбутньому співробітництві двох країн.

Завдяки перемогам України на багатьох міжнародних змаганнях з'являються союзники, з якими ведуться перемовини і укладаються договори про подальшу співпрацю. Перемога завжди викликає повагу, а ще деколи може викликати й страх перед сильнішим. Страх та його корисні сторони зараз досліджують одразу кілька наукових центрів. Один із них – Лабораторія рекреаційного страху в університеті данського міста Орхус. Там зосередились на тому, що страх – чудовий інструмент, щоб об'єднати людей. Мотиваційні тренери добре знають, що помірно страшні завдання – наприклад, пройти босоніж по розпеченому вугіллю – стимулюють відчуття взаємної підтримки в команді. Одна з причин – уся група пильно стежить за ситуацією чи об'єктом. У житті таке відбувається рідко – а спільна увага об'єднує [6]. З цього можна дійти висновку, що страх впливає позитивно як на учасників, коли вони знаходяться на міжнародній арені, так і на лідерів країн, коли вони бачать успіх іншої держави.

Спорт і політика – це схожі прояви різнопланової людської суті. Вони близькі за дією та впливом на спільноту, вони мають схожі засоби суспільного прояву й дуже часто мають на меті досягнення схожих цілей [8, с. 177]. Через це важко відокремити спорт від політики і стверджувати, що це зовсім різні явища, тому що саме завдяки кількості медалей, кубків, грамот та чемпіонів буде залежати те, наскільки високо світ оцінить потенціал однієї держави.

Ще у 2014 році на інтерв'ю «Радіо Свобода» з Валентином Щербачовим обговорювалися питання спорту під час конфлікту на сході. Тоді

відомий старійшина українських спортивних оглядачів і коментаторів заявив, що олімпійські види спорту відчувають загострення ситуації на собі, різко впало фінансування підготовки спортсменів в Україні, чимало професіональних футболістів з-за кордону спішно покидають українські клуби, є загроза взагалі проведенню змагань з ігрових видів спорту в Україні [3]. Спортсмени відчувають на собі цей психологічний тиск напруженої суспільної ситуації в державі, що згодом неозброєним оком можна побачити і на змаганнях.

Прикладів можна наводити багато, але спортивна дипломатія все ж не розвивається так, як могла б, її здатність впливати на рішення за закритими дверима не користується попитом і люди ще не дійшли до розуміння її справжньої потужності в різних сферах життя і не тільки. Проте саме завдяки спорту люди можуть об'єднатися в одну команду, грати за єдиними правилами та виконувати спільні завдання. Більшість сучасних людей вважають, що в спорті немає місця політиці, адже коли йдуть грати у футбол, усі свої думки залишають за межами грального майданчика. Командна гра допомагає відчути підтримку та почуття спільності, позбутися сторонніх нав'язаних поглядів та діяти разом незважаючи на етнічну приналежність.

Хоча Олімпійські ігри ще з самого початку були створені задля виконання миротворчої функції, заперечувати те, що там існує велика конкуренція яка відноситься не лише до учасників, а й до країни, яку вони представляють – це блюзнірство. І слід замислитися про те, чи існувала б дипломатія без спорту, без можливості домовлятися двом країнам через досягнення на міжнародній арені та без демонстрування своєї сили і потужності. Історично країни, чиї відносини були напруженими або навіть сповненими конфліктів, приходили на Олімпійські ігри та мирно змагалися одна з одною [14].

Коли президент Франції Еммануель Макрон запропонував припинити вогонь під час майбутніх літніх Олімпійських ігор у Парижі, що відповідає давній меті Ігор – зміцненню миру за допомогою спорту – президент України Володимир Зеленський відхилив цю пропозицію, заявивши, що це дасть «перевагу» Москві, надавши їй час для переміщення військ і артилерії [2]. Такі ствердження доводять, що спорт має пряме відношення до політики. Через публічну відмову Україна показала всьому світу, що не готова пробачати Росію навіть на деякий час і бачити її на Олімпійських іграх.

Спортивна дипломатія вже впливає на політичну ситуацію в Україні. Через чергову перемогу України на Олімпійських іграх-2024, заручитися підтримкою стало ще легше, адже партнери мали змогу побачити на власні очі українців, які навіть попри війну йдуть перемагати. Україні потрібно приділяти спорту більше уваги та виділяти більше фінансування, щоб тренери мали мотивацію брати до себе талановитих учнів. Насамперед необхідно прибрати корупцію, яка викликає негативні емоції з боку західних партнерів та залишає відбиток на репутації України. У зв'язку з війною в Україні, поки немає можливості і навіть обговорень щодо проведення якихось масштабних змагань, але в майбутньому такий спосіб дипломатії зможе допомогти прискорити післявоєнну відбудову, зміцнити економіку та закріпити демократичні цінності.

Спорт завжди цікавив людей більше, ніж якісь перемовини в розкішних кабінетах. Прояв дипломатії саме через спорт для суспільства є непередбачуваним і часто незрозумілим, а тому цікавим і нестандартним. Саме спорт допомагає країні проявити себе, а різні гасла, прапори у знак підтримки власної країни дає змогу дізнатися про її культуру, звичаї і традиції. Спорт і дипломатія завжди мали за основу однакові принципи – об'єднання народів за допомогою «м'якої сили».

Визнання того, що спорт також може служити засобом поширення екстремістських ідеологій і урядової пропаганди, має вирішальне значення. Ті, хто займається міжнародною політикою, повинні активно контролювати спортивну дипломатію, щоб сприяти безпеці, миру та правам людини та захищатися від можливого зловживання нею [12].

Висновки. Кожна країна має розуміти, що для позитивного іміджу і гарної репутації потрібен спорт, адже без нього буде набагато менше шансів на тісні дипломатичні відносини та укладання союзів. Це доводять Олімпійські ігри в Греції, які започаткували спортивну дипломатію та вивели її на новий, більш вагомий рівень, який дозволяв політикам вирішувати багато важливих питань під час змагань.

Водночас протиставленням є те, що іноді спорт слугує проявом тиску на міжнародній арені, що згодом проявляється на перемовинах між двома державами. Не завжди спорт є ключовим у вирішенні певних питань або конфліктів, іноді він навіть не здатен допомогти, проте все одно має велике значення для розвитку держави. Завдяки спорту світ дізнається про певну країну, її звичаї, цінності та традиції. Міжнародні спортивні змагання здатні як допомогти, так і нашкодити. На сьогоднішній день суспільство ще не здатне оцінити реальні можливості спортивної дипломатії та її проявів у різних напрямках. Проте саме спорт рятує багато життів і знаходить нових союзників. Спорт не є проявом класичної дипломатії, але це не робить його менш важливим. Спортивна дипломатія є проявом «м'якої сили», яка зазвичай справляє позитивне враження на майбутніх союзників та допомогає знайти партнерів і укласти договори про подальшу співпрацю.

Україна активно використовує спортивну дипломатію та завдяки талановитим атлетам, боксерам і багатьом іншим відомим людям розвиває її. Саме завдяки українцям, які здобувають перемогу на міжнародних змаганнях, такі як Олімпійські ігри, Євро-2012, Ліга Чемпіонів УЄФА, країна продовжує заручатися підтримкою з різних боків та бути відомою для багатьох куточків світу.

Спорт об'єднує людей різних національностей, з різними поглядами і віруванням. Саме на спортивному майданчику забуваються всі непорозуміння та є тільки одна команда, яка прагне перемоги. Спорт треба розвивати, а це потребує фінансування, яке необхідно виділяти. Питання часу, коли суспільство почне розуміти важливість спорту як прояву дипломатії, проте заперечувати його сьогоднішній вагомий вплив на зовнішню політику неможливо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варецький О. Презентація «Олімпійські ігри Стародавньої Греції» 06.05.2021. URL: https://naurok.com.ua/prezentaciya-olimpiyski-igri-starodavno-greci-239881.html

2. Зеленський відхилив пропозицію Макрона щодо олімпійського перемир'я. Слово і діло: Аналітичний портал. 18.05.2024. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/05/18/novyna/polityka/zelenskyj-vidxylyv-propozycziyu-makrona-shhodo-olimpijskoho-peremyrya

3. Зілгалов В. Спорт і політика в умовах війни проти України. 29.06.2014. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/25438108.html

4. Настільний теніс і дипломатія. 2016. Джерело: Міжнародне радіо Китаю. URL: https://ukrainian.cri.cn/848/2016/07/21/2s45061.htm

5. Науковці розповіли, як проходили Олімпійські ігри у давнину. 26.09.2024. URL: https://uspih.in.ua/tsikave/naukovtsi-rozpovily-iak-prokhodyly-olimpijski-ihry-udavnynu#:~:text=%D0%92%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%8C%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B1%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%8F%20%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96,%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%BE%20%D1%96%20%D0%BD%D0%B5%D1%83%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D0%B7%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F

6. Не розумієте людей, які люблять фільми жахів і пекельну естетику Геловіну? Насправді з ними все нормально – це еволюція готує їх до непростого життя. Переказуємо матеріал Scientific American. Антон Семиженко за ред. Катерини Коберник. 31.жовтня.2024. URL: https://babel.ua/texts/100081-ne-rozumiyete-lyudey-yaki-lyublyat-filmi-zhahiv-i-pekelnu-estetiku-gelovinu-naspravdi-z-nimi-vse-normalno-ce-evolyuciya-gotuye-jih-do-neprostogo-zhittya-perekazuyemo-material-scientific-america

7. Сааков В. МОК не допустив спортсменів з РФ до відкриття Олімпіади. 19.03.2024. URL: https://www.dw.com/uk/mok-ne-dopustiv-rosijskih-sportsmeniv-do-ceremonii-vidkritta-olimpijskih-igor/a-68618146#:~:text=%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B5%20%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%9C%D0%9E%D0%9A%20%D1%83%D1%85%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B2%20%D1%83,%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B2%20%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D0%BD%D0%B5%20%D0%B1%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BC% D1%83%D1%82%D1%8C.

8. Стрельбіцька Л. Я., Цуняк Д. В. Миротворча функція спорту як його символічна цінність. *Науковий* вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 1(2). 176–179 с.

9. Усик вийшов на ринг в образі українського гетьмана (фото, відео). URL: https://glavcom.ua/sport/scotchsport/usik-vijshov-na-rinh-v-obrazi-ukrajinskoho-hetmana-foto-1001297.html

10. Усик Олександр Олександрович: офіційний сайт. URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki.%D0%A3%D1%81%D0%B8%D0%BA_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

11. Філіппова Ю. В. Спортивна дипломатія: сутнісне значення, виклики і перспективи для України. *Науковий* журнал «Політикус». Випуск 3, 2020. 153-158 с.

12. EXPLAINER: UNDERSTANDING SPORTS DIPLOMACY. Meridian International Center: official site. URL: https://meridian.org/news/explainer-understanding-sports-diplomacy/#:~:text=The%20Olympics%3A,have%20bled%20into%20foreign%20policies.

13. Olympic Movement as a soft power in Diplomacy: official site. URL: https://www.ioa.org.gr/post/olympic-movement-as-a-soft-power-in-diplomacy

14. The Olympics: Diplomacy & Politics. Active Minds. URL: https://activeminds.com/topics/Olympics.html

15. Xu Guoqi, «The Sport of Ping-Pong Diplomacy», Ch. Five, in Olympic Dreams: China and Sports 1895-2008 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008, pp. 117–163.

REFERENCES:

1. Varetskyi O. Prezentatsiia «Olimpiiski ihry Starodavnoi Hretsii» (2021). [Presentation «Olympic games of Ancient Greece»]. URL: https://naurok.com.ua/prezentaciya-olimpiyski-igri-starodavno-greci-239881.html [In Ukrainian].

2. Zelenskyi vidkhylyv propozytsiiu Makrona shchodo olimpiiskoho peremyria (2024). [Zelensky reject Macron's proposal for an Olympic truce]. Slovo i dilo: Analitychnyi portal. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/05/18/novyna/polityka/zelenskyj-vidxylyv-propozycziyu-makrona-shhodo-olimpijskoho-peremyrya [In Ukrainian].

3. Zilhalov V. Sport i polityka v umovakh viinu proty Ukrainy (2014). [Sport and Politics in the context of

war against Ukraine]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/25438108.html [In Ukrainian].

4. Nastilnyi tenis i dyplomatiia (2016). [Table tennis and diplomacy]. Dzherelo: Mizhnarodne radio Kytaiu. URL: https://ukrainian.cri.cn/848/2016/07/21/2s45061.htm [In Ukrainian].

5. Naukovtsi rozpovily, yak prokhodyly Olimpiiski ihry u davnynu (2024). [Scientists tell how the Olympic Games were held in ancient times]. URL: https://uspih.in.ua/tsikave/naukovtsi-rozpovily-iak-prokhodyly-olimpijski-ihry-u-davnynu#:~:text=В%20перший%20день%20відбувалися%20релігійні,чесно%20і%20неупереджено%20оцінювати%20змагання [In Ukrainian].

6. Ne rozumiiete liudei, yaki liubliat filmy zhakhiv i pekelnu estetyku Helovinu? Naspravdi z nymy vse normalno – tse evoliutsiia hotuie ikh do neprostoho zhyttia (2024). [Don't you understand people who love horror movies and the hellish aesthetics of Halloween? In fact, there's nothing wrong with them – it's evolution preparing them for a difficult life]. Material Scientific American. Anton Semyzhenko za red. Kateryny Kobernyk. URL: https://babel.ua/texts/100081-ne-rozumiyete-lyudey-yaki-lyublyat-filmi-zhahiv-i-pekelnu-estetiku-gelovinu-naspravdi-z-nimi-vse-normalno-ce-evolyuciya-gotuye-jih-do-neprostogo-zhittya-perekazuyemo-material-scientific-american [In Ukrainian].

7. Saakov V. MOK ne dopustyv sportsmeniv z RF do vidkruttia Olimpiady (2024). [The IOC did not allow athletes from the Russian Federation to participate in the opening of the Olympics]. URL: https://www.dw.com/uk/mok-ne-dopustiv-rosijskih-sportsmeniv-do-ceremonii-vidkritta-olimpijskih-igor/a-68618146#:~:text=Відповідне%20рішення%20МОК%20ухвалив%20у,участі%20в%20ній%20не%20братимуть. [In Ukrainian].

8. Strelbitska L. Ya., Tsuniak D. V. (2017) Myrotvorcha funktsiia sportu yak yoho symvolichna tsinnist [Peacemaking function of sport as himsumbolic value]. Scientific Bulletin of Kherson State University, Issue 1(2), pp. 176–179. [In Ukrainian].

9. Usyk vyishov na rynh v obrazi ukrainskoho hetmana (foto, video) [Usyk entered the ring as a ukrainian hetman (photo, video)]. URL: https://glavcom.ua/sport/scotchsport/usik-vijshov-na-rinh-v-obrazi-ukrajinskoho-hetmana-foto-1001297.html [In Ukrainian].

10. Usyk Oleksander Oleksandrovych: ofitsiinyi sait. [Usyk Oleksandr Oleksandrovych: official site]. URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Усик_Олександр_Олександрович [In Ukrainian].

11. Fillipova J. V. (2020) Sportyvna dyplomatiia: sutnisne znachennia, vyklyky, i perspektyvy dlia Ukrainy [Sports diplomacy: considerable significance, challenges and prospect for Ukraine]. Scientific journal «Politicus», Issue 3, pp. 153-158. [In Ukrainian].

12. EXPLAINER: UNDERSTANDING SPORTS DIPLOMACY. Meridian International Center: official site. URL: https://meridian.org/news/explainer-understanding-sports-diplomacy/#:~:text=The%20Olympics%3A,have%20bled%20into%20foreign%20policies.

13. Olympic Movement as a soft power in Diplomacy: official site. URL: https://www.ioa.org.gr/post/olympic-movement-as-a-soft-power-in-diplomacy

14. The Olympics: Diplomacy & Politics. Active Minds. URL: https://activeminds.com/topics/Olympics.html

15. Xu Guoqi, «The Sport of Ping-Pong Diplomacy», Ch. Five, in Olympic Dreams: China and Sports 1895–2008 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008, pp. 117–163.

The role of sport in strengthening diplomatic relations

Hryhorovych Mariia Yuriivna

Student at the Department of International Relations
University of Customs and Finance
Volodymyr Vernadskyi str., 2/4, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0009-0007-7507-5014

Chykolba Hennadii Mykolaiovych

Senior Lecturer at the Department of Physical Education and Special Training
University of Customs and Finance
Volodymyr Vernadskyi str., 2/4, Dnipro, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4347-9547

Sport has long been considered an important component of diplomatic relations, but society is not used to paying attention to it. The Olympic Games were launched with the aim of strengthening Greece's influence and expanding its international reach. It is sport that has helped and continues to help resolve important issues discussed during international competitions.

The purpose of the article is to study sport as diplomacy and politics, to identify current problems and opportunities for Ukraine in the future. To achieve this goal and to study the importance of sport in strengthening diplomatic relations, the author uses general scientific methods, such as analysis, synthesis and generalisation, as well as empirical methods of observation, collection, analysis and research results.

The article describes how Ukraine actively participates in the Olympic Games and various competitions that help it raise its profile among other large, powerful countries. The article also provides examples of famous Ukrainians who have repeatedly won internationally and won prizes, which led to lucrative agreements on further cooperation between the heads of state. The article argues that sport develops diplomacy and brings it to a new, more modern level, which promotes friendship between states for many years to come. Through such sports competitions, you can learn more about the country that competes, the mentality of the people, customs, traditions and even religion. Sport unites people because everyone is equal on the court. Team cohesion is of great importance, as it determines the victory and the image of the country that the team represents. Winning competitions can help enlist the support of other countries, conclude lucrative deals, and hold important negotiations.

Ukraine needs to pay more attention and importance to sports diplomacy and allocate more funding, as this is what will motivate coaches and, subsequently, students. The international arena is a 'lucky ticket' with many opportunities, but it is not accessible to everyone.

The article outlines the main manifestations of sports diplomacy – the Olympic Games, Ping-Pong Diplomacy, Euro 2012, the UEFA Champions League Final 2018, the Paralympic Games, and Ukrainian-Azerbaijani cooperation.

Key words: *sports diplomacy, international arena, foreign policy.*

Марусинець Маріанна Михайлівна

Особливості фінансування миробудівництва в Північній Ірландії в умовах Брекзіту

УДК 327.7;321.8;323.172
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.22

Марусинець Маріанна Михайлівна
кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри історії та суспільних дисциплін,
старший дослідник Науково-дослідного центру імені Тіводора Легоцькі
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
площа Кошута, 6, Берегово,
Закарпатська область, Україна
ORCID: 0000-0001-7366-9328

Актуальність дослідження пов'язана з тим, що хоча міжнародні організації, інституції та фонди надають кошти для реалізації проектів та ініціатив, спрямованих на досягнення миру в Північній Ірландії та сусідніх графствах Республіки Ірландія, це не гарантує припинення конфлікту на острові, який пережив тривалий міжконфесійний конфлікт. У зв'язку з цим необхідно детальніше вивчити, як зовнішнє фінансування, що надається різними фінансовими структурами, впливає на підтримання миру і стабільності в Північній Ірландії. Стверджується, що Брекзіт ставить під загрозу мир і стабільність у регіоні, а також фінансування миробудівництва. Ситуація ускладнюється тим, що Республіка Ірландія залишається у складі ЄС у той час, коли Північна Ірландія є частиною Великої Британії, яка вийшла зі складу ЄС. Ці питання викликають багаторівневі дискусії, що зачіпають важливі аспекти, включно з проблемою фінансування миру і стабільності.

Мета статті полягає у вивченні та дослідженні ролі міжнародних фінансових організацій та фондів у формуванні сталого миру в Північній Ірландії та прикордонних регіонах Республіки Ірландія в умовах Брекзіту

Для досягнення мети дослідження авторкою використовувалися загальнонаукові методи аналізу та синтезу. У рамках вивчення ролі та значення міжнародних фінансових фондів, інституцій та організацій у підтриманні миру та стабільності на острові Ірландія – у Північній Ірландії та Республіці Ірландія авторка застосовувала порівняльний методи, що дав змогу визначити ступінь участі ключових фінансових фондів, інституцій та організацій у процесі підтримання миру в Північній Ірландії в умовах Брекзіту, а також визначити роль кожної з них у мирному процесі. З огляду на складність і комплексність дослідження проблеми фінансування процесу підтримання миру та стабільності в Північній Ірландії у статті використано системний підхід. Він дає можливість дослідити всі проблеми, що пов'язані з фінансовими організаціями у якості взаємопов'язаних елементів та аналізувати динаміку їхнього впливу на мирний процес в умовах глобальних політичних трансформацій, зокрема Брекзіту. Зростаючий транснаціоналізм світової фінансової системи зумовив вибір авторки застосувати транснаціональний підхід до вивчення фінансування розбудови миру в Північній Ірландії в умовах Брекзіту.

Доведено, що в умовах Брекзіту такі програми як «Мир-Плюс», «ІНТЕРРЕГ» та МФІ відіграють важливу роль у процесі встановлення міжгромадських контактів і примирення в Північній Ірландії та прикордонному регіоні Республіки Ірландія. Економічна підтримка, що надається учасникам, створює умови для об'єднання конфліктуючих сторін, сприяючи їхній ресоціалізації, порозумінню та формуванню дружніх відносин. Це допомагає виявити спільні проблеми та обмінятися особистими історіями, пов'язаними з трагічними подіями періоду «Смути».

Ключові слова: *Північна Ірландія, Республіка Ірландія, ЄС, Велика Британія, Брекзіт, програми фонду миру ЄС «Мир», Міжнародний фонд для Ірландії (МФІ), транскордонна програма «Інтерреґ», Північна Ірландія, Республіка Ірландія, миробудівництво.*

Вступ. Актуальність дослідження пов'язана з тим, що хоча міжнародні організації, інституції та фонди надають кошти для реалізації проектів та ініціатив, спрямованих на досягнення миру в Північній Ірландії та сусідніх графствах Республіки Ірландія, це не гарантує припинення конфлікту на острові, який пережив тривалий міжконфесійний конфлікт. У зв'язку з цим необхідно детальніше вивчити, як зовнішнє фінансування, що надається різними фінансовими структурами, впливає на підтримання миру і стабільності в Північній Ірландії. Представниками наукової спільноти та політичними діячами стверджується, що вихід Великобританії з ЄС – Брекзіт ставить під загрозу мир і стабільність у регіоні, а також фінансування миробудівництва. Ситуація ускладнюється тим, що Республіка Ірландія залишається у складі ЄС у той час, коли Північна Ірландія залишається частиною Великої Британії, яка вийшла зі складу ЄС. Ці питання викликають багаторівневі дискусії, що зачіпають важливі аспекти, включно з проблемою фінансування миру і стабільності.

У 1994 р. було оголошено про припинення вогню між лоялістами та республіканцями, а у 1998 р. було підписано Угоду Страсної п'ятниці або Белфастську угоду, що поклала край відкритому фізичному насильству [1]. Однак структурне насильство, що виражається в нерівності, соціальній сегрегації , економічній і політичній маргіналізації, продовжує впливати на католицькі та протестантські громади робітничого класу Північної Ірландії. Існує припущення, що мир і стабільність в Північній Ірландії значною мірою залежить від фінансування програм, організацій громадянського суспільства, спеціальних проектів, метою яких є міжконфесійне примирення через економічний розвиток регіону та зменшення суперечностей через примирення

і таким чином зближення католицької та протестантської громад.

Після підписання Угоди Страсної п'ятниці 1998 р. фінансова підтримка миру та стабільності в Північній Ірландії з боку спеціалізованих фінансових фондів, інституцій та організацій була спрямована на нормалізацію транскордонної діяльності на острові Ірландія, при цьому трансформація конфлікту відбувалася паралельно із заходами щодо економічного та соціального розвитку. Наприклад фінансові ініціативи ЄС щодо транскордонного співробітництва між Північною Ірландією та Республікою Ірландія зіграли важливу роль у просуванні європейського ідеалу діалогу, співробітництва та миру в регіоні. Однак Брекзіт ставить під загрозу фінансові зусилля міжнародних фондів, інституцій та організацій діяльність яких спрямована на підтримку миру та стабільності в Північній Ірландії.

На референдумі, що відбувся 23 червня 2016 р., більшість виборців (51,9%) проголосували за вихід Великої Британії з ЄС. Велика Британія вийшла з ЄС 31 січня 2020 р. Північна Ірландія отримувала значну вигоду від фінансування з боку ЄС, і вихід Великої Британії з ЄС у довгостроковій перспективі спричинив занепокоєння відносно економічного розвитку Північної Ірландії, мирного процесу та транскордонного співробітництва після Брекзіту. Це зумовлено тим, що Північна Ірландія – єдиний регіон Великої Британії, у якого є сухопутний кордон із державою-членом ЄС – Республікою Ірландія. Фактично тепер на острові Ірландія існує зовнішній кордон ЄС [2].

У контексті Брекзіту Велика Британія та ЄС зобов'язалися підтримувати фінансування проектів зі зміцнення миру в Північній Ірландії на період з 2021 р. по 2027 р. Це передбачено в рамках програми «МИР-Плюс» (англ. «PEACE-Plus»), що замінила серію попередніх програм «МИР-I», «МИР-II», «МИР-III» і «МИР-IV» (англ. «PEACE»), які діяли на основі фінансування Великої Британії, Республіки Ірландія та ЄС з 1995 р. Програми «МИР» були спрямовані на просування соціально-економічного прогресу в Північній Ірландії та прикордонному регіоні Республіки Ірландії [3]. Програма «МИР-Плюс спрямована на підтримку миру та процвітання в Північній Ірландії та шести прикордонних графствах Республіки Ірландія в умовах Брекзіту. Програма являє собою співпрацю та партнерство між ЄС, урядом Великої Британії, урядом Республіки Ірландія та виконавчою владою Північної Ірландії.

Поряд із програмами «МИР» та «МИР-Плюс» важливими є і програми «ІНТЕРРЕГ» (англ. «INTERREG») та Міжнародного фонду для Ірландії (МФІ). У 2018 р. Європейський парламент обговорював продовження серії програм «ІНТЕРРЕГ» і «МИР» у Північній Ірландії після Брекзіту. Члени Європейського парламенту погодилися, що продовження програм необхідне для мирного розвитку регіону. Згідно з резолюцією Європейського парламенту регіональне фінансування ЄС для Північної Ірландії має бути збережено на адекватному рівні після 2020 р. У доповіді зазначалося, що закінчення цих програм може поставити під загрозу діяльність з встановлення довірчих відносин між спільнотами католиків-республіканців, які виступають за возз'єднання Ірландії та протестантів-юніоністів, які прагнуть єдності Північної Ірландії з рештою Великобританії і, як наслідок, мирний процес [4].

Брекзіт міг поставити під загрозу право Північної Ірландії та прикордонних графств Республіки Ірландія на доступ до фінансування з боку ЄС. Програми «МИР» та «ІНТЕРРЕГ» створені для того, щоб сприяти соціально-економічному розвитку та прикордонному співробітництву. Вони допомагають вирішувати соціально-економічні питання, що пов'язані з існуванням кордону на острові Ірландія в умовах Брекзіту [5]. З огляду на важливість цих програм у рамках угоди – Віндзорські рамки (англ. Windsor Framework) було вирішено продовжити попередні програмами «МИР» в новій програмі «МИР-Плюс». Вона є наступницею програм «МИР-IV» та «ІНТЕРРЕГ-VA». Всі ці програми призначені для підтримки миру та процвітання в Північній Ірландії та прикордонних графствах Республіки Ірландія, зокрема в умовах Брекзіту.

Мета та завдання. Головною метою статті є визначення та дослідження ролі міжнародних фінансових організацій та фондів у формуванні сталого миру в Північній Ірландії та прикордонних регіонах Республіки Ірландія в умовах Брекзіту. Ключові **завдання** полягають у тому, щоб встановити значення і внесок транскордонних програм «ІНТЕРРЕГ», серії програм ЄС «МИР» та «МИР-Плюс», а також Міжнародного фонду для Ірландії у підтримку миру та забезпечення стабільності в Північній Ірландії в умовах глобальних політичних трансформацій, особливо з огляду на наслідки виходу Великої Британії з ЄС.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження авторка використовувала загальнонаукові методи аналізу та синтезу. У межах вивчення ролі та значення міжнародних фінансових фондів, інституцій та організацій у підтримці миру та стабільності на острові Ірландія – у Північній Ірландії та Республіці Ірландія авторка застосовувала порівняльний метод, що дав змогу визначити ступінь участі ключових фінансових фондів, інституцій та організацій у процесі підтримання миру в Північній Ірландії в умовах Брекзіту, а також визначити роль кожної з них у мирному процесі в регіоні, що більш ніж три десятиліття перебував у міжконфесійному протистоянні між католицькою та протестантською спільнотами, які дотримувалися не тільки різних релігійних переконань, а й політичних поглядів. Різні політичні погляди

виражалися в тому, що протести підтримують юніоністські політичні рухи, які виступають за союз Північної Ірландії у складі Великої Британії, а католицька спільнота підтримує республіканські політичні партії, що прагнуть возз'єднання з Республікою Ірландія.

З огляду на складність і комплексність дослідження проблеми фінансування процесу підтримання миру та стабільності в Північній Ірландії – миробудівництва у статті використовується системний підхід. Він дає змогу дослідити всі проблеми, що пов'язані з фінансовими організаціями у якості взаємопов'язаних елементів, аналізувати динаміку їхнього впливу на мирний процес в умовах глобальних політичних трансформацій і, зокрема, Брекзіту. Системний підхід дав змогу вивчити міжнародні фінансові фонди, інституції та організації як цілісну фінансову систему, що перебуває в постійному розвитку, складається з підсистем, які є взаємопов'язаними та впливають одна на одну і яка реагує на нові виклики трансформації сучасної системи міжнародних відносин і міжнародного порядку,

Глобалізаційні процеси та інформаційно-комунікаційна революція впливають на розвиток фінансової системи та ролі фінансування. Прозорість фінансових кордонів дає змогу брати участь у фінансуванні розбудови миру на острові Ірландії різним фінансовим структурам, що перебувають у різних країнах світу та вимушені взаємодіяти й реагувати на фінансування мирного процесу виходячи з глобальних транснаціональних тенденцій. Розширення мережевих можливостей глобальної фінансової системи дають змогу більш оперативно реагувати на конкретні виклики стабільності миру в регіоні та оперативно їх вирішувати. Зростаючий транснаціоналізм світової фінансової системи зумовив вибір авторки застосувати транснаціональний підхід до вивчення фінансування розбудови миру в Північній Ірландії в умовах Брекзіту.

Результати. Упродовж трохи більше ніж чверті століття з моменту підписання мирної угоди, що поклала кінець кривавому протистоянню в Північній Ірландії, ЄС, США та Велика Британія виділяли цільове фінансування для транскордонних програм, спрямованих на підтримання миру та примирення на острові Ірландія. Існувало побоювання, що після Брекзіту ця підтримка може припинитися. Однак, після публікації проекту бюджету ЄС на 2021–2027 рр. стало зрозумілим, що фінансова підтримка головної програми з підтримання миру «МИР-I», «МИР-II», «МИР-III» і «МИР-IV» продовжиться і після Брекзіту в рамках програми «МИР-Плюс». У бюджеті ЄС також закладено і фінансування в умовах Брекзіту транскордонних та міжгромадських проектів «ІНТЕРРЕГ» у Північній Ірландії.

Фінансові ініціативи, розроблені ЄС для розвитку співробітництва між Північною Ірландією та Республікою Ірландія, відіграють ключову роль у просуванні європейських цінностей, таких як діалог, співпраця та мир, у цьому регіоні. Однак вихід Великої Британії з ЄС створює ризики для фінансових ініціатив міжнародних організацій, фондів та інститутів, діяльність яких спрямована на підтримку миру в Північній Ірландії.

Ці ризики зумовлені, по-перше, тим, що незважаючи на пропозицію Європейської комісії продовжити фінансування програми «МИР» у Північній Ірландії, через те, що британський уряд наполягає на тому, що Великобританія має вийти з-під юрисдикції Європейського суду (англ. European Court of Justice), Північна Ірландія може втратити десятки мільйонів фунтів стерлінгів, виділених на програми «МИР». По-друге, і це найважливіше, припинення фінансової підтримки мирних ініціатив у Північній Ірландії потенційно підриває прогрес, досягнутий у поліпшенні міжгромадських відносин у контексті мирного співіснування, передбаченого ЄС для Північної Ірландії. Однак У Сполученому Королівстві, вочевидь, не надають великого значення питанням миробудівництва. Питання, пов'язані з наслідками Брекзіту для Північної Ірландії, включно з ініціативами, що фінансуються програмами «МИР», та їхнім впливом на мирний процес, залишаються без належної уваги.

Послідовні програми ЄС «МИР» інвестували в ініціативи з підтримки транскордонних відносин, включно з економічними, соціальними, культурними, спортивними та громадськими елементами. Вони являють собою стійкий і продуманий приклад того, що відомий американський теоретик миру Дж. П. Ледерах у 1997 р. назвав підходом «побудови миру знизу», за якого транскордонне співробітництво є ключовим пріоритетом [6]. У рамках програми «МИР» було реалізовано ініціативи, спрямовані на підтримку практичних проектів із врегулювання конфліктів. Ці проекти охоплювали як транскордонне, так і міжгромадське співробітництво. У проектах беруть участь, громадські групи, Служба допомоги жертвам і постраждалим, колишні воєнізовані формування, колишні співробітники Королівської поліції Ольстера і колишні військовослужбовці британської армії.

Учасники конфліктуючих сторін беруть участь у різних ініціативах. Наприклад: дискусії про історію Ірландії; виклад історій англійською, ірландською та ольстерсько-шотландською мовами; мистецтво в громадських місцях; кінопроекти, засновані на історіях життя колишніх ув'язнених. Ці проекти спрямовані на розширення контактів і взаєморозуміння з метою зміни уявлень про ідентичність, які вкоренилися в суспільстві Північної Ірландії внаслідок конфлікту і, як правило, визначають кордони спільнот із посиланням на

минуле. Багато з цих ініціатив були успішними і сприяли взаєморозумінню, обізнаності, дружелюбності та взаємній повазі між спільнотами. Цей процес, можливо, не є повноцінним примиренням, яке складно виміряти. Неможливо очікувати, що колишні вороги одразу ж стануть друзями, щойно зникне нерозуміння. Проте конкретні проекти, що фінансуються спеціальними програмами та фондами сприяють встановленню певного рівня ввічливості та мирного співіснування [7].

Створення мереж взаємозалежності та спільних дій по обидва боки ірландського кордону та між учасниками на всіх рівнях, а також транскордонних програм, що справляють позитивний вплив на суспільство, вважається загалом позитивним чинником, який впливає на конфлікт у Північній Ірландії та на відносини між громадами. Фінансування, що надається ЄС громадським групам у Північній Ірландії і в прикордонних графствах Республіки Ірландія, також користується популярністю завдяки тому, що воно значною мірою орієнтоване на підтримку громадянського суспільства. «Боротьба зі стереотипами, обговорення історії та визнання відмінностей і спільних рис між ірландськими націоналістичними та британськими юніоністськими етнонаціональними групами – все це важливі результати трансформації конфлікту в Північній Ірландії в рамках ЄС» [7].

Однак управління програмами «МИР» критикували за зайву забюрократизованість, контроль національних урядів над витратами та домінування державного сектору. Основне питання критики полягало в тому, наскільки програми «МИР» здатні розв'язувати завдання транскордонного співробітництва, розвитку спільнот, суспільних відносин та економічного розвитку одночасно. Від самого початку не було зрозуміло, як ці результати пов'язані між собою, і ця невизначеність впливає на практичну реалізацію та успіх програм Фонду миру ЄС «МИР».

Відносини між Північною Ірландією та ЄС являють собою важливий урок. ЄС підтримав зусилля зі встановлення миру в Північній Ірландії і поступово виніс уроки зі свого досвіду в цьому регіоні. ЄС адаптував свій політичний підхід, фінансові інструменти та механізми управління залежно від мінливих умов і обставин, в яких він діяв. ЄС з особливою повагою ставився до ключової ролі урядів Великої Британії та Республіки Ірландія в Північній Ірландії і прагнув надати підтримку всьому регіону, використовуючи свої фінансові механізми. Таким чином, ЄС відіграв значну роль у встановленні та підтримці миру в Північній Ірландії, фактично підтримавши перехід від «конфлікту до миру і від розділеного суспільства до більш гармонійної взаємодії» [7].

На жаль, Брекзіт може поставити під загрозу давню підтримку, яку ЄС надає Північній Ірландії. Перспектива припинення програм «МИР-Плюс» після 2027 р. означає, що ЄС може втратити можливість продовжувати вдосконалювати свій підхід до миробудівництва в регіоні. У суспільствах, де глибоко вкоренився поділ, невизначеність з ключових соціально-економічних та політичних питань завжди існує низка ризиків загострення суперечностей. Вихід Великобританії зі складу ЄС має наслідки для ідентичності, кордонів, рівності, взаємної поваги та транскордонних відносин на острові Ірландія. Це, своєю чергою, позначається на політичному та соціально-економічному розвитку, а також безпеці як Республіки Ірландії, так і Північної Ірландії. Фінансова підтримка з боку ЄС є значним внеском у процес миробудівництва, політичної стабільності та підтримання певного балансу в рамках мирного процесу в Північній Ірландії. Потенційна втрата цієї підтримки являє собою тривожний ризик для суспільства з перехідною економікою [7].

В умовах Брекзіту уряд Великої Британії виділив у 2019 р. близько 300 млн. фунтів стерлінгів на фінансування проектів з підтримання миру в Північній Ірландії. Головним чином уряд Великої Британії зобов'язався виділяти мільйони фунтів стерлінгів на програму «МИР-Плюс» до 2027 р. у рамках своєї незмінної прихильності підтримці важко досягнутого миру в Північній Ірландії після Брекзіту. Програма «МИР-Плюс» прийшла на зміну програмі «МИР», яка від 1995 р. до 2020 р. допомагала сприяти економічному і соціальному прогресу в Північній Ірландії та прикордонному регіоні Республіки Ірландія. Серія програм «МИР», що фінансувалися Великою Британією, Республікою Ірландія та ЄС, завершилася у 2020 р. [8].

У цьому контексті тодішній британський міністр у справах Північної Ірландії, К. Бредлі (2018–2019), зазначила, що: «Це фінансування допоможе реалізувати життєво важливі проекти по обидва боки ірландського кордону, підтримуючи співробітництво та примирення і забезпечуючи умови для того, щоб майбутні покоління зростали в більш мирному та стабільному суспільстві. Уряд Великої Британії співпрацюватиме з Європейською комісією та урядом Ірландії, щоб сформувати програму «МИР-Плюс» у рамках наступного багаторічного фінансового плану ЄС». Тим часом ЄС представив свій план щодо виділення фінансування в період з 2021 р. до 2027 р. Зберігаючи наявні пропорції фінансування, уряд Великої Британії також продовжить надавати підтримку в розмірі приблизно 300 млн. фунтів стерлінгів. Це випливає зі спільного зобов'язання Великої Британії з ЄС, закріпленого в Угоді про Брекзіт, «зберігати фінансування життєво важливої роботи з примирення і спільного майбутнього Північної Ірландії щонайменше до 2027 р.» [8].

Фінансування програми «МИР-Плюс» дає змогу продовжити роботу з реалізації проектів «МИР»,

у які було вкладено майже 1,8 млрд. фунтів стерлінгів (2 млрд. євро) у Північній Ірландії та Республіки Ірландія. У рамках цих проектів, наприклад, був побудований важливий міст вартістю 14,5 млн. фунтів стерлінгів у Лондондеррі (Північна Ірландія), який з'єднав населені пункти по різні боки річки Фойл. Однією з організацій, яка довела свою ефективність у мирному процесі, є «Молодіжна акція Північної Ірландії» (англ. «Youth Action NI in Belfast») у Республіці Ірландія. Ця організація використала фінансування програми «МИР», щоб об'єднати молодих людей із різних спільнот Північної Ірландії. Вона створила «Молодіжну мережу за мир» – регіональний проект, у якому 10 тис. молодих людей беруть участь у різних проектах із соціальних дій на міжгромадській і транскордонній основі [9].

У цьому контексті необхідно додати, що тодішньому лідеру консерваторів Т. Мей (2016–2019), яка змінила на посаді Д. Кемерона (2010–2016), загалом випала надскладна роль – досягти вкрай проблематичної угоди щодо Брекзіту. З одного боку – необхідно було реалізувати волю британського народу, а з іншого – не завдати насамперед фінансово-економічної шкоди самій Великій Британії. За підрахунками економістів Велика Британія може втратити внаслідок Брекзіту приблизно 800 млрд. євро (900 млрд. доларів). Велика Британія є учасником багатьох двосторонніх або багатосторонніх угод з країнами ЄС, тільки торговельних угод близько 100. Ще близько 700 угод пов'язано з такими питаннями, як захист довкілля, співпраця в галузі культури, науки, досліджень і безпеки [10].

Загалом можна констатувати неоднозначну оцінку ролі зовнішнього фінансування у сприянні примиренню в Північній Ірландії та прикордонних графствах. Хоча завдяки фінансуванню було створено інститути, мережі та відносини, що забезпечують простір для міжгромадських контактів і відродження надії, народ Північної Ірландії, щоб забезпечити майбутнім поколінням можливість жити в безпеці, гідності та надії на майбутнє, повинен продовжити цю роботу. Попри те, що взаємозв'язок між примиренням і стійким миробудівництвом загалом очевидний, залишається певне непорозуміння щодо того, які механізми найкращим чином сприяють цьому складному процесу відновлення відносин. Залишається дискусійним питання про те, чи сприймається зовнішня економічна допомога як механізм підтримки розбудови миру і каталізатор примирення одержувачами цієї допомоги в Північній Ірландії та прикордонних районах Республіки Ірландія.

У колективній праці інтернаціональної групи науковців П. Каварі, Ш. Бірна, О. Скарлато, А. Каузера, Дж. Хайда «Роль зовнішньої економічної допомоги в налагодженні міжгромадських контактів і примиренні в Північній Ірландії та прикордонних графствах» автори доходять висновку, що затяжні етнополітичні конфлікти часто виникають через структурне насильство, а також через вразливість і маргіналізацію окремих груп населення. Під час «Смути» в Північній Ірландії та прикордонних районах Республіки Ірландія спостерігався затяжний конфлікт між католиками-республіканцями та протестантами-юніоністами. Зовнішня економічна допомога може стати ключовим чинником миротворчості, сприяючи міжгромадським контактам і примиренню, тим самим усуваючи історичну несправедливість у Північній Ірландії та просуваючи справедливість, рівність і гідність. Програма ЄС зі встановлення миру і примирення в Північній Ірландії та прикордонних районах Республіки Ірландія на 2007–2013 рр. («МИР-III») була спрямована на сприяння примиренню і прогресу в побудові мирного і стабільного суспільства [11].

У науковому доробку П. Каварі, Ш. Бірна, О. Скарлато, А. Каузера, Дж. Хайда аналізується сприйняття 120 лідерами громадянських суспільств і некомерційних організацій з районів Деррі (район у Північній Ірландії, що існував до 1 квітня 2015 р. в графстві Лондондеррі, головне управління якого було розташоване в місті Деррі.) відносно наслідків підтримки, що надається Міжнародним фондом для Ірландії (МФІ) та серією програм ЄС із забезпечення миру та примирення в Північній Ірландії та прикордонному регіоні Ірландії – «МИР-III». Ця програма фінансувала зусилля з примирення між католицької і протестантської громад. Конфлікт у Північній Ірландії має глибоке історичне коріння, пов'язане з колоніальним минулим. Це призвело до затяжного етнополітичного конфлікту, який досяг свого піку в період, відомий як «Смута». Цей пік насильства, що тривав від початку 1960–х рр. до 1994 р., характеризувався безпрецедентними стражданнями, загибеллю понад 3,5 тис. осіб і значним зростанням руху за громадянські права [11].

У науковій літературі по-різному описується вплив структурних змін на погляди католицьких націоналістів і протестантських юніоністів в Північній Ірландії. Деякі автори стверджують, що систематична дискримінація та територіальний поділ Північної Ірландії, спричинений соціально-економічними привілеями для протестантської еліти юніоністів, призвели до відчуження націоналістів і, як наслідок, до соціального антагонізму [12]. Таким чином, в основі цього конфлікту лежить поділ Північної Ірландії та суперництво етнонаціональних ідентичностей за одну й ту саму територію.

Інші автори зазначають, що структурна реформа у сфері зайнятості та житла, а також соціальна, економічна й політична інтеграція та перерозподіл влади сприяли зміні поглядів як усередині католицької спільноти, так і між католиками й протестантами. Однак дискримінація, з якою стикаються представники робітничого класу в обох спільнотах,

викликає в них постійне відчуття відносної обділеності та недовіри [13].

Для кращого розуміння трансформації політики фінансових структур, що спрямовані на зміцнення миру та стабільності в Північній Ірландії завдяки фінансуванню різноманітних програм та організацій громадянського суспільства в умовах Брекзіту коротко розглянемо програми, що успішно розвивалися до виходу Великої Британії з ЄС. Однак, варто зазначити, що мирні програми ЄС зазнавали критики за зайву бюрократію та за те, що вони можуть нав'язувати місцевим некомерційним організаціям конкурентну модель діяльності.

Так, фінансова допомога з боку ЄС розпочалася з програми «МИР-I» (1995–1999), що стала відповіддю на Угоду про припинення вогню між республіканцями (націоналістами) та юніоністами (лоялістами), підписану в 1994 р. Ця спеціальна програма була зорієнтована на Північну Ірландію та прикордонні графства Республіки Ірландія, прагнучи сприяти примиренню через збільшення економічного розвитку і зайнятості, відродження міст і сільських районів, розвиток транскордонної співпраці та розширення соціальної інтеграції [14].

Після завершення програми «МИР-I» ЄС продовжив підтримувати мирний процес у рамках програм «МИР-II» (2000–2006) та «МИР-III». Програма ЄС «МИР-III», яка проводилася в період з 2007 р. до 2013 р., була спрямована на зміцнення прогресу в створенні мирного і стабільного суспільства, а також сприяння примиренню в Північній Ірландії та Прикордонному регіоні Ірландії.

Програма «МИР-III» і Міжнародний фонд для Ірландії (МФІ) є двома ключовими джерелами фінансування, спрямованими на підтримку проектів, що сприяють миру і примиренню в Північній Ірландії. Загальна мета фондів залишилася незмінною – сприяти миробудівництву і стабільності на острові Ірландія [15]. МФІ підтримував різноманітні проекти, що сприяють позитивним міжгромадським відносинам, як-от багатофункціональні спортивні комплекси для різних спільнот, міжгромадські пікніки, екскурсії, спортивні та культурні заходи, молодіжні проекти, міжгромадські підприємства, міжконфесійні зустрічі, гуртки обміну, семінари і тренінги тощо [12]

Наступною програмою із серії «МИР» стала програма, що частково діяла в умовах Брекзіту – «МИР-IV». Вона є транскордонною ініціативою, яка фінансується ЄС і спрямована на підтримку миру та примирення у Північній Ірландії, та прикордонному з нею регіоні – прикордонних графствах Республіки Ірландія. Основною метою програми є розвиток позитивних відносин, що характеризуються повагою, де культурна різноманітність вітається, а люди можуть жити, навчатися та спілкуватися разом, без забобонів, ненависті та нетерпимості. У рамках програми протягом шести років, з 2014 р. по 2020 р., у Північну Ірландію було інвестовано 270 млн. євро. 229 млн. євро було виділено з Європейського фонду регіонального розвитку, а уряди Республіки Ірландія та Великобританії виділили додатково 41 млн. євро у рамках спільного фінансування. Фінансування здійснюється Департаментом розвитку сільських територій та громад уряду Республіки Ірландія, Міністерством освіти та Міністерством у справах дітей та молоді Республіки Ірландія [16].

Наступна програма фінансування – «МИР-Плюс» має на меті замінити програму «МИР-I», «МИР-II», «МИР-III» і «МИР-IV» які діяли з 1995 р. по 2020 р. Програма «МИР-Плюс» діє в умовах Брекзіту і стосується Північної Ірландії та прикордонних округів Ірландської Республіки – Донегол, Слайго, Літрім, Каван, Монаган і Лаут. В умовах Брекзіту основна увага приділяється дітям і молоді, загальній освіті, спільним просторам і позитивним місцевим відносинам. Програма «МИР-Плюс» фінансується Великою Британією, Республікою Ірландія та ЄС. Програма загалом допомогла численним проектам, що спрямовані на підтримку жертв і тих, хто вижив у період «Смути», дітей, бізнесу та відродження [17].

Спільне зобов'язання Великої Британії та ЄС фінансувати наступника серії мирних програм «МИР» – програму «МИР-Плюс» в Північній Ірландії після Брекзіту є частиною угоди про вихід Великобританії з ЄС, яка була підписана у 2020 р. і набула чинності у 2021 р. ЄС виклав свій план фінансування у розмірі 109 млн. фунтів стерлінгів з 2021 р. по 2027 р. і уряд Великобританії заявив, що підтримуватиме проекти з розбудови миру з цим фондом у 300 млн. фунтів стерлінгів протягом цього періоду. Варто зазначити, що у 2023 р. ЄС збільшив фінансування програми «МИР-Плюс», яка вже становить 1,14 млрд. євро. Спільна участь ЄС та Великобританії в проекті «МИР-Плюс» має підтримувати необхідну пропорцію фінансування, яку вони надавали до Брекзіту [17].

Це фінансування дає змогу продовжити роботу з реалізації проектів, у які до Брекзіту було інвестовано майже 1,8 млрд. фунтів стерлінгів (2 млрд. євро) у Північній Ірландії та Республіці Ірландії, включно з такими знаковими проектами, як міст миру вартістю 14,5 млн. фунтів стерлінгів у Лондондеррі, Північна Ірландія, що з'єднав два береги річки Фойл. Уряд Великобританії готовий працювати з Європейською комісією та урядом Республіки Ірландія і в умовах Брекзіту, щоб виконувати програму «МИР-Плюс». ЄС встановлює річні бюджети протягом семи років і черговий семирічний період розпочався у 2021 р., і програма «МИР-Плюс» діятиме в рамках цього періоду [17].

Із серією програм «МИР» та їхньою спадкоємицею в умовах Брекзіту – програмою «МИР-Плюс» – тісно пов'язана схожа програма, що діяла задовго

до Брекзіту і також спрямована на підтримання миру та стабільності в Північній Ірландії та прикордонних графствах Республіки Ірландія – «ІНТЕРРЕГ».

Програма «ІНТЕРРЕГ-VA», що діяла з 2017 р. по 2022 р. вартістю 283 млн. євро є однією з 60 аналогічних програм фінансування в ЄС, розроблених з метою сприяння вирішенню проблем, що виникають у зв'язку з наявністю кордону на острові Ірландія в умовах Брекзіту. Ці проблеми охоплюють цілу низку сфер, зокрема транспортну доступність, охорону здоров'я та соціальне обслуговування, екологічні проблеми та розвиток підприємництва. З моменту свого створення у 1991 р. програма «ІНТЕРРЕГ» залучила в регіон близько 1,13 мільярда євро інвестицій. Вищезазначені фінансові ресурси були використані для фінансування великої кількості ініціатив, які сприяють транскордонному співробітництву на стратегічному рівні. Наприклад програмний період 2014–2020 рр. відкрив перспективи постійної допомоги ЄС у створенні більш процвітаючого і стійкого транскордонного регіону на острові Ірландія [5].

Загалом 85% програми, що становить 240 млн. євро, фінансується через Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР). Решта 43 млн. євро, що становить 15% від загального бюджету, фінансуються урядом Республіки Ірландії та виконавчою владою Північної Ірландії. Зміст програми «ІНТЕРРЕГ-VA» було погоджено виконавчою владою Північної Ірландії, урядом Республіки Ірландія, урядом Шотландії та Європейською комісією. Вона мала чотири основні цілі, а саме: сприяння реальним і довгостроковим змінам у галузі досліджень та інновацій для розвитку транскордонних підприємств; реалізація екологічних ініціатив; реалізація проектів зі сталого транспорту; та реалізація послуг охорони здоров'я та соціального забезпечення на транскордонній основі [5].

В цілому можна констатувати, що фінансування ЄС відіграло важливу роль у процесі миробудівництва в Північній Ірландії. Північна Ірландія скористалася низкою європейських структурних та інвестиційних програм, приділяючи особливу увагу серіям таких програм, як «МИР» та «ІНТНРРЕГ», двом програмам транскордонного співробітництва. З 1995 р. було розпочато три програми «МИР», фінансовий внесок у які становив 1,3 млрд. євро. Четверта програма, «МИР-IV», була запущена в січні 2016 р., її загальна вартість становить 270 млн. євро. Програми «МИР» покликані сприяти згуртуванню громад, залучених у конфлікт у Північній Ірландії та прикордонних графствах Республіки Ірландія, а також підтримувати соціально-економічну стабільність. Вони надають фінансування для розвитку інфраструктури, бізнесу, політичного примирення та ініціатив громадянського суспільства, а також сприяють співпраці між громадами [18].

Програма ЄС «ІНТЕРРЕГ» спрямована на підтримку «прикордонного співробітництва задля більш процвітаючого та сталого регіону» з метою розв'язання економічних та соціальних проблем, що виникають через існування кордонів. Бюджет програми «ІНТЕРРЕГ-IVA» на період 2014–2020 рр. становив 256 млн. євро. Очевидно, що Брекзіт поставить під загрозу право Північної Ірландії на подальший доступ до фінансування ЄС. Крім того, це згубно позначиться на роботі спеціальної цільової групи з питань Північної Ірландії, яку було створено в Європейській комісії у 2007 р. з метою вивчення того, як Північна Ірландія може отримати більше вигод від політики ЄС і як вона може брати активнішу участь у політичному процесі ЄС, щоб забезпечити більше процвітання [18].

Програма транскордонного фінансування «МИР-Плюс» здійснюється за підтримки уряду Республіки Ірландія, ЄС, уряду Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та адміністрації Північної Ірландії. Програма розрахована на період з 2021 р. по 2027 р. Вона є наступницею програм «МИР-IV» та «ІНТЕРРЕГ-VA», об'єднуючи попередні напрями фінансування в єдину транскордонну програму.

Програму «МИР-Плюс» було розроблено з метою сприяння миру та економічному розвитку, в умовах Брекзіту, на території Північної Ірландії та прикордонних графств Республіки Ірландія (графства Каван, Донегал, Лейтрім, Лут, Монаган та Слайго). Як було зазначено вище, сукупні фінансові зобов'язання ЄС, Великої Британії та Ірландії забезпечують загальне фінансування в розмірі 1,14 млрд. євро, що більш ніж удвічі перевищує сукупну вартість попередніх програм «МИР-IV» та «ІНТЕРРЕГ-VA». Програма «МИР-Плюс» містить у собі такі шість напрямків: 1. Побудова мирних і процвітаючих спільнот; 2. Забезпечення економічного відродження та перетворень; 3. Розширення можливостей та інвестування в молодь; 4. Здорові й інклюзивні спільноти; 5. Забезпечення стабільного та більш гармонійного майбутнього; 6 Формування та реалізація партнерських відносин. Програма «МИР-Плюс» управляється Органом зі спеціальних програм ЄС (англ. Special EU Programmes Body) та органом з реалізації програм Північ-Південь, створеним під егідою Угоди Страсної п'ятниці [19].

Іншою не менш важливою фінансовою структурою в підтримці миру і стабільності в Північній Ірландії є Міжнародний фонд для Ірландії (МФІ), що був створений у 1985 р. для підтримки Англо-ірландської угоди. Його метою було сприяння соціально-економічному розвитку в районах, які найбільше постраждали від заворушень у період «Смути». МФІ отримує фінансування з різних міжнародних джерел. Хоча МФІ піддавався критиці за те, що він віддає перевагу католицьким орга-

нізаціям над протестантськими, є дослідження, які показують, що зовнішня економічна допомога, що надається МФІ в Північній Ірландії, позитивно впливає на економіку, розвиток і міжгромадські відносини [12].

Загалом, як серія програм «МИР», так і МФІ підтримують ідею просування миру та примирення через фінансування спільних ініціатив, які сприяють міжгромадській та транскордонній взаємодії, тим самим зміцнюючи почуття спільної ідентичності, особливо серед маргіналізованих католицьких націоналістичних та протестантських юніоністських громад. Однак акцент на міжгромадських проектах наразився на протидію лідерів громадянського суспільства, які стверджують, що необхідною умовою міжгромадської роботи є зусилля з формування єдиної ідентичності та нарощування місцевого потенціалу. Отже, рішення про початок розроблення міжгромадського проекту не може бути нав'язане із зовнішнього джерела; воно повинно бути ухвалене на місцевому рівні та ґрунтуватися на точній оцінці потреб громади [20].

Неурядові та громадські організації відіграють важливу роль у встановленні зв'язків між громадами та в процесі примирення. Примирення – це процес відновлення зруйнованих відносин і навчання ненасильницькому способу життя, заснованого на повазі до відмінностей. Примирення сприяє переходу від насильства і поляризації до мирного врегулювання конфліктів і зрештою до нормалізації соціальних відносин. Зміна менталітету і пошук балансу між прощенням і справедливістю є ключовими елементами цього процесу.

Примирення є складним багатоступеневим процесом, що включає в себе різні аспекти і рівні взаємодії. На місцевому рівні воно охоплює розширення прав і можливостей спільноти, розробку місцевих уявлень про майбутнє, задоволення соціальних потреб, зміцнення відносин з метою гуманізації колишніх супротивників і створення громадських просторів і соціальних мереж. У Північній Ірландії як зусилля на макрорівні, так і на місцевому рівні мають життєво важливе значення для досягнення сталого миру. Наприклад, у той час як Угода Страсної п'ятниці 1998 р. створила систему розподілу повноважень і передала відповідальність, примирення на місцевому рівні також було необхідним для сприяння позитивним контактам між спільнотами.

Проте докази довгострокової стійкості примирення в суспільствах, що виникли на основі історії насильства, залишаються непереконливими. У Північній Ірландії проекти, спрямовані на зміцнення відносин між громадами, стикаються з низкою проблем. Серед них – існування конкуруючих етнополітичних ідентичностей, високий рівень соціального поділу та нерівність, що заснована на ідентичності. Через це локальні проекти зі зміцнення миру можуть бути недовговічними. Крім того, досягнення стійкого примирення виявляється складним завданням, особливо коли католицькі та протестантські спільноти робітничого класу стикаються з матеріальними труднощами [21, с. 31].

Зростання безробіття та зубожіння неблагополучних регіонів можуть підірвати процеси примирення, особливо якщо ці соціально-економічні чинники накладаються на етнополітичну напруженість. За таких умов допомога в розвитку має розподілятися з обережністю, щоб послабити, а не посилити міжетнічні розбіжності. Це особливо складно в Північній Ірландії, де «сектантський характер політики» ускладнює розробку ефективних стратегій міжгромадського розвитку. Як приклад можна навести ключову роль критеріїв, що ґрунтуються на ідентичності, у процесах розподілу коштів, що виділяються МФІ та ЄС на потреби миру. Надмірний акцент на важливості цих ідентичностей може призвести до вкорінення тих самих розбіжностей, які вони прагнуть подолати [21, с. 31].

Дійсно, католики, на відміну від протестантів, більш позитивно оцінюють перспективи примирення між громадами. Крім того, юніоністи схильні сприймати націоналістичні групи як основних одержувачів фінансової підтримки з боку миротворчих програм МФІ та «МИР». Неурядові організації також продовжують розвивати добровільний і громадський сектори, одночасно зміцнюючи довіру в громадянському суспільстві Північної Ірландії. Складність життя і роботи в суспільстві, де соціальна сегрегація залишається перешкодою для розвитку громад і зусиль з примирення на місцях, є серйозною проблемою для ініціатив з миробудівництва. Однак, незважаючи на це, неурядові організації за підтримки фінансових фондів та проектів сприяють формуванню спільної ідентичності в католицько-протестантському середовищі і сприяють переосмисленню історичної пам'яті, що дає змогу юніоністам об'єднуватися з націоналістами для спільних проектів [22, с. 33].

Загалом, можна констатувати, що програми «МИР», «ІНТЕРРЕГ» та МФІ в умовах Брекзіту впливають на примиреннння, а також встановлення контактів між католицькою та протестантською громадами в Північній Ірландії та прикордонному регіоні Республіки Ірландія. Це пояснюється в першу чергу тим, що, економічна допомога створює фізичні, соціальні простори та мережі. Вони об'єднують сторони, що конфліктують в такий спосіб, що це сприяє ресоціалізації, виявленню спільних проблем, розвитку дружніх стосунків та обміну особистими історіями, пов'язаними з психологічними травмами періоду «Смути». Така побудова стосунків сприяє розвитку соціального капіталу, необхідного для підтримання довгострокового миру і примирення [23].

Важливим є також й те, що хоча чимало учасників спочатку брали участь у міжгромадській роботі, оскільки це була нав'язана ззовні вимога фінансування, вони часто розглядали створені партнерства як природний і справжній прояв взаємної людяності та спільних потреб. Крім того, проекти, створені в рамках партнерства між громадами Північної Ірландії, сприяють примиренню, оскільки використовують стратегії, що сприяють психологічній трансформації, культурній сприйнятливості, діалогові та порозумінню [23].

У цьому контексті необхідно також зазначити, що чимало міжгромадських проектів спрямовані на роботу з маргіналізованими групами населення та з молоддю, що також сприяє зміцненню міжгромадських відносин. Загалом, такі зусилля допомагають побудувати так званий «коридор миру», який може «спрямувати спільноти до більш функціональних відносин» [24].

Серед позитивного впливу фінансування миробудівництва все ж таки відзначається і негативний вплив зовнішньої економічної допомоги на міжгромадські контакти та процес примирення. Негативний вплив зовнішнього фінансування можна згрупувати за трьома основними направленнями: неадекватність загального міжгромадського підходу; нездатність фінансування розв'язати проблему структурного насильства; жорсткість бюрократичних вимог програм «МИР», «ІНТЕРРЕГ» та МФІ.

Щоб економічна підтримка сприяла поліпшенню міжгромадських стосунків та примиренню, вона має запобігати непередбачуваним негативним наслідкам, бути стабільною в довгостроковій перспективі та ґрунтуватися на ретельному аналізі поточної ситуації, глибинних моделей стосунків і масштабніших системних силах, що впливають на конфлікт. На жаль, наявний підхід до взаємодії між громадами не враховує ці аспекти належною мірою. Зокрема, зазначається, що фінансовані проекти не розв'язують проблему використання технологій тими, хто займається «сектантською діяльністю» – розколом між католиками і протестантами, який історично будувався за конфесійною ознакою. Фінансування, яке посилює сектантство – наприклад, фінансування проектів, орієнтованих на єдину ідентичність, або надання освіти там, де переважно діти-католики відвідують католицькі школи, є негативним для підтримання миру. В умовах конфлікту в Північній Ірландії необхідне фінансування, яке надає можливості обом сторонам, католицькій і протестантській, зустрічатися, обговорювати та вчитися одна в одної [11].

У будь-якому разі Північна Ірландія залишається чудовим прикладом впливу цільового фінансування миробудівництва на трансформацію конфлікту. Міжнародним урядовим і неурядовим організаціям, фінансовим фондам, які виділяють цільові кошти на розбудову миру в Північній Ірландії, необхідно мати більше емпіричних даних для прийняття рішень. Це особливо важливо в контексті взаємозв'язку між цільовим фінансуванням миробудівництва та його результатами в розділеному суспільстві з історією затяжного насильства. Висновки організацій громадянського суспільства вказують на необхідність продовження фінансування миробудівництва в Північній Ірландії, що сприяє підтримці об'єднання зусиль заради збереження міцного миру.

Інтенсифікація контактів та особистих зустрічей, спільні заходи католиків і протестантів мають високий потенціал зміцнення довіри та взаємності. Організації громадянського суспільства намагаються досягти цього і подолати міжконфесійні розбіжності, але вони можуть досягти успіху тільки за умов достатнього фінансування і помірних бюрократичних вимог. Натомість більша частина фінансування, доступного організаціям громадянського суспільства, не задовольнять усіх потреб. Тому, поточне фінансування в умовах Брекзіту є недостатнім і суперечить тому, що кажуть миротворці [25].

Незважаючи на фінансування миробудівництва в Північної Ірландії в умовах глобальних політичних трансформацій XXI ст. і Брекзіту, холодний прикордонний мир на острові Ірландія, що встановився не в останню чергу і внаслідок діяльності фінансових проектів, програм і фондів, зіткнувся з постійними проблемами. Основні проблеми сьогодення перш за все пов'язані: з культурою і політикою ідентичності; повним залученням маргіналізованих спільнот до процесу примирення; зверненням до минулого; боротьбою з новими воєнізованими групами, евентуальним прикордонним опитуванням – референдумом про возз'єднання Ірландії; пандемією «Covid-19»; та наслідками Брекзіту [25].

Увесь цей комплекс проблем призвів до ескалації міжконфесійної напруженості. Сьогодні потрібні додаткові дослідження, щоб з'ясувати, як ці проблеми впливають на відносини між ЄС, Великою Британією та Республікою Ірландія, а також між спільнотами протестантів і католиків та всередині них. У цьому контексті актуальним залишається питання про методи миробудівництва, серед яких – фінансово-економічна допомога, яка необхідна для зміцнення різноманітних зв'язків і запобігання відновленню конфронтації між громадами Північної Ірландії [25].

Брекзіт додав додатковий рівень невизначеності до будь-яких розмов про фінансування підтримки миру в Північній Ірландії. Результати референдуму у Великій Британії показують, що Північна Ірландія проголосувала за те, щоб залишитися в ЄС. Однією з проблем, пов'язаних із Брекзітом, є потенційне відновлення жорсткого кордону між Північною Ірландією та Республікою Ірландія. За

ЄС кордон став доволі прозорим, що дало змогу вільному переміщенню товарам, послугам, фінансам та громадянам [26].

У контексті поточних подій, пов'язаних із наслідками виходу Великої Британії з ЄС і дією Протоколу щодо Північної Ірландії, який є частиною Угоди про Брекзіт і регламентує питання функціонування кордону на острові Ірландія, необхідно проаналізувати, як міжнародні урядові та неурядові організації, а також фінансові фонди оцінюють перспективи підтримання миру в Північній Ірландії. Після Брекзіту уряди Великої Британії, Республіки Ірландія та ЄС в межах фінансування програми «МИР Плюс» (2021–2027) спільно внесуть загалом близько 1,3 млрд. євро для підтримки зусиль із миробудівництва в Північній Ірландії та прикордонній зоні Республіки Ірландія. Крім того, Міжнародний фонд Ірландії виділяє 500 млн. євро на підтримку «Програми спільного острова» (англ. Shared Island program) на 2021–2025 рр. для розвитку співробітництва між Північною Ірландією та Республікою Ірландія [25].

Молоді прихильники юніоністської ідеології у Великій Британії, яку поділяють переважно протестанти Північної Ірландії, виступають за збереження території Північної Ірландії у Сполученому Королівстві та протистоять прагненню включити її до складу Республіки Ірландія. Однак вони активно виступають проти створення «жорсткого» кордону в Ірландському морі та на острові Ірландія [27]. На їх переконання вони перебувають в «облозі і залучені в культурну війну з урядами ЄС, Великої Британії та Республіки Ірландія» [28]. Молодь протестантів-юніоністів вважає, що їх культурні звичаї знаходяться бід загрозою і переконані, що позиції Північної Ірландії у Сполученому Королівстві значно слабшають через Брекзіт. У квітні 2021 р. у Белфасті стався значний спалах насильства. Крім того, розпад виконавчої влади Стормонта у 2017 р. призвів до тривалого політичного вакууму в Північній Ірландії до її відновлення у 2020 р. [28].

Висновки. Таким чином, незважаючи на Брекзіт, Північна Ірландія і надалі отримуватиме фінансування в рамках програми «МИР-Плюс», «ІНТЕРРЕГ» та МФІ принаймні, до 2027 р. Уряд Великої Британії також працює над пошуком нових джерел фінансування для Північної Ірландії. Однак зі скороченням фінансування з фондів ЄС і збільшенням фінансування з боку Великої Британії будуть потрібні додаткові дослідження, щоб оцінити, чи відповідає фінансування уряду Великої Британії потребам, сподіванням і прагненням до миру на острові Ірландія. Тільки час покаже, як Брекзіт вплине на миробудівництво в Північній Ірландії і чи не поставить він під загрозу крихкий мирний процес. Можливо, Північна Ірландія опиниться на межі нової фази збройного конфлікту. Необхідно провести подальші дослідження, щоб оцінити вплив Брекзіту на розбудову миру в Північній Ірландії в найближчі роки. Хоча фінансування миробудівництва продовжено, справжній вплив Брекзіту на мир та стабільність на острові Ірландія вимагає часу і подальшого дослідження.

Зовнішня економічна допомога має потенціал для розв'язання деяких з міжконфесійних проблем, що зберігаються в суспільстві Північної Ірландії та прикордонних графствах Республіки Ірландія. Загалом увесь комплекс наявних соціально-економічних та політичних проблем є невід'ємною частиною процесів примирення та міжгромадського порозуміння на острові Ірландія. У контексті Північної Ірландії ця допомога використовується для подолання структурних проблем, таких як насильство, сектантство, історична несправедливість і необхідність створення інклюзивної демократії на основі широкої міжгромадської участі. Використання цих засобів ґрунтується на припущенні, що такі зусилля можуть розширити можливості маргіналізованих спільнот, сприяти міжгромадським контактам і соціально-економічному розвитку.

Процес примирення в Північній Ірландії потребуватиме часу, і для його успішного завершення та забезпечення стабільності необхідний значний соціальний капітал. Наслідки насильства, завданого в минулому, ще занадто свіжі, щоб можна було говорити про національне примирення. Натомість необхідно враховувати, що десятиліття насильства можуть зажадати тривалих зусиль з миробудівництва для відновлення миру. У складних і нестабільних умовах Брекзіту економічна допомога може або підтримати примирення, або викликати етнополітичні розбіжності.

В цілому констатується позитивний вплив економічної допомоги на інтенсифікацію міжгромадських контактів і примирення на сотрові Ірландія в умовах Брекзіту. Для того щоб налагодити стосунки в конфліктних спільнотах і запобігти передачі психологічних травм між поколіннями, необхідно будувати взаємодію на засадах співпраці та діалогу – це ключовий аспект процесу примирення. У Північній Ірландії та прикордонних графствах Республіки Ірландія економічна підтримка відіграла важливу роль у подоланні цієї негативної тенденції. Вона допомогла створити соціальні платформи для діалогу та сприяла розвитку проектів, спрямованих на підтримку молодих людей та маргінальних груп. Це, своєю чергою, сприяло розвитку міжгромадських відносин.

Сьогодні актуальним залишається необхідність збалансованого підходу до фінансування. Процес підтримання миру і безпеки завжди пов'язаний із певною часткою небезпеки, і іноді можуть статися події, подібні до Брекзіту, які здатні швидко порушити мирний процес. Вкрай важливо швидко реагувати на подібні події, але фінансуванню

миробудівництва часто перешкоджає бюрократія, яка уповільнює мирний процес. Бюрократія може обмежити здатність організацій громадянського суспільства швидко реагувати на події, які можуть дестабілізувати мир. Хоча існує необхідність у підзвітності, бюрократія має бути збалансована з метою ефективного миробудівництва. Це означає, що організації громадянського суспільства з солідним послужним списком не повинні піддаватися тим самим процедурам підзвітності, що й інші організації, які отримують фінансування вперше. Ці заходи могли б пожвавити механізм фінансування в Північній Ірландії та краще підтримувати організації громадянського суспільства і, своєю чергою, мирний процес.

В умовах Брекзіту такі програми, як «МИР-Плюс», «ІНТЕРРЕГ» та МФІ відіграють важливу роль у процесі встановлення міжгромадських контактів і примирення в Північній Ірландії та прикордонному регіоні Республіки Ірландія. Економічна підтримка, що надається учасникам, створює умови для об'єднання конфліктуючих сторін, сприяючи їхній ресоціалізації, взаємному розумінню та формуванню дружніх відносин. Це допомагає виявити спільні проблеми та обмінятися особистими історіями, пов'язаними з трагічними подіями періоду «Смути».

Конструктивний підхід до вибудовування міжгромадських стосунків сприяє формуванню соціального капіталу, необхідного для підтримки довгострокового миру і примирення в Північній Ірландії. Чимало громадян, які від самого початку були залучені до співпраці між католицькою та протестантською громадами, згодом стали сприймати міжгромадське партнерство як щось само собою зрозуміле і щирий прояв спільних людських цінностей та інтересів. Проекти, розроблені за підтримки фінансових програм і фондів, сприяють примиренню, використовуючи стратегії, які допомагають подолати міжконфесійні протиріччя. Проекти допомагають зміцнити зв'язки між громадами та створити умови для підтримання миру. Це, своєю чергою, допомагає католицькій і протестантській громадам розвиватися більш конструктивно і доброзичливо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. The Belfast Agreement: An Agreement Reached at the Multi-Party Talks on Northern Ireland 1998. *Government of the UK.* URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/619500728fa8f5037d67b678/The_Belfast_Agreement_An_Agreement_Reached_at_the_Multi-Party_Talks_on_Northern_Ireland.pdf

2. Northern Ireland PEACE PLUS Programme. *European Parliament*. April, 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/102/northern-

3. Northern Ireland to receive close to £1bn in peace funding. *Express and Star*. September 11, 2023. URL: https://www.expressandstar.com/news/uk-news/2023/09/11/northern-ireland-to-receive-close-to-1-billion-in-peace-funding/

4. MEPs want post-Brexit regional funding for Northern Ireland. *European Interest*. September 12, 2018. URL: https://www.europeaninterest.eu/meps-want-post-brexit-regional-funding-northern-ireland/

5. Interreg Northern Ireland – Ireland – Scotland (UK – Ireland). *Interreg.* 2024. URL: https://interreg.eu/programme/interreg-uk-ireland/

6. Lederach J., P. Building peace : sustainable reconciliation in divided societies. Washington, D.C. : United States Institute of Peace Press, 1997. URL: https://www.defence.lk/upload/ebooks/John%20Paul%20Lederach%20-%20Building%20Peace_%20Sustainable%20Reconciliation%20in%20Divided%20Societies-United%20States%20Institute%20of%20Peace%20(1998).pdf

7. Lagana G. Brexit and the future of PEACE funding in Northern Ireland. *IACES*. May 9, 2018. URL: https://www.iaces.ie/post/brexit-and-the-future-of-peace-funding-in-northern-ireland

8. Bradley confirms £300 million to secure Peace Funding for Northern Ireland. *Government of the UK.* January, 2019 URL: https://www.gov.uk/government/news/bradley-confirms-300-million-to-secure-peace-funding-for-northern-ireland

9. Fenton A. UK government confirms £300m for peace projects in Northern Ireland after Brexit. *Yahoo Finance*. January 11, 2019. URL: https://finance.yahoo.com/news/uk-government-confirms-300m-peace-projects-northern-ireland-brexit-112741404.html

10. Miller V. Brexit: Parliamentary scrutiny of replacement treaties. *House of Commons Briefing Papers.* 29 July, 2019. URL: https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8509/CBP-8509.pdf

11. Karari P., Byrne S., Skarlato O., Kawser A., Hyde J. The role of external economic assistance in nurturing cross-community contact and reconciliation in Northern Ireland and the Border Counties. Community Development Journal. 2013. Volume 48 (4). P. 587–604. URL: https://doi.org/10.1093/cdj/bss054

12. Byrne S., Arnold J., Fissuhl. The EU Peace II Fund and the International Fund for Ireland: nurturing cross-community contact and reconciliation in Northern Ireland, Geopolitics. 2009. Vol. 14 (1). P. 630–652.

13. Hughes J. Paying for peace: comparing the EU's role in the conflicts in Northern Ireland and Kosovo. *Ethnopolitics*. 2009. Vol. 8 (3-4), 287–306.

14. Dixon P. Northern Ireland: The Politics of War and Peace. New York : Palgrave Macmillan, 2008.

15. Buchanan S. Transforming conflict in Northern Ireland and the Border Counties: some lessons from the Peace Programmes on valuing participative democracy. *Irish Political Studies*. 2008. Vol. 23 (3). P. 387–409.

16. PEACE IV Programme. *SEUPB.* 2020. URL: https://www.seupb.eu/current-programmes/peace-iv

17. Peace funding: Northern Ireland gets post-Brexit pledge. *BBC*. 11 January 2019. URL: https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-46832141

18. Berberi C. Northern Ireland: Is Brexit a Threat to the Peace Process and the Soft Irish Border? *French Journal of British Studies*. 2017. Vol. 12(2). URL: https://doi.org/10.4000/rfcb.1370

19. Brexit and You: Northern Ireland. *Department of Foreign Affairs of Government of Ireland.* August 1, 2024. URL: https://www.gov.ie/en/publication/060fdf-northern-ireland/

20. MacGinty R. International Peacebuilding and Local Resistance: Hybrid Forms of Peace. Basingstoke, UK : Palgrave Macmillan, 2011.

21. Byrne S., Arnold J., Standish K. The impact of international funding on reconciliation and human security in Northern Ireland: identity, affinity, and aversion in the political domain, Journal of Human Security. 2010. Vol. 6 (3). P. 16–35.

22. Smithey L. Unionists, Loyalists and Conflict Transformation in Northern Ireland, Oxford : Oxford University Press, 2011.

23. Ramsbotham, O., Woodhouse, T. and Miall, H. Contemporary Conflict Resolution. Cambridge, UK : Polity, 2005.

24. Jeong H. Peacebuilding in Post Conflict Societies: Strategy and Process, Boulder, USA : Lynne Riemer, 2005.

25. Byrne S., Levasseur K., Reimer L.E. Building Peace in Northern Ireland: Hopes for the Future. Humanity & Society. 2022. Vol. 47. P. 49–68. https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/01605976221107093

26. Landow Ch., McBride J. Moving Past the Troubles: The Future of Northern Ireland Peace*. Council on Foreign Relations.* February 16, 2024. URL: https://www.cfr.org/backgrounder/moving-past-troubles-future-northern-ireland-peace

27. McEwen N., Murphy M. C. Brexit and the Union: Territorial Voice, Exit and Re-entry Strategies in Scotland and Northern Ireland after EU Exit. *International Political Science Review*. 2021. Vol. 43(1). URL: https://doi.org/10.1177/0192512121990543

28. Birrell D., Heenan D. The Confidence and Supply Agreement between the Conservative Party and the Democratic Unionist Party: Implications for the Barnett Formula and Intergovernmental Relations in the UK. *Parliamentary Affairs*. 2020. Vol. 73. P. 586–602.

REFERENCES:

1. The Belfast Agreement: An Agreement Reached at the Multi-Party Talks on Northern Ireland 1998. *Government of the UK.* URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/619500728fa8f5037d67b678/The_Belfast_Agreement_An_Agreement_Reached_at_the_Multi-Party_Talks_on_Northern_Ireland.pdf

2. Northern Ireland PEACE PLUS Programme (2024). *European Parliament*. April. URL: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/102/northern-

3. Northern Ireland to receive close to £1bn in peace funding (2023). *Express and Star*. September 11. URL: https://www.expressandstar.com/news/uk-news/2023/09/11/northern-ireland-to-receive-close-to-1-billion-in-peace-funding/

4. MEPs want post-Brexit regional funding for Northern Ireland (2018). *European Interest*. September 12. URL: https://www.europeaninterest.eu/meps-want-post-brexit-regional-funding-northern-ireland/

5. Interreg Northern Ireland – Ireland – Scotland (UK – Ireland) (2024). *Interreg.* URL: https://interreg.eu/programme/interreg-uk-ireland/

6. Lederach, J., P. (1997). Building peace : sustainable reconciliation in divided societies. Washington, D.C. : United States Institute of Peace Press. URL: https://www.defence.lk/upload/ebooks/John%20Paul%20Lederach%20-%20Building%20Peace_%20Sustainable%20Reconciliation%20in%20Divided%20Societies-United%20States%20Institute%20of%20Peace%20(1998).pdf

7. Lagana, G. (2018). Brexit and the future of PEACE funding in Northern Ireland. *IACES*. May 9. URL: https://www.iaces.ie/post/brexit-and-the-future-of-peace-funding-in-northern-ireland

8. Bradley confirms £300 million to secure Peace Funding for Northern Ireland (2019). *Government of the UK.* January. URL: https://www.gov.uk/government/news/bradley-confirms-300-million-to-secure-peace-funding-for-northern-ireland

9. Fenton, A. UK government confirms £300m for peace projects in Northern Ireland after Brexit (2019). *Yahoo Finance*. January 11. URL:https://finance.yahoo.com/news/uk-government-confirms-300m-peace-projects-northern-ireland-brexit-112741404.html

10. Miller, V. (2019). Brexit: Parliamentary scrutiny of replacement treaties. *House of Commons Briefing Papers.* 29 July. URL: https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-8509/CBP-8509.pdf

11. Karari, P., Byrne, S., Skarlato, O., Kawser, A., Hyde, J. (2013). The role of external economic assistance in nurturing cross-community contact and reconciliation in Northern Ireland and the Border Counties. Community Development Journal, 48 (4), 587–604. URL: https://doi.org/10.1093/cdj/bss054

12. Byrne, S., Arnold, J., Fissuh, E. et al. (2009) The EU Peace II Fund and the International Fund for Ireland: nurturing cross-community contact and reconciliation in Northern Ireland, *Geopolitics*, 14 (1), 630–652.

13. Hughes, J. (2009) Paying for peace: comparing the EU's role in the conflicts in Northern Ireland and Kosovo, *Ethnopolitics*, 8 (3/4), 287–306.

14. Dixon, P. (2008) Northern Ireland: The Politics of War and Peace. New York : Palgrave Macmillan.

15. Buchanan, S. (2008) Transforming conflict in Northern Ireland and the Border Counties: some lessons from the Peace Programmes on valuing participative democracy. *Irish Political Studies*, 23 (3), 387–409.

16. PEACE IV Programme (2020). *SEUPB.* URL: https://www.seupb.eu/current-programmes/peace-iv

17. Peace funding: Northern Ireland gets post-Brexit pledge (2019). *BBC*. 11 January. URL: https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-46832141

18. Berberi, C. (2017). Northern Ireland: Is Brexit a Threat to the Peace Process and the Soft Irish Border? *French Journal of British Studies*, 12(2). URL: https://doi.org/10.4000/rfcb.1370

19. Brexit and You: Northern Ireland (2024). *Department of Foreign Affairs of Government of Ireland.* August 1. URL: https://www.gov.ie/en/publication/060fdf-northern-ireland/

20. MacGinty, R. (2011) International Peacebuilding and Local Resistance: Hybrid Forms of Peace, Basingstoke, UK : Palgrave Macmillan.

21. Byrne, S., Arnold, J., Standish, K. et al. (2010) The impact of international funding on reconciliation and

human security in Northern Ireland: identity, affinity, and aversion in the political domain, Journal of Human Security, 6 (3), 16–35.

22. Smithey, L. (2011) Unionists, Loyalists and Conflict Transformation in Northern Ireland, Oxford : Oxford University Press.

23. Ramsbotham, O., Woodhouse, T. and Miall, H. (2005) Contemporary Conflict Resolution. Cambridge, UK : Polity.

24. Jeong, H. (2005) Peacebuilding in Post Conflict Societies: Strategy and Process, Boulder, USA : Lynne Riemer.

25. Byrne, S., Levasseur, K., & Reimer, L.E. (2022). Building Peace in Northern Ireland: Hopes for the Future. Humanity & Society, 47, 49–68. https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/01605976221107093

26. Landow, Ch., McBride, J. (2024). Moving Past the Troubles: The Future of Northern Ireland Peace. *Council on Foreign Relations.* February 16. URL: https://www.cfr.org/backgrounder/moving-past-troubles-future-northern-ireland-peace

27. McEwen, N., Murphy, M. C. (2021). Brexit and the Union: Territorial Voice, Exit and Re-entry Strategies in Scotland and Northern Ireland after EU Exit. *International Political Science Review*. Vol. 43(1). URL: https://doi.org/ 10.1177/0192512121990543

28. Birrell, D., and D. Heenan (2020). The Confidence and Supply Agreement between the Conservative Party and the Democratic Unionist Party: Implications for the Barnett Formula and Intergovernmental Relations in the UK. *Parliamentary Affairs*,73: 586–602.

Peculiarities of financing peacebuilding in Northern Ireland in the context of Brexit

Marusynets Marianna Mykhaylivna

Candidate of philological Sciences,
Associate Professor, Senior Research Fellow,
Associate Professor at the Department of History and Social Sciences,
Senior Researcher at the Tivadar Lehoczky Social Sciences Research Centre
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education
Koshuta Square, 6, Beregovo,
Transcarpathian region, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7366-9328

The relevance of the research is related to the fact that although international organisations, institutions and foundations provide funds for the implementation of projects and initiatives aimed at achieving peace in Northern Ireland and neighbouring counties of the Republic of Ireland, this does not guarantee the end of the conflict on the island, which has experienced a long-lasting sectarian conflict. In this regard, it is necessary to study in more detail how external funding provided by various financial institutions affects the maintenance of peace and stability in Northern Ireland. The situation is complicated by the fact that the Republic of Ireland remains in the EU while Northern Ireland remains part of the UK, which has left the EU. These issues trigger multilevel discussions that touch upon important aspects, including the problem of financing peace and stability.

The purpose of the article is to study and investigate the role of international financial organisations and funds in shaping sustainable peace in Northern Ireland and the border regions of the Republic of Ireland in the context of Brexit.

In order to achieve the aim of the study, the author used general scientific methods of analysis and synthesis. In studying the role and importance of international financial funds, institutions and organisations in maintaining peace and stability on the island of Ireland – in Northern Ireland and the Republic of Ireland, the author used comparative methods, which allowed to determine the degree of participation of key financial funds, institutions and organisations in the process of maintaining peace in Northern Ireland in the context of Brexit, as well as to determine the role of each of them in the peace process. Given the complexity and comprehensiveness of the study of the problem of financing the process of maintaining peace and stability in Northern Ireland, the article uses a systematic approach. It makes it possible to study all the problems related to financial organisations as interrelated elements, to analyse the dynamics of their impact on the peace process in the context of global political transformations, in particular Brexit. The growing transnationalism of the global financial system has led the author to apply a transnational approach to the study of peacebuilding financing in Northern Ireland in the context of Brexit.

It is proved that in the context of Brexit, such programmes as "Peace-Plus", "INTERREG" and IFI play an important role in the process of establishing inter-community contacts and reconciliation in Northern Ireland and the border region of the Republic of Ireland. The economic support provided to the participants creates conditions for the unification of the conflicting parties, promoting their re-socialisation, mutual understanding and the formation of friendly relations. This helps to identify common problems and share personal stories related to the tragic events of the Troubles.

Key words: *Northern Ireland, Republic of Ireland, EU, Great Britain, Brexit, EU Peace Fund "PEACE" programmes, International Fund for Ireland (IFI), "INTERREG" cross-border programme, Northern Ireland, Republic of Ireland, peacebuilding.*

Милосердна Ірина Михайлівна

Цифровий суверенітет держави: наукова риторика та реальні зміни

УДК 321.011:004]:327:351.746.1(477:0 61.1ЄС)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.23

Милосердна Ірина Михайлівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Всеволода Змієнка, 2, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0003-2083-9500

Стаття присвячена аналізу сутності феномена «цифровий суверенітет» держави, визначенню його основних аспектів розуміння, а також особливості його формування в ЄС в умовах сучасного цифрового ландшафту.

Встановлено, що цифровий суверенітет держави являє собою необхідність для неї розвивати або зберігати щодо ключових технологій власну автономію або ж мати якомога нижчий рівень структурної залежності. Зміст цифрового суверенітету розкривається через аналіз технологічного суверенітету, інформаційної безпеки, а також цифровий суверенітет особистості. Зазначено, що інформаційна безпека має на увазі комплекс заходів, спрямованих на захист інформації від несанкціонованого доступу, використання, розкриття, зміни або знищення та її забезпечення є критично важливим для цифрового суверенітету держави та її національної безпеки. У статті наголошується, що цифровий суверенітет має на увазі юридичне закріплення принципу суверенної рівності держав щодо інформаційно-комунікаційної технологій.

У статті розглядається нормативна база, а також досвід формування та розвитку цифрового суверенітету ЄС. Встановлено, що під час формування цифрового суверенітету ЄС основний наголос робить на індивідуальні права. Визначено три елементи цифрового суверенітету ЄС: активніша підтримка розвитку технологій усередині ЄС; зусилля з вироблення глобальних норм для регулювання даних і цифрового середовища; суворіші обмеження для учасників ринку ЄС, які не входять до ЄС. Серед основних проблем у подальшому формуванні та розвитку цифрового суверенітету ЄС виокремлено: значну роль приватних суб'єктів у суспільній цифровій сфері, втручання іноземних гравців, кризу правової держави в Європі, ризик неефективного цифрового управління та недостатній рівень цифрової грамотності. Також у статті наголошено, що цифровізація та впровадження новітніх ІКТ має бути спрямоване не лише на ухвалення ефективних рішень, досягнення найкращих результатів і підвищення стійкості, а й на розширення консультацій з громадянами та громадянським суспільством, а суверенна влада має бути підзвітною та відкритою для громадського осмислення та контролю, щоб справді демократизувати цифровий суверенітет.

Ключові слова: *цифровий суверенітет, державний суверенітет, інформаційна безпека, інформаційний пиростір, ІКТ, цифровізація, ЄС, Україна.*

Вступ. Цифрові технології кардинально змінюють як суспільство, так і людину, включно з тим, як ми діємо, спілкуємося і мислимо. Неминуче цей вплив поширюється і на політичні інститути, розширюючи їх зміст і певною мірою видозмінює. Це не оминає стороною і такий феномен як суверенітет держави, який в умовах цифровізації наповнюється новим значенням. Незважаючи на окремі правові аспекти та різночитання щодо обсягу поняття, але цифровий суверенітет уже став невід'ємною частиною політичної та академічної риторики, різноманітні трактування та підходи до цієї категорії знаходять відображення в офіційних документах держав та міжнародних організацій.

Метою статті є аналіз сутності цифрового суверенітету держави, особливості та досвід його формування в сучасній європейській практиці.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження базується на принципах об'єктивності, багатофакторності та системності. Основним методом є міждисциплінарний метод аналізу дискурсу, оскільки він дає змогу відповісти на такі запитання: якими є основні аспекти змісту цифрового суверенітету; якими є основні елементи цифрового суверенітету ЄС; що виступає в якості основного акценту в формуванні інформаційної безпеки ЄС.

Результати. У політичній науці склався консенсус, згідно з яким суверенітет почав відігравати визначальне значення у світовій політиці після 1648 р. із підписанням Вестфальського мирного договру, що заклав підвалини Вестфальської політичної системи миру, яка зберігає своє значення й досі. Хоча дослідження суверенітету були пов'язані з Ж. Боденом, який визначав суверенітет як найвищу, абсолютну владу над громадянами та підданими, якою володіє монарх як представник Бога на Землі. Від самого початку категорія державного суверенітету була тісно пов'язана з контролем над певною територією.

Насамперед суверенітет означає незалежність конкретної держави стосовно інших держав, а також її верховну владу над усіма силами в межах національних кордонів. Таке саме тлумачення можна застосувати і до цифрового суверенітету, під яким у найширшому сенсі можна розуміти

незалежність держави у внутрішній і зовнішній політиці в цифровій сфері.

На думку Б. Ларсена «цифровий суверенітет означає здатність держави контролювати свою цифрову долю, він може охоплювати контроль над усім ланцюжком постачань ШІ, від даних до апаратного і програмного забезпечення» [17].

При дослідженні цифрового суверенітету теоретиками виокремлюються такі його основні напрями вивчення: як політична концепція, намагаючись оцінити його політичну корисність і нормативну бажаність [19; 20]; як політичну роль або функції цифрового суверенітету, прагнучи «зрозуміти, що суверенітет «робить» [5], тобто як цифровий суверенітет впливає на політику формування цифрової політики [6].

Слід зазначити, що дослідження цифрового суверенітету тісно пов'язані з аналізом технологічного суверенітету, а також безпеки, зокрема й інформаційної. Технологічний суверенітет передбачає забезпечення незалежності в наукових розробках, визначенні стандартів, безпеці фізичної інфраструктури зв'язку [8].

Формування цифрового суверенітету, необхідність контролю та незалежності в цифрових питаннях з'являється й з необхідності забезпечення безпеки. З появою глобальних мереж держави дедалі більше усвідомлюють свою вразливість, виражену в питаннях інфраструктурного контролю [15]. Після викриттів Е. Сноудена (2013 р.) акцент на державній автономії та безпеці став основним елементом дискурсів про цифровий суверенітет. Вимоги національного (або регіонального) цифрового суверенітету висувають актори, які наголошують на ризиках іноземного стеження і маніпуляцій, наводячи найрізноманітніші приклади – від дезінформації [23] до телекомунікаційної інфраструктури [24] і промислової [16].

Інформаційна безпека передбачає комплекс заходів, спрямованих на захист інформації від несанкціонованого доступу, використання, розкриття, зміни або знищення. Забезпечення інформаційної безпеки є критично важливим для держави, бізнесу та громадян, оскільки витік або втрата даних може призвести до серйозних наслідків, включно з фінансовими витратами, втратою репутації та навіть загрозами національній безпеці.

Цифрові технології транскордонні, але в політичній сфері світ розбитий на суверенні держави. Важливою умовою для розвитку діалогу з цифрової проблематики є взаємна повага і визнання його суб'єктів, насамперед суверенних держав. За цих умов суверенітет може виступити в ролі спільного знаменника, необхідного для подальшого розвитку міжнародного співробітництва у сфері забезпечення інформаційної безпеки за поваги до інтересів усіх держав.

Важливим стимулом для зміцнення цифрового суверенітету стала необхідність захисту критичної інформаційної інфраструктури від можливих атак. Цифровий суверенітет має на увазі контроль над зовнішнім виміром цифрової інфраструктури для захисту від інформаційного впливу та кібератак, наявність автономної програмно-апаратної бази в галузі цифрових технологій, розвиненого IT-сектору і платформних компаній.

У європейському науковому дискурсі також порушується питання про цифровий суверенітет особистості, під яким слід розуміти безпеку персональних даних і захист від негативного інформаційного впливу та дезінформації, а також захист від практики «наглядового капіталізму» з боку IT-гігантів, під яким розуміють збирання персональних даних та їхнє подальше використання з метою впливу на вподобання користувачів.

Отже, цифровий суверенітет можна інтерпретувати як необхідність для країни розвивати або зберігати щодо ключових технологій власну автономію або ж мати якомога нижчий рівень структурної залежності.

Також цифровий суверенітет має на увазі юридичне закріплення принципу суверенної рівності держав щодо інформаційно-комунікаційного середовища (ІКТ) у міжнародних документах із метою його формалізації не тільки як міжнародно-правової норми, а й як норми права.

Демократичні країни почали схвалювати цифровий суверенітет, зокрема в Європі. Так, у 2017 р. Е. Макрон висловився за «суверенну Європу», яка «керуватиме, а не братиме участь» у цифровій трансформації, «просуваючи свою модель у рамках глобалізації, модель, що поєднує інновації та регулювання» [18].

ЄС робить акцент на суверенітеті окремих людей і наголошує на таких фундаментальних цінностях, як людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство закону та повага до прав людини [9; 14]. ЄС прагне бути лідером у створенні глобальних норм і стандартів у сфері регулювання та стандартизації цифрових технологій. Ключову роль у цьому відіграє високий стандарт захисту даних, що міститься в Загальному регламенті щодо захисту даних, який наразі поєднується з політикою, спрямованою на розвиток спільного ринку даних у Європі для стимулювання інновацій [13]. GDPR покликаний уніфікувати порядок захисту персональних даних в Інтернеті за допомогою правил і норм, а також загрози застосування штрафних санкцій. За умовами GDPR, будь-яка організація, незалежно від її місцезнаходження, повинна дотримуватися низки правил управління даними, якщо вона хоче торгувати з клієнтами в країнах ЄС. Ці правила дозволяють окремим громадянам краще контролювати те, як можуть бути використані їхні дані. Крім того, вони встановлюють потен-

ційні штрафи в розмірі майже 25 мільйонів доларів за витік даних [11].

ЄС, у міру розвитку свого цифрового ландшафту, нарощує свої зусилля з розширення власних технологічних можливостей і встановлення норм глобального управління. Під керівництвом голови Європейської комісії Урсули фон дер Ляєн ідея «цифрового суверенітету» стала центральним, керівним принципом діяльності Європи у сфері цифрових і технологічних технологій.

Згідно з доповіддю «Європейський союз і пошук цифрового суверенітету: будівництво «фортеці Європа» чи підготовка до нового світу?» (2020 р.) модель цифрового суверенітету ЄС включає три елементи: а) активніша підтримка розвитку технологій усередині ЄС, у вигляді ресурсів і політики для розвитку власних можливостей ЄС у сфері нових технологій, а також для ширшої цифровізації європейської економіки; б) зусилля з вироблення глобальних норм для регулювання даних і цифрового середовища; в) суворіші обмеження для учасників ринку ЄС, які не входять до ЄС. Так, з виходом і поступовим ухваленням ключових законодавчих пропозицій, а також нових національних правил у деяких країнах-членах ЄС, намітилася закономірність: ресурси і нормативні акти спрямовані на підтримку «європеїзації» ключових технологій і активів (включно з даними). Версія цифрового суверенітету ЄС не дає урядам привілейованого доступу до технологій і даних і не посилює контроль режиму над цифровою економікою. Радше, на думку політиків ЄС, він покликаний захистити інтереси приватних осіб і компаній у ЄС. Щонайменше, влада ЄС на одному ринку здатна впливати на встановлення стандартів у всьому світі, і ЄС продемонстрував готовність змусити інших прийняти стандарти ЄС або відмовитися від доступу на свій ринок. У короткостроковій перспективі такий підхід зробив ЄС світовим лідером у сфері цифрового регулювання [7].

Концепцію цифрового суверенітету Європи визначено в документі «Цифровий суверенітет для Європи» (2020 р.), згідно з яким «цифровий суверенітет означає для Європи здатність діяти незалежно в цифровому світі» із особливий акцентом на контролі європейців над своїми даними, суверенітет у сфері даних [23]. Необхідність такого контролю викликана тим, що невелика кількість великих технологічних компаній контролює величезні обсяги даних про своїх користувачів. За оцінками, 92 % усіх даних у західному світі зберігається на серверах, що належать США [11]. Це охоплює всі види діяльності в Інтернеті та в мережі, починаючи з даних регіональних і національних урядів і закінчуючи соціальними мережами. За такої кількості користувачів і такого обсягу інформації їхня політика і дії можуть мати значний вплив. Прикладом тому може слугувати Twitter, який заборонив доступ до своєї платформи кільком відомим користувачам.

У зв'язку з цим, ініціативою ЄС, яка спрямована на розв'язання цієї проблеми, є проєкт «European Cloud Initiative Gaia-X», оголошений спільно Німеччиною та Францією з метою створення безпечної європейської хмари для обміну даними, яка б забезпечувала збереження контролю за власниками даних [12]. Основним акцентом у створенні безпечної хмари є розширення можливостей квантових обчислень, оскільки наявні методи шифрування можуть застаріти, якщо з'являться квантові комп'ютери. Існує загроза, відома як «зберігай сьогодні, а атакуй потім», коли організації можуть перехоплювати і зберігати повідомлення зараз, маючи намір розшифрувати їх, щойно з'являться квантові комп'ютери. Щоб протистояти цій загрозі, необхідно заздалегідь розробити рішення для захисту даних, які можна активувати в міру необхідності.

Також, у відповідь на зростаючий вплив Китаю, що реалізується через «Цифровий шовковий шлях» і багатосторонні форуми, ЄС тепер наполягає на скоординованому підході «команди Європи» до просування своєї моделі управління даними, в тому числі, зокрема, через стратегію «Глобальні ворота» і центр «Цифри для розвитку» [14]. Замість того, щоб продовжувати покладатися виключно на ринкові механізми для сприяння поширенню регулювання в стилі GDPR, ЄС дедалі частіше пропонує технічну підтримку країнам Глобального Півдня, зацікавленим у розвитку регулювання захисту даних. Ця послуга дедалі частіше пропонується в рамках ширшої підтримки країн у розробленні їхньої цифрової політики та національних стратегій цифрової трансформації [7].

Серед проблем, з якими стикається європейський цифровий суверенітет і які необхідно розв'язати для збереження спроможності здійснювати свої суверенні повноваження є: значна роль приватних суб'єктів у суспільній цифровій сфері, втручання іноземних гравців, криза правової держави в Європі, ризик неефективного цифрового управління і недостатній рівень цифрової грамотності.

Особливе місце серед цих проблем посідає цифрова грамотність, оскільки для ефективного здійснення цифрового суверенітету, необхідно розуміти, що таке цифрові технології, як вони функціонують, якими є їх можливості та обмеження і як вони впливають на суспільство. Це справедливо для регулюючих органів національного-регіонального-міжнародного рівнів, які розробляють політику в галузі цифрових технологій, але також важливо і для громадян, які повинні мати змогу висловлювати свою поінформовану думку в рамках демократичного процесу щодо того, яким вони бачать цифрове майбутнє для сус-

пільства. У цьому разі ми маємо говорити про підвищення рівня цифрової грамотності населення, володіння ними цифровими навичками (навички роботи з інформацією та даними, навички спілкування та співпраці, навички створення цифрового контенту, навички безпеки та навички розв'язання проблем). Громадяни повинні вміти використовувати технології та цифрові медіа безпечно, відповідально, критично й ефективно, щоб повноцінно брати участь у демократії, особливо в міру того, як дедалі більше функцій переходить в цифрову сфери.

Що ж стосується інформаційної безпеки в ЄС, то основний акцент спрямовано на захисті персональних даних і цифрових прав громадян. Нормативним актом в ЄС, спрямованим на забезпечення інформаційної безпеки, є друга директива про мережі та інформаційні системи (NIS2), яка передбачає розроблення національних стратегій кібербезпеки державам-членам, можливості реагування на інциденти і механізми співпраці для підвищення стійкості основних служб і постачальників цифрових послуг [10].

Держави ЄС повинні перенести її положення в національне законодавство і призначити компетентні органи для нагляду за її виконанням. Країни також повинні створити механізми співпраці, такі як групи реагування на інциденти комп'ютерної безпеки (CSIRTs), для полегшення обміну інформацією та координації реагування на інциденти.

Україна також обрала курс на входження до загальносвітового інформаційного простору, побудову інформаційного суспільства, розвиток електронної демократії [4]. Тому проблема формування цифрового суверенітету, як і інформаційної безпеки, зокрема, є однією з пріоритетних і для України. Так, ще в Законі України «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 року № 74/98-ВР під поняттям «інформаційний суверенітет держави» розуміється здатність держави контролювати та регулювати потоки інформації з-за меж держави з метою дотримання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави» (даний закон втратив чинність 01.03.2023 на підставі 2807-IX) [3].

Останнє десятиліття демонструє значні зміни у формуванні в державі автономної цифрової інфраструктури, відбувається створення як твердої. На думку К.В. Єфремової, як й інші країни, Україна зіштовхується з величезним впливом технологічних корпорацій, які забезпечують роботу та доступ до всесвітньої цифрової інфраструктури [2].

Як зазначає Д.В. Дубов, серед основних викликів у подальшому формуванні цифрового суверенітету в Україні є: вкрай складні військово-політичні та економічні умови; спроможності держави ефективно конкурувати на міжнародних цифрових ринках, передусім – через власні IT-корпорації; зовнішня політика України щодо майбутнього кіберпростору (Україна бере участь у роботі Міжнародного союзу електрозв'язку, взаємодіє з ICANN однак досі ми не маємо чіткої та послідовної позиції держави щодо того, яким Україні бачиться «майбутнє інтернету»); розвиток військової складової цифрового суверенітету; неоднозначне питання щодо системи нормативно-правових документів, що впливають на формування інформаційного/цифрового суверенітету [1].

Результати. Таким чином, в умовах стрімких темпів цифровізації політичної сфери, цифровий суверенітет став актуальною проблемою для держав, оскільки традиційні механізми суверенітету тепер глибоко переплетені з цифровими технологіями, що ставить під сумнів здатність держав здійснювати контроль у межах власних кордонів.

Суть цифрового суверенітету полягає в необхідності контролю над цифровими технологіями на фізичному рівні (ресурси, інфраструктура, пристрої), на рівні коду (стандарти, правила, дизайн) та на інформаційному рівні (контент, дані).

Слід розуміти, що найближчими роками концепція цифрового суверенітету набуде ще більшої політичної значущості з огляду на широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, штучного інтелекту. Однак, необхідно розуміти, що цифровізація має використовуватися як засіб досягнення більшого добробуту, сприяти ухваленню більш ефективних рішень, досягненню кращих результатів і підвищенню стійкості виробництва та споживання. Всебічний перегляд GDPR, діалог з громадянським суспільством, а також навчання цифровим навичкам можуть сприяти поліпшенням, необхідним для того, щоб дані європейських громадян опинилися в їхніх власних руках. Суверенна влада має бути підзвітна і відкрита для суспільного осмислення і контролю, щоб дійсно демократизувати цифровий суверенітет.

Кожна держава має своє унікальне соціальне, економічне та політичне середовище і технологічні можливості, які згодом визначають її внутрішні пріоритети та цифрову зовнішню політику. Таким чином, не можна говорити про «універсальний» підхід до цифрового суверенітету. Так, наприклад, для європейського цифрового суверенітету базовими складовими є: безпека, інновації, регулювання та цінності, а також відкритість. Центральним елементом цифрового суверенітету європейців є їхній контроль над своїми даними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дубов Д.В. «Цифровий суверенітет» у сучасному світі: виклики та можливості для України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2015. № 1. С. 205–209. URL: https://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/download/138366/135286

2. Єфремова К.В. Забезпечення цифрового суверенітету держави в умовах індустрії 4.0. *Конституційні засади розвитку інноваційного суспільства : зб. наук. пр. за матеріалами інтернет-конференції* (м. Харків, 25 червня 2021 року) / за ред. А. В. Стріжкової. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 25–30. URL: https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/f981db39-23a5-470f-bf25-e1af2f3701dc/content.

3. Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр/ed19980204#Text

4. Милосердна І.М., Краснопольська Т.М. Процес цифровізації політиці: межі пізнання та особливості трансформації. *Актуальні проблеми політики.* 2022. Вип. 70. С. 106–113. URL : http://app.nuoua.od.ua/archive/70_2022/17.pdf

5. Barrinha A., Christou G. Speaking sovereignty: The EU in the cyber domain. *European Security.* 2022. 31(3) P. 356–376. URL : https://doi.org/10.1080/09662839.2022.2102895

6. Bellanova R., Carrapico H., Duez, D. Digital sovereignty and European security integration: An introduction. *European Security*, 2022. 31(3). P. 337–355. URL : https://doi.org/10.1080/09662839.2022.2101887

7. Burwell F., Propp K. The European Union and the search for digital sovereignty: Building «Fortress Europe" or preparing for a new world?» 2020. June 22. URL : https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/the-european-union-and-the-search-for-digital-sovereignty/

8. Crespi F., Caravella S., Menghini M., Salvatori Ch. European Technological Sovereignty: An Emerging Framework for Policy Strategy. *Intereconomics*. 2021. V. 56. №6. P. 348–354. URL : https://www.intereconomics.eu/contents/year/2021/number/6/article/european-technological-sovereignty-an-emerging-framework-for-policy-strategy.html

9. Declaration on European Digital Rights and Principles. Brussels: European Commission. 2022. URL : https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles

10. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union, amending Regulation (EU) No 910/2014 and Directive (EU) 2018/1972, and repealing Directive (EU) 2016/1148 (NIS 2 Directive) URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj

11. Fleming Sean What is digital sovereignty and why is Europe so interested in it? 2021. March. URL : https://www.weforum.org/stories/2021/03/europe-digital-sovereignty/

12. GAIA-X: a European Initiative for increased digital sovereignty. URL : https://gaia-x.eu/what-is-gaia-x/

13. General Data Protection Regulation (GDPR). 2018. URL : https://gdpr-info.eu/),\

14. Global Gateway overview. 2021. URL : https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway/global-gateway-overview_en

15. Hansen L. Nissenbaum H. Digital Disaster, Cyber Security, and the Copenhagen School. International Studies Quarterly. 2009. 53(4). P. 1155–1175. URL : https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2009.00572.x

16. Hobbs C. Europe's digital sovereignty: From rulemaker to superpower in the age of US-China rivalry. *European Council on Foreign Relations*. 2020. URL: https://ecfr.eu/publication/europe_digital_sovereignty_rulemaker_superpower_age_us_china_rivalry/

17. Larsen Benjamin Cedric The Geopolitics of AI and the Rise of Digital Sovereignty'. Brookings, 2022, 8 December. URL : https://www.brookings.edu/articles/the-geopolitics-of-ai-and-the-rise-of-digital-sovereignty/

18. Macron E. President macron gives speech on new initiative for Europe. 2017, September 26. URL : https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2017/09/26/president-macron-gives-speech-on-new-initiative-for-europe(open in a new window)

19. Mueller M. Against sovereignty in cyberspace. *International Studies Review*, 2020. *22*(4). P. 779–801. URL : https://doi.org/10.1093/isr/viz044

20. Obendiek, A. Take Back Control? Digital Sovereignty and a Vision for Europe. Jacques Delors Centre Policy Papers. 2021. 15 p. URL : https://doi.org/10.48462/opus4-3934

21. Pohle J., Thiel T. Digital sovereignty. Internet Policy Review. 2020. Vol.9. Essue 4. URL: https://policyreview.info/concepts/digital-sovereignty

22. Smuha, Nathalie A., Digital Sovereignty in the European Union: Five Challenges from a Normative Perspective (July 07, 2024). Published in Barrett, G., Müller-Graff, PC., Rageade, JP., Vadász, V. (eds), *European Sovereignty: The Legal Dimension* (Springer, 2024)., URL : https://ssrn.com/abstract=4501591

23. Tambiama M. Digital sovereignty for Europe. EPRS: European Parliamentary Research Service. 2020. URL : https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651992/EPRS_BRI(2020)651992_EN.pdf

24. Voelsen D. 5G, Huawei und die Sicherheit unserer Kommunikationsnetze – Handlungsoptionen für die deutsche Politik. SWP-Aktuell. 2019. №. 5. 2019. URL : https://doi.org/10.18449/2019A05

REFERENCES:

1. Dubov D.V. (2015) «Cyfrovyj suverenitet» u suchasnomu sviti: vyklyky ta mozhlyvosti dlya Ukrayiny. *Visnyk Nacionalnoyi akademiyi kerivnyx kadriv kultury i mystecztv.* № 1. S. 205–209. Retrieved from: https://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/download/138366/135286 [in Ukrainian]

2. Yefremova K.V. (2021) Zabezpechennya cyfrovogo suverenitetu derzhavy v umovax industriyi 4.0. *Konstytucijni zasady rozvytku innovacijnogo suspilstva : zb. nauk. pr. za materialamy internet-konferenciyi* (m. Xarkiv, 25 chervnya 2021 roku) / za red. A. V. Strizhkovoyi. Xarkiv : NDI PZIR NAPrN Ukrayiny. S. 25–30. Retrieved from: https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/f981db39-23a5-470f-bf25-e1af2f3701dc/content [in Ukrainian]

3. Zakon Ukrayiny «Pro Nacionalnu programu informatyzaciyi» vid 04.02.1998. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр/ed19980204#Text [in Ukrainian]

4. Myloserdna I.M., Krasnopolska T.M. (2022) Proces cyfrovizaciyi polityci: mezhi piznannya ta osob-

lyvosti transformaciyi. *Aktualni problemy polityky*. Vyp.70. S. 106–113. Retrieved from: http://app.nuoua.od.ua/archive/70_2022/17.pdf [in Ukrainian]

5. Barrinha A., Christou G. (2022) Speaking sovereignty: The EU in the cyber domain. *European Security.* 31(3) P. 356–376. Retrieved from: https://doi.org/10.1080/09662839.2022.2102895 [in English]

6. Bellanova R., Carrapico H., Duez, D. (2022) Digital sovereignty and European security integration: An introduction. *European Security*. 31(3). P. 337–355. Retrieved from: https://doi.org/10.1080/09662839.2022.2101887 [in English]

7. Burwell F., Propp K. (2020) The European Union and the search for digital sovereignty: Building «Fortress Europe" or preparing for a new world?» June 22. Retrieved from: https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/the-european-union-and-the-search-for-digital-sovereignty/ [in English]

8. Crespi F., Caravella S., Menghini M., Salvatori Ch. (2021) European Technological Sovereignty: An Emerging Framework for Policy Strategy. *Intereconomics*. V. 56. №6. P. 348–354. Retrieved from: https://www.intereconomics.eu/contents/year/2021/number/6/article/european-technological-sovereignty-an-emerging-framework-for-policy-strategy.html. [in English]

9. Declaration on European Digital Rights and Principles (2022) Brussels: European Commission. Retrieved from: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles [in English]

10. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union, amending Regulation (EU) No 910/2014 and Directive (EU) 2018/1972, and repealing Directive (EU) 2016/1148 (NIS 2 Directive). Retrieved from: https://eur-lex.europa. eu/eli/dir/2022/2555/oj [in English]

11. Fleming Sean (2021) What is digital sovereignty and why is Europe so interested in it? March. URL : https://www.weforum.org/stories/2021/03/europe-digital-sovereignty/ [in English]

12. GAIA-X: a European Initiative for increased digital sovereignty. Retrieved from: https://gaia-x.eu/what-is-gaia-x/ [in English]

13. General Data Protection Regulation (GDPR). 2018. Retrieved from: https://gdpr-info.eu/),\ [in English]

14. Global Gateway overview. 2021. Retrieved from: https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway/global-gateway-overview_en [in English]

15. Hansen L. Nissenbaum H. (2009) Digital Disaster, Cyber Security, and the Copenhagen School. International Studies Quarterly. 53(4). P. 1155–1175. Retrieved from: https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2009.00572.x [in English]

16. Hobbs C. (2020) Europe's digital sovereignty: From rulemaker to superpower in the age of US-China rivalry. *European Council on Foreign Relations*. Retrieved from: https://ecfr.eu/publication/europe_digital_sovereignty_rulemaker_superpower_age_us_china_rivalry/ [in English]

17. Larsen Benjamin Cedric (2022) The Geopolitics of AI and the Rise of Digital Sovereignty'. Brookings, 8 December. Retrieved from: https://www.brookings.edu/articles/the-geopolitics-of-ai-and-the-rise-of-digital-sovereignty/ [in English]

18. Macron E. (2017) President Macron gives speech on new initiative for Europe. September 26. Retrieved from: https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2017/09/26/president-macron-gives-speech-on-new-initiative-for-europe [in English]

19. Mueller M. (2020) Against sovereignty in cyberspace. *International Studies Review*. *22*(4). P. 779–801. Retrieved from: https://doi.org/10.1093/isr/viz044 [in English]

20. Obendiek A. (2021) Take Back Control? Digital Sovereignty and a Vision for Europe. Jacques Delors Centre Policy Papers. 15 p. Retrieved from: https://doi.org/10.48462/opus4-3934 [in English]

21. Pohle J., Thiel T. (2020) Digital sovereignty. Internet Policy Review. Vol.9. Essue 4. Retrieved from: https://policyreview.info/concepts/digital-sovereignty [in English]

22. Smuha Nathalie A. (2024) Digital Sovereignty in the European Union: Five Challenges from a Normative Perspective (July 07, 2024). Published in Barrett, G., Müller-Graff, PC., Rageade, JP., Vadász, V. (eds), *European Sovereignty: The Legal Dimension* (Springer,). Retrieved from: https://ssrn.com/abstract=4501591 [in English]

23. Tambiama M. (2020) Digital sovereignty for Europe. EPRS: European Parliamentary Research Service. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651992/EPRS_BRI(2020)651992_EN.pdf [in English]

24. Voelsen D. (2019) 5G, Huawei und die Sicherheit unserer Kommunikationsnetze – Handlungsoptionen für die deutsche Politik. SWP-Aktuell. №. 5. 2019. Retrieved from: https://doi.org/10.18449/2019A05 [in German]

Digital sovereignty of the state: scientific rhetoric and real changes

Myloserdna Iryna Mykhailivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
Vsevolod Zmienko str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-2083-9500

The article is devoted to analysing the essence of the phenomenon of "digital sovereignty" of the state, defining its main aspects of understanding, as well as the peculiarities of its formation in the EU under the conditions of the modern digital landscape.

It is established that the digital sovereignty of a state represents the need for it to develop or maintain its own autonomy with regard to key technologies or to have the lowest possible level of structural dependence. The content of digital sovereignty is analysed through the analysis of technological sovereignty, information security, and the digital sovereignty of the individual. It is noted that information security implies a set of measures aimed at protecting information from unauthorised access, use, disclosure, alteration or destruction, and its provision is critical to the digital sovereignty of the state and its national security. The article notes that digital sovereignty implies the legal enshrinement of the principle of sovereign equality of states with regard to information and communication technologies.

The article considers the regulatory framework, as well as the experience of formation and development of digital sovereignty of the EU. It is established that in the formation of the EU digital sovereignty the main emphasis is placed on individual rights. Three elements of EU digital sovereignty are identified: more active support for technology development within the EU; efforts to develop global norms to regulate data and the digital environment; and stricter restrictions for non-EU EU market players. Among the main challenges in further shaping and developing the EU's digital sovereignty are highlighted: the significant role of private actors in the public digital sphere, the interference of foreign players, the crisis of the rule of law in Europe, the risk of ineffective digital governance and the insufficient level of digital literacy. The article also points out that digitalisation and adoption of the latest ICTs should not only aim at effective decision-making, better outcomes and increased sustainability, but also at greater consultation with citizens and civil society, and sovereign power should be accountable and open to public reflection and scrutiny in order to truly democratise digital sovereignty.

Key words: *digital sovereignty, state sovereignty, information security, information space, ICT, digitalisation, EU, Ukraine.*

Najafli Bakhtiyar Etibar oglu

Challenges hindering the integration of Muslims in Germany and the spread of Islamophobia

UDC 327.3
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.24

Najafli Bakhtiyar Etibar oglu
Postdoctoral Student at the Department of International Relations and Foreign Policy
Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan
Lermontov str., 74, Baku, Azerbaijan
ORCID: 0009-0009-4363-8470

The topic of the study is relevant. It examines one of the acute challenges that Germany faces on the path to democratic development, namely the spread of Islamophobia, which is a form of intolerance and discrimination.
The goal of the study is to identify how the challenges Muslims face when integrating into German society influence the spread of Islamophobia in the country.
Methods. The research is based on application of historical method, system approach, content analysis and such empirical methods as comparison, observation, description and measurement.
Results of the study. There have been two waves of mass immigration of Muslims to Germany. The first wave was at the end of World War II, when the German government invited labor migrants, mostly from Muslim countries, to revive its war-torn economy. The second wave began in the early 2010s. Tens of thousands of Muslims, along with others, were forced to leave their homes and seek refuge in Europe, including Germany. As a result of these mass immigration waves Muslims have become the largest religious minority after Christians.
At present, Muslims generally do not face serious obstacles in preserving their ethnic and cultural values, language or practicing their faith. However, there are some challenges associated with their integration into German society. These challenges include limited knowledge of the German language, lower levels of vocational or university education and high unemployment among Muslims. All this leads to their social isolation. As a result, a «parallel society» is formed. The «parallel society» is characterized by the withdrawal of Muslims into their ethnocultural values. In this situation, Muslims are often perceived in German society as bearers of an alien culture. This perception, in turn, fuels fear, hatred and intolerance towards Muslims, contributing to the spread of Islamophobia, which as a form of intolerance and discrimination creates obstacles to the democratic development of Germany.
Key words: *Germany, Muslim community, German Islam Conference, Muslim immigrants, integration challenges, Islamophobia.*

Introduction. The first official information regarding the mass settlement of Muslims in Germany dates back to the post-World War II period [3, 6]. Following the end of World War II, the government of the Federal Republic of Germany needed a large, low-cost workforce from abroad to revive the devastated economy. To address this need, the government implemented the «guest worker» *(from the German «Gastarbeiter»)* program. Between the 1950s and 1960s, Germany signed employment agreements with several countries, including Italy, Spain, Greece, Turkey, Morocco, South Korea, Portugal, Tunisia, and Yugoslavia. The guest worker program continued until 1973, during which hundreds of thousands of workers from these countries came to Germany as temporary migrants.

The guest workers were primarily engaged in low-skilled jobs within the industrial sector, with Turkish and Arab workers making up the majority. This trend reflected the high unemployment levels in Muslims' home countries. Unlike workers from other countries, many Muslim guest workers chose to remain in Germany even after their contracts ended, eventually bringing their families over as well. This became one of the main factors behind the rapid increase in Germany's Muslim population over the years.

The early 2010s saw a new wave of mass migration of Muslims to the West, including Germany. Tens of thousands of Muslims, along with others from the Middle East, North Africa, South Asia and elsewhere, were forced to flee their homes and seek refuge in Europe. This wave of migration, often referred to as the refugee crisis or migrant crisis, was sparked by a combination of factors including the Syrian Civil War, instability in Afghanistan, the rise of ISIS, and political unrest in places like Libya and Yemen. Unlike previous mass migrations, this new migration was unregulated and was driven by armed conflicts, civil wars and unrest in these regions. Both mass migrations resulted in an increase in the number of Muslims in the West, including Germany. However, the rapid growth of the Muslim population was often accompanied by difficulties in integrating into German society, which in some cases contributed to the spread of Islamophobia.

The goal of the article is to analyze how challenges Muslims face in integrating into German society today contribute to the spread of Islamophobia in the country. To reach this the following **tasks** should be fulfilled: 1. Find out challenges of integration of the Muslim population into German society today; 2. Analyze an impact of these challenges into the spread of Islamophobia in Germany.

Research methods. The research is based on application of historical method, system approach, content analysis and such empirical methods as comparison, observation, description and measurement.

Main part.

1. Muslim community in Germany

Today, Islam is the largest minority religion among ethnic minorities in Germany, and the Muslim community is the second-largest religious group after Christians. Islam plays a significant role in the lives of many Muslims in Germany, not only for practicing believers but also for those who are culturally Muslim yet consider themselves less religious. Non-practicing Muslims still express their Muslim identity in various ways, such as fasting during the holy month of Ramadan, performing sacrifices during Eid al-Adha to share with those in need, observing some Muslim ethical norms in behavior, and in some cases avoiding pork and alcohol.

Muslims in Germany can participate in Islamic associations, with Turkish-origin Muslims being particularly well-represented. Prominent organizations include the Islamic Community of Milli Görüş, the Turkish-Islamic Union for Religious Affairs, the German Alevi Community etc... These and other Muslim organizations play a vital role in the direction of identifying the challenges faced by Muslims living in the country in their daily lives, conveying them to a wide audience, including representatives of the authorities, as well as proposing solutions.

2. The DIK and main challenges faced by Muslims in integrating into the society

In response to the growing Muslim population in Germany, the government established the German Islam Conference (Deutsche Islam Konferenz, DIK) on September 27, 2006, under the initiative of the Federal Ministry of the Interior. The DIK acts as a forum for dialogue between Muslims and the government, including federal, state, and local authorities, as well as Muslim representatives. More specifically, the DIK regulates the relationship between the state and Islam in the country.

The establishment of the DIK marked a turning point in the state's relationship with Muslim organizations and Muslims in general. Since its inception, the DIK has comprised 30 representatives, half of whom are government officials, while the other half consists of Muslim representatives selected by the Ministry of the Interior. Of the 15 Muslim representatives, five are chosen from various Muslim organizations, and the remaining ten are individuals, including prominent Muslim critics of Islam [1].

The primary goal of the DIK is to regulate the practice of Islam in Germany, ensure the integration of Muslims into society, and oversee the regulation of their activities. To achieve this goal, the DIK works on addressing the issues faced by Muslims in various fields and develops proposals for solutions. These proposals aim to improve relations between Muslims themselves, Muslims and non-Muslims, and between mosque congregations and their neighbors. The ultimate objective is to foster collaboration between Muslim communities and the state. The DIK's suggestions are the result of three key policies: integration, social, and religious policies [2].

The DIK's *integration policy* is focused on the initiative «Mosques for Integration: Open, Connective, Collaborative» («Moscheen für Integration – Öffnen, Vernetzen, Kooperieren»). As the name suggests, this initiative calls for mosques to become more open in their daily activities and to promote collaboration. The goal is for mosques to engage more with both Muslim and non-Muslim communities. The integration policy also works to prevent any mosque from limiting its daily activities to only one particular Muslim community. This policy significantly contributes to solving the problem of Muslims' social isolation, which is prevalent across Western countries.

The DIK's *social policy* is aimed at preventing anti-Semitism, hostility towards Muslims, also promoting dialogue between various Muslim communities. Under the project «Promoting Social Cohesion – Preventing Polarization» («Gesellschaftlichen Zusammenhalt fördern – Polarisierung verhindern»), the DIK works to combat threats like anti-Semitism, Islamophobia, and Islamic extremism, while striving to reduce increasing polarization in society. In addition to fighting these issues, the DIK also serves as a forum for inter-Muslim discussions regarding the identity and organization of Muslims in Germany.

The focus of the DIK's *religious policy* is on the training of leaders for Muslim communities. The DIK has played a crucial role in the establishment of Islamic theology centers at various universities in Germany. Building on this, training programs for imams are currently being organized to enhance their effectiveness in their religious communities. All of these efforts aim to help Muslims integrate into German society. While training community leaders is typically within the domain of religious communities, the DIK seeks to make this process transparent, provide financial support, facilitate experience exchange, and coordinate existing and planned initiatives.

The DIK, in its role as a forum for dialogue between Muslim representatives and authorities, organizes its activities along *two main lines:*

1. Identifying the problems Muslims face in their daily lives, explaining them to a wide audience, including government representatives, and finding possible solutions

There are significant issues Muslims face in Germany related to their integration into society. These include the teaching of Islam in state schools, the construction of mosques, preventing hostility against Muslims, and addressing Islam-inspired extremism. These matters are discussed, and solutions are proposed through consultations and discussions. Following these discussions, recommendations for

resolving these problems are gathered, guidelines are prepared, and useful information is published.

2. Obtaining and disseminating detailed information about the life of Muslims living in Germany

To achieve this, the DIK commissions studies and surveys, and the results are published. Here are titles of the research conducted in this area: «Islamic Communities in Germany» (Islamisches Gemeindeleben in Deutschland) (2012), «How Many Muslims Live in Germany?» (Wie viele Muslime leben in Deutschland?) (2016), and «Muslim Life in Germany» (Muslimisches Leben in Deutschland) (2020).

As part of the DIK's commission, the Migration, Integration, and Asylum Research Center, under the Federal Office for Migration and Refugees, conducted a study in 2020 titled *«Muslim Life in Germany».* This study primarily focuses on migrants from 23 Muslim-majority countries and assesses their religiousness, daily religious practices, and integration into German society, along with how these factors have evolved over time [7].

The study shows that in 2019 the Muslim population originating from Muslim-majority countries in Germany ranged from 5.3 to 5.6 million, making up 6.4% to 6.7% of Germany's total population of 83.1 million [7, 3]. The study also notes that the number of Muslims in Germany has increased over recent years. In 2015, the Muslim migrant population in Germany was between 4.4 and 4.7 million, constituting 5.4% to 5.7% of Germany's then population of 82.2 million [7, 3]. This increase of 0.9 to 1.1 million people in just four years is largely attributed to the mass migration of people fleeing military conflicts in regions such as the Middle East, North Africa, and South Asia.

The study also provides data on the countries of origin of the Muslim population in Germany [7, 3]. The majority of Muslims in Germany approximately 2.5 million people are originally from Turkey. They account for 45% of the Muslim population in Germany. The remaining 55% of Muslims come from the following regions:

1. The Middle East (Iraq, Jordan, Lebanon, Saudi Arabia, Syria, United Arab Emirates, Yemen) – 19%. The highest number of migrants in this region come from Syria (729,000 people), a result of the ongoing civil war that has been ravaging the country since 2011;

2. North Africa (Algeria, Egypt, Libya, Morocco, Tunisia) – 8%;

3. Southeastern Europe (Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Montenegro, North Macedonia, Serbia) – 19%;

4. South Asia (Afghanistan, Bangladesh, Iran, Pakistan) – 9% [7, 3].

One of the key differences between migrants from Turkey and those from other Muslim-majority regions is the proportion of first-generation migrants, meaning those who personally immigrated to Germany. For instance, in the case of Turkey, this proportion stands at 54%, whereas for the Middle East, it is 95% [7, 5]. This indicates that 95% of Muslim migrants from the Middle East have personally immigrated to Germany. Furthermore, while first-generation migrants from Turkey have lived in Germany for an average of 32.1 years, those from the Middle East have only arrived an average of 6.4 years ago. These figures demonstrate that migrants from Turkey have a longer immigration history in Germany compared to those from other Muslim regions, a result of the guest worker program initiated during the 1950s and 1960s when Turkey sent labor migrants to Germany.

Since the majority of Muslims came to Germany as a result of migration, they mainly settled in the former West Germany. As is well known, until 1989, East Germany was a closed-off state as part of the communist world system, so immigration from foreign countries was not possible there.

Another interesting finding from the study «Muslim Life in Germany» is the difference in the level of religiosity among Muslims from various regions. According to the research, the highest level of religiosity is found among Muslims from North Africa (94%), while the lowest levels are seen among those from Southeastern Europe (75%) and Turkey (79%) [7, 6–7]. However, 75% and 79% still represent a large majority in both groups, indicating that most Muslims from these regions are religious. The study also found that, compared to first-generation migrants, the level of religiosity tends to decrease in subsequent generations [7, 6].

When analyzing the integration of Muslims into German society, particular attention must be paid to their knowledge of the state language, German. According to the aforementioned study, most Muslims born in Germany (93%) are reported to have very good German language skills [7, 10]. The level of language proficiency for Muslims born outside Germany varies depending on the region they come from and how long they have lived in the country. Migrants from South Asia and the Middle East, who have arrived more recently in Germany, often report having weaker German language skills [7, 10].

The challenges facing Muslim integration into German society are not only due to poor language skills but also because of lower levels of vocational or university education. As a result, there is a higher unemployment rate among Muslims. For example, the proportion of employed people aged 16–64 is 53% among migrants from Muslim-majority countries, compared to 72% among non-migrant individuals [7, 10]. Gender disparities are also significant, with women generally experiencing higher unemployment rates than men. However, these gender gaps are especially large among migrants from Muslim-majority countries, where the employment rate for Muslim

women is the lowest (41%) [7, 11]. This is primarily due to the larger family sizes typical of Muslim households, which creates additional challenges such as weak German language skills and a lack of vocational or university education.

Another factor that exacerbates the challenges of integration of Muslims in Germany is the high level of unemployment, which is mainly due to the high birth rate among them. Renowned American political scientist Samuel Huntington, in his book «*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*», notes that the population growth and the increasing number of young people in Muslim countries, combined with economic decline, create conditions for conflict and revolution. At the same time, this demographic shift leads to mass migration of young Muslims to the West and other countries [4, 119]. Considering that most of the Muslims migrating to Western countries are young, and that they also have a higher birth rate than other communities, Muslims in Western countries, including Germany, are experiencing a demographic structure in which the proportion of young people is much higher than that of older generations. For example, in 2020, 21% of Muslims living in Germany were children or adolescents under the age of 15, 22% were between the ages of 15 and 24, and only 5% were over 64. For comparison, the percentage of people aged 64 and over in the general German population is 21%, which is more than four times higher than the share of elderly Muslims [7, 4]. The high birth rate among Muslim communities and the large number of young unemployed immigrants who mainly have poor language skills, low educational levels make it more difficult for Muslims, particularly immigrants, to integrate into German society.

Thus, the poor command of the German language, low levels of vocational or university education, and high unemployment rates are the main challenges Muslims face in Germany. These challenges hinder their integration into German society. Since the above-mentioned problems make it difficult for Muslims to communicate with Germans and other peoples living in the country, which in turn leads to their social isolation and the formation of a «parallel society» in the country. A «parallel society» is a society based on the ethnocultural values of minorities, in particular Muslim minorities. The existence of a «parallel society» disrupts social unity in the country, intensifies the processes of fragmentation and disintegration, and opens the way for ethnic and religious conflicts. Moreover, this is one of the reasons for the spread of Islamophobia.

3. Islamophobia in Germany

Islamophobia promotes fear and hatred toward Islam and all Muslims. However, this fear and hatred are baseless, illogical, and unjust. As a result, Islamophobia is one of the most widespread forms of intolerance, xenophobia, and discrimination [6, 348].

Islamophobia began to take shape in Germany during the 1980s. At that time, many Muslim workers who had arrived in Germany under the guest-worker program decided to stay permanently in the country. This led to a shift in their social status. In the public consciousness of Germans, Muslims were no longer seen as guests or temporary workers, but as cultural foreigners –carriers of ethnic-cultural values alien to Germans. Like in other Western countries, the ethnic-cultural values of Muslims in Germany are often presented as incompatible with democratic values, such as the rule of law, human rights, and gender equality. Furthermore, terror events, especially the bloody attacks on September 11, 2001 in the United States which were associated with Muslim terrorists, contributed to the creation of the “Islamic fundamentalist” image of Muslim migrants. In this new historical context, Muslim migrants in Germany, as well as in many other Western countries, are portrayed as carriers of foreign cultures and even potential terrorists. The negative image of Muslims in public consciousness has led to not only hatred but also crimes committed against them. All of this points to the widespread nature of Islamophobia in Germany. The «Islamophobia in Germany: National Report 2015», published in 2016, presents Islamophobia as one of the most serious forms of racism in modern German society [11, 186].

Islamophobia promotes fear and hatred of Islam and Muslims, as well as hate crimes against them. The crimes committed against Muslims in Germany due to hatred are a central aspect of Islamophobia in the country. This is evidenced by incidents in Germany. However, it is important to note that until 2017, Germany did not have official statistical data on Islamophobia. At that time, like in many other European countries, incidents of Islamophobic nature were not considered a separate category of hate crimes. It was essential for the police to classify Islamophobic crimes as a distinct category of hate crimes, as this could have exposed the real scale of the Islamophobia problem and helped implement necessary measures to combat it. Only on January 1, 2017 Islamophobic crimes were officially included in police statistics and crime reports [10, 281]. From that point on, Islamophobia was presented in police statistics as a subcategory of «hate crimes» under «politically motivated criminal acts».

Today, information on Islamophobia in Germany can be obtained from various sources. One of the primary sources is the annual report prepared and presented by the Ministry of the Interior on hate crimes. According to the Ministry’s report, «Political-Motivated Crime in 2015», the number of hate crimes increased sharply from 5,858 to 10,373 between 2014 and 2015 [8]. While there has not been such

a sharp rise in subsequent years, the number of hate crimes continues to increase in Germany. According to the Ministry's report, «Political-Motivated Crime in 2019», the number of hate crimes increased by 5.8% to 8,585 in 2019 compared to 8,113 in 2018 [9]. The majority of these hate crimes, like in previous years, were xenophobic in nature, marking a 2.7% increase from the previous year (2019: 7,909; 2018: 7,701). Crimes characterized by anti-Semitism also rose by 13.0%, reaching 2,032 in 2019, compared to 1,798 in 2018 [9]. The data reflecting the increase in hate crimes in Germany, as shown in these reports, supports the idea that Islamophobia remains at a high level in the country. In modern times, Islamophobia is one of the most prominent forms of hate crimes in Western countries.

One more source providing information about Islamophobia in Germany is the IslamIQ website portal. The portal frequently reports on attacks on mosques in Germany, which have been observed more often in recent times. Although this issue is relevant, it is barely covered by the media in the country. To fill this gap, the portal published a report on attacks on mosques for the first time in 2018 [5]. The report primarily provides statistical data on attacks on mosques. In 2018, there were 120 attacks on mosques in Germany, 141 in 2019, and 148 in 2020 [5]. The material damage caused to mosques as a result of these attacks is usually covered by the mosque's community, as state institutions often refuse to assist them with various excuses. According to the report, many mosque communities are reluctant to report attacks to the police, explaining that it is useless because most of the attacks on mosques remain unsolved. For example, of the 120 mosque attacks in 2018, only 9 were solved [5]. Naturally, this reluctance to report attacks encourages further criminal acts against mosques.

A report by the Network against Discrimination and Islamophobia, based in Berlin, discusses the daily struggles Muslims face in Germany, including rude behavior, degradation, hate mail, threats, and even physical violence. The report highlights that Muslim women suffer more from acts of violence, especially in public places and public transportation, where they are insulted, have their headscarves forcibly removed, and are subjected to verbal and physical abuse without any reason [10]. The IslamIQ website also reports that Muslim women are particularly targeted in Islamophobic attacks.

Information about the state of Islamophobia in Germany can also be obtained from international reports. One such report is the European Islamophobia Report (EIR), published annually by the Political, Economic, and Social Research Foundation based in Istanbul since 2016. As the name suggests, this report provides statistical information and analysis on the spread of Islamophobia in European countries.

The 2016 edition of the report includes a section titled «Islamophobia in Germany. National Report 2015», in which German political scientist Dr. Anna-Ester Younes analyzes the state of Islamophobia in Germany for 2015. She notes with regret that there was no reliable and comprehensive national data on Islamophobia in Germany at that time [11, 179–198]. In the 2018 edition, Younes emphasizes that Islamophobia remains an undeniable force in modern German politics [12, 250]. She notes that, like in many other Western countries, the rise of far-right positions in Germany has been accompanied by a resurgence of Islamophobia. As evidence of this, she points to the Alternative for Germany (AfD) party, which advocates for Islamophobic views and has strengthened its position in the political arena following the 2017 parliamentary elections, becoming the third-largest party in the Bundestag [12, 253]. Younes concludes that the strengthening of far-right forces in 2017 has contributed to the widespread growth of Islamophobia in various sectors of German society, particularly in education, employment, and media, and that discrimination and intolerance have spread, including the degrading portrayal of Muslims in German media and the sending of hateful emails [12, 259–263].

Ulrich Paffrath, a researcher on Islamophobic incidents in Germany, notes that in 2017 more hate-filled letters were sent to mosques compared to 2016. The authors of these letters used terms from Nazi anti-Semitism, referring to Muslims as «bacteria», «parasites in the German people's body», and «Islamic pests» [12, 274–275].

Based on the information provided by the police and security services, Yones reports that in 2017, there were 1,906 attacks against refugees and 286 attacks against refugee shelters in Germany [12, 270]. Various figures are presented regarding the number of attacks on mosques in 2017. Official statistics report 57 attacks, while the Turkish-Islamic Union for Religious Affairs states that the number is 101 [12, 271]. It is especially important to note that, in many cases, Muslims do not report acts of violence against them to the police, considering it to be futile. In fact, the police do not respond adequately to Islamophobic incidents. They fail to conduct prompt investigations, and the bureaucratic hurdles they impose frustrate the complainants.

Yones also mentions that in 2017 alongside Muslims, German citizens who defended refugees or opposed neo-Nazi ideologies also faced Islamophobic persecution and violence [12, 267–269]. She refers to reports that Parliament member Caren Lay and her staff were attacked 28 times by right-wing groups since 2010. Yones justifiably links these repeated attacks to the police's indifference to the situation of Muslim migrants [12, 270]. This fact demonstrates that Islamophobia is even supported by some government officials in Germany.

Conclusions. Thus, the guest worker program adopted by the German government after World War II led to the first large-scale migration of Muslims to the country. Their next wave of mass migration occurred after 2011 due to armed conflicts, civil wars, and unrest in countries across the Middle East, North Africa, South Asia, and other regions.

Most Muslims living in Germany have difficulty with the German language, have a low level of vocational or university education and face high unemployment. All this hinders their integration into society and contributes to the spread of Islamophobia by certain political forces in the country. These Islamophobic political forces are also supported by parts of the population. As a result, a paradoxical situation arises. In the name of protecting democratic values some Germans defend Islamophobia, which is inherently undemocratic. Hate crimes against Muslims are the main manifestation of Islamophobia in Germany. This reflects the widespread and escalating nature of Islamophobia in the country. Undoubtedly, these events pose a serious threat to the democratic development of the country and complicate the integration of Muslims into society.

BIBLIOGRAPHY:

1. DIK – Deutsche Islam Konferenz – About the DIK. (2023). www.deutsche-islam-konferenz.de/EN/DIK/dik_node.html

2. DIK – Deutsche Islam Konferenz – Focus areas. (2023). www.deutsche-islam-konferenz.de/EN/DIK/Themenschwerpunkte/themenschwerpunkte_node.html

3. Hernández, A. L. M. (2017). "Dominant Islamophobic Narratives – Germany". Counter Islamophobia Kit Project. Working Paper. Number 2, July 2017.

4. Huntington, S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York, Simon and Schuster, 1996

5. Moscheeangriffe in Deutschland: «Die Gefahr ist real». (2022). https://www.islamiq.de/2022/05/28/moscheeangriffe-in-deutschland-die-gefahr-ist-real/

6. Multikulturalizmə giriş. (2019). (Ali məktəblər üçün dərslik), Bakı, Mutercim Press, 2019.

7. Pfündel Katrin, Stichs Anja, Tanis Kerstin. (2020). *Executive Summary of the study «Muslim Life in Germany 2020"* Study commissioned by the German Islam Conference. www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Forschung/Forschungsberichte/Kurzberichte/fb38-muslimisches-leben-kurzfassung.pdf?__blob=publicationFile&v=14

8. Politisch Motivierte Kriminalität im Jahr 2015. (2016). Bundesweite Fallzahlen, Berlin. https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/2016/pmk-2015.pdf

9. Politisch Motivierte Kriminalität im Jahr 2019. (2020). Bundesweite Fallzahlen. Berlin. https://www.bmi.bund.de//SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/2020/pmk-2019.pdf?__blob=publicationFile&v=6

10. Yegane Arani Aliyeh. (2015). Anti-Muslim Racism and Islamophobia in Germany. Alternative Report on the 19th – 22nd State Report of the Federal Republic of Germany in accordance with Article 9 of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (IC, Berlin: The Network Against Discrimination and Islamophobia, Inssan e.V. 45.

11. Younes Anna-Esther. (2016). Islamophobia in Germany. National Report 2015, in: Enes Bayraklı & Farid Hafez, *European Islamophobia Report* 2015, Istanbul, Istanbul: SETA.

12. Younes Anna-Esther. (2018). Islamophobia in Germany. National Report 2017, in: Enes Bayraklı & Farid Hafez, *European Islamophobia Report* 2017, Istanbul, SETA.

Проблеми, що перешкоджають інтеграції мусульман у Німеччині та поширення ісламофобії

Наджафлі Бахтіяр Етібар огли

докторант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Академії державного управління за Президента Азербайджанської Республіки
вул. Лермонтова, 74, Баку, Азербайджан
ORCID: 0009-0009-4363-8470

Тема дослідження є актуальною, оскільки вона розглядає одну з гострих проблем, з якими стикається Німеччина на шляху демократичного розвитку, а саме поширення ісламофобії, яка є формою нетерпимості та дискримінації.
Мета дослідження – визначити вплив проблем, з якими стикаються мусульмани під час інтеграції в німецьке суспільство, на поширення ісламофобії в країні.
Методи. У дослідженні застосовано історичний метод, системний підхід, контент-аналіз, а також емпіричні методи, такі як порівняння, спостереження, опис і вимірювання.
Результати дослідження. У Німеччині відбулося дві хвилі масової імміграції мусульман. Перша хвиля припала на кінець Другої світової війни, коли німецький уряд запросив трудових мігрантів, переважно з мусульманських країн, для відновлення зруйнованої війною економіки. Друга хвиля розпочалася на початку 2010-х років, коли десятки тисяч мусульман, разом з іншими, змушені були покинути свої домівки та шукати притулок у Європі, зокрема в Німеччині. У результаті цих масових імміграцій мусульмани стали найбільшою релігійною меншиною після християн.
На сьогодні мусульмани загалом не стикаються з серйозними перешкодами у збереженні своїх етнічних і культурних цінностей, мови чи у практикуванні віри. Проте існують проблеми, пов'язані з їхньою інтеграцією в німецьке суспільство. Серед них – обмежене знання німецької мови, нижчий рівень професійної чи університетської освіти та високий рівень безробіття серед мусульман. Це призводить до їх соціальної ізоляції. У результаті формується так зване «паралельне суспільство», яке характеризується замкнутістю мусульман у своїх етнокультурних цінностях. У такій ситуації мусульмани часто сприймаються в німецькому суспільстві як носії чужої культури. Це сприйняття, своєю чергою, підживлює страх, ненависть і нетерпимість до мусульман, сприяючи поширенню ісламофобії, яка, будучи формою нетерпимості та дискримінації, створює перешкоди для демократичного розвитку Німеччини.
Ключові слова: *Німеччина, мусульманська громада, Німецька ісламська конференція, мусульманські іммігранти, виклики інтеграції, ісламофобія.*

Савчук Віталій Романович

Від умиротворення до консолідації: підтримка України як відповідь Заходу на початок російського вторгнення

УДК 327:061.1ЄС-049.3(477):355.48(477:47)
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.25

Савчук Віталій Романович
аспірант кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0001-7942-0099

Стаття націлена на аналіз факторів, які були впроваджені під час перегляду формату співпраці країн Заходу з Україною після провалу політики «умиротворення» щодо Російської Федерації (РФ) у контексті їхньої міжнародної діяльності. Політика «умиротворення» сприяла реалізації імперських амбіцій Росії на глобальній арені та стала передумовою для здійснення найбільшого за масштабом військового вторгнення на територію суверенної держави з часів Другої світової війни. Особлива увага у дослідженні приділяється оцінці аспектів посилення міжнародної військової, економічної та соціально-гуманітарної підтримки України, а також розширення санкційного тиску на агресора на різних етапах російсько-української війни. Аналіз цих факторів є важливим у геополітичному контексті, оскільки результати дослідження можуть слугувати основою для розробки ефективних механізмів реагування на подібні виклики у майбутньому, що визначає актуальність цієї роботи.

Основною метою дослідження є аналіз та систематизація дій, здійснених країнами Заходу на підтримку України в умовах російської агресії, а також оцінка їхньої ефективності у забезпеченні безпеки, стабільності та захисту міжнародного права. Для досягнення цієї мети застосовувалися такі методи: аналіз і синтез документів, індукція та дедукція, узагальнення інформації, аналіз її впливу на ситуацію в Україні, контент-аналіз текстів офіційних заяв урядів та рішень міжнародних організацій, порівняльний аналіз заходів підтримки до і після початку повномасштабного вторгнення, а також розгляд конкретних прикладів допомоги, наданої окремими країнами або організаціями.

Результати дослідження свідчать про те, що зовнішньополітична позиція країн Заходу почала набувати змін у формуванні нового порядку денного у сфері міжнародної безпеки після початку повномасштабного вторгнення. Проте попри такі дії, зберігається ймовірність часткового повернення до елементів політики «умиротворення». Це проявляється у вигляді затримок у постачанні озброєння, обмеженні використання фінансової допомоги та недостатньо жорсткої санкційної політики. Такий підхід створює ризики подальшої ескалації конфлікту, знижує стимули для припинення агресивних дій РФ та ставить під загрозу не лише стабільність України, але й міжнародний порядок загалом.

Ключові слова: *політика умиротворення, зовнішня політика, міжнародні відносини, безпека, військове вторгнення, Україна, Росія, підтримка, Європейський союз.*

Вступ. Російська збройна агресія проти України стала безпрецедентним порушенням міжнародного права в Європі після завершення Другої світової війни. Ця подія стимулювала глобальну переоцінку підходів до стримування агресорів і змусила переглянути концепцію безпеки в системі міжнародних відносин. Провал політики «умиротворення» наочно продемонстрував її неспроможність забезпечити довгострокову стабільність, що актуалізує необхідність аналізу переходу до більш узгоджених і дієвих заходів у відповідь на агресію. Реакція країн Заходу на вторгнення засвідчила, як трансформація підходів від дипломатичних спроб до консолідованої підтримки України здатна змінити баланс сил у сучасному світі. Вивчення цієї еволюції сприяє формуванню нового порядку денного у сфері міжнародних відносин.

Основу дослідження становить аналіз відкритих даних, отриманих із офіційних заяв урядів, матеріалів міжнародних організацій та фондів. Інформація охоплює аспекти військової, фінансової, гуманітарної підтримки України та санкційної політики проти РФ. Цей аналіз дозволяє визначити та порівняти ключові відмінності у формах підтримки на різних етапах російської агресії.

Мета та завдання. Метою дослідження є розробка висновків, які сприятимуть поглибленню розуміння ролі країн Заходу у забезпеченні глобальної безпеки, підтримці України та формуванні стратегій запобігання аналогічним конфліктам у майбутньому. Завдання дослідження включають: аналіз механізмів підтримки, постачання військового озброєння, гуманітарна допомога, дипломатичні ініціативи; санкційна протидія агресору; оцінка впливу політики «умиротворення» РФ у поєднанні з елементами політики стримування на ситуацію в Україні та міжнародну безпеку; характеристика динаміки змін у підходах західних країн до підтримки України під час повномасштабної війни.

Методи дослідження. У роботі використано широкий спектр загальнонаукових та спеціалізованих методів дослідження: аналіз і синтез, для опрацювання офіційних документів, угод та заяв,

що формують загальну картину підтримки України; індукція та дедукція, для виявлення загальних тенденцій на основі аналізу конкретних прикладів підтримки; узагальнення, для визначення ключових аспектів підтримки (військової, фінансової, гуманітарної, санкційної) та їх впливу на ситуацію в Україні; контент-аналіз, для детального дослідження текстів офіційних заяв, документів та рішень міжнародних організацій; порівняльний метод, для співставлення підтримки до і після початку повномасштабного вторгнення; екстраполяція, для прогнозування подальших напрямів підтримки; кейс-стаді, для вивчення конкретних прикладів допомоги, наданої окремими країнами чи організаціями. Такі підходи дозволяють всебічно оцінити динаміку заходів, спрямованих на протидію агресії РФ, та їх вплив на геополітичну ситуацію.

Результати. Політика умиротворення Росії країнами Європейського Союзу (ЄС) та іншими країнами світу, яка тільки стосовно українського питання тривала з 2014 року, призвела до найгіршої військової агресії після Другої світової війни. Чому було використано саме термін «політика умиротворення»? Згідно наших досліджень історичних аспектів питання «умиротворення», варто зосередити увагу на тому, що будь-яка політика спрямована на повне або навіть на часткове задоволення вимог сторони, яка здійснює безпідставне збройне агресивне вторгнення, найчастіше формує бажання агресора продовжувати свої дії, незважаючи на наявність чи відсутність обмежень, особливо якщо вони суттєво не впливають на здійснення агресії. Відповідно, якщо політика здійснена країнами стосовно агресора не призводить до зупинки агресії ми спостерігаємо факт умиротворення агресора. Саме цей аспект проблематики ми могли фіксувати з 2014 по 2022 роки в Україні.

Слід відзначити, що починаючи з 2022 року, після початку повномасштабного вторгнення, демократичні країни Заходу, реагуючи на неспровоковану агресію Росії, розпочали перегляд основних аспектів своєї зовнішньої політики. Особливу увагу приділено активізації надання допомоги та посиленню санкційного тиску на агресора.

Основними категоріями наданої допомоги є наступні:

1. Військова підтримка – включає надання від країн-партнерів прямої допомоги у формі технічних засобів, військового обладнання, навчання військових та підготовку персоналу для експлуатації техніки.

2. Гуманітарна допомога – полягає в комплексному підході до підтримки постраждалого населення України як на її території, так і за її межами, а також у сприянні поверненню українських громадян з території Росії, підтримці позиції країни на міжнародній арені для визнання Росії як агресора та у відновленні пошкоджених війною об'єктів житлової, енергетичної та критичної інфраструктури.

3. Фінансова допомога – включає макрофінансування з метою підтримки фінансової стабільності країни та надається міжнародними організаціями, такими як Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк, урядами країн-партнерів, а також Європейськими інституціями.

4. Санкційна протидія – полягає в допомозі у стримуванні агресора через активізацію комерційних та фінансових обмежень, застосованих проти Росії, її громадян, які спонсорують агресію, та їх компаній, а також у боротьбі з можливостями обходу санкцій та застосування вторинних санкцій для країн або організацій, що підтримують агресора або відкривають можливості для обходу санкційних обмежень.

Військова допомога завжди була провідним питанням в контексті можливостей для протидії агресору. Після початку російської агресії в 2014 році країни ЄС зосереджувалися, здебільшого, на гуманітарній та фінансовій підтримці України. Згідно з відкритими джерелами, фінансування військової допомоги країн-членів ЄС від 2014 до 2020 року становило 235 млн євро [4]. У порівнянні з цим, підтримка США була більш вираженою у сфері військових внесків. Протягом зазначеного періоду виділено майже 2 млрд доларів США фінансової військової допомоги [19]. Щоб підтримати оборонні можливості України, серед інших питань була створена ініціатива сприяння безпеці в Україні (USAI), яка була сконцентрована на більш ефективному протистоянню російській агресії. Однак ця форма співпраці переважно відображала аспект підтримки актуального стану військ в Україні. Навіть незначні покращення у зброї, такі як протитанковий ракетний комплекс (ПТРК) Javelin, в основному залишалися на значній відстані від фронту та не використовувалися безпосередньо у військовому конфлікті [16]. Це було обґрунтовано стратегічним підходом Заходу, щоб уникнути ескалації конфлікту, проте таким чином здійснювалось «умиротворення» Росії. Отже, питання реального осучаснення і покращення техніки та озброєння, а також його впровадження в дію, відкладалося.

На етапі підготовки до агресії РФ, починаючи з другої половини 2021 року, країни світу, включаючи країни ЄС, поступово обдумували недоліки обраної ними тактики у зовнішньополітичній сфері. Варто відзначити, що не всі країни досягли такого рівня усвідомлення і не всі були готові відверто визнати близькість початку насильницької агресії. У той же час, з підготовкою до збройного вторгнення РФ в Україну, з'явилося розуміння серйозності ситуації та зростання готовності до змін. Одним із важливих кроків було посилення військового потенціалу України, що, сподівалися, могло більш ефективно стримати агресію РФ та підкреслити готовність країн Заходу допомагати Україні.

Серед найактивніших у наданні військової допомоги були інші країни-підписанти Будапештського меморандуму – США та Велика Британія. В жовтні 2021 року США виділили Україні додатковий пакет військової допомоги, який включав медичні засоби, боєприпаси, радари, катери, а найбільш важливим елементом стали ПТРК Javelin. Така допомога продовжувалася протягом наступних місяців [2]. Зі свого боку, Велика Британія надала Україні сучасну летальну зброю, таку як ПТРК NLAW, протимінний трал SPARK, великокаліберні боєприпаси та інше [1]. Також підтримку Україні виявили інші країни, особливо ті, що могли бути атаковані РФ у разі поразки України. Наприклад, Польща надала артилерійські боєприпаси, безпілотники різних типів, міномети, переносний зенітно-ракетний комплекс (ПЗРК) Piorun та інше [13]. Країни Балтії, отримавши дозвіл на експорт американської зброї, передали Україні ПЗРК Stinger від Литви та Латвії, а від Естонії – ПТРК Javelin [18], а також бронежилети, гаубиці та інше обладнання [9].

Західні країни спостерігали зростаючі ознаки невідворотності вторгнення з російського боку. Початком таких дій стала відмова президента РФ від участі у Мюнхенській конференції, запланована на 18–20 лютого 2022 року. Це стимулювало додаткове посилення військового потенціалу України з боку країн-партнерів. Провідні країни, зокрема США, Велика Британія, Канада, Польща, Данія, Чехія, Литва, Латвія, Естонія, Нідерланди та інші надавали додаткову військову допомогу. Варто зауважити, що попри не бажання влади Німеччини здійснювати військову підтримку України, навіть вона відправила польовий шпиталь і захисні шоломи [3]. Варто відзначити спроби світових лідерів переконати президента РФ змінити свої агресивні плани, що відбувалися під час телефонних розмов президентів США Д. Байденом та Франції Е. Макроном з президентом РФ В. Путіним 12 і 20 лютого відповідно. Однак ці спроби не принесли бажаних результатів, що свідчить про той факт, що міжнародні актори, які впроваджують тактику «умиротворення» стосовно агресора в своїй зовнішній політиці, часто зазнають втрату міжнародного авторитету.

На підставі накопиченої інформації можна зробити висновок, що Україна вже з 2014 року мала інтерес до отримання військової підтримки в даному форматі. Проте, лише наближення майбутнього відкритого військового вторгнення РФ викликало належну реакцію на ці прагнення. Слід також відзначити, що такий формат військової підтримки виявився набагато доцільнішим, але багаторічна стратегія умиротворення РФ призвела до зниження ясності і розуміння реального стану речей з боку президента Росії. Навіть за наявності військової та моральної підтримки України зі сторони країн Заходу, можливість відмови агресора від його планів вже була вкрай малоймовірною. Однак були створені фактори, які частково уповільнили захоплення території України і дозволили продовжити бойові дії з метою їх повернення.

Ще одним аспектом інтенсифікації міжнародної підтримки України була сфера гуманітарних заходів. Після анексії Криму Росією та організації конфлікту на сході України, що включало постачання зброї сепаратистським угрупованням та пряме введення військ, гуманітарна ситуація в країні загострилася, породжуючи глибоку гуманітарну кризу. Військові дії на сході країни призвели до руйнування інфраструктури, загроз для життя мешканців та масової появи внутрішньо переміщених осіб. Країни ЄС взяли на себе провідну роль у наданні гуманітарної допомоги Україні, спрямованої на задоволення термінових потреб постраждалих, зокрема у медичній сфері, забезпеченні харчами та наданні фінансової підтримки місцевому населенню. Оцінка потреб та координація допомоги здійснювалися за участю Європейської Комісії та її підрозділів, зокрема, Офісу гуманітарної допомоги, який є ключовим органом ЄС у галузі гуманітарної діяльності. Головною метою гуманітарної підтримки було допомогти постраждалим від військових дій, внутрішнім переселенцям з тимчасово окупованих територій України та відновити інфраструктуру на Донбасі.

На початку 2022 року, ще до початку повномасштабного вторгнення, передбачалося виділення суми в 190 млн доларів США для надання допомоги 1,8 млн осіб з загальної кількості 2,9 млн осіб, які на той момент вже потребували допомоги. Починаючи з початку бойових дій на сході України у 2014 році, ООН та її гуманітарні партнери надали життєво необхідну допомогу та послуги у сфері захисту на суму понад 700 млн доларів США [12]. Ці аспекти міжнародної підтримки забезпечили можливість українським громадянам, які постраждали від агресивних дій Росії, мати необхідні засоби для виживання у складних умовах.

Проте з початку повномасштабного вторгнення, країна зіткнулась з надзвичайно гострою фазою гуманітарної кризи. Наземні атаки РФ на північні, східні та південні регіони країни, у поєднанні з ракетними атаками навіть на західні регіони, спровокували переміщення людей, які шукали безпечного притулку, а українські міста, очікувано, виявилися непідготовленими до таких масових міграційних потоків. В поєднанні з невизначеністю з приводу наближення загрози, що несли російські війська, люди почали шукати притулку за межами України.

З початком масової міграції українських біженців, країни Європи та інші міжнародні установи активізували широкомасштабну гуманітарну реакцію. ЄС впровадив свою директиву про тимчасовий захист, що дозволила українцям отримати

право на проживання, працевлаштування та отримання допомоги у 26 з 27 країн-членів ЄС. Це уникнуло необхідності у затягнутому та невизначеному процесі подання документів на отримання статусу біженця, що ставало перешкодою для осіб, які прибули у 2015 році.

Деякі країни, які раніше відзначалися схильністю до закриття своїх кордонів перед тими хто шукав притулку, стали основними пунктами призначення для українських біженців. Польща прийняла 2,2 млн осіб, Угорщина, що раніше здійснювала сувору міграційну політику, дала притулок для 340 тисяч українців. Президент США Дж. Байден заявив про намір прийняти до 100 тисяч українських біженців та виділити 1 млрд доларів США для підтримки Європи у забезпеченні потоку вимушених переселенців. Канада, яка має одну з найбільших у світі українських діаспор, висловила готовність прийняти стільки українців, скільки захочуть прибути [15].

Протягом перших шести місяців інтенсивних бойових дій, близько 6,6 мільйона українців мігрували за межі країни, тоді як ще приблизно така ж кількість стали внутрішньо переміщеними особами на території України. Ця динаміка призвела до того, що близько третини населення України була змушена залишити свої домівки, що робить цю ситуацію однією з найбільших глобальних криз переміщення населення на сучасному етапі історії світу. З урахуванням осіб, які були вимушені залишити свої місця проживання чи отримали поранення внаслідок вторгнення, загальна кількість постраждалих сягнула понад 17,7 мільйона осіб [7].

Наступним напрямком активізації допомоги Україні стало надання фінансової підтримки. Одразу після початку російської агресії у 2014 році, країни ЄС, Європейські інституції, МВФ та Світовий банк стали головними міжнародними суб'єктами, які здійснювали надання такої допомоги.

У межах співпраці між Україною та ЄС з 2014 по 2022 роки було надано Україні близько 17 млрд євро у вигляді грантів і позик. Ці кошти складаються з 9,5 млрд євро позик від Європейського інвестиційного банку та Європейського банку реконструкції та розвитку, 5,6 млрд євро з п'ятьох програм макрофінансових позик, 1,7 млрд євро двосторонньої співпраці, 355 млн євро з програми підтримки інструментів зовнішньої політики та 190 млн євро гуманітарної допомоги [17].

Загалом варто відзначити, що така інтенсивна фінансова підтримка, надана більшістю країн світу та міжнародними організаціями на початковому етапі російської агресії у період з 2014 по 2022 роки, була необхідною та сприяла стабілізації фінансового становища в країні. Ця підтримка стала фундаментом фінансової міцності, що надало кращі можливості для підготовки Україні до повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році.

Обговорення питань співпраці з країнами Заходу та міжнародними організаціями були поглиблені після початку вторгнення. У зв'язку зі складною ситуацією, що склалася, для протистояння російській агресії країна потребувала ще активнішої підтримки, в тому числі і фінансової. Згідно з даними Національного банку, у 2022 році Україна отримала 32,2 млрд доларів США міжнародної фінансової допомоги, з яких майже половину складали гранти, а іншу частину – позики та гарантії [5]. Найбільший обсяг безповоротної допомоги надійшов від США – майже 12 млрд доларів США. Крім того, в 2022 році допомогу на безповоротній основі надали інституції ЄС – 743 млн доларів США, Німеччина – майже 1,3 млрд доларів США, Італія – 117 млн доларів США, Велика Британія – 91 млн та інші країни [10]. Цей значний обсяг фінансової підтримки у перший рік війни допоміг зменшити паніку серед населення та стабілізувати курсові коливання. У 2023 році обсяг допомоги зріс до рекордних 42,9 млрд доларів США, проте лише трохи більше 27% становили гранти, а 73% – позики та гарантії. Активна підтримка у 2023 році не лише дозволила покрити всі видатки, а й сприяла збільшенню міжнародних валютних резервів до 40,5 млрд доларів США на кінець 2023 року, що перевищувало рівень, який був до повномасштабного вторгнення [5].

Загалом, за перші два роки війни, інституції ЄС надали виключно фінансової підтримки на суму 77,2 млрд євро, Сполучені Штати надали 24 млрд євро, Велика Британія – 6 млрд євро, Японія – 5,6 млрд євро, Канада та Норвегія – по 3,4 млрд євро, Бельгія – 1,7 млрд євро та інші країни своїми внесками підтримували фінансову стабільність України [14].

Останнім, але одним із ключових напрямків підтримки України було введення санкційних обмежень проти країни-агресора. Санкції, як окрему форму стримування агресора та водночас припинення російської агресії в Україні, впроваджувались країнами світу з 2014 року, безпосередньо після анексії Криму. Перша хвиля санкцій, накладених Заходом на Росію, включала заморожування активів та введення візових обмежень для осіб, що виявилися причетними до прихованої агресії проти України на території Криму. Друга хвиля санкцій була спрямована на економічну блокаду анексованого півострова. Секторальні санкції та обмежувальні заходи виявилися найбільш ефективними інструментами «примусу до деескалації насильства» на Донбасі. Ці заходи включали заборону на співпрацю з низкою російських економічних суб'єктів, включаючи державні банки, обмеження доступу до фінансових ринків, заборону на реалізацію проєктів у сфері оборонно-промислового комплексу та укладення контрактів у сфері енергетики. Тільки у 2014 році санкції та обмеження різних форм були введені 41 країною проти 151 особи [11]. Протягом цього

періоду санкції продемонстрували свій ефект: почався відтік інвестицій з країни, курс рубля почав падати, рівень інфляції почав зростати, Росія була формально виключена зі складу Великої вісімки, російська делегація в ПАРЄ була позбавлена права голосу. У наступні роки підтримка існуючих санкційних обмежень тривала, але їхня ефективність багаторазово зменшилася через використання лазівок та можливостей для обходу санкцій та відсутність бажання посилювати їх. Ці заходи вплинули на призупинення активного розвитку деяких сфер російської економіки, таких як оборонна, сировинна та аерокосмічна галузі, але посилення санкційного тиску, що б надало Росії можливість зрозуміти некоректність своїх дій, було недостатнім, і агресія РФ продовжувалася на тому ж рівні.

Нова хвиля зростання санкційного тиску почалась незадовго до повномасштабного вторгнення, після визнання Росією так званих Донецької та Луганської народних республік 21 лютого 2022 року. Другий та третій пакети санкцій були введені відразу після початку повномасштабного вторгнення.

З кожним новим пакетом санкцій, хоч вони й ставали суворішими, Росія знаходила шляхи їх обходу. У цьому активно допомагали країни-сусіди. Основним торговельним партнером РФ є Китай, який у 2022 році збільшив обсяг експорту до Росії на 8,5 млрд доларів США порівняно з попереднім роком. Однак у відсотковому вираженні цей ріст не є найбільшим. Статистика експорту до Росії показує, що у 2022 році найбільше збільшення торговельних потоків спостерігалося з боку Туреччини, Казахстану, Вірменії, Узбекистану та Киргизстану. Водночас, відбулося істотне зростання експорту до цих країн з боку західних держав [6].

На кінець лютого 2024 року було введено 13 пакетів санкцій, деякі спрямовані саме на запобігання реекспорту підсанкційних товарів та товарів подвійного призначення з західних країн на територію РФ. Надзвичайно тривале затвердження жорстких та оперативних санкційних рішень призвело до проблем, що спостерігалися також після активного періоду санкцій 2014-2015 років. Ініціативи економічного тиску втрачали ефективність, оскільки економіка адаптувалась, а методика обходу санкційних рішень формувалась швидше, ніж приймались дії по усуненню проблеми. Російська економіка, хоч і не показувала значного зростання, але воно було присутнє і відповідно з наявним ростом країна могла і надалі підтримувати агресивні заходи протягом наступних років.

Висновки. Зовнішньополітична позиція країн Заходу після початку повномасштабного вторгнення почала набувати змін у формуванні нового порядку денного у сфері міжнародної безпеки. Проте варто звернути увагу на той факт, що все ж зберігається ймовірність повернення до елементів «політики умиротворення», зокрема через затримки в постачанні озброєння, обмеження використання фінансової допомоги та недостатньо жорстку санкційну політику. Такий підхід створює небезпечні передумови для ескалації агресії та знижує стимули для припинення агресивних дій РФ щодо України, що ставить під загрозу не лише стабільність України, але й міжнародний порядок у цілому.

Також, з високим рівнем впевненості можна стверджувати, що якби Україна отримала хоча б половину обсягу тієї військової та економічної підтримки у 2021 році, не те що у 2014 році, це могло б призвести до зупинки військової агресії Росії, запобігти сотням тисяч жертв, зменшити економічні збитки не тільки України, а й країн Заходу і зробити українську армію, а в перспективі і європейську, краще підготовленою до майбутніх викликів. Враховуючи, що санкції, які наразі застосовуються, призводять до зменшення енергетичного впливу Росії на країни Європи та обмежують поставки комплектуючих для її озброєння, де тільки ракети, які використовуються для агресії проти України, мають в своєму складі більше ніж 1500 іноземних компонентів [8], слід зауважити, що Росія просто не мала б достатніх ресурсів і військової потужності для здійснення військових агресій не лише в Україні, але й на інших територіях, де вона веде військові операції. Без війни, ідеологічне бачення російського керівництва не могло б підтримувати свій авторитет, що могло б призвести до зміни режиму через невдоволення без зовнішніх перемог.

Варто зазначити, що цей історичний досвід має значну наукову і практичну цінність, оскільки ми вдруге, після періоду правління А. Гітлера, спостерігаємо майже ідентичний сценарій реалізації «політики умиротворення агресора». Проте міжнародна спільнота не завжди здатна однозначно засвоїти уроки минулого та усвідомити довгострокові наслідки такої політики. Хоча кінцеві результати застосування країнами Заходу політики «умиротворення» щодо РФ для України залишаються невідомими, ключовим завданням є аналіз емпіричних даних щодо цієї тактики у зовнішній політиці. Це дозволить виробити обґрунтовані рекомендації для запобігання повторенню подібних помилок у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баркар Д. Військова допомога Україні. Які країни надають зброю і хто блокує постачання? *Радіо Свобода*. 2022. URL: https://www.radiosvoboda.org/amp/viyskova-dopomoha-ukrayini-yaki-krayiny-nadayut-zbroyu-i-khto-blokuye-postachannya/31665534.html

2. Військова допомога від партнерів: що Україна отримала у 2021 році. *Слово і Діло*. 2021 URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/12/24/infografika/bezpeka/vijskova-dopomoha-partneriv-ukrayina-otrymala-2021-roczi

3. Військова допомога для України: яке озброєння надали партнери. *Слово і Діло*. 2022. URL: https://www.slovoidilo.ua/2022/02/24/infografika/bezpeka/vijskova-dopomoha-ukrayiny-yake-ozbroyennya-nadaly-partnery

4. Військова допомога Україні: як з роками змінювалася підтримка США та ЄС. *Слово і Діло*. 2021 URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/04/23/infografika/svit/vijskova-dopomoha-ukrayini-yak-rokamy-zminyuvalasya-pidtrymka-ssha-ta-yes

5. Інфляційний звіт. Січень 2024 року. *Національний банк України*. 2024. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q1.pdf?v=6

6. Калашник П., Гненний К. Пробоїни у санкціях. Forbes виявив, що країни ЄС та США аномально збільшили експорт до сусідів Росії. Як Україна бореться з реекспортом до РФ. *Forbes Ukraine*. 2023. URL: https://forbes.ua/money/proboini-u-sanktsiyakh-forbes-viyaviv-shcho-kraini-es-ta-ssha-anomalno-zbilshili-eksport-do-susidiv-rosii-yak-ukraina-boretsya-z-reeksportom-do-rf-16082023-15437

7. Криза в Україні 2022: 6 місяців гуманітарного реагування. *IOM Ukraine*. 2022. URL: https://ukraine.iom.int/uk/resources/kryza-v-ukrayini-2022-6-misyatsiv-humanitarnoho-reahuvannya

8. Офіс Президента України. «Петріоти» та інші системи ППО зараз потрібні саме в Україні, для наших міст і громад. *YouTube.* 2024. URL: https://www.youtube.com/watch?v=k22cSGMElTA

9. Павлюк О. Військова допомога Україні на тлі загрози з боку Росії. Які країни допомагають озброюватися. *Суспільне новини*. 2022. URL: https://suspilne.media/amp/201353-vijskova-dopomoga-ukraini-na-tli-zagrozi-z-boku-rosii-hto-i-ak-dopomagae-ozbrouvatisa/

10. Скільки безповоротної допомоги Україна отримала від союзників за час великої війни. *Слово і Діло*. 2023. URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/10/16/infografika/finansy/skilky-bezpovorotnoyi-dopomohy-ukrayina-otrymala-soyuznykiv-chas-velykoyi-vijny

11. Хара О. Санкційний зашморг для Кремля. *Дзеркало Тижня.* 2014. URL: https://zn.ua/ukr/international/sankciyniy-zashmorg-dlya-kremlya-_.html

12. 2022 Humanitarian Needs and response Overview: Ukraine. *United Nations. Ukraine*. 2021. URL: https://ukraine.un.org/en/172365-2022-humanitarian-needs-and-response-overview-ukraine

13. Błaszczak M. (@mblaszczak). Dobra wiadomość. Rada Ministrów przyjęła na mój wniosek uchwałę w sprawie pomocy Ukrainie … *X (Twitter).* 02.02.2022. URL: https://x.com/mblaszczak/status/1488639629796466692

14. Government support to Ukraine: Type of assistance. Allocations Jan. 24, 2022 to Feb. 29, 2024. *Kiel Institute*. 2024. URL: https://app.23degrees.io/view/tAuBi41LxvWwKZex-bar-stacked-horizontal-figure-2_csv_final

15. How the Ukrainian refugee crisis will change Europe. *The Economist*. 2022. URL: https://www.economist.com/europe/2022/03/25/how-the-ukrainian-refugee-crisis-will-change-europe

16. Morgunov S., Englund W., Birnbaum M. U.S. military aid bolsters Ukraine's front lines, but the Trump drama makes Kyiv nervous. *Washington Post*. 2019. URL: https://www.washingtonpost.com/world/europe/us-military-aid-bolsters-ukraines-front-lines-but-the-trump-drama-makes-kyiv-nervous/2019/11/19/79ece332-070e-11ea-9118-25d6bd37dfb1_story.html

17. Official Twitter of the European Commission. (@EU_Commission). Since the outbreak of the conflict in 2014, the EU and European financial institutions have allocated over €17 billion … *X (Twitter).* 27.01.2022. URL: https://x.com/EU_Commission/status/1486659583468781569

18. Official Twitter of the Ministry of Defence of the Republic of Estonia. (@MoD_Estonia). … Strengthen #Ukraine's ability to defend itself by providing additional defence assistance … *X (Twitter).* 21.01.2022. URL: https://x.com/MoD_Estonia/status/1484557219224080384

19. Security Sector Assistance by Year. Map. Security Assistance Monitor. *The Center for International Policy.* URL: https://securityassistance.org/map/

REFERENCES:

1. Barkar D. Viyskova dopomoha Ukraini. Yaki krainy nadayut zbroiu i khto blokue postachannya? [Military aid to Ukraine. Which countries provide weapons and who blocks supplies?]. *Radio Svoboda*, 2022. URL: https://www.radiosvoboda.org/amp/viyskova-dopomoha-ukrayini-yaki-krayiny-nadayut-zbroyu-i-khto-blokuye-postachannya/31665534.html [in Ukrainian].

2. Viyskova dopomoha vid partneriv: shcho Ukraina otrymala u 2021 rotsi [Military aid from partners: What Ukraine received in 2021]. *Slovo i Dilo.* 2021. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/12/24/infografika/bezpeka/vijskova-dopomoha-partneriv-ukrayina-otrymala-2021-roczi [in Ukrainian].

3. Viyskova dopomoha dlya Ukrainy: yake ozbroyennya nadaly partnery [Military aid for Ukraine: What weapons were provided by partners]. *Slovo i Dilo,* 2022. URL: https://www.slovoidilo.ua/2022/02/24/infografika/bezpeka/vijskova-dopomoha-ukrayiny-yake-ozbroyennya-nadaly-partnery [in Ukrainian].

4. Viyskova dopomoha Ukraini: yak z rokamy zminyuvalasya pidtrymka SSHA ta YeS [Military aid to Ukraine: How US and EU support has changed over the years]. *Slovo i Dilo,* 2021. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/04/23/infografika/svit/vijskova-dopomoha-ukrayini-yak-rokamy-zminyuvalasya-pidtrymka-ssha-ta-yes [in Ukrainian].

5. Inflyatsiynyi zvit. Sichen 2024 roku [Inflation Report. January 2024]. *Natsionalnyi bank Ukrainy.* 2024. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q1.pdf?v=6 [in Ukrainian].

6. Kalashnyk P., Hnennyi K. Proboiny u sanktsiyakh. Forbes vyiyavyv, shcho krainy YeS ta SSHA anomalno zbilshyly eksport do susidiv Rosii. Yak Ukraina boretsya z reeksportom do RF [Loopholes in sanctions. Forbes found that EU and US countries abnormally increased exports to Russia's neighbors. How Ukraine fights against re-exports to Russia]. *Forbes Ukraine,* 2023. URL: https://forbes.ua/money/proboini-u-sanktsiyakh-forbes-viyaviv-shcho-kraini-es-ta-ssha-anomalno-zbilshili-eksport-do-susidiv-rosii-yak-ukraina-boretsya-z-reeksportom-do-rf-16082023-15437 [in Ukrainian].

7. Kryza v Ukraini 2022: 6 misyatsiv humanitarnoho reaguvannya [Crisis in Ukraine 2022: Six Months of Humanitarian Response]. *IOM Ukraine*. 2022. URL: https://ukraine.iom.int/uk/resources/kryza-v-ukrayini-

2022-6-misyatsiv-humanitarnoho-reahuvannya [in Ukrainian].

8. Ofis Prezydenta Ukrainy. «Petrioty» ta inshi systemy PPO zaraz potribni same v Ukraini, dlya nashykh mist i hromad [«Patriots» and other air defense systems are needed in Ukraine right now, for our cities and communities]. *YouTube,* 2024. URL: https://www.youtube.com/watch?v=k22cSGMElTA [in Ukrainian].

9. Pavlyuk O. Viyskova dopomoha Ukraini na tli zahrozy z boku Rosii. Yaki krainy dopomahayut ozbroyuvatysya [Military aid to Ukraine amidst the Russian threat. Which countries help with armament?]. *Suspilne Novyny*, 2022. URL: https://suspilne.media/amp/201353-vijskova-dopomoga-ukraini-na-tli-zagrozi-z-boku-rosii-hto-i-ak-dopomagae-ozbrouvatisa/ [in Ukrainian].

10. Skilky bezpovorotnoi dopomohy Ukraina otrymala vid soiuznykiv za chas velykoi viiny [How much non-repayable aid Ukraine received from allies during the great war]. *Slovo i Dilo,* 2023. URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/10/16/infografika/finansy/skilky-bezpovorotnoyi-dopomohy-ukrayina-otrymala-soyuznykiv-chas-velykoyi-vijny [in Ukrainian].

11. Khara O. Sanktsiynyi zashmorh dlya Kremlia [Sanction noose for the Kremlin]. *Dzerkalo Tyzhnia,* 2014. URL: https://zn.ua/ukr/international/sankciyniy-zashmorg-dlya-kremlya-_.html [in Ukrainian].

12. 2022 Humanitarian Needs and response Overview: Ukraine. *United Nations. Ukraine*. 2021. URL: https://ukraine.un.org/en/172365-2022-humanitarian-needs-and-response-overview-ukraine

13. Błaszczak M. (@mblaszczak). Dobra wiadomość. Rada Ministrów przyjęła na mój wniosek uchwałę w sprawie pomocy Ukrainie… [Good news. The Council of Ministers adopted my proposal to assist Ukraine...] *X (Twitter).* 02.02.2022. URL: https://x.com/mblaszczak/status/1488639629796466692 [in Polish]

14. Government support to Ukraine: Type of assistance. Allocations Jan. 24, 2022 to Feb. 29, 2024. *Kiel Institute*. 2024. URL: https://app.23degrees.io/view/tAuBi41LxvWwKZex-bar-stacked-horizontal-figure-2_csv_final

15. How the Ukrainian refugee crisis will change Europe. *The Economist*. 2022. URL: https://www.economist.com/europe/2022/03/25/how-the-ukrainian-refugee-crisis-will-change-europe

16. Morgunov S., Englund W., Birnbaum M. U.S. military aid bolsters Ukraine's front lines, but the Trump drama makes Kyiv nervous. *Washington Post*. 2019. URL: https://www.washingtonpost.com/world/europe/us-military-aid-bolsters-ukraines-front-lines-but-the-trump-drama-makes-kyiv-nervous/2019/11/19/79ece332-070e-11ea-9118-25d6bd37dfb1_story.html

17. Official Twitter of the European Commission. (@EU_Commission). Since the outbreak of the conflict in 2014, the EU and European financial institutions have allocated over €17 billion … *X (Twitter).* 27.01.2022. URL: https://x.com/EU_Commission/status/1486659583468781569

18. Official Twitter of the Ministry of Defence of the Republic of Estonia. (@MoD_Estonia). … Strengthen #Ukraine's ability to defend itself by providing additional defence assistance … *X (Twitter).* 21.01.2022. URL: https://x.com/MoD_Estonia/status/1484557219224080384

19. Security Sector Assistance by Year. Map. Security Assistance Monitor. *The Center for International Policy.* URL: https://securityassistance.org/map/

From appeasement to consolidation: Western support for Ukraine as a response to the onset of Russian invasion

Savchuk Vitalii Romanovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7942-0099

The article focuses on analyzing the factors involved in the revision of Western countries' cooperation framework with Ukraine following the failure of the «appeasement» policy towards the Russian Federation in their international activities. «Appeasement» policy facilitated the realization of Russia's imperial ambitions on the global stage and became a precondition for the largest military invasion of a sovereign state since World War II. The study pays particular attention to assessing the aspects of enhanced international military, economic, and socio-humanitarian support for Ukraine, as well as the expansion of sanctions against the aggressor at various stages of the Russian-Ukrainian war. The analysis of these factors is important in the geopolitical context, as the results of the study can serve as a basis for developing effective mechanisms for responding to similar challenges in the future, which determines the relevance of this work.

The primary purpose of the study is to analyze and systematize the actions taken by Western countries to support Ukraine against Russian aggression, as well as to evaluate their effectiveness in ensuring security, stability and the protection of international law. To achieve this purpose, the following methods were employed: analysis and synthesis of documents, induction and deduction, summarising information, assessment of its impact on the situation in Ukraine, content analysis of official government statements and decisions of international organizations, comparative analysis of support measures before and after the start of the full-scale invasion and consideration of specific examples of assistance provided by individual countries or organizations.

The results of the study show that Western countries foreign policy position has begun to change in shaping a new international security agenda after the start of the full-scale invasion. However, despite such actions, there is a possibility of a partial return to «appeasement» policy elements. This can be seen in the form of delays in arms supplies, restrictions on financial assistance, and insufficiently tough sanctions policy. This approach creates risks of further escalation of the conflict, reduces incentives to stop Russia's aggressive actions, and threatens not only Ukraine's stability but also the international order as a whole.

Key words: *appeasement policy, foreign policy, international relations, security, military invasion, Ukraine, Russia, support, European Union.*

Khakimova Valeria Timurivna

Sanctions as an instrument of the EU's normative power

UDC 327
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.26

Khakimova Valeria Timurivna
Postgraduate Student at the Department of International Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University
French Blvd., 24/26, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6281-2715

In the context of current conflict between Russia and Ukraine, this article examines sanctions as a tool of normative power for the European Union's foreign policy. The EU calls itself an normative power. It wants to utilize sanctions to propagate democracy, human rights and the rule of law that are its core values. Nevertheless whether these sanctions are effective and whether they are morally justified is a matter for mutual questioning and discussion. This article intends to examine to what extent EU sanctions help change international behavior patterns and still adhere to the Union's bases of its concept. The goals include discussions of the role of sanctions in EU foreign policy, an examination into whether these sanctions work in terms of Russia 's aggression, an analysis of legitimacy issues involved and impacts on both targeted nations and EU member states; and appraisal for compliance with the EU's declared values matching principles, such as objectivity fairness extent.

Additionally, this article seeks to identify the broader geopolitical implications of EU sanctions, particularly in shaping the global perception of the Union as a normative power. The interplay between these sanctions and the EU's strategic goals, such as maintaining unity among member states and countering external threats, will also be explored.

In order to accomplish these goals, a combination of qualitative analysis grounded in the concept of Normative Power Europe and case study based on concrete facts will be used. The case under consideration here is the sanctions imposed on the Russian Federation in response to its aggression against Ukraine, examined as an ongoing process. The results are expected to disclose the regulatory potential of sanctions, as well as challenges in practical adequacy that they create. This analysis aims to provide insights into how the EU can better align its strategic purposes with its normative principles.

Key words: *Sanctions, European Union, European Identity, Normative Power, International Relations, Diplomacy, Democracy, Russia-Ukraine war, Foreign Policy.*

Introduction. The imposition of sanctions as a tool of foreign policy is becoming an increasingly significant mechanism in the global system of international relations. For the European Union as a self-proclaimed normative power [12, p. 236], sanctions are a primary implement to promote democracy, human rights, rule of law and other key values that underpin European identity. However, the use of sanctions as a foreign policy tool has become the subject of debate regarding whether they reach the desired goal, if they are moral, and whether they conform to the declared principles of the EU.

In a globalized world, accompanied by new geopolitical realities, sanctions not only serve as a means of affecting international developments – they also illustrate European commitment to values. In particular, it can be observed in the case of the current war between Russia and Ukraine, where the EU's policy of sanctions serves as a main tool to discourage aggression and ensure the order of the world. The study of sanctions as a tool of normative power is important for understanding the extent to which they are able to serve as a means of influence that meets not only the strategic but also the moral obligations of the EU.

There are a number of reasons that this topic is relevant. First, it enables us to evaluate how the EU reconciles its interests and principles, especially in the midst of a crisis and increasing competition with other global actors. Second, we can benefit from the scholarship on sanctions in order to understand their actual effects on altering the behavior of international actors. Thirdly, the study of the impact of the EU's sanctions policy can reveal how it contributes to reinforcing the regulatory agency of the European Union, which is significant for the long-term stability of the international system.

Aim and tasks. The aim of this article is an in-depth analysis of sanctions as a tool of normative power of the European Union in international relations for implementing its values. With this goal in mind, the article sets the following tasks: 1) Discuss the role of sanctions in EU foreign policy referring to the normative power of the EU i.e. the diffusion of democratic ideals, human rights and the rule of law beyond its borders; 2) Evaluate EU sanctions policy effectiveness by exploring how far sanctions, in the case of Russia in response to aggression towards Ukraine, yielded the results as intended; 3) Identify key challenges in sanctions application by the EU, including issues of legitimacy, impact on the economic and political systems of countries, objects of sanctions, as well as risks of conflicts between the interests of EU member states; 4) To analyze the compliance of the EU sanctions policy with the principles of normative force in particular whether it does not contradict the declared values of the Union such as fairness proportionality and respect for international law.

The article thus tries to assume an approach instrumental in evaluating to what extent EU sanctions constitute an effective tool of strategic, let alone moral influence as well as which aspects of the policy require tuning.

Research methods. In order to achieve these objectives, the article employs a mixed-methods approach encompassing theoretical analysis and empirical research. The methodological foundation of the paper is the application of the Normative Power Europe concept, based on the statement that the European Union acts as a «soft power» influencing international politics to the extent necessary, by spreading its values and norms.

Theoretical approach. The approach of Normative Power Europe allows us to consider EU sanctions as a tool for promoting such values as democracy, human rights and the rule of law. Particular attention will be paid to how sanctions reflect the EU's commitment to act in accordance with its declared principles.

Empirical analysis. Case study of application of EU sanctions in a specific context – sanctions on the Russian Federation for Crimea annexation and the war in Ukraine. *Case study method.* Such approach allows to evaluate the actual outcome of sanctions on the changing behavior of the subjects-objects of the sanctions policy and its implication to achieve the goals declared by the EU.

Analysis of documents and data. The analysis will include both official EU decisions, reports of international organizations, analytical reports and scientific works. In particular, EU strategic documents, EU Council resolutions, and also the economic and political ramifications of sanctions.

Combining theory and practice. The article will take an overview of the EU sanctions policy approach by means of combining theoretical as well as empirical analysis of concrete case. Identifying these gaps will not only enable the unveiling of the regulatory potential of sanctions but also provide insight into their practical drawbacks and challenges.

Findings. The concept of Normative Power Europe (NPE) was introduced by Ian Manners in 2002 as an approach to analyzing the role of the European Union in international affairs. This theory goes beyond traditional concepts of «soft power» and «hard power», focusing instead on the unique potential of norms, values, and ideas to flow out of EU into world.

The essence of the Normative force is defined as a subject that creates statements about «normality» in international affairs, emphasizing its values as the basis of modern politics. Manners claims that there is a special power which is not based mainly on the military and economic fields, but deriving from norm-establishment impacts on others' behavior in international affairs [12, p. 237].

The core of Normative Power Europe, as defined by Manners, includes five key elements that characterize the EU as a normative actor:

- *Historical Evidence*: Europe, as a continent that has experienced significant conflicts, promotes peace through the process of integration.
- *Hybrid Political Nature:* The EU is, on the other hand, a new type of entity, an international organization and supra-national power.
- *Legal Basis:* Its values and principles are enshrined in the EU's founding treaties. Politics: EU has a wide range of policies that enhance democratic standards and human rights practices.
- *Cultural Identity:* European identity in terms of universal values as a common cultural foundation.

The EU's essence as a normative power is tied to a set of shared values that anchore its power to act and its strategic objectives. Those values include democracy, adherence to human rights, the rule of law, social justice and sustainable development. The «values» enshrined in key EU policy documents, including the Treaty of Lisbon, provide a general framework for the Union's policy goals abroad [14, p. 405]. They also emphasize the EU's commitment to defend a rules-based international order, tackle global challenges and promote its value-based foreign policy.

To, therefore, operationalize its normative power, Manners presents the instruments which the EU uses. In the context of this discussion, contextual mechanisms reflect structural involvement, as participation in international institutions provides the EU with the opportunity to insert its norms into even broad global frameworks. On the instrument we can also talk about the use of economic, political, and diplomatic tools, such as sanctions, association agreements, development assistance programs, etc., to induce compliance allegedly to EU standards [11]. Reconstruction mechanisms target perspectives of international actors and normative alignment through diplomacy, dialogue, and soft power.

Though theoretically attractive, the concept of Normative Power Europe has been the subject of intense criticism. One of the main problems is the ambiguity that stands between declaration of EU actions and practical realization of its principles. Thus, although the normative approach has been one of the central components of the EU's foreign policy, critics have pointed out how much less effective it has become when pragmatic interests trump stated values and how inconsistent the way the EU applies this policy is in practice. Moreover, the increasing power of alternative global players has created alternative discourses and reduced the EU's capability to unilaterally mould the international normative architecture.

Nevertheless, the EU's identity as a normative power, characterized by the promotion of shared values and norms in the world, continues to be a defining aspect of its international relations; however, the application and effectiveness of this power are influenced by the complex interplay of interests and realities present in today's global landscape [10, p. 1605].

The conceptual framework of Normative Power Europe (NPE) can also be useful in the context of the European Union's sanctions policy, by helping to explain how the Union pushes its values through sanctions. As a tool, sanctions will both reinforce the commitment of the EU to democratic and human rights principles while providing a response to the challenges of political and economic realities.

The idea of NPE, conceived by Ian Manners, offers an independent lens to observe sanctions as a tool of the EU foreign policy. In this perspective, sanctions have further evolved from a tool to achieve strategic objectives, to an expression of the EU's commitment to maintaining its values and norms in the international arena. Sanctions are viewed in this context as an expression of the EU's normative power, focusing on the dissemination of universal values instead of economic or military enforcement [9].

Sanctions under the NPE framework serve multiple functions. The first reason is that sanctions are perceived to work as a tool of foreign policy to compel international actors to change behavior through inducing economic or political pressure. In this way, the EU attempts to promote adherence to principles it considers essential, including respect for human rights and territorial integrity. Second, sanctions show that the EU stands behind its values. A message of clear prevention vis a vis any fraudulent or aggressive actions that challenge core principles, a corrective to those who would threaten their predication, asserting the EU not only as an economic and political player, but also as a steward of certain principles. Finally, sanctions enable the EU to show moral leadership on the international stage. And by utilizing sanctions, the EU presents itself as a defender of international justice, enforcing compliance with international norms through non-violent means, as opposed to coercion or violence.

The significance of sanctions as a normative power becomes apparent in a further examination of the ways that they are unique in their ability to align with such an idea. Instrumentally, sanctions serve as a very practical foreign policy tool that can result in very concrete outcomes of state or organization behavior. They deliberately help internalize norms that promote European standards of behavior among international actors. Moreover, sanctions are symbolic – they signal that EU values are universal even when their immediate practical effect is limited.

In explaining what sanctions are meant to do, this concept makes a persuasive case for thinking of sanctions as a normative tool, but in doing so it highlights the inherent tensions between EU's value-based aspirations and the political and economic constraints it faces. These tensions inform how, and by whom, sanctions are to be implemented and their repercussions, something that complicates the balancing of value-based and pragmatic policies in the EU's external relations. So, in the light of NPE sanctions can be understood as a pluralistic tool and are impossible to be pinned down on one specific aspiration of the EU or the other, while it speaks to the challenges opening up in the EU's practice of its ability as a normative power.

Applying sanctions can be seen as a statement of expressive action from the European Union in the sense that sanctions apply under the wider umbrellas of both Normative Power Europe (NPE) and the continued reinforcement of normative incorporation in the global sphere. However, it can also face unique challenges, especially concerning effectiveness, competing interests, and unintended consequences [14, p. 421]. Sanctions used to be a common point of attack as a foreign policy tool. Sanctions seek to change the behavior of target states but do so with no guarantee of success. This is especially true when sanctioned states have alternative sources of support available to them, including political or economic support from global heavyweights like China or Russia [2]. When matters reach that threshold, the EU sanctions tool loses its proper function, and the ability for pressure to be created becomes greatly diminished.

Furthermore, the application of sanctions often reveals rifts between the EU's normative goals and its member states' economic interests. Collective values, such as democracy and human rights, often clash with the immediate economic interests of individual states, particularly when they have trading ties with the sanctioned. Such internal contradictions can threaten the unity and coherence of the EU's response and thus pose a serious challenge to the EU's status as a normative power. While intended to burden the target state with costs, they can also trigger negative lateral economic effects on the EU member states themselves, especially those with important economic interdependence with the targeted actors. This dual impact makes sanctions difficult to apply and often requires careful balancing between normative commitments and domestic economic stability.

Notwithstanding these challenges, sanctions continue to serve as a major tool of the EU's foreign action, representing a means for the Union to react to breaches of international law, respond to crises and conflicts, or promote its strategic and normative objectives. In the NPE framework, sanctions serve not merely as an instrument for furthering external goals but also as a signifier of the EU's commitment to promoting its values and exerting its normative power. There is also a tool for building coalitions with allies. European Union sanctions regimes are frequently mirrored in those of the United Nations, G7, and United States, exemplifying a multilateralist approach to international challenges. Such cooperation improves the legitimacy of sanctions and addresses their impact, showing that the EU does and can act as a leader in the promotion of a rules-based interna-

tional order. In sum, sanctions constitute a complex political measure that embodies the EU's idealizing appeal to be a normative power while also reflecting the practical challenges of reconciling values' promises with the realities of international relations. As such, they offer a platform for the projection of EU values and responses to global obstacles; however, the application of sanctions reveals the tensions and limitations of the NPE theory. Nonetheless, these sanctions are an essential part of the EU's external actions, reflecting its willingness to act according to its principles in a complicated context [11].

Thereby, sanctions demonstrate that the EU is willing to defend its values, even amid high economic and political risk. In the case of the Russian-Ukrainian war, the EU took the lead of the anti-aggression international coalition by coming up with the widest sanction package in its history.

It should be noted, that the EU has been using sanctions since the 1980s. It now uses them extremely widely. Their application falls within the scope of the Common Foreign and Security Policy. The Council plays a key role, even if the implementation of the relevant decision requires the direct involvement of the Commission, when the implementation of the sanctions affects the functioning of the Single Internal Market. The Lisbon Treaty further emphasized the role of the Council in this regard. However, it is clear that the initial political decision always comes from the European Council.

Since the mid-1990s, the EU has gradually moved from the use of comprehensive embargoes to targeted or «smart» sanctions, when used, the object of influence is considered to be the country's elite, responsible for the steps and decisions that caused disapproval in the EU, and not its population as a whole [7].

Targeted sanctions are applied in such a way that, if possible, they affect only certain individuals, elite groups and economic sectors, and not the entire economy of the country as a whole.

The implementation of trade and financial sanctions of the European Union requires a Council regulation. The European Parliament, from a formal point of view, only needs to be notified of the introduction of appropriate measures. In fact, MEPs are demanding a more important role for themselves. In some cases, the EP actively expresses its opinion on the advantages and disadvantages of the EU sanctions policy, calling for sanctions against certain countries or accusing the EU executive of double standards [6].

Travel bans on individuals, like arms embargoes, usually do not require additional (supranational) decisions (with the exception of lists of dual-use goods – these can be, for example, certain types of explosives or communication equipment).

In principle, sanctions can be aimed at changing the behavior of the object they are directed at (i.e., acting as a tool of coercion), at restricting its freedom of action (restraining influence), or with their help, international players send a signal to the world community, other countries, non-state organizations, or individuals. In this way, the sanctioning party can try to improve its own image in the international arena, increase its significance, strengthen some global norm, or demonstrate that the crisis, in its opinion, has moved to a higher and more dangerous level of diplomatic confrontation. After all, this is a kind of form (among a number of other existing forms) for demonstrating economic and political influence in the world.

If talk about signaling sanctions in particular, then inflicting material damage on the opposing side is not their primary goal, although they can have an indirect negative economic impact – for example, expressed in the loss of foreign direct investment in the country subject to sanctions. Thus, the sanctions instrument is very important for the EU: it is one of the key expressions of the ability of its participants to collectively exert economic and political influence on the global arena, demonstrating to allies their reliability and world power. Sanctions applied by the EU largely look like a political alternative to the use of military force, material incentives and diplomacy in a situation where some kind of reaction to the actions of the object in the international environment is required, and other actions are difficult or completely unattainable for the European Union (including due to disagreement within the ranks of the member states). Without having its own serious military power potential, the EU is at the same time considered an economic superpower [3]. Therefore, the application or threat of application of economic and financial sanctions by it is very significant. Economic sanctions can include not only trade embargoes, but also asset freezes. But in international relations in general, sanctions that do not have an economic content are also possible – for example, diplomatic ones.

EU sanctions can also be defined as a form of negative conditionality, they are used to induce a state to abandon some economic, political or military steps by means of the threat of increased punishment. From this point of view, it is always important for the sanctioning party to accurately describe the requirements (criteria) that must be met by this state in order to terminate the sanctions. Changes in its behavior are expected as a result of the material damage caused by the sanctions, which the opposing party would like to avoid. In other words, the country targeted by the sanctions must understand what needs to be done to avoid increasing its losses.

In 2004, the Council of the EU outlined a common framework for the adoption of sanctions in the European Union in a document developed by the Political and Security Committee [3], which clearly expressed its readiness to use them as a key tool in the EU's

foreign policy. The next important document was the «Guidelines for the implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) taken under the Common Foreign and Security Policy of the EU». Its latest version was adopted by the Council in June 2012 [4]. On its basis, the monitoring and evaluation of the action of EU restrictive measures were entrusted to the Working Group of Foreign Affairs Counsellors.

The EU Council imposes deterrent measures either in accordance with UN Security Council resolutions (the EU joins all sanctions imposed by the United Nations), or in specific situations it can also strengthen UN sanctions with its own additions, or it imposes sanctions entirely on its own initiative (autonomous measures are particularly vulnerable to criticism) [17, p. 868].

The EU sanctions imposed against Russia and Belarus, China are examples of the category of fully autonomous EU sanctions. They are usually imposed in unison with unilateral sanctions by the US or other countries and regional organizations. These are the sanctions that have been consistently criticized by the UN Human Rights Council.

Personal sanctions prohibit individuals on the «blacklist» from entering the EU (issuing visas) and freeze their financial assets or prohibit them from having bank accounts in EU countries. Selective sanctions may include partial embargoes, bans on the export or import of certain goods – such as timber, oil, precious stones, cocoa, weapons or luxury goods. Financial sanctions (bans on investments and payments or freezing of funds of state-owned companies), flight bans are also part of the repertoire of selective sanctions used. They can have a wider impact on the economy than personal sanctions. For reasons of principle, targeted sanctions do not include food and medical products (medicines) in order to protect vulnerable social groups in countries subject to EU sanctions from being hit in advance [7].

Economic and financial sanctions of the European Union can be functionally divided into three categories.

– *Asset freezing* is the most commonly used restrictive measure. It is applied to individuals and companies identified by the EU in accordance with established criteria. Such measures have two practical consequences:

(1) it is prohibited to transfer funds and economic resources belonging to the individuals or companies concerned;

(2) it is prohibited to provide them, directly or indirectly, with other funds or economic resources.

– *Sectoral sanctions* – targeted at entire economic sectors, which may have the following objectives:

(1) to prevent a country from purchasing goods and services that are necessary to continue its actions that the EU considers illegal;

(2) to exert indirect pressure on such a country by cutting off access for players in its key sectors to financial resources and investments from the European Union.

– *Bans on the transfer of funds* [9].

European measures are a minimum standard from which national measures for their implementation may differ, but only in the direction of greater strengthening.

The basis for the imposition of autonomous restrictive measures by the EU is a decision of the Foreign Affairs Council, which is adopted unanimously on a proposal from the High Representative of the Union for Foreign Affairs or from any Member State.

Some exceptions to the unanimity rule that apply in this case are provided for in Article 31(2) Treaty on the Functioning of the European Union (the Council may also decide by qualified majority if there is a prior decision of the European Council on this matter or a specific proposal by the High Representative has been made at the specific request of the European Council). In principle, the constructive moderation mechanism described above can also operate here. The Treaty allows for flexibility, allowing one of the Member States not to participate in the decision taken without blocking it, which in principle makes it possible to introduce more stringent sanctions [2].

In the preliminary order, the proposed measures are considered and discussed in the subsidiary bodies of the Council: in the Council working party responsible for the region to which the country subject to sanctions belongs; in the Working Party of Foreign Affairs Counsellors; in the Political and Security Committee and in the Committee of Permanent Representatives at the level of the Heads of Permanent Representations of the EU Member States in Brussels (COREPERII) [4].

Such a Council decision is political (legal acts are not adopted directly in the field of CFSP). However, it allows for the adoption of a corresponding legal regulation of the Council, binding on all natural and legal persons within the EU. A regulation is required in the case of the introduction of economic measures falling within the competence of the Union. It is already adopted by a qualified majority on the basis of a joint proposal of the High Representative and the EU and enters into force the day after its publication in the Official Journal of the EU. The regulation sets out the exact limits of the measures to be introduced, as well as the details for their implementation. However, most often both documents (both the decision and the Council regulation) are adopted simultaneously [7].

EU sanctions must be implemented by the Member States (including arms embargoes or travel bans) and by the Commission – on the basis of Article 215 Treaty on the Functioning of the European Union (freezing of assets or export bans). The formal role of the European Parliament in the adoption of sanctions is small.

The two-stage procedure, in which the Council first adopts a political decision and then a legal regulation, can create coordination difficulties. But the maintenance of this duality is dictated by the Member States' continuing concern to preserve their sovereignty over foreign policy.

EU regulations adopted on the basis of Article 215 Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) are subject to review by the Court of Justice and the General Court of the EU. In particular, an action may be brought for their annulment (Article 263 TFEU). CFSP decisions imposing sanctions on natural or legal persons are also subject to judicial review (Article 275(2)), which is a significant test for the EU sanctions regime due to the large number of actions brought [11].

Regular meetings of the Working Party of Foreign Affairs Counsellors in the so-called "sanctions format" (RELEX/Sanctions) are held to monitor the implementation of sanctions.

The increasing use of sanctions and sectoral sanctions is placing an increasingly heavy regulatory burden on European companies in particular. The EU authorities have so far not taken a particularly aggressive stance in enforcing companies to comply with its sanctions rules – unlike the US, which imposes billions of dollars in fines on companies (including some of Europe's largest banks and companies) caught flouting US sanctions. However, in Germany, the penalties for violating the European sanctions regime can in principle also include administrative fines and even imprisonment.

Case Study Analysis: The Effectiveness of EU Sanctions Against Russia

The European Union has become a leading global player when it comes to the use of sanctions as a foreign policy instrument. In response to Russia's annexation of Crimea in 2014 and its subsequent military aggression in Ukraine, the EU adopted a series of sanctions intended to reinforce international law and prevent any new violations of Ukrainian sovereignty [9]. This part assesses the efficacy of these sanctions by taking a case study approach to examine their effects on Russia's economy, political behavior, and wider international relations. The study asks the following question: To what extent were the goals of EU sanctions achieved? The Goals of EU Sanctions on Russia.

First, the sanctions originally adopted by the EU are a complex combination of economic, financial, and individual restrictive measures.

These measures aim to:

- Encourage Russia to stop its aggression against Ukraine and abide by international law.
- Mark the EU's line in the sand over the defense of democratic principles and territorial integrity. Impose costs on Russia, both economic and reputational, to deter future violations.
- Support diplomatic solutions to the conflict.

This analysis applies an evaluative case study method, assessing sanctions effectiveness across three categories: economic, political, and relationship to EU strategic aims. Data based on economic reports, political analyses and comments of Russian and EU officials.

Economic Impact

These economic sanctions have targeted sectors like finance, energy and defense and they have hit Russia's economy hard. As of February 2024, approximately 45 countries have joined the sanctions against Russia. Currently, Russia holds the record for the number of sanctions imposed against it due to its full-scale invasion of Ukraine, amounting to 17,000 individual and sectoral restrictions.

Key findings include:

GDP contraction: After the sanctions were imposed in 2014, GDP in Russia noticeably shrank as oil prices have collapsed. From 2014 to 2016, Russia's G.D.P. fell by roughly 3.5 percent per year. Approximately more than $400 billion – the total losses of the enemy as a result of their actions. Such data were provided by representatives of the President's Office during the Forum «Ukraine 2024».

Sectoral Damage: Sectoral Losses: As many of the energy sector's key oil and gas companies came under sanctions, Russia faced reduced levels of investment and technology transfer that will hamper its long-term development. Limits on access to EU financial markets put additional pressure on Russian businesses.

Currency Devaluation and Inflation: The ruble underwent severe devaluation which exerted inflationary pressures that eroded household purchasing power. The Russian ruble lost 45%.

Layoff Measures: Over the years, Russia has tried to soften these impacts with import substitution measures and trade pivots to non-Western partners (China, India). These actions, while somewhat effective, have not replaced the losses resulting from sanctions [8].

The sanctions have had mixed results politically:

Limited Domestic Disruption: The economic pressure applied through sanctions should, in principle, lead Russia to recalibrate its behavior towards Ukraine (withdrawing from Crimea, ceasing military operations) as its material supports erode. Instead, Russia as which is deepened its foreign and domestic narratives through the sanctions against Western interference.

Domestic Legitimization: The Russian government has used sanctions as a tool to bolster nationalist expression and solidify political power, casting the EU as part of a larger Western campaign to undermine Russia.

Progress and Challenges: Sanctions have helped to bolster EU unity against Russian aggression; how-

ever, they have also created divisions and diplomatic deadlock, further complicating efforts to negotiate a resolution to the conflict. Yet they have highlighted the EU's unity and determination in responding to violations of international law [13].

The 15th and latest of these packages – a set of EU sanctions against Russia – has been a move towards a more sweeping approach compared to earlier packages which primarily targeted the direct economic elements of Russia based on the projections before the conflict. Notable additions include: Additional Sanctions on Energy: Previous sanctions had targeted tech transfers and investments in oil exploration, but the latest impose a near total ban on oil imports from Russia by sea and expand restrictions to natural gas exports [15].

Technological and Industrial Restrictions: New restrictions on high-tech goods, such as semiconductors and advanced computing technologies, target Russia's access to key products for its military and technology sectors.

Additional banks cut off from SWIFT: More banks, including some with links to the energy or transportation sectors, were cut off from the SWIFT payment system, limiting Russia's access to international financial markets. This follows previous steps but expands their reach to include smaller financial institutions [6].

Targeted Sanctions on Individuals and Entities: The new package sanctions hundreds of individuals and entities involved in supporting the war effort, from oligarchs to military officials to companies in the defense industry.

Media and Cultural Bans: The European Union has targeted media outlets that are controlled by the Russian state for the first time, preventing them from operating in the region in a bid to combat disinformation tract in the block.

Comparative Analysis

The 15th package reflects a number of key advances over earlier sanctions. Firstly, broader economic scope – previous sanctions were more limited and focused on narrow markets, whereas the new steps cover a far broader list of sectors and resources, including sweeping energy bans. Secondly, tighter grip on technology – choking off high-tech supplies signals a strategic shift toward longer-term economic and military depletion. Thirdly, enhancing financial dimensions of response – SWIFT disconnections were extended; more assets were frozen which indicate deeper financial isolation. Finally, growing symbolism – with its mentions of cultural and media restrictions, the ban shows the degree to which the bloc is not trying just to respond to military attacks but also to promotions of war through information [6].

The new sanctions package reaffirms the EU's commitment to defend international law and support Ukraine. But these measures come with new challenges as well – potential economic consequences for EU member states, and a possible backlash from Russia. But the wide range of the new package suggests a hardening determination to respond to the changing realities of the conflict.

Conclusions. Sanctions are an important policy tool through which the EU combines pragmatic and normative goals. They demonstrate the EU's ability to influence international relations through a collective approach, cooperation with other global actors and a firm commitment to the values of democracy, human rights and the rule of law. The effectiveness of sanctions largely depends on their coherence, broad international support and the ability to adapt to changing conditions.

In the face of growing geopolitical challenges, the EU should rethink its sanctions policy, making it more effective, flexible and coordinated with other diplomatic instruments. Only in combination with international support, innovative mechanisms and attention to humanitarian aspects, sanctions can fully realize the potential of the EU as a regulatory force.

EU sanctions on Russia have had some success in achieving certain objectives, most notably in imposing economic costs on Russia and cementing the EU's normative position. But their ability to alter Russia's political behavior is limited. The latest 15th sanctions package marks a big evolution, filling previous gaps and showing the EU's adaptability to an evolving crisis. The next phase will require the EU to juggle the need to keep pressure on Russia with the necessity to bolster diplomatic action and address rifts within the Union itself. The information war highlights the need for coordinated and strategic sanctions in the context of a wider foreign policy approach that needs to adapt to the changing geopolitical context.

BIBLIOGRAPHY:

1. Averre, D. Russia and the European Union: Convergence or Divergence? // *European Security.* 2005. Vol. 14, No. 2. P. 191–192.

2. Blockmans, S. Ukraine, Russia and the Need for More Flexibility in EU Foreign Policy-Making // *CEPS Policy Brief.* 2014. No. 320. URL: https://www.ceps.eu/publications/ukraine-russia-and-need-more-flexibility-eu-foreign-policy-making (дата звернення: 10.12.2024).

3. Council of the European Union. The European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World. ST 10198 2004 REV 1. Brussels: Council of the European Union, 2004. URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10198-2004-REV-1/EN/pdf (дата звернення: 12.11.2024).

4. Council of the European Union. Guidelines on Implementation and Evaluation of Restrictive Measures (Sanctions) in the Framework of the EU Common Foreign and Security Policy. Brussels, 2012. URL: http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11205-2012-COR-2/en/pdf (дата звернення: 15.11.2024).

5. Diez, T. Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering 'Normative Power Europe' // *Millennium: Journal of International Studies.* 2005. Vol. 33, No. 3. P. 613–636.

6. European Commission. EU Digital Strategy: New Action Plan to Accelerate the Digital Transformation of Justice. IP/24/6430. Brussels: European Commission, 2024. URL: https://europa.eu/newsroom/ecpc-failover/pdf/ip-24-6430_ru.pdf (дата звернення: 06.12.2024).

7. European Union. Restrictive Measures (Sanctions) in Force. Updated on 11.10.2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/restrictive-measures-sanctions.html (дата звернення: 12.12.2024).

8. Forbes.ua. Загальні втрати Росії через санкції сягнули 400 млрд доларів. 2024. URL: https://forbes.ua/news/zagalni-vtrati-rosii-cherez-sanktsii-syagnuli-400-mlrd-op-25022024-19453 (дата звернення: 12.12.2024).

9. Götz, G. The EU's Approach to Sanctions on Russia: A Critical Analysis of the Existing Literature // *Central European Journal of International and Security Studies.* 2020. Vol. 14, No. 3. URL: https://cejiss.org/the-eu-s-approach-to-sanctions-on-russia-a-critical-analysis-of-the-existing-literature (дата звернення: 14.12.2024).

10. Haukkala, H. The European Union as a Regional Normative Hegemon: The Case of European Neighbourhood Policy // *Europe-Asia Studies.* 2008. Vol. 60, No. 9. P. 1601–1622.

11. International Institute for Strategic Studies (IISS). EU Sanctions: The Politics of Policy. IISS Briefing, No. 26. London: IISS, 2020. URL: https://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_26_EU_sanctions.pdf (дата звернення: 16.12.2024).

12. Manners, I. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? // *Journal of Common Market Studies.* 2002. Vol. 40, No. 2. P. 235–258.

13. Міністерство закордонних справ України. Санкції проти РФ. URL: https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf (дата звернення: 29.12.2024).

14. Moravcsik, A. Europe: The Quiet Superpower // *French Politics.* 2009. Vol. 7, Nos. 3–4. P. 403–422. URL: https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/french_politics.pdf (дата звернення: 12.12.2024).

15. Portela, C. Використання Євросоюзом «цільових» санкцій: оцінка ефективності // *CEPS Working Document.*2014. No. 391. Brussels: CEPS.

16. Tostensen, A., Bull, B. Are Smart Sanctions Feasible? // *World Politics.* 2002. Vol. 54, No. 3. P. 373–403.

17. Vines, A. Ефективність санкцій ООН та Євросоюзу: уроки для XXI століття // *International Affairs.* 2012. Vol. 88, No. 4. P. 867–877.

REFERENCES:

1. Averre, D. (2005). Russia and the European Union: Convergence or Divergence? European Security, vol. 14, no. 2, pp. 191–192. [in English]

2. Blockmans, S. (2014). Ukraine, Russia and the Need for More Flexibility in EU Foreign Policy-Making [Ukraine, Russia and the Need for More Flexibility in EU Foreign Policy-Making]. CEPS Policy Brief, no. 320. URL: https://www.ceps.eu/publications/ukraine-russia-and-need-more-flexibility-eu-foreign-policy-making [in English].

3. Council of the European Union. (2004). The European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World. ST 10198 2004 REV 1. Brussels: Council of the European Union. Available at: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10198-2004-REV-1/EN/pdf

4. Council of the European Union. (2012). Guidelines on Implementation and Evaluation of Restrictive Measures (Sanctions) in the Framework of the EU Common Foreign and Security Policy. Brussels. URL: http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11205-2012-COR-2/en/pdf. [in English].

5. Diez, T. (2005). Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering 'Normative Power Europe' [Formuvannia sebe ta zminennia inshykh: pereosmyslennia 'Normatyvnoi potuzhnosti Yevropy']. *Millennium: Journal of International Studies*, vol. 33, no. 3, pp. 613–636 [in English].

6. European Commission. (2024). *EU Digital Strategy: New Action Plan to Accelerate the Digital Transformation of Justice*. IP/24/6430. Brussels: European Commission. Available at: https://europa.eu/newsroom/ecpc-failover/pdf/ip-24-6430_ru.pdf [in English].

7. European Union. (2016). Restrictive Measures (Sanctions) in Force [Obmezhuvalni zakhody (sanktsii), shcho diiut]. Updated on 11.10.2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/restrictive-measures-sanctions.html. [in English].

8. Forbes.ua. (2024). Zahalni vtraty Rosii cherez sanktsii syahnuly 400 mlrd dolariv [General Losses of Russia Due to Sanctions Reached 400 Billion Dollars]. URL: https://forbes.ua/news/zagalni-vtrati-rosii-cherez-sanktsii-syagnuli-400-mlrd-op-25022024-19453. [in Ukrainian].

9. Götz, G. (2020). *The EU's Approach to Sanctions on Russia: A Critical Analysis of the Existing Literature*. *Central European Journal of International and Security Studies*, vol. 14, no. 3. Available at: https://cejiss.org/the-eu-s-approach-to-sanctions-on-russia-a-critical-analysis-of-the-existing-literature. [in English].

10. Haukkala, H. (2008). The European Union as a Regional Normative Hegemon: The Case of European Neighbourhood Policy [Yevropeiskyi soiuz yak rehionalnyi normatyvnyi hehem: prypadok polityky sosedstva Yevropy]. Europe-Asia Studies, vol. 60, no. 9, pp. 1601–1622. [in English].

11. International Institute for Strategic Studies (IISS). (2020). EU Sanctions: The Politics of Policy. IISS Briefing, no. 26. London: IISS. Available at: https://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_26_EU_sanctions.pdf [in English].

12. Manners, I. (2002). Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? [Normatyvna potuzhnist Yevropy: Protyrichchia v Termynakh]. Journal of Common Market Studies, vol. 40, no. 2, pp. 235–258. [in English].

13. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (n.d.). *Sanktsiyi proty RF* [Sanctions Against the Russian Federation]. Available at: https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf. [in Ukrainian].

14. Moravcsik, A. (2009). Europe: The Quiet Superpower [Yevropa: Tiha Superderzhava]. French Politics, vol. 7, nos. 3–4, pp. 403–422. URL: https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/french_politics.pdf. [in English].

15. Portela, C. (2014). Vykorystannia Yevrosoiuzom 'Tsylyovykh' Sanktsii: Otsinka Efektyvnosti [The EU's Use of 'Targeted' Sanctions: Evaluating Effectiveness]. CEPS Working Document, no. 391. Brussels: CEPS [in English].

16. Tostensen, A., Bull, B. (2002). Are Smart Sanctions Feasible? [Chi Mozhlyvi Rozumni Sanktsii?]. World Politics, vol. 54, no. 3, pp. 373–403.

17. Vines, A. (2012). Efektyvnist Sanktsii OON ta Yevrosoiuzu: Uroky dlia XXI Stolittia [The Effectiveness of UN and EU Sanctions: Lessons for the Twenty-First Century]. *International Affairs*, vol. 88, no. 4, pp. 867–877. [in English].

Санкції як інструмент нормативної сили ЄС

Хакімова Валерія Тімурівна

аспірантка кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-6281-2715

У контексті поточного конфлікту між Росією та Україною, ця стаття досліджує санкції як інструмент нормативної сили у зовнішній політиці Європейського Союзу. ЄС позиціонує себе як нормативну силу та прагне використовувати санкції для поширення демократії, прав людини та верховенства права — своїх базових цінностей. Проте ефективність цих санкцій та їх моральна обґрунтованість залишаються предметом дискусій та взаємних сумнівів. У цій статті розглядається, наскільки санкції ЄС сприяють зміні міжнародних моделей поведінки, залишаючись при цьому вірними базовим принципам Союзу. Основними цілями є обговорення ролі санкцій у зовнішній політиці ЄС, оцінка їх дієвості в контексті агресії Росії, аналіз питань легітимності та впливу як на цільові країни, так і на держави-члени ЄС, а також перевірка відповідності санкцій заявленим цінностям Союзу, таким як об'єктивність, справедливість і пропорційність.

Крім того, ця стаття намагається визначити ширші геополітичні наслідки санкцій ЄС, зокрема у формуванні глобального сприйняття Союзу як нормативної сили. Також буде досліджено взаємодію між цими санкціями та стратегічними цілями ЄС, такими як підтримка єдності між державами-членами та протидія зовнішнім загрозам.

Для досягнення цих цілей буде використано комбінацію якісного аналізу, що базується на концепції «Нормативної сили Європи», та кейс-стаді, основаного на конкретних фактах. У фокусі дослідження — санкції, запроваджені проти Російської Федерації у відповідь на її агресію проти України, що розглядаються як процес, який триває. Результати мають розкрити регуляторний потенціал санкцій, а також виклики, які вони створюють у плані практичної ефективності. Аналіз спрямований на те, щоб надати рекомендації, як ЄС може краще узгодити свої стратегічні цілі з нормативними принципами.

Ключові слова: *санкції, Європейський Союз, європейська ідентичність, нормативна сила, міжнародні відносини, дипломатія, демократія, війна Росії проти України, зовнішня політика.*

Чу Чу

Культурна м'яка сила: культурний обмін у рамках стратегії «Один пояс, один шлях»

УДК 327:[316.7:339.9:004](510:100)»20»
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.27

Чу Чу
аспірантка кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету імені Івана Франка
вул. Січових стрільців, 19, Львів, Україна
ORCID: 0009-0006-6649-7197

Актуальність дослідження культурного обміну в рамках стратегії «Один пояс, один шлях» зумовлена глобальними змінами в міжнародних відносинах, що вимагають нових підходів до міжкультурної взаємодії. У сучасному світі культура стає важливим інструментом «м'якої сили», здатним сприяти зміцненню міжнародного співробітництва, розвитку взаємної довіри та забезпеченню сталого розвитку. Стратегія «Один пояс, один шлях» передбачає не лише економічну інтеграцію, але й побудову культурного діалогу між країнами-учасницями. Проте, незважаючи на досягнуті успіхи, механізми культурного співробітництва залишаються недосконалими, що зумовлює потребу їхнього наукового аналізу.

Мета дослідження полягає у виявленні ролі культурного обміну як ключового елемента стратегії «Один пояс, один шлях», аналізі його впливу на міжнародну співпрацю та розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності міжкультурної взаємодії.

Методи дослідження передбачають системний підхід, що дає змогу аналізувати взаємозв'язок між культурою та політикою; залучено метод аналізу документів, який використовується для вивчення офіційних стратегій, програм та угод у рамках ініціативи «Один пояс, один шлях».

Результати дослідження демонструють, що культурний обмін є важливим чинником зміцнення довіри між народами та стимулювання співпраці. Зокрема, проєкти у сфері освіти, туризму, мистецтва та спільного збереження культурної спадщини сприяють побудові стабільних міжкультурних зв'язків. У той же час виявлено, що ключовими проблемами залишаються нерівномірність ресурсів, недостатня адаптація до місцевих культурних контекстів та слабка координація між державними й недержавними організаціями.

У висновках підкреслено необхідність створення більш структурованих механізмів культурної співпраці, зміцнення координації між державними та приватними структурами та використання новітніх технологій для поглиблення міжкультурного діалогу. Такі заходи сприятимуть підвищенню ефективності культурних обмінів у рамках стратегії «Один пояс, один шлях» та створенню міцної основи для довготривалого міжнародного співробітництва.

Ключові слова: *культурний обмін, культурна м'яка сила, стратегія «Один пояс, один шлях», культурна співпраця, проблеми та виклики.*

Вступ. Культура є духовним стрижнем нації та важливим проявом національної «м'якої сили». Ініціатива «Один пояс, один шлях», запропонована Китаєм у 2013 році, є масштабним проєктом економічного, політичного та культурного співробітництва між країнами Євразії, Африки та інших регіонів світу. Окрім економічної вигоди та інфраструктурного розвитку, цей проєкт відіграє важливу роль у становленні культурного діалогу, формуванні взаємної довіри та порозуміння. Китайська культура як одна з найдавніших у світі є важливим елементом цієї ініціативи, сприяючи створенню спільноти людської долі.

Однак у процесі реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях» виникають суттєві виклики. Вони пов'язані з різноманітністю культурних традицій країн-учасниць, відсутністю механізмів координації, нерівномірністю рівня взаємодії та низькою адаптацією до місцевих умов. Це ускладнює реалізацію потенціалу культурної співпраці, який може стати основою для довготривалого співробітництва та забезпечення стабільності в регіоні. Вивчення цих питань є необхідним для вдосконалення стратегії культурного обміну в рамках ініціативи.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз ролі культурного обміну в реалізації стратегії «Один пояс, один шлях», а також визначення шляхів підвищення ефективності міжкультурної взаємодії.

Для досягнення цієї мети визначено такі завдання:

1) проаналізувати особливості культурного обміну в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях»;

2) виявити основні виклики та перешкоди, з якими стикаються країни-учасниці у сфері культурного співробітництва;

3) розробити рекомендації щодо вдосконалення механізмів культурного обміну.

Методи дослідження. У дослідженні використано міждисциплінарний підхід, який поєднує методи культурології, соціології та міжнародних відносин. Зокрема, застосовано системний аналіз для дослідження взаємозв'язків між культурною дипломатією та стратегією «Один пояс, один шлях», контент-аналіз для вивчення офіційних документів, програм і проєктів, реалізованих у межах ініціативи, а також якісний аналіз для ідентифікації культурних бар'єрів і чинників, які впли-

ють на успішність співробітництва. Використання цих методів забезпечило всебічне дослідження проблеми, дало змогу виявити основні виклики та сформулювати практичні рекомендації для вдосконалення культурного обміну в межах стратегії «Один пояс, один шлях».

Результати. Китайська культура є важливим елементом ініціативи «Один пояс, один шлях», яка спрямована на зміцнення міжкультурного діалогу та взаєморозуміння. Основні аспекти китайської культури, які знаходять своє відображення в рамках цієї ініціативи, включають:

1. Конфуціанські цінності

Китайська культура базується на конфуціанських принципах гармонії, поваги до старших, прагнення до миру та взаємної вигоди. Ці цінності є основою для встановлення довірливих і стабільних відносин між країнами-учасницями ініціативи. Концепція «гармонія в різноманітності» сприяє прийняттю культурних відмінностей і стимулює співпрацю на основі рівноправності.

2. Історична спадщина Шовкового шляху

Ініціатива «Один пояс, один шлях» черпає натхнення з історичного Шовкового шляху, який був не лише торговим маршрутом, але й платформою для культурного обміну. Китай підкреслює значення цієї спадщини, щоб продемонструвати свою готовність продовжувати традиції мирного співіснування та взаємного збагачення культур. Ініціатива «Один пояс, один шлях» є спадкоємницею духу стародавнього Шовкового шляху та відповідає сучасним тенденціям миру, розвитку, співпраці та взаємної вигоди [5]. Вона втілює спільні ідеали та прагнення людства, пов'язує культури країн-учасниць і створює платформу для культурного обміну. У межах цієї ініціативи досягнуто значних результатів у галузі гуманітарного співробітництва, таких як обміни студентами, створення платформ для обговорень у рамках аналітичних центрів, організація туристичної співпраці та проведення культурних заходів.

3. Китайська мова та освіта

Популяризація китайської мови та освіти є важливим аспектом культурного впливу Китаю. Через мережу інститутів Конфуція та освітні програми для іноземних студентів Китай активно сприяє поширенню своїх культурних досягнень і цінностей, створюючи можливості для глибшого розуміння країни та її традицій у світі.

У сфері освіти Китай ухвалює рішення, спрямовані на розвиток освітніх ініціатив, і постійно їх удосконалює, активно підтримуючи та заохочуючи спільний розвиток освітніх систем країн-учасниць ініціативи «Один пояс, один шлях» з метою задовольнити потреби в кадрах для реалізації цієї ініціативи.

Щодо інститутів Конфуція, то за останнє десятиліття їхня кількість у країнах-учасницях ініціативи «Один пояс, один шлях» продовжує стрімко зростати, і поступово вдалося подолати нерівномірність їхнього розподілу між континентами. Станом на вересень 2018 року в 53 із 65 країн уздовж «Одного поясу, одного шляху» було створено 137 інститутів Конфуція та 130 класів Конфуція, що становило близько чверті від загальної кількості таких інститутів у світі [6].

Незважаючи на те, що пандемія COVID-19 вплинула на їхню нормальну діяльність, інститути Конфуція активно адаптувалися до нових умов, запровадивши модель «інтернет + китайська мова», створивши серію онлайн-курсів, а також розширивши пропозицію дистанційних занять і курсів китайської мови для громад [6]. Це дало змогу максимально задовольнити попит на вивчення китайської мови та ознайомлення з традиційною китайською культурою серед іноземців.

4. Традиційне мистецтво та ремесла

Китай активно просуває традиційне мистецтво, таке як каліграфія, живопис, музика і танець, а також ремесла, наприклад, виробництво шовку та фарфору. Ці елементи є невід'ємною частиною ініціативи, оскільки сприяють поширенню унікальних аспектів китайської культури серед партнерських країн. Наприклад, міжнародна виставка ремесел «Один пояс, один шлях» була проведена в кількох країнах світу, де були представлені зразки нематеріальної культурної спадщини Китаю, такі як вишиті панно, витинанки, шовкова техніка «кеси» тощо. Ці виставки не лише продемонстрували чарівність традиційних китайських ремесел, але й сприяли культурному обміну та взаємному збагаченню з країнами-учасницями ініціативи. Окрім того, Міжнародний проєкт провінції Хейлунцзян через такі заходи, як майстер-класи з гравюри на дереві, сприяв співпраці в галузі гравюри між Китаєм та Великою Британією, зміцнюючи культурну самовпевненість і взаємодію [1, с. 52].

5. Туризм як засіб культурного обміну

Туризм є ще одним важливим елементом китайської культурної дипломатії. Китай вкладає великі кошти в розвиток туристичної інфраструктури та створює програми, які сприяють ознайомленню іноземців з його багатою історією і традиціями. Це не лише сприяє економічному зростанню, але й поглиблює культурні зв'язки між народами. У сфері культури та туризму, станом на липень 2022 року, Китай підписав угоди чи меморандуми про взаєморозуміння в галузі культури та туризму з 142 країнами-учасницями ініціативи «Один пояс, один шлях». У цих країнах функціонує 31 Китайський культурний центр і 8 офісів з туризму Китаю [4].

6. Спільні культурні заходи

Організація фестивалів, виставок, концертів і конференцій за участю країн-учасниць ініціативи дає змогу встановлювати нові зв'язки між

митцями, науковцями та громадськістю, створити простір для взаємного обміну ідеями та досвідом. Станом на 2022 рік створено кілька міжнародних альянсів, зокрема Театральний альянс Шовкового шляху, Музейний альянс, Альянс фестивалів мистецтв, Бібліотечний альянс та Альянс художніх галерей. До цих альянсів приєдналися 539 учасників із 92 країн і 2 міжнародних організацій. За цей час було сформовано понад 10 брендів культурного обміну та освітньої співпраці [2].

Культурний обмін робить світ більш різноманітним і збагачує людське суспільство, сприяючи гармонії та взаєморозумінню. Для того щоб досягти справжнього культурного обміну, необхідно дотримуватися основних принципів рівноправного діалогу, взаємної поваги, відкритості, інклюзивності та взаємного навчання.

Культурний обмін сприяє взаєморозумінню між народами. Уздовж «Одного поясу, одного шляху» проживають різноманітні народи та релігійні громади, а також існують значні відмінності в політичних позиціях, інтересах і моделях поведінки. Найважливішим і найефективнішим засобом для досягнення взаєморозуміння є культурний обмін. Культура має вплив, який перевищує межі часу і простору, долаючи кордони. Використовуючи провідну, інтегруючу, творчу, уявну та емоційну силу культурного обміну, можна всебічно відобразити історичну культуру, політичну ситуацію та інтереси країн уздовж «Одного поясу, одного шляху».

Культурний обмін є основою для усунення стереотипів, подолання непорозумінь і формування взаємної поваги. У рамках «Одного поясу, одного шляху» Китай активно сприяє культурним заходам, таким як мистецькі виставки, музичні фестивалі, театральні гастролі, що допомагає країнам-учасницям краще зрозуміти китайську культуру та презентувати власну.

Культурний обмін сприяє інтеграції культурних цінностей у міжнародне співробітництво. «Один пояс, один шлях» ґрунтується на принципах спільного розвитку та гармонії, які є невід'ємною частиною китайської філософії. Концепції «взаємної вигоди» і «гармонійного співіснування» лежать в основі культурних ініціатив у рамках ініціативи «Один пояс, один шлях». Завдяки просуванню цих цінностей Китай заохочує країни-учасниці до спільного розв'язання глобальних викликів, таких як зміна клімату, збереження культурної спадщини та соціальна нерівність. Інтеграція китайських культурних цінностей сприяє зміцненню партнерства на рівні держав, організацій та громадянського суспільства.

Культурний обмін забезпечує співпрацю та взаємовигоду. Останніми роками тероризм, сепаратизм і екстремізм, відомі як «три сили», дедалі активніше діють у Євразійському регіоні. У країнах уздовж «Морського шовкового шляху XXI століття» залишаються суперечки щодо територіальних вод, островів і морських прав. Для забезпечення успішного просування ініціативи «Один пояс, один шлях» і досягнення співпраці та взаємовигоди необхідно звернутися до культурного обміну та взаєморозуміння між народами. Під час реалізації «Одного поясу, одного шляху» важливо використовувати культуру як міст і провідник, зміцнюючи контакти між країнами, сферами діяльності, соціальними групами та релігіями. Це має стати «каталізатором» для співпраці в політичній, економічній, військовій та соціальній сферах, сприяючи спільному розвитку та взаємовигоді країн уздовж маршруту.

Культурний обмін сприяє покращенню іміджу Китаю. Ініціатива «Один пояс, один шлях» використовує історичну спадщину Великого шовкового шляху для побудови партнерських відносин із країнами уздовж маршруту, спільно створюючи співтовариство взаємної довіри, економічної інтеграції та культурної толерантності. Через знайомство з китайською культурою народи інших країн можуть встановлювати взаєморозуміння та довіру, що дає змогу Китаю збагатити людську цивілізацію «китайською мудрістю». Активне формування іміджу цивілізованої великої держави сприятиме тому, щоб «Один пояс, один шлях» став уособленням інклюзивності, взаємовигоди та спільного розвитку, підвищуючи вплив і привабливість Китаю на міжнародній арені.

Культурний обмін також сприяє економічному розвитку. Туризм, пов'язаний з культурною спадщиною, залучає мільйони туристів з країн-учасниць до ініціативи. Наприклад, Китай активно просуває свої історичні Шовкові шляхи як туристичний бренд, що допомагає розвивати інфраструктуру, створювати нові робочі місця та стимулювати економіку. Крім того, культурна співпраця сприяє зростанню креативних індустрій, таких як кінематографія, музика та література, що створює нові можливості для транснаціонального співробітництва.

Культурний обмін сприяє збереженню культурного розмаїття. У рамках ініціативи «Один пояс, один шлях» особливий акцент робиться на збереженні культурного розмаїття країн-учасниць. Китай визнає, що глобалізація не повинна призводити до уніфікації культур. Навпаки, взаємний обмін і навчання мають сприяти гармонії у різноманітності. Через підтримку реставрації культурних пам'яток, фінансування освітніх програм і сприяння міжнародним культурним форумам «Один пояс, один шлях» робить вагомий внесок у збереження унікальної культурної ідентичності кожної країни-партнера.

Висновки. У рамках стратегії «Один пояс, один шлях» культурний обмін стає ключовим елементом міжнародного співробітництва, спрямованого на зміцнення взаєморозуміння між країнами, фор-

мування спільних цінностей і побудову «мосту довіри». Культурна м'яка сила відіграє важливу роль у зміцненні міждержавних відносин і розширенні міжкультурної взаємодії.

Хоча ініціатива «Один пояс, один шлях» уже досягла помітних результатів у галузі гуманітарного обміну, її розвиток відстає порівняно з економічною та торговельною співпрацею. У сучасних умовах безпрецедентних змін у світі, в епоху історичних перетворень та еволюції світового порядку посилюються геополітичні та безпекові ризики. Західні країни, особливо США, створюють негативні наративи та використовують свою гегемонію у сфері дискурсу, щоб дискредитувати ініціативу «Один пояс, один шлях». Це створює численні проблеми та виклики, особливо для гуманітарного обміну [3].

Основні проблеми та виклики, з якими стикається сучасний культурний обмін, полягають у тому, що розвиток китайської культури зосереджений на збереженні традицій, але йому бракує інноваційності; способи культурної комунікації застарілі, деякі китайці відчувають брак культурної впевненості, а також недостатню здатність до поширення своєї культури. Окрім економічних питань, громадяни Китаю часто не усвідомлюють важливості культурного обміну, не проявляють активності та не мають достатніх знань про власну культуру, що послаблює роль народної дипломатії. Крім того, відмінності між країнами та народами в релігії, мові, історії й культурних традиціях створюють труднощі для міжкультурної комунікації. Особливо в межах ініціативи «Один пояс, один шлях» країни-учасниці мають різні звичаї, культури та економічні інтереси, що призводить до різних систем цінностей та емоційних орієнтацій, зумовлюючи виникнення непорозумінь і недовіри, що обмежує ефективність співпраці.

Порівняно з такими відносно зрілими сферами співпраці, як політика, економіка чи інфраструктурне будівництво, механізми гуманітарної співпраці в рамках ініціативи «Один пояс, один шлях» досі залишаються недостатньо розвиненими як за масштабами, так і за глибиною. Існує брак чіткої логіки в механізмах обміну, а також недосконалість відповідних систем оцінювання та планів, що обмежує можливості для подальшої роботи. Методи обміну є надто стандартизованими та одноманітними, їм бракує специфіки та яскраво виражених особливостей для різних країн. Крім того, щодо виконавців, Китай залучає до керівництва та організації міжнародних гуманітарних обмінів безліч суб'єктів, серед яких урядові відомства, підприємства та громадські організації. Їхні моделі функціонування, підходи та способи управління значно відрізняються, що створює різноманіття каналів для здійснення культурного обміну. Однак у процесі реалізації ця різноманітність ще недостатньо координується, що обмежує ефективність спільної роботи.

Для вирішення викликів у сфері культурного обміну в рамках реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях» необхідно прискорити розвиток інфраструктури для культурного співробітництва. Водночас слід враховувати унікальність культурних ресурсів кожної країни та створювати платформу для розвитку культурних індустрій з різними ціннісними орієнтаціями. Важливо урізноманітнити зміст і форми культурного обміну, розширити межі співпраці в таких сферах, як освіта, наука, туризм, академічний обмін та захист інтелектуальної власності. Необхідно вдосконалювати способи культурної взаємодії, розробляти та впроваджувати інноваційні культурні продукти.

Крім того, слід посилити координацію між урядами різних рівнів, а також між урядовими й неурядовими організаціями, забезпечити підтримку ресурсами, включаючи організацію, підготовку кадрів та фінансування. Особливу увагу варто приділяти навчанням у галузі мовної підготовки та міжкультурної комунікації для постійного підвищення стійкості та ефективності культурного обміну в межах ініціативи. Також необхідно активно залучати неурядові організації, які відіграють важливу роль у просуванні культури та сприянні культурному обміну.

Таким чином, культурний обмін у рамках стратегії «Один пояс, один шлях» має стати інструментом не лише економічної співпраці, а й культурного зближення. Поглиблення взаємодії між народами сприятиме створенню платформи для довготривалого й гармонійного розвитку, а також забезпеченню стійкого позитивного іміджу ініціативи на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ван Шуо, Лі Іньїн. Логічна відправна точка і шлях реалізації гуманістичних обмінів в рамках стратегії «Один пояс, один шлях». Журнал Тяньцзіньського адміністративного інституту. 2017. № 3. С. 49–55.

2. 郭永真(Го Юнжен). 以人文交流推动"一带一路"发展(Сприяння розвитку «Одного поясу, одного шляху» через гуманістичні обміни). 学习时报(Навчальні часи). 17.09.2023. URL : https://baijiahao.baidu.com/s?id=1777250431932588083&wfr=spider&for=pc

3. Досягнення, виклики та перспективи гуманітарних обмінів на ініціативі «Один пояс, один шлях». Враження Шовкового шляху. 19.07.2024. URL : https://www.zcqtz.com/news/1825509.html

4. Побудова якісного «Одного поясу, одного шляху» та сприяння побудові нової моделі глобального розвитку. Академічний канал. 27.11.2024. URL : https://www.gmw.cn/xueshu/2024-11/27/content_37703576.htm

5. Чень Юаньфен. Перетин історії та реальності – про розуміння «Одного поясу, одного шляху». Журнал Інституту освіти Нінбо. 06.2017. № 3.

6. 周明阳(Чжоу Мін'ян)."一带一路"沿线已有53国建立137所孔子学院. (Вздовж «Одного поясу, одного шляху» було створено 137 Інститутів Конфуція в 53 країнах світу). 经济日报 (Економічний журнал). 11.09.2018. URL : https://www.yidaiyilu.gov.cn/p/65816.html

REFERENCES:

1. Van Shuo, Li Inin. (2017). Lohichna vidpravna tochka i shliakh realizatsii humanistychnykh obminiv v ramkakh stratehii "Odyn poias, odyn shliakh". [Logical starting point and way of realization of humanitarian exchanges within the framework of the "One Belt, One Road" strategy]. Zhurnal Tiantszinskoho administratyvnoho instytutu [Journal of the Tianjin Administrative Institute]. No. 3, pp. 49–55.

2. Ho Yunzhen. (17.09.2023). Spryiannia rozvytku "Odnoho poiasu, odnoho shliakhu" cherez humanistychni obminy. [Promoting the development of "One Belt, One Road" through humanitarian exchanges]. Navchalni chasy. URL : https://baijiahao.baidu.com/s?id=1777250431932588083&wfr=spider&for=pc

3. Dosiahnennia, vyklyky ta perspektyvy humanitarnykh obminiv na initsiatyvi "Odyn poias, odyn shliakh". [Achievements, Challenges and Prospects for Humanitarian Exchanges in the Belt and Road Initiative]. (19.07.2024). Vrazhennia Shovkovoho shliakhu. URL : https://www.zcqtz.com/news/1825509.html

4. Pobudova yakisnoho «Odnoho poiasu, odnoho shliakhu» ta spryiannia pobudovi novoi modeli hlobalnoho rozvytku. [Building a high-quality "One Belt, One Road" and promoting a new model of global development]. (27.11.2024). Akademichnyi kanal. URL : https://www.gmw.cn/xueshu/2024-11/27/content_37703576.htm

5. Chen Yuanfen. (06.2017). Peretyn istorii ta realnosti – pro rozuminnia "Odnoho poiasu, odnoho shliakhu". [The intersection of history and reality is about understanding "One Belt, One Road"]. Zhurnal Instytutu osvity Ninbo [Journal of the Ningbo Institute of Education]. No. 3.

6. Chzhou Minian. (11.09.2018). Vzdovzh «Odnoho poiasu, odnoho shliakhu» bulo stvoreno 137 Instytutiv Konfutsiia v 53 krainakh svitu. [Along the "One Belt, One Road" 137 Confucius Institutes have been established in 53 countries]. Ekonomichnyi zhurnal [Economic Journal]. URL : https://www.yidaiyilu.gov.cn/p/65816.html

Cultural soft power: cultural exchange in the framework of the within the framework of the "One Belt, One Road" strategy

Chu Chu

Postgraduate Student at the Department of International Relations and Diplomatic Service
Ivan Franko National University of Lviv
Sichovykh Striltsiv str., 19, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0006-6649-7197

The relevance of the study of cultural exchange within the framework of the One Belt, One Road strategy is due to global changes in international relations that require new approaches to intercultural interaction. In today's world, culture is becoming an important tool of soft power that can help strengthen international cooperation, develop mutual trust, and ensure sustainable development. The One Belt, One Road strategy envisages not only economic integration, but also the building of a cultural dialogue between the participating countries. However, despite the successes achieved, the mechanisms of cultural cooperation remain imperfect, which necessitates their scientific analysis.

The purpose of the study is to identify the role of cultural exchange as a key element of the One Belt, One Road strategy, analyze its impact on international cooperation, and develop recommendations for improving the effectiveness of intercultural interaction.

The research methods include a systematic approach that allows to analyze the relationship between culture and politics; the method of document analysis used to study official strategies, programs and agreements within the framework of the Belt and Road Initiative.

The results of the study demonstrate that cultural exchange is a crucial factor in strengthening trust between peoples and fostering cooperation. Specifically, projects in the fields of education, tourism, arts, and joint preservation of cultural heritage contribute to building stable intercultural connections. At the same time, it was revealed that key challenges remain, including unequal distribution of resources, insufficient adaptation to local cultural contexts, and weak coordination between governmental and non-governmental organizations.

The conclusions emphasize the necessity of establishing more structured mechanisms for cultural cooperation, strengthening coordination between public and private entities, and leveraging modern technologies to deepen intercultural dialogue. These measures will contribute to enhancing the effectiveness of cultural exchanges within the framework of the «Belt and Road Initiative» and creating a solid foundation for long-term international collaboration.

Key words: *cultural exchange, cultural soft power, Belt and Road Initiative, cultural cooperation, challenges and issues.*

Яковлєв Максим Володимирович
Гісем Іван Іванович

Визначення поняття «контролю» у сфері медіа як інструменту зовнішньої політики Росії

УДК 327.2
DOI https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-6.28

Яковлєв Максим Володимирович
кандидат політичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин,
керівник НОЦ «Школа політичної аналітики»
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7774-3513

Гісем Іван Іванович
старший викладач кафедри міжнародних відносин
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2, Київ, Україна
ORCID: 0009-0000-3709-1629

Нині наукових досліджень агресивної політики Росії щодо України, у яких робляться спроби осягнення ненависті до України та всього українського як невід'ємної складової російської ідентичності – не бракує. Разом з тим, потребує переосмислення цілий пласт досліджень щодо імперського характеру Росії, адже вони є цілком компліментарними до аналізу її зовнішньої політики. На нашу думку, розпочинати цей процес необхідно з уточнення та перегляду їхнього понятійно-категоріального апарату. Мета статті полягає в тому, щоб визначити поняття «контроль» у сфері медіа як інструменту зовнішньої політики Російської Федерації. Дослідницький підхід статті ґрунтується на елементах пошукового дослідження та критичного дискурс-аналізу. Автори показують, у яких значеннях і контекстах використовується слово «контроль» у публікаціях авторів з соціально-поведінкових і гуманітарних дисциплін, які конкретні дії вважаються набуттям контролю, а також пропонують, які аспекти його сфери вжитку потребують подальшого визначення та уточнення. Також автори надають можливу схему аналізу контролю як явища для подальших досліджень. Зокрема, автори стверджують, що спроби Росії контролювати Україну в різний спосіб є багатовимірним явищем. Відповідно, під час застосування поняття «контроль» у наукових розвідках слід мати на увазі, що різні його виміри можуть складати багатовимірні комбінації. У публікаціях трапляються приклади, коли автори не вдаються до пояснення значення слова «контроль», а виходять з припущення про те, що це слово є зрозумілим читачеві, і відтак вони одразу переходять до аналізу випадків контролю чи його проявів. Своєю чергою, контроль проявляється у можливостях нагляду за людьми, втілюється у прагненнях моделювати поведінку людей так, щоб вона відповідала запитам тих, хто його здійснює. Модифікація інформаційного простору є одним із способів контролю через зміну поведінки людей. Досліджуючи контроль, слід враховувати, за допомогою яких конструктів він здійснювався і за допомогою яких мовних засобів реалізовувався.

Ключові слова: *міжнародні відносини, зовнішня політика Росії, медіа, ЗМІ, медійний простір, інформаційний простір, гібридна агресія, інформаційна безпека.*

Вступ. Наукових досліджень агресивної політики Росії щодо України, у яких робляться спроби осягнення ненависті до України та всього українського як невід'ємної складової російської ідентичності – не бракує. Повномасштабна війна Росії проти України вочевидь стимулювала дедалі глибший аналіз російсько-українських взаємин. Нині не спостерігається брак уваги до певних тем, підходів чи методологій. Разом з тим, потребує переосмислення цілий пласт досліджень, зокрема літературознавчих, щодо імперського характеру російської літератури, адже вони є цілком компліментарними до аналізу зовнішньої політики РФ після розпаду СРСР. На нашу думку, розпочинати цей процес необхідно з уточнення та перегляду їхнього понятійно-категоріального апарату.

Якщо розглядати сукупність дій Росії в Україні (зокрема у сфері медійного простору) як способи підкорення, ми в той чи інший спосіб використовуватимемо поняття «контроль». Адже, як вважає Гаррі Гертц, дослідник концептів і методолог, «категоризувати означає імпліцитно чи експліцитно мати концепт» [13, с. 29]. Це, за його словами, дозволяє краще структурувати матеріал і робити на його основі теоретизування [13, с. 27]. У межах цього матеріалу ми не будемо занурювати читача в аналіз «контролю» як концепту. Натомість ми розглянемо вживання цього слова у різних контекстах суспільствознавчих і гуманітарних досліджень.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити поняття «контроль» у сфері медіа як інструменту зовнішньої політики Російської Федерації. Досягнення цієї мети вимагає вирішення таких **завдань**: 1) з'ясувати, в яких значеннях і контекстах використовується слово «контроль» у публікаціях авторів з соціально-поведінкових і гуманітарних дисциплін; 2) виявити, які конкретні дії у медійному просторі з боку Росії можуть бути саме спробами набуття контролю; 3) виокремити, які аспекти сфери вжитку поняття «контроль» щодо інших концептів і категорій потребують подальшого визначення та уточнення.

Методи дослідження. Наведені у статті приклади використання слова «контроль» у різних публікаціях з соціально-поведінкових і гуманітарних наук сформовані за принципом *вибірки зручності* (англ. *convenience sampling*). Відтак наведені тексти дослідників є елементами не-імовірнісної (англ. *non-probabilistic*) вибірки та не претендують на репрезентативність [14]. Тож, дослідницький підхід у цій статті ґрунтується на елементах *пошуко-*

вого дослідження (англ. *exploratory study*), в якому «дослідження (англ. exploration) дуже пов'язане з досвідом і наміром дослідника» [10, с. 1707]. Варто зауважити, що англійський термін *exploration,* окрім *«дослідження»,* також має значення «*розвідування»* і «*пошук».* Це добре відображає нашу стратегію – пошук прикладів використання слова «контроль», які б дозволили визначити цей концепт для подальших досліджень. У безпосередній роботі з текстами ми використовували елементи *критичного дискурс-аналізу* (англійською відомий за усталеною абревіатурою CDA) як підгалузі дискурс-аналізу, яку розвивали Н. Ферклаф, Р. Водак, Т. ван Дейк, адже «критичний аналіз підвищує обізнаність щодо стратегій, які використовуються для встановлення, підтримки та відтворення (а)симетричних відносин влади, як це відбувається за допомогою дискурсу» [19, с. 183].

Результати. Професор Університету Міннесоти Філліпс Шивелі у своєму підручнику про проведення політологічних досліджень, який з 1980-го по 2005-ий рік мав шість перевидань, рекомендує таке: «хоча в соціальних науках завжди потрібно думати над і працювати з одновимірними концептами, може бути також зручно скласти разом різні виміри в *експліцитно* [курсив оригіналу] багатовимірні комбінації» [17, с. 37]. З огляду на це наше перше припущення полягає у тому, що російське панування над Україною в різні історичні періоди було (і лишається) *багатовимірним явищем.* Тож, відповідно, опираючись на наведену цитату з Ф. Шивелі, у пошуках прикладів застосування поняття «контролю» ми матимемо на увазі, що різні виміри можуть складати багатовимірні комбінації.

У книзі Стюарта Рассела «Сумісний з людиною: штучний інтелект і проблема контролю», що була видана українською мовою 2020-го р., оригінальне видання англійською – на рік раніше, йдеться про різні проблеми, які можуть постати перед людством у процесі розвитку штучного інтелекту [4]. У контексті нашого розгляду звернімо увагу на тему книги, відображену в самій назві, у тому числі й мовою оригіналу – the problem of control. Хоча автор не дає визначення поняттю «контроль» у своїй книзі, він вказує на його складники через потенційні загрози від розвитку штучного інтелекту. Розділ 4 книги С. Рассела називається «Зловживання ШІ» [4, с. 138], і один з його перших підрозділів називається «контроль вищої поведінки» [4, с. 140]. Перше речення цього підрозділу таке: «коли з'явилися можливості для нагляду, наступний крок – моделювання вашої поведінки таким чином, щоб вона влаштовувала тих, хто запроваджує дану технологію» [4, с. 140]. Звісно, ми даруємо перекладачеві вживання росіянізму «дана» щодо технології, але для розуміння контексту треба зазначити, що у попередньому підрозділі йдеться про те, що першими етапами у зловживанні ШІ може бути його застосування для нагляду і вербування [4, с. 138–139]. Тож, як резюмує автор у розділі «Зловживання ШІ»: «Більш витончений спосіб зміни людської поведінки – модифікація їхнього інформаційного середовища так, аби вони вірили в певні речі і вирішували відповідно» [4, с. 141].

Наведений приклад дозволяє говорити про те, що контроль як явище багатовимірне і комплексне може проявлятися у можливостях нагляду за людьми. Наступним кроком може бути моделювання поведінки так, щоб вона відповідала запитам того, хто цей контроль здійснює. При цьому «модифікація інформаційного простору», як пише С. Рассел, є більш виточеним методом, бо вона змінює поведінку людини на основі віри. Це напряму стосується медіа, оскільки вони спроможні формувати інформаційний простір, через просування тих чи інших наративів навіювати певні переконання тощо.

Наведений приклад з книги про ШІ стосується вочевидь і «контролю» у соціальних науках. Розглянемо наступний приклад з праці професора Єльського університету Тімоті Снайдера «Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка». У ній він кілька разів згадує поняття «контрольована демократія» [3, с. 383], проте так і не дає визначення цьому феномену. Перший раз – коли розповідає про прихід В. Путіна до влади внаслідок кулуарних домовленостей з Б. Єльциним на тлі терактів у Росії, що стали причиною до початку Другої чеченської війни. «Так і з'явився новий тип політики, відомий тоді як "контрольована демократія". Росіяни сягнули в цій політиці досконалості, а відтак експортували її» [3, с. 54], – пише він. Так розпочинається абзац з відступом після історії про те, як В. Путін прийшов до влади після того, як «у вересні 1999 року в російських містах вибухнуло кілька бомб, і сотні російських громадян загинули» [3, с. 53], згадок про Другу чеченську війну і відставку Єльцина та підтримку ним кандидатури Путіна [3, с. 53]. Друга згадка стосується ролі російської радикальної націоналістичної партії «Родина». За словами Тімоті Снайдера, «у російський "контрольованій демократії" "Родина" існувала для того, щоб віднадити виборців від комуністичної партії на користь групи, якій довіряв Путін» [3, с. 108]. Третя й остання згадка міститься у розділі, присвяченому подіям в Україні 2013–2014 рр.: «Ще Янукович намагався створити "контрольовану демократію" на російський манір. Він посадив одну зі своїх основних опоненток до в'язниці, а відтак зробив усе, щоб ухвалити закон, який унеможливив би балотування іншого» [3, с. 134].

Як уже згадувалося вище, Т. Снайдер не дає визначення "контрольованій демократії", тому звертаємо увагу на його вживання: 1) спершу

через опис подій або причин, які до цього явища призвели (звісно, з урахуванням того, що його значення видається автору відомим своїм читачам); 2) наведення прикладів того, де його (це поняття на позначення явища) можна застосувати іще, до яких явищ, і 3) де і як воно (це явище) проявляється. Для дослідження виділеної нами царини у подальшому актуальнішим є питання про те, як поняття експортується до інших країн.

Розглянемо також суміжні приклади, які, здавалось би, не стосуються предмету нашого дослідження, однак дають визначення «контролю» у широкому значенні.

«Сі воскрешає те, що Мао намагався знищити, – історичну пам'ять про імперське минуле Китаю. Мао був іконоборцем – Сі плекав ностальгію. Мао зруйнував порядок і посіяв хаос безперервної революції – Сі покликався на конфуціанський моральний порядок для збереження контролю та заохочення до конформізму», – пише у своїй книзі «Поля битв. Боротьба за захист вільного світу» Герберт Макмастер, генерал-лейтенант збройних сил США (у відставці), радник з національної безпеки президента США Дональда Трампа у 2017–2018 рр. [2, с. 134]. Зокрема, у розділі під назвою «Одержимі контролем: комуністична партія Китаю як загроза свободі та безпеці» автор розкриває, що під «контролем» розуміється як внутрішня політика («партійні зусилля, спрямовані на запобігання інакодумства і на збереження контролю через кооптацію і примус» [2, с. 104]), так і зовнішня («спроби партії придушити свободу людини і поширити авторитарний контроль не обмежуються кордонами Китаю. Ця держава поєднує кооптацію та пропаганду для просування своєї політики і світогляду» [2, с. 105]). У наведених прикладах Г. Макмастер також виходить з того, що саме слово «контроль» читачеві зрозуміло, тож він не вдається до пояснення поняття «контролю», але показує його практичну реалізацію за напрямками зовнішньої та внутрішньої політики в Китаї. Як ми зазначили на початку статті в описі методології, підбірка наших текстів є ілюстративною, виконаною за принципом вибірки доступності, відповідно ми не претендуємо на якусь репрезентативність ужитку поняття «контроль», однак ми бачимо, що «контроль» може використовуватися авторами як поняття, значення якого цілком зрозуміло для читачів. Вочевидь, якщо говорити на тему контролю Росією за медіа в Україні, то базове розуміння, про що йдеться, аудиторія матиме, однак нам важливо опрацювати це поняття з тим, щоб у подальших наших розвідках його можна було застосувати до дослідження саме зовнішньополітичної діяльності Росії у медійній сфері в Україні.

У 2022 р. вийшла книга «Психологія тоталітаризму» професор клінічної психології Гентського університету (Бельгія) і практикуючого психоаналітика Маттіас Десмета [11]. В ній автор критикує заходи, які вживалися урядами багатьох країн світу під час пандемії COVID-19 [11]. Він стверджує, що нині наука використовується мало не як підґрунтя для тоталітарної ідеології, а сучасна західна культура взагалі опинилася у глухому куті [11, с. 8]. У контексті нашої статті цікавим є те, що предметний покажчик цієї книжки містить слово «*контроль*» у таких контекстах: контроль з боку натовпу, контроль у цифрових взаємодіях, дедалі більша відраза (англ. *growing compulsion*) до контролю, шкода від контролю, ідеологія як сила, яка організовує контроль, втрата контролю, нова моральність (англ. *new morality*) і сам «контроль» [11, с. 217].

Переказувати детально вживання кожного з наведених контекстів контролю у книзі ми не будемо, проте зауважимо, що, згідно з автором, 1) контроль може здійснюватися різними агентами, приміром, натовпом; 2) контроль протиставляється свободі в тому розумінні, що він може бути шкідливим і до нього виникає відраза; 3) контроль може проявлятися в різних сферах, зокрема і в цифрових комунікаціях; 4) контроль може бути заснований на чомусь – приміром, на «новій моральності» чи на якійсь ідеології. Якщо екстраполювати, то всі ці аспекти релевантні до контролю Росією над пострадянським простором у цілому і над медіа в Україні зокрема. Варто зауважити, що думку про те, що надмірна зарегульованість і встановлення дедалі більших правил (як прояв контролю) є шкідливим для поступу суспільства, висловлюють й інші дослідники та мислителі, як, приміром, Девід Гребер у книзі про «утопію правил» та шкоди від бюрократизації [15]. У контексті ж нашої тематики на це можна поглянути під іншим кутом (і це заслуговує на окремий розгляд), з позиції критики урядом Росії будь-яких заходів, спрямованих на протидію російській пропаганді через ЗМІ, що їх російські можновладці оголошують наступом на свободу слова, відтак маніпулюючи різними поняттями.

Реалізація контролю Росією над країнами, які вона вважає або сферою свого впливу, або не визнає за ними право на самостійне й окремішне існування, відбувалася (і відбувається) як на основі ідеологічних засад, так і за допомогою низки різних методів. Так, український видавець і мислитель-консерватор Руслан Халіков у своїй книзі 2022 р. «Повстання проти секулярного світу» в розділі про сучасні контрсекулярні проєкти пише про проєкт «русского міру» [так подано в оригіналі] та інтеграцію пострадянських територій. За його словами, після розпаду СРСР росіяни мали «два тренди розуміння майбутнього РФ. Перший варіант полягав у інтеграції Росії до західного проєкту з подальшим вступом до загальноєвропейських структур» [7, с. 157], однак «прихильники другого

варіанту розвитку подій не були готові відмовитися від центрального місця Росії в новому інтеграційному проекті» [7, с. 158]. Він полягає у відмові від євроінтеграційного курсу і проявляється в концепції «русского міра», яка, згідно з автором, є дуже привабливою ідеєю і має «великий мобілізаційний потенціал», бо несе у собі різні смисли, в тому числі й культурні та етичні [7, с. 158].

Якщо Р. Халіков акцентує на інтеграційних процесах Росії, то український історик і політолог Василь Ткаченко «Росія: ідентичність агресора», пише про «примушування до «спільної долі»» [5, с. 50], цитуючи при цьому слова російського публіциста О. Проханова: «Росія – це не проєкт, це доля» [5, с. 50]. З наведених прикладів ми бачимо, що «інтеграція», «спільна доля» слугують поясненням потреби у контролі, а також виправданням дій з набуття цього контролю. Отже, контроль над медіа як інструмент зовнішньої політики Росії вочевидь слід розглядати й на основі яких ідеологічних підстав подається як виправдання та обґрунтування такої політики.

Коли ми говоримо про контроль над якимось простором, то слід також звернути увагу і на дефініювання цього простору. Професорка славістики Університету Райса (Г'юстон, США) Ева Томпсон у своїй книзі «Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм» пише, що «образливі вигадки про те, що російські домініони залишилися під владою Москви добровільно, проявляються у таких висловлюваннях, як "країни Варшавського пакту", "комуністичні країни" і "Росія та її численні національності. Тоді як постколоніальні вчені деконструювали поняття "Британської Співдружності", стосовно Росії такий процес навіть не розпочато» [6, с. 62]. Позиції Є. Томпсон суголосна позиції української дослідниці Галини Зеленько, яка у своїй науковій публікації пише, що «світопорядок Z полягає у відновленні Росією свого впливу на просторі, який часто (і дуже помилково) все ще називають "постсовєтським", і який включає в себе колишні совєтські республіки, розташовані як в Європі, так і в Азії, що має засвідчити повернення Росії статусу супердержави і одного з центрів нового багатополярного світу» [1, с. 264]. З одного боку, можна сказати, що визначення Росією якогось простору як свого і є частиною виправдання та обґрунтування контролю над ним, а з іншого – маємо зафіксувати, що на увагу під час досліджень контролю заслуговує і те, за допомогою яких конструктів здійснювався контроль, а тим більше його реалізація мовними засобами – у тому числі і через назви структур, в яких вирішальну роль відігравала б Росія.

Оскільки ми вже перейшли до побіжного розгляду мовних засобів контролю, слід також врахувати і *контроль через ярликування,* для якого Росії в Україні потрібні були свої медійні майданчики. Одним із способів «боротьби за контроль над дискурсом» [8, с. 359], як пише у своїй книзі «В обіймах імперії. Література й імперський дискурс від наполеонівської до постколоніальної доби» канадський науковець Мирослав Шкандрій, була «демонізація українського національного руху внаслідок пов'язування його з варварським селянством» [8, с. 364]. Способи реалізації цієї стратегії М. Шкандрій ілюструє на прикладі п'єси і роману Міхаіла Булгакова «Біла гвардія», тому детально ми не будемо їх тут розбирати. Важливим для нашого обговорення контролю як явища є те, що способом його реалізації є *демонізація опонента,* яким для Росії в усі часи виступав український національний рух. Для постійного підкріплення демонізації Росія потребувала медійні майданчики в Україні, щоб мати здатність навіювати свої наративи і відтак схиляти до вигідних собі дій її населення.

Крім того, варто згадати про два методологічні зауваження, що стосуються вжитку поняття «контроль», але і будь-якого іншого поняття: 1) подібні/синонімічні за значенням поняття; 2) поняття-антоніми. У межах цієї статті ми не ставили за завдання детально проаналізувати ці питання, але без побіжної згадки про них і без накреслення подальших напрямків досліджень наш розгляд вжитку поняття «контроль» у суспільно-поведінкових і гуманітарних публікаціях буде неповним. Щодо першого – візьмімо, наприклад, близьке за значенням поняття «гегемонія». Можна припустити, що якщо аналізувати *дискурс* контролю чи *дискурс* гегемонії, то за деякими позиціями вони будуть дуже подібними. Як пише німецький дослідник Мартін Нонгоф, дискурси можна розуміти як «множину окремих актів продукування смислів (нім. *Sinnproduktionsakte*)» [16, с. 302]. Варто зауважити, що в його публікації, присвяченій саме гегемонії, маємо багато подібностей між цим поняттям та поняттям «контроль». Це заслуговує на подальше дослідження, особливо через порівняння понять, їх використання і підходів до їх дослідження.

Щодо другого – зробімо припущення, що антонімом до контролю є свобода, особливо якщо говорити про (гео)політичну свободу якоїсь країни. У такому випадку ми постаємо перед досить складною проблемою визначення «свободи». Як пише професор історії ідей Орхуського університету (Данія) Ганс-Йорген Шанц у своїй доповіді «Свобода», це поняття не має одного значення, адже«[уявлення про те, що] слово "свобода" має однозначне ключове значення (дан. *kernbetydning*) є ні чим іншим, як ілюзією» [18, с. 8]. Далі він додає: «шукати фіксоване, однозначне і чітко окреслене ключове значення такого слова як "свобода" – це марудна й безсенсовна справа» [18, с. 10].

Звісно, не всі науковці й мислителі настільки категоричні. Приміром, видатний філософ Ісая

Берлін у своїй праці «Дві концепції свободи», розрізняє негативну свободу, тобто свободу *від* чогось, і позитивну свободу – свободу *для* [12]. Двадцять років тому Ян Картер опублікував статтю, у якій наголошував на тому, що дуже часто економісти та політичні філософи ігнорують розмежування між *свободою* та *свободою вибору* [9]. Звісно, якщо будь-який науковець для цілей свого дослідження вимушений був би давати визначення антоніма до його ключових категорій, наукові праці суттєво збільшилися би в обсязі. Разом з тим, для цілей наших подальших досліджень і розгляду того, як Росія набувала контролю над медіа в Україні (і того, як це було частиною зовнішньої політики Росії на пострадянському просторі взагалі), варто визначити, а яким мав би бути стан, протилежним до такого контролю? Як мали би виглядати свобода *від* такого контролю? Звідси випливають наступні питання про те, які дії слід було вжити для досягнення такої свободи, як ці дії мали би обґрунтовуватися тощо.

Висновки: 1) спроби Росії контролювати Україну в різний спосіб є багатовимірним явищем, відповідно, під час застосування поняття «контроль» у наукових розвідках слід мати на увазі, що різні його виміри можуть складати багатовимірні комбінації; 2) у публікаціях трапляються приклади, коли автори не вдаються до пояснення значення слова «контроль», а виходять з припущення про те, що це слово є зрозумілим читачеві, і відтак вони одразу переходять до аналізу випадків контролю чи його проявів; 3) контроль як явище багатовимірне і комплексне проявляється у можливостях нагляду за людьми, втілюється у прагненнях моделювати поведінку людей так, щоб вона відповідала запитам тих, хто цей контроль здійснює; 4) модифікація інформаційного простору є одним із способів контролю через зміну поведінки людей так, щоб вони вірили у певні речі й на основі такої віри (або переконань) ухвалювали відповідні рішення; 5) у дослідженнях контролю як явища можлива така схема: а) спершу описуємо події або наводимо причин встановлення контролю; б) наводимо приклади того, де контроль як поняття на позначення обраного для дослідження явища може бути застосований іще – до яких явищ, і, пов'язане з цим – в) демонструємо, де і як такий контроль проявляється; 6) якщо контроль над медіа в інших державах розглядати як складову зовнішньої політики Росії, то слід аналізувати виправдання та обґрунтування такої політики, в тому числі й на основі яких ідеологічних підстав вона здійснюється; 7) досліджуючи контроль, слід враховувати, за допомогою яких конструктів він здійснювався і за допомогою яких мовних засобів реалізовувався.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є 1) порівняльний аналіз подібностей і відмінностей між поняттями «контроль» і «гегемонія» через дослідження їх використання в контексті і підходів до їх дослідження; 2) визначення стану, протилежного до контролю Росією над медіа в Україні, того, які дії слід було вжити для досягнення такого стану, як ці дії мали би обґрунтовуватися тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зеленько Г. Світопорядок Z. / Удавана Росія: імітація величі і могутності. Зеленько Г. (наук. ред.). Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2024. С. 264–283.

2. Макмастер Г. Поля битв. Боротьба за захист вільного світу. Пер. з англ. Н. Коваль. Київ: Наш Формат, 2023. 424 с.

3. Снайдер Т. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка. Пер. з англ. Г. Герасим. Львів: Човен, 2020. 392 с.

4. Стюарт Р. Сумісний з людиною: штучний інтелект і проблема контролю. Пер. з англ. В. Зенгви. Київ: Форс Україна, 2020. 416 с.

5. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора: монографія. Київ: ВЦ "Академія", 2016. 256 с.

6. Томпсон Е. Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм. Пер. з англ. М. Торчинська. Київ: Наш Формат, 2023. 384 с.

7. Халіков Р. Повстання проти секулярного світу. Київ: Вид-во Руслана Халікова, 2022. 186 с.

8. Шкандрій М. В обіймах імперії. Література й імперський дискурс від наполеонівської до постколоніальної доби. Пер. з англ. П. Таращук. Київ: Комбук, 2023. 488 с.

9. Carter I. Choice, freedom, and freedom of choice. *Social Choice and Welfare.* 2004. №. 22. P. 61–81. https://doi.org/10.1007/s00355-003-0277-z

10. Casula M., Rangarajan N., Shields, P. The potential of working hypotheses for deductive exploratory research. *Quality and Quantity,* №. 55. 2021. P. 1703–1725. https://doi.org/10.1007/s11135-020-01072-9

11. Desmet M. The Psychology of Totalitarianism. Trans by E. Vanbrabant. London: Chelsea Green Publishing, 2022. 231 p.

12. Berlin, I. Two Concepts of Liberty, in: Liberty (2nd ed.) ed. by Henry Hardy. 2002. P. 166–217

13. Goertz G. Social Science Concepts: A User's Guide. Princeton: Princeton University Press, 2006. 296 p.

14. Golzar J. , Noor S. , Tajik O. Convenience Sampling. *International Journal of Education & Language Studies*, Vol.1. №.2. 2022. P. 72–77. doi:10.22034/ijels.2022.162981

15. Graeber D. The Utopia of Rules. On Technology, Stupidity, and the Secret Joy of Bureaucracy. London: Melville House, 2015. 261 p.

16. Nonhoff M. Hegemonieanalyse: Theorie, Methode und Forschungspraxis. Handbuch Sozialwissenschaftliche Diskursanalyse. Band 2: Forschungspraxis. 3. Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008. S. 299–331.

17. Phillips Shively W. The Craft of Political Research. Upper Saddle River: Prentice Hall, 2005. 176 p.

18. Schanz H.-J. Frihed. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2012. 59 s.

19. Tenorio E. H. Critical discourse analysis, an overview. *Nordic Journal of English Studies.* Vol. 10. №. 1. 2011. P. 183–210.

REFERENCES:

1. Zelenko, H. (2024). Svitoporiadok Z. / Udavana Rosiia: imitatsiia velychi i mohutnosti [Pretended Russia: imitation of greatness and power]. Zelenko H. (nauk. red.). Nizhyn: Vydavets Lysenko M. M., P. 264–283. [in Ukrainian].

2. McMaster, H. (2023). Polia bytv. Borotba za zakhyst vilnoho svitu [Battlefields. The fight to defend the free world]. Per. z anhl. N. Koval. Kyiv: Nash Format. 424 p. [in Ukrainian].

3. Snyder, T. (2020). Shliakh do nesvobody: Rosiia, Yevropa, Ameryka [The path to unfreedom: Russia, Europe, America.]. Per. z anhl. H. Herasym. Lviv: Choven. 392 p. [in Ukrainian].

4. Stewart, R. (2020). Sumisnyi z liudynoiu: shtuchnyi intelekt i problema kontroliu [Human-Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control]. Per. z anhl. V. Zenhvy. Kyiv: Fors Ukraina, 416 p. [in Ukrainian].

5. Tkachenko, V. (2016). Rosiia: identychnist ahresora: monohrafiia [Russia: the identity of the aggressor]. Kyiv: VTs "Akademiia". 256 p. [in Ukrainian].

6. Tompson, E. (2023). Trubadury imperii. Rosiiska literatura i kolonializm [Troubadours of the Empire. Russian Literature and Colonialism]. Per. z anhl. M. Torchynska. Kyiv: Nash Format. 384 p. [in Ukrainian].

7. Khalikov, R. (2022). Povstannia proty sekuliarnoho svitu [Uprising against the secular world]. Kyiv: Vyd-vo Ruslana Khalikova. 186 p. [in Ukrainian].

8. Shkandrii, M. (2023). V obiimakh imperii. Literatura y imperskyi dyskurs vid napoleonivskoi do postkolonialnoi doby [In the Embrace of the Empire. Literature and Imperial Discourse from the Napoleonic to the Postcolonial Period]. Per. z anhl. P. Tarashchuk. Kyiv: Kombuk. 488 p. [in Ukrainian].

9. Carter, I. (2004). Choice, freedom, and freedom of choice. *Social Choice and Welfare*. 22. P. 61–81. https://doi.org/10.1007/s00355-003-0277-z

10. Casula M., Rangarajan N., Shields, P. (2021) The potential of working hypotheses for deductive exploratory research. *Quality and Quantity,* 55. P. 1703–1725. https://doi.org/10.1007/s11135-020-01072-9

11. Desmet, M. (2022). The Psychology of Totalitarianism. Trans by E. Vanbrabant. London: Chelsea Green Publishing, 231 p.

12. Berlin, I (2002). Two Concepts of Liberty, in: Liberty (2nd edn) ed. by Henry Hardy. p 166–217

13. Goertz, G. (2006). Social Science Concepts: A User's Guide. Princeton: Princeton University Press. 296 p.

14. Golzar J., Noor S., Tajik O. (2022). Convenience Sampling. *International Journal of Education & Language Studies*, Vol. 1. I. 2. P. 72–77. doi: 10.22034/ijels.2022.162981

15. Graeber, D. (2015). The Utopia of Rules. On Technology, Stupidity, and the Secret Joy of Bureaucracy. London: Melville House. 261 p.

16. Nonhoff, M. (2008). Hegemonieanalyse: Theorie, Methode und Forschungspraxis. Handbuch Sozialwissenschaftliche Diskursanalyse. Band 2: Forschungspraxis. 3. Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. S. 299–331.

17. Phillips Shively, W. (2005). The Craft of Political Research. Upper Saddle River: Prentice Hall. 176 p.

18. Schanz, H.-J. (2012). Frihed. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag. 59 s.

19. Tenorio, E. H. (2011). Critical discourse analysis, an overview. *Nordic Journal of English Studies.* Vol. 10. I. 1. P. 183–210.

Defining the concept of "control" in the media as an instrument of Russian foreign policy

Yakovlyev Maksym Volodymyrovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Head of Department of International Relations,
Director of School for Policy Analysis
National University of Kyiv-Mohyla Academy
Hryhoriia Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7774-3513

Gisem Ivan Ivanovych

Senior Lecturer at the Department of International Relations
National University of Kyiv-Mohyla Academy
Hryhoriia Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0009-0000-3709-1629

There is no shortage of studies of Russia's aggressive policy towards Ukraine, in which attempts are made to comprehend hatred of Ukraine and everything Ukrainian as an integral component of Russian identity. At the same time, a whole layer of research on the imperial character of Russia needs to be reconsidered, because they are fully complementary to the analysis of its foreign policy. In our opinion, it is necessary to begin this process by clarifying and revising their conceptual and categorical apparatus. The purpose of this article is to define the concept of "control" in the media sphere as an instrument of the foreign policy of the Russian Federation. The research approach of the article is based on elements of exploratory research and critical discourse analysis (CDA). The authors show in what meanings and contexts the word "control" is used in publications by authors from socio-behavioral and humanitarian disciplines, what specific actions show the acquisition of control, and also suggest which aspects of its sphere of use require further clarification. The authors also develop a scheme for analyzing control as a phenomenon for further research. In particular, the authors argue that Russia's attempts to control Ukraine in various ways are a multidimensional phenomenon. Thus, when using the concept of "control" in scientific research, one should keep in mind that its different dimensions can form multidimensional combinations. There are examples in publications when the authors do not resort to explaining the meaning of the word "control", but derive from the assumption that this word is understandable to the reader, and therefore they immediately proceed to the analysis of cases of control or its manifestations. In turn, control is manifested in the possibilities of supervising people, embodied in the aspirations to model people's behavior so that it meets the needs of those who exercise it. Modification of the information space is one of the methods of control through changing people's

behavior. When studying control, it is necessary to take into account the constructs through which it was carried out and the linguistic means by which it was implemented.
Key words: *international relations, Russia's foreign policy, media, mass media, media landscape, information space, hybrid aggression, information security.*

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 6

Коректура • *С. Корзун*

Комп’ютерна верстка • *О. Молодецька*

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 24,45. Ум. друк. арк. 22,79.
Підписано до друку 27.12.2024. Наклад 150 прим. Замовлення № 0225/121

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.